

Езиците, ръкописите и канонът на Стария завет

I. Древният еврейски език

Името. — По-голямата част от Стария завет е написана на иврит, обикновено наречен древен иврит, за да се разграничи от мишнаическия и съвременния иврит.

Мишнаическият иврит е ивритът на християнската епоха, изкуствено възроден език, на който еврейските равини са писали своите научни трудове и който сега се използва като официален език на държавата Израел. Терминът „еврейски език“, срещан за първи път в пролога на апокрифната книга Еклесиаст (написана през 132 г. пр.н.е.), се използва и от еврейския историк Йосиф Флавий през 1 век от християнската ера и се появява по-късно в равинските писания. Терминът „еврейски език“, използван от Лука в Деяния 21:40; 26:14, се отнася до арамейски, а не до иврит. Арамейският е бил общоприетият език, говорен в новозаветните времена.

Библейският термин, използван за езика, говорен от старозаветните израилтяни, е „език на Ханаан“ (Исая 19:18) или „езикът на юдеите“ (4 Царе 18:26, 28; Неемия 13:24).

Характеристики на иврит. — Ивритът е клон на голямото семейство древни семитски езици, които са били говорени в Месопотамия, Сирия, Палестина и Арабия. Той е най-тясно свързан с езиците, говорени от древните ханаанци, финикийци и сирийци, и е почти идентичен с тези на моавците, едомците и амонитите.

Езикът, говорен от местните жители на Ханаан, почти не се различавал от библейския иврит.

Една интересна характеристика, която ивритът споделя с всички семитски езици, е, че Повечето от основните му думи съдържат три съгласни. (Трябва да се отбележи, че писменият иврит от библейските времена се е състоял само от съгласни. Едва няколко века след Христос, когато ивритът е станал мъртъв език, са добавени гласни, в опит да се запази знанието за това как езикът е бил говорен. Тези гласни са се състояли от различни знаци, добавени под, между и над съгласните, известни като точки за гласни.) Вариациите в глаголните форми обикновено се получават от промяна във вокализацията, т.е. в гласните звуци. За сравнение, сегашното време на нашия глагол *sing* може да се промени в минало време, *sang*, и минало причастие, *sung*, само чрез промяна на вокализацията. Един пример на еврейски език ще покаже този принцип. Глаголът *to write* съдържа три съгласни, k-t-b. Следните примери показват как чрез използването на различни гласни се получават различни глаголни форми, докато трите основни съгласни остават непроменени:

katab, (той) е написал

ketob, пиши! (императив)

koteb, писане

katub, (то) се пише

katob, да се

пише. Личните местоимения в повечето случаи се добавят към глагола като представки или наставки. Така формата „Аз съм писал“, katab-ti, се състои от основния корен katab и окончанието -ti, представляващо местоимението; и „Ще пиша“, 'e-ktob, от представката 'e- и корена ktob.

Тези кратки граматически форми са причината еврейските изречения да са кратки, сбити и въздействащи. Например седмата заповед „Не прелюбодействай“

(Исх. 20:14) се състои от пет думи на английски, но само от две на иврит – ло' тинаф.

Тази краткост в еврейските изрази е особено забележима в поетичните части на Стария завет. В повечето случаи еврейският текст има само половината от думите в английския превод. Известният 23-ти псалм, например, има 57 думи в еврейската Библия, но 122 в английския превод; Йов 30:22, който има шест думи на иврит, има 18 в KJV и 24 в RSV.

Структурата на еврейските изречения е много проста. Изреченията обикновено са кратки и са свързани помежду си чрез съюза „и“, който може да се преведе и като „така“, „но“, „дори“, „тогава“. Типичен пример за голям брой кратки изречения се среща в Битие 12, където думата „и“ се среща 29 пъти в първите 9 стиха на KJV. В съответния еврейски текст думата „и“ се среща 32 пъти, като разликата се дължи на факта, че преводачите са предали думата 3 пъти с други английски еквиваленти.

Друга характеристика на еврейския език е липсата на определени граматически форми. Той не познава сложни имена, освен в собствените имена, а термин като английския „landlord“ може да бъде изразен само с родителен падеж, „господар на земята“. Еврейският език е беден и на прилагателни и почти не притежава наречия, което е пречка за древните писатели при изразяване на абстрактни мисли.

Подобно на други семитски езици, ивритът притежава редица звуци, които не съществуват в индоевропейските езици. Има два звука h , за които еврейската писменост има два знака, обикновено транслитерирани като h и ch, като последният се произнася като в шотландската „loch“. Също така има няколко звука s , като s, z и sh, общи с английския, но два еврейски звука, транслитерирани като š и ś, нямат еквиваленти в английския, като първият се произнася като tz, а вторият като меко s. Двата еврейски звука „алеф“

(транслитерирано ') и 'ayin (транслитерирано ') също нямат еквиваленти в английския език. Еврейският език първоначално е притежавал някои допълнителни звуци, които вероятно са били отпаднали преди изобретяването на азбучната еврейска писменост. Един от тях е бил втори 'ayin, наречен ghayin, който все още съществува в арабски език. Ранното съществуване на този последен звук в иврит може да се разпознае от факта, че имената „Газа“ и „Гомор“ започват с една и съща съгласна, 'ayin, както и името на първосвещеника Илий. Едва чрез древните преводи на Библията (гръцката Септуагинта и по-късно латинската Вулгата) знаем, че името на обречения град, в който е живял Лот, се е произнасяло „Гомор“, а не „Омор“, и че името на първосвещеника от времето на Самуил е било „Ели“, а не „Гели“.

Еврейската глаголна инфлексия изразява действие само като завършено или непълно, никога като намиращо се в настоящето, миналото или бъдещето, както английските глаголи. Времето се подразбира, а не се посочва. Глаголите, обозначаващи завършено действие, обикновено наричани „перфектно“, обикновено се превеждат с минало време, докато тези, обозначаващи непълно действие, се наричат „неперфектно“ и обикновено се превеждат като бъдеще време. Като цяло тази процедура може да е сравнително точна, но понякога е напълно подвеждаща. За да се определи дали действието, обозначено с глагола, действително се е случило по време на писане или говорене, или преди или след това време, е необходимо да се установи от

контекстът - гледната точка на писателя. Освен това, писателят може да променя гледната си точка напред-назад в даден пасаж, към бъдещето или към миналото, без предупреждение.

По този начин, ако неговата времева гледна точка е в далечното бъдеще, той може да обсъжда други бъдещи събития, сякаш са в миналото. В следващото изказване той може да се върне към далечното минало и да опише минали или настоящи събития, сякаш са в бъдещето. Сякаш за да усложни още повече въпроса, консеквентната конструкция *waui*, която свързва съставните части на повествованието по подобен начин, както нашата система за параграфиране, често изисква „имперфект“ да се разбира като „перфект“ или обратното.

По времето, когато са правени по-ранни преводи на Библията на английски език, тази особеност на Еврейските глаголи са били несвършено разбрани, в резултат на което английският език често се различава от еврейския. Като цяло, по-новите преводи са склонни да отразяват времеви елемент на еврейските глаголи по-точно от по-ранните преводи. В същото време, съвременните преводи не винаги представят действителната времева гледна точка на писателя, поради факта, че решението относно гледната точка на писателя често, особено в предсказателните пророчества, зависи от концепцията на читателя за вдъхновение. Този, който вярва в дара на пророчеството, ще разпознае, че пророкът проектира ума си в бъдещето, често далечното бъдеще. Но този, който отрича валидността на предсказателния елемент в пророчеството, ще каже, че пророкът просто описва минали събития. От това обсъждане е очевидно, че за да се установи с каквато и да е степен на точност точният времеви елемент в дадено пророческо твърдение, читателят трябва (1) да има валидна концепция за вдъхновение, (2) да открие времевата гледна точка на автора от гледна точка на собствената си концепция за вдъхновение и (3) да тълкува глаголите времена в хармония както с изискванията на еврейската граматика, така и с времевата гледна точка на автора.

Илюстрация на този проблем се появява в последната част на книгата Исая, обикновено наричана от висшите критици „второ-Исая“, въз основа на теорията, че анонимен втори писател е авторът. Отчасти въз основа на факта, че Исая говори за страданията на евреите по време на вавилонския плен, сякаш са били в миналото (Исая 40:1, 2; и др.), тези критици заключават, че глави 40 до 66 са написани от друг автор или автори след пленничеството. Фактът обаче, че глаголите форми означават завършено действие, по никакъв начин не означава непременно, че събитията, които описват, са се случили по времето, когато пророкът е писал. Очевидно на Исая са били показани пленничеството и възстановяването чрез пророческо вдъхновение и след като вече е видял тези събития, той говори за тях, сякаш са били в миналото.

Друг пример за начина, по който умът на пророка се проектира в бъдещето се среща в Исая 53. В еврейския текст от стихове 1 до 9 (и подобно в RSV), Исая проектира ума си в пророческото бъдеще и говори за страданията на Христос, сякаш са били в миналото. Но в стих 10 неговата времева гледна точка се връща към собственото му време и той продължава да описва същото събитие, сякаш е в бъдещето. Сравнението на разликите във времеви елемент на глаголите от Исая 53, както са предадени в KJV и RSV, прави ясен проблема с превода на еврейските глаголни „времена“.

Езикови различия. — Незначителни диалектни различия между различните писатели на Библията също може да се наблюдава. Съществуването на такива различия между различните племена на Израел е било добре известно в библейски времена. Това се разбира от историята на ефремците, които не са могли да артикулират съгласната ш. В резултат на това те произнасяли думата „шиболет“ като „сиболет“ (Съдии 12:5, 6).

Като цяло обаче езикът на еврейския Стар завет показва голяма еднородност. Езиковите разлики между по-ранните и по-късните писания са много малки. Този факт е обяснен от критично настроените учени като доказателство, че всички книги на Стария завет са създадени в сравнително кратък период. По-разумно е обаче да се заключи, че ивритът в ранен период е бил установен като литературен език, т.е. е претърпял само леки промени в течение на вековете, през които са били писани книгите на Стария завет.

Въпреки това, съществуват съществени разлики между прозата и поезията на Стария завет. Към последните принадлежат не само Псалмите и Йов, но и много части от пророческите книги като Исаия. Еврейската поезия се различава от прозата по използването на поетичен речник и паралелизми. Читателят на KJV не винаги е наясно с този паралелизъм, тъй като KJV е отпечатан така, сякаш цялата Библия е написана в проза. Но ако човек отвори съвременен превод, като RSV, паралелизмът е забележим веднага, защото поетичните части на Стария завет са отпечатани като поезия, както ще покаже следният пример, взет на случаен принцип от Псалмите.

„Внимавайте, люде мои, на моето учение;

Приклонете ушите си към думите на устата ми!

Ще отворя устата си в притча;

Ще изрека загадъчни думи от древността,

неща, които сме чули и знаем, които са ни
разказвали бащите ни.

Няма да ги скрием от децата им, но ще разкажем на

идното поколение славните дела на

Господа, Неговата мощ и чудесата, които е извършил (Пс.

78:1–4).“

Поетичните книги изобилстват от синоними, които почти представляват специален поетичен речник на древния иврит. Йов 4:10, 11 може да послужи като илюстрация на това. В тези два стиха се намират пет различни термина за „лъв“, които поради липса на по-добри еквиваленти са преведени в KJV с такива прозаични термини като „лъв“, „свиреп лъв“, „млади лъвови“, „стар лъв“ и „як лъв“. Лесно е да се разбере, че богатството от изрази в поетичните книги на Стария завет често е било източник на отчаяние за начинаещия в иврит.

Тъй като древният иврит е мъртъв език в продължение на много векове, малко хора го учат го, за да могат да го използват толкова свободно, колкото съвременен език. Онези обаче, които си поставят труда да овладеят старателно древния иврит, откриват неочаквани красоти в него. Факт е, че живостта, изразителността и красотата на иврит го правят ненадминат като средство за религиозна поезия.

Реформацията води до възраждане на еврейските изследвания. – В продължение на много векове християни не са се интересували от еврейския Стар завет, нито са правени много опити за овладяване на езика му. Само двама от църковните отци, Ориген и Йероним, са положили сериозни усилия да научат иврит. От апостолската епоха до времето на протестантската Реформация еврейските учени са били почти единствените пазители на древния език, на който е бил написан Стария завет.

Реформаторите, бидейки запалени изследователи на Божието слово, подкрепяли или създавали нови Преводи на Библията. Те обаче настояваха всеки превод да се основава на оригиналния език, а не на предишен превод, независимо дали е гръцки или латински. Това изискваше

задълбочени познания по иврит сред протестантските преводачи и учени. Следователно Реформацията дава голям тласък на изследванията по еврейски език, както може да се види от факта, че през 16-ти и 17-ти век християнски учени публикуват 152 еврейски граматички, в сравнение с 18 от еврейски учени.

През последните сто години са открити много еврейски, ханаански и други надписи, написани на древни семитски езици. Съдържанието им е осветлило много старозаветни пасажки, е хвърлило светлина върху множество неясни еврейски думи и е дало илюстрации за по-добро разбиране на граматиката на старозаветния език.

Трябва да се отбележи обаче, че познаването на древен еврейски език с всичките му подкрепящи доказателства по никакъв начин не гарантира правилно разбиране на Светото писание. Някои от най-великите гебраисти от близкото минало са били най-разрушителните критици на Библията, докато много мъже и жени Божии са тълкували здраво и убедително свещените страници на Стария завет, без да знаят иврит, и са водили души до познание на истината. Познаването на иврит е, разбира се, желателно и полезно за служителя на Словото. Съвременните преводи обаче обикновено са добре направени и повече или по-малко точно предават мислите на оригиналните автори. Следователно най-добрият тълкувател на Писанията не е непременно най-великият гебраист, а човекът, който има най-голяма мярка на Светия Дух, чрез когото той изследва „дълбините на Бога“ (1 Кор. 2:10).

II. Библейски арамейски

Няколко глави от книгите Ездра (гл. 4:8 до 6:18; 7:12–26) и Даниил (гл. 2:4 до 7:28), един стих от книгата на Йеремиа (гл. 10:11) и една дума от книгата на Битие (гл. 31:47) са написани не на древен еврейски, а на арамейски. Арамейският е приблизително толкова тясно свързан с иврит, колкото испанският е свързан с португалският. Разликите между арамейски и иврит обаче не са в диалекта и двата езика се считат за два отделни езика.

Разпространение на арамейски език. — Първоначалната родина на арамейския език е Месопотамия. Някои арамейски племена, халдейците, са живели в южна Вавилония около Ур, други са имали домовете си в Горна Месопотамия между река Хобар (Хабур) и големия завои на Ефрат, с център Харан. Фактът, че патриарсите Авраам, Исаак и Яков са имали връзки с Харан, вероятно е причината за твърдението на Моисей, че Яков е бил „арамеец“ (Второзаконие 26:5, на иврит и RSV; KJV има „сириец“). От родината си в северна Месопотамия, арамейският език се разпространява на юг из цяла Сирия. Когато сирийските градове-държави, чието население говори арамейски, са унищожени от асирийците през 8 век пр.н.е., тяхното население е преместено в различни части на Асирийската империя. Това причинява огромно разпространение на арамейски език, който е много по-лесен за изучаване от повечето други езици на древния Близък изток. Накрая арамейският език станал лингва франка, международният език на цивилизования свят, и станал официален език първо на Нововавилонската империя, а след това и на Персийската империя.

Арамейските раздели в Библията. — Фактът, че арамейският език се е превърнал в международен език под управлението на вавилонците и персите, е причината някои части от Библията да са написани на арамейски. Служители, живеещи под управлението на говорещите арамейски вавилонци, като Даниил, или работещи за персите, като Ездра, са били мъже, които са използвали арамейски език устно и писмено също толкова лесно, колкото и родния си иврит. Книгата на Даниил ясно отразява двуезичните способности на нейния автор. Записвайки преживяването, което Даниил е имал във връзка със съня на Навуходоносор, той започва разказа си в

иврит, но когато стигна до мястото, където представи речта на мъдреците на царя, който говореше „арамейски“ (Дан. 2:4, на иврит и в полето RSV; KJV гласи „сирийски“), той превключи – може би несъзнателно – на езика на тези мъже и продължи да пише на него няколко глави, преди да се върне към родния си иврит.

Имаше време, когато съществуването на арамейски части в книгите на Даниил и Ездра са били взети като доказателство за много късна дата на тези книги. Тъй като обаче множество арамейски документи от времето на Даниил и Ездра са открити в почти всяка част на древния Близък изток, може да се покаже, че не е било странно за тези мъже да вмъкват в книгите си арамейски документи, както е правил Ездра, или да разказват исторически събития на арамейски, както са правили и Даниил, и Ездра.

Арамейски, езикът на Христос. — В резултат на вавилонския плен, евреите, през последните векове на предхристиянската епоха, приемат арамейски на мястото на еврейския език. По времето на Христос, арамейският се е превърнал в майчин език на населението на Палестина. Редица арамейски изрази в Новия завет ясно показват, че това е бил езикът на Исус. „Талита куми“ (Марк 5:41), „Еффата“ (Марк 7:34) и „Елои, Елои, лама савахтани?“ (Марк 15:34) са някои от арамейските изрази на Христос.

По времето на Христос Библията все още се е чела на иврит по време на службите в синагогите, но много хора, особено жените, не са могли да я разбират. Затова е станало обичайно четящите в синагогите да превеждат пасажи от Писанието на арамейски.

По-късно са направени писмени преводи на Стария завет на арамейски – така наречените Таргуми.

Говоримият иврит до голяма степен е остарял в предхристиянските времена и е преживял само изкуствени възрождания; арамейският е запазен непрекъснато жив като говорим език до наши дни и все още се използва в някои части на Близкия изток, където е известен като сирийски.

III. Ръкописи на Стария завет

Древен материал за писане. — Древните са използвали различни видове материали за писане, като глинени или дървени плочки, парчета варовик или счупени парчета керамика, обработени животински кожи или папируси. Последният материал за писане, предшественик на съвременната хартия, е бил направен от растението папирус, което расте в блатата. За по-дългите документи това вероятно е бил най-старият материал за писане, използван в Египет. С оглед на факта, че първите книги на Библията може да са били написани върху папирусови свитъци, следователно е уместно обяснение за този материал за писане.

Стъблото на папирусовото растение било нарязано на тънки ленти с дължина от девет до десет инча. Лентите се поставяли една до друга и върху тях се залепвал втори слой, напречно под налягане. Така получените листове се зачуквали и търкали с пемза, за да се получи равна, гладка повърхност. Листовете, обикновено с размери не повече от 25 сантиметра квадратни, след това се залепвали на ролки, обикновено не по-дълги от 9 метра, въпреки че са известни и много по-дълги ролки - известният Папирус Харис в Британския музей е дълъг 45 метра. Обикновено се е писало само върху хоризонталния слой (лицева страна), но понякога се е използвал и вертикалният слой (обратна страна).

Най-старите известни папируси с надписи са от Петата египетска династия, датиращи от В средата на 3-то хилядолетие пр.н.е. Египет е бил голяма страна, произвеждаща папирус, и е изнасял големи количества от този материал за писане. Тъй като Моисей, авторът на най-ранните библейски книги, е получил образованието си в Египет и е писал в околностите на Египет, е възможно първите книги на Библията да са били написани на папирусови свитъци.

От Йеремия се получава информация, че документи са били съхранявани в делви (гл. 32:14), твърдение, чиято истинност е потвърдена от много древни записи, открити в делви по време на разкопките на древни градове.

От 15 век пр.н.е. нататък използването на кожени свитъци в Египет е удостоверено с документални доказателства. Най-ранните запазени кожени ръкописи датират от 5 век пр.н.е. Кожените свитъци са били използвани в случаите, когато е бил необходим по-издръжлив материал за писане. Следователно свитъците от Мъртво море, които ще споменем по-долу, вероятно произхождащи от библиотека на синагога, са от кожа.

Велумът (или фин пергамент), специално приготвена кожа от млади животни - говеда, кози, овце или елени - не е станал известен преди II век пр.н.е. Той е бил най-скъпият от всички материали за писане и е бил използван само за много ценни ръкописи, като библейските ръкописи на християнската църква през IV век, които по това време са станали почитани и богати.

Писалките, използвани върху папируси, били от тръстика, счукана на фина четка, но за писане върху кожи се използвали писалки с остри върхове. Повечето мастило, използвано от древните писари, било направено от сажди с разтвор на смола, но са открити и образци на мастило, датиращи още от VI век пр.н.е., които съдържат известно количество желязо, вероятно от дъбови гали.

Свитъците от Мъртво море. — Преди 1947 г. най-ранният известен ръкопис на която и да е част от Еврейската Библия е фрагментарен папирусов лист, съдържащ Декалога и думите от Второзаконие 6:4, 5. Този документ, известен като „Папирус Наш“, датира от около 100 г. пр.н.е. и до 1947 г. е бил с около хиляда години по-стар от всеки друг известен ръкопис на еврейската Библия.

През 1947 г. е направено най-голямото откритие на библейски ръкописи от съвременното. когато бедуини открили няколко кожени свитъка и фрагменти в пещера близо до северозападния бряг на Мъртво море. Тъй като такива свитъци никога преди не били откривани, местните собственици имали известни затруднения да се отърват от тях. Купувачите се опасявали, че може да са фалшификати. Накрая обаче свитъците попаднали частично в ръцете на проф. Е. Л. Сукеник от Еврейския университет, а частично във владение на сирийския манастир в Йерусалим. Д-р Джон К. Тревър, тогава изпълняващ длъжността директор на Американското училище за ориенталски изследвания в Йерусалим, бил първият учен, който признал тяхната древност и насочил вниманието на експерти в Америка към свитъците.

През пролетта на 1948 г., когато новината за тяхното откритие за първи път достигна до западния свят, свитъците от Мъртво море грабнаха въображението както на християни, така и на евреи, както никое друго археологическо откритие не беше го направило след откриването на непохътната гробница на цар Тутанкамон в Египет около 25 години по-рано. Трескаво търсене на още свитъци започна, когато стана ясно, че сухият климат на Юдейската пустиня е запазил нетрайни древни материали, като например кожени свитъци, които във всяка друга част на Светата земя биха се разпаднали отдавна поради влажните зими. Скоро бяха открити още пещери, съдържащи свитъци и хиляди фрагменти от свитъци. В района на Кумран, където се намираше първата пещера, в крайна сметка бяха открити 11 пещери, съдържащи ръкописи, някои от бедуини, други от археолози. Те се наричат Кумрански свитъци, но терминът „свитъци от Мъртво море“ включва освен това и тези от други райони на сухата пустиня на Юдея близо до Мъртво море. Някои са открити във Вади Мурабаат, югоизточно от Витлеем, други във Вади Хевер, южно от Ен-геди, а някои при разкопките на руините на еврейската крепост Масада, разрушена от римляните през 73 г. сл. Хр .

Хирбет Кумран, руини близо до първата пещера, се намират близо до устието на Вади Кумран, който се влива в Мъртво море на около 9 мили южно от Йерихон. При разкопките се оказа, че е бил обществен център на строга еврейска секта, вероятно есеите. Разкопките хвърлиха много светлина върху живота на сектата, чиито членове са били собственици на свитъците, намерени в околността. В този подобен на манастир комплекс сектантите са работили, хранили се, извършвали религиозните си ритуали и се покланяли заедно на своя Бог, въпреки че са живели в околните пещери. Структурите в Кумран са били разрушени по време на първата римско-еврейска война (66-73 г. сл. Хр.). През това време членовете на сектата може да са загинали, защото групата изглежда е изчезнала по това време. Много от свитъците очевидно са били скрити в пещерите, когато е имало заплаха от унищожение. Очевидно собствениците никога не са се върнали, за да си вземат книгите.

Ръкописите, открити там, са от разнообразно естество. Първата пещера е дала един пълно и едно непълно копие на Исая, част от коментар върху Авакум, фрагменти от Битие, Второзаконие, Съдии и Даниил – всички написани с еврейската квадратна писменост, която е била използвана след Вавилонското плене – и фрагменти от Левит, написани с писмеността преди плена. В други пещери са открити и доста големи части от Псалмите, Самуил и Левит. В крайна сметка в пещерите са открити фрагменти от всички останали книги на Стария завет, с изключение на Естир. Други еврейски книги, представени чрез свитъци или фрагменти, са известни апокрифни и псевдоепиграфски произведения, неизвестни досега книги със сектантски характер и някои светски произведения. Писмеността е консонантна, тъй като еврейският език все още не е имал гласни.

Изучаването на тези свитъци е създавало нов клон на библейската наука. Дори сега, Близо три десетилетия след откриването на първата пещера Кумран, не са публикувани и половината от всички открити ръкописи. И все пак статиите и книгите, занимаващи се със свитъците от Мъртво море, наброяват хиляди, а библиографията на този публикуван материал запълва няколко тома. Едно научно списание, „Revue de Qumran“, е посветено единствено на изследвания на свитъците. Това показва колко голям интерес съществува сред учените към свитъците от Мъртво море.

През първите години след откриването им сред учените бушува разгорещена битка относно тяхната автентичност и възраст, но гласовете на съмнението отдавна са замлъкнали. Когато същите видове свитъци като тези, открити от бедуините, излязоха наяве при проучвания и разкопки, извършени от професионални археолози, стана пределно ясно, дори за най-силния съмняващ се, че свитъците от Мъртво море не са съвременни или средновековни фалшификати, а истински древни ръкописи.

Общоприето е, че Кумранските свитъци датират от 3 век пр.н.е. до 1 век сл.н.е. Ръкописите, открити в другите споменати по-горе райони, датират от 1 и 2 век сл.н.е. Тези находки ни предоставят библейски ръкописи, които са хиляда години по-ранни от най-ранните еврейски библейски текстове, известни преди тези свитъци да се появят наяве. Това е от голямо значение, защото по този начин сме получили образци от всяка старозаветна книга, с изключение на една, такава, каквата е съществувала по времето на Христовото служение. С други думи, сега знаем как е изглеждала Библията от времето на Христос; всъщност открихме, че текстът ѝ почти не се различава от този, на който са базирани съвременните ни преводи. Макар че свитъците от Мъртво море съдържат множество езикови варианти, например в правописа или граматическата форма, тези разлики са от толкова незначителен характер, че едва ли са очевидни в който и да е английски превод на свитъците, ако сравним текста им с този на който и да е от другите английски преводи на Библията. Свитъците

по този начин дават красноречиво свидетелство за вярното предаване на еврейския текст през многото векове на преписване на Библията на ръка. Откриването на свитъците от Мъртво море ни е предоставило доказателство, че в Стария завет все още притежаваме Библията на Исус Христос в същата форма, която Той е познавал и препоръчвал.

Делото на масоретите. — Еврейските учени от първите пет века на

Християнската ера завършва работата по разделянето на библейския текст на по-големи и по-малки параграфи, както те все още се срещат в еврейските библейски текстове днес. Тези разделения не бива да се бъркат с главите и стиховете, открити в нашия английски Стар завет, които са с по-късен произход. Еврейските равини също така въвеждат редица символи, за да посочат местоположението на трудни пасажи, които са обяснени в техните писания. Тъй като не са запазени библейски ръкописи, написани през този период, информацията ни относно работата на тези еврейски учени по отношение на еврейската Библия е получена от Талмуда.

От около 500 г. сл. Хр. еврейските учени, които увековечават традицията относно текста на Стария завет, са наричани масорети, от Масора, еврейският технически термин за „ранната традиция относно правилната форма на текста на Писанията“. Тези мъже са полагали усилия да осигурят точното предаване на текста на бъдещите поколения и са записали резултатите от труда си в монографии и анотации към Библията.

Тъй като еврейският език е бил мъртъв от векове, заменен напълно от Тъй като арамейският език е бил говорим език, съществувала е опасност произношението му да бъде напълно загубено с течение на времето. Поради тази причина масоретите изобретили система от гласни знаци, които били добавени към еврейските съгласни. По този начин четенето на еврейската Библия било опростено и запазването на съществуващото тогава произношение било гарантирано. Не бива обаче да се пренебрегва фактът, че произношението, известно чрез настоящия текст на еврейската Библия, е това на масоретите от 7-ми век от християнската ера, което, както знаем сега, се различава донякъде от това от старозаветния период.

Масоретите също така изобретили две сложни системи от акценти, едната за прозата книги и още една за Псалмите и Йов. Акцентите се състоят от много различни знаци, добавени към текста, предназначени да обозначат различните нюанси на произношението и акцент.

Винаги, когато масоретите смятали, че нещо трябва да се тълкува различно от начина, по който беше написано в текста, те поставиха предложените от тях промени в полето, но не промениха самия текст. Пример за това е четенето на името на Бог, състоящо се от четирите еврейски съгласни ЙХВХ (наречени Тетраграматон), което вероятно се е произнасяло Яхве в древността.

Но в продължение на векове благочестивите евреи, страхувайки се да не осквернят святото име, не са го произнасяли. Вместо това, когато стигали до думата ЙХВХ, те казвали „Адонай, Господи“.

Масоретите, верни на принципа си да не променят Писанията, оставяли четирите еврейски съгласни ЙХВХ, където и да се намирали, но добавяли към тях гласните от думата „Адонай“. Всеки посветен еврейски читател, който стигал до тази дума, следователно чел „Адонай“, въпреки че е добавял само гласните от думата „Адонай“ към съгласните ЙХВХ. Тъй като този принцип не бил разбран от християните, когато се научили да използват еврейската Библия в ранните дни на Реформацията, божественото име на Бог било транслитерирано като Йехова и произнасяно съответно.

В тази връзка може да е полезно да се обяснят похватите, използвани от преводачите на KJV (също следван в RSV), за да се посочи на английски кой от различните еврейски термини за Божеството се среща в еврейския текст. Те следвали обичая да четат „ГОСПОД“ за божественото име, употреба, одобрена от апостолите и евангелистите в Новия завет. Не само думата YHWH, произнасяна „Адонай“ , обаче, от еврейските читатели се среща в еврейската Библия като името на Бог, но също и думата „Адонай“, „Господ“, със съгласни, както и гласни на „Адонай“. Следователно името YHWE се превежда като „ГОСПОД“, но в случаите, когато следва думата „Адонай“, YHWE се превежда като „БОГ“. Обърнете внимание, че в KJV и RSV думата ГОСПОД или БОГ с малки главни букви винаги представлява личното име YHWH, което е транслитерирано като „Йехова“ в ASV. Където и да се срещне думата „Адонай“ (съгласни и гласни), тя се дава като „Господ“, а еврейският термин „Елохим“ винаги се превежда като „Бог“, когато се отнася до истинския Бог. Ако се имат предвид тези прости правила, е лесно да се разпознае кои от божествените имена или титли се използват в Стария завет. Следните примери могат да бъдат полезни като обобщение на горепосочените факти: Бог, „Елохим“ (Бит. 1:1)

ГОСПОД Бог, YHWE Елохим (Битие 2:4)

ГОСПОД, YHWE (Битие 18:33)

Господи, Адонай (Битие 18:30)

Господ БОГ, Адонай ЙХВХ (Бит. 15:2)

Масоретите също така установили точни и подробни правила, които трябвало да се спазват в производство на нови копия на Библията. Нищо не е било оставено на решението на писарите, нито дължината на редовете и колоните, нито цветът на мастилото, което ще се използва. Думите на всяка книга са били преброявани и е била установявана средната ѝ дума, за да се осигури средство за проверка на точността на новите копия. В края на всяка книга е било прикачено изявление, посочващо броя на думите, които книгата съдържа, както и коя е средната дума, освен известна друга статистическа информация.

Съхранени ръкописи на масоретския текст. — С изключение на Мъртво море свитъци всички наши най-стари ръкописи на еврейската Библия са от късния масоретски период. Вероятно най-старият от тях е копие на Петокнижието от 9-ти век в Британския музей. Датата обаче не е абсолютно сигурна, тъй като се основава на стила на писане. Най-ранният датиран ръкопис на еврейската Библия е копие на „Късните пророци“ в Ленинград, написано през 916 г. сл. Хр. Други известни копия на еврейската Библия са два от 10-ти век: Кодекс Лаудианус от Оксфорд, съдържащ почти целия Стар завет, и Кодекс Бен Ашер от Алепо, който през 1948 г. до голяма степен избегна унищожението при антиеврейски бунтове.

Други стари ръкописи на еврейски Библии са открити в синагога в Кайро, където са избегнали унищожението. Сега те се намират предимно в руски колекции и в библиотеката на университета в Кеймбридж, Англия. Причината за недостига на стари ръкописи на еврейски Библии е еврейски закон, който забранява използването на износени и порутени Библии. Те е трябвало да бъдат заровени или унищожени по друг начин, за да се предотврати оскверняването на божественото име на Бог, което се съдържа в тях. Следователно, ако даден ръкопис остарее и се износи, той е бил поставян в стая на синагогата, наречена гениза, за да бъде изхвърлен по-късно.

Досега е открита само една гениза, съдържаща стари ръкописи – тази в Кайро.

Доколкото ни е известно, всички останали библейски ръкописи от първото хилядолетие на християнската ера са изгубени.

Изключителната грижа, с която еврейските книжници са писали ръкописите, обаче е гаранция за точността на съществуващите библейски копия. Откриването на свитъците от Мъртво море, които наскоро предоставиха текстове, които са с хиляда години по-стари от най-старите известни досега еврейски библейски копия, демонстрира истинността на твърдението, че текстът на Стария завет ни е предаден практически в същата форма, в която го е познавал Христос.

IV. История на старозаветния канон

Правилното разбиране на историята на Библията и колекцията от нейните книги не само представлява голям интерес за читателя на Божието Слово, но е необходимо, за да се опровергават погрешните твърдения на онези, чието мислене е повлияно от по-висши критици. Тъй като понякога се твърди, че сборникът от старозаветни книги е направен или непосредствено преди служението на Исус Христос, или на еврейския събор в Ямния след разрушаването на Йерусалим от римляните през 70 г. сл. Хр., човек трябва да знае фактите, за да види погрешността на подобни твърдения.

Канонът. — Думата канон е била използвана от гърците, за да обозначи правило, вложено в с власт. Апостол Павел използва думата в този смисъл в Галатяни 6:16. От 2-ри век нататък непрекъснато се е позовавал на господството на християнските учения под фрази като „канон на църквата“, „канон на истината“ или „канон на вярата“ (вж. Брук Фос Уесткот, История на канона, 7-мо издание, стр. 514).

За да обозначи колекцията от библейски книги, признати за правило на вярата и практиката, думата канон е използвана за първи път от църковния отец Ориген (185?-254? сл. Хр.), който казва, че „никой не бива да използва за доказателство на доктрината книги, които не са включени сред канонизираните Писания“ (Коментар върху Мат., раздел 28); Атанасий (293?-373 г. сл. Хр.) след това нарича цялата колекция от книги, одобрени от църквата, „канон“ и това е значението, с което думата е намерила достъп до езика на църквата (Уесткот, История на канона, стр. 518, 519).

Съвременен и древно разделение на Стария завет. – Терминът „Канон на Стария завет“ означава просто 39-те книги на протестантския Стар завет, написани от вдъхновени пророци, историци и поети в предхристиянски времена. Настоящото разделение на 3 части – историческа, поетична и пророческа – съдържащи 39 книги, произхожда от гръцките и латинските преводи на Библията, където се среща такова разделение. Еврейският Стар завет се състои от 24 книги, които са разделени на следните 3 основни части:

1. Законът (тората), съдържащ петте книги на Мойсей, или Петокнижието.

2. Пророците (неби'им), подразделени на: (а) четирима

„Първи“, Исус Навин, Съдии, (1 и 2) Самуил и (1 и 2) Царе, и (б) четирима „По-късни“, Исаия, Еремия, Езекиил и дванадесетте Малки пророци като една книга.

3. Писанията (кетубим), състоящи се от останалите единадесет книги, от които Ездра – Неемия, както и 1 и 2 Летописи, образуват по една книга.

Тройното разделение на еврейския Стар Завет по времето на Христос е засвидетелствано от Неговите собствени думи, както следва: „Трябва да се изпълни всичко, което е писано в [1]

Моисеевия закон, и в [2] пророците, и в [3] псалмите [първата книга от третата част]" (Лука 24:44).

Преди вавилонското изгнание. — Произходът на много от отделните книги на Стария завет може да се проследи до техните автори. (Авторството е обсъдено във въведението в началото на всяка книга в този коментар.) Няма обаче информация относно по-големи колекции от книги на Стария завет преди вавилонското изгнание. Препратките към библейски книги преди изгнанието се отнасят до Петокнижието.

Бог предупреди Исус Навин: „тази книга на закона няма да се отдалечава от устата ти“ (Исус Навин 1:8), а Исус Навин, наследникът на Моисей, насърчава народа „да пазят и да вършат всичко, което е написано в книгата на Моисеевия закон“ (гл. 23:6). Той също така провежда голямо събрание, където публично се четат инструкции от „книгата на закона“ (гл. 8:34).

Давид също познавал Петокнижието и се опитвал да живее според неговите предписания, както можел може да се заключи от съвета, който той даде на сина си Соломон да спазва Господните постановления, заповеди, съдби и свидетелства, „както е писано в Моисеевия закон“ (1 Царе 2:3). Също така на юдейския цар Амасия се отдава признание за спазването на определени разпоредби, тъй като те са били „написани в книгата на Моисеевия закон“ (2 Царе 14:6). Тези периодични библейски свидетелства показват, че Петокнижието е било известно от времето на Моисей до периода на юдейските царе. Имало е обаче времена, особено по време на управлението на нечестиви царе, когато Писанията почти не са били познати и е трябвало, така да се каже, да бъдат преоткрити. Това се е случило например по времето на цар Йосия, когато по време на ремонтните работи в храма „книгата на закона“ е била намерена и прочетена, а нейните разпоредби отново са били въведени в сила (2 Царе 22:8 до 23:24).

По времето на Ездра – Неемия. – В книгите на Стария завет, написани след изгнанието, като Ездра и Неемия, се прави препратка, или по име, или чрез цитат, към различни от по-ранните книги на Библията. Прави се препратка и към определени книги, които са били или частично включени в пост-изгнаническите библейски книги, или са изгубени. 5-те книги на Мойсей, споменати под имена като „книга на Мойсей“, „закон Господен“, „книга на закона Господен“ и т.н., са споменати 7 пъти в 1 и 2 Летописи, 17 пъти в Ездра и Неемия и веднъж в Малахия. Това, че книгата на закона (тората) е била считана за вдъхновена и „канонична“ през 5 век пр.н.е., се вижда от голямото благоговение, което хората са проявили, когато тази книга е била отворена (Неемия 8:5, 6). Изглежда, че изразът „книга на закона“ (тора) е имал по-широко значение от самото „Петокнижие“, тъй като същият термин е използван веднъж от Исус, когато говори за Псалмите, въвеждайки цитати от Пс. 35:19 и 69:4 с думите „записано в закона им“ (Йоан 15:25).

Много книги с произход отпреди изгнанието са оцелели след разрушението на Йерусалим и вавилонския плен. Това може да се види от факта, че Даниил е използвал книгата на Еремия по време на изгнанието във Вавилония (Дан. 9:2) и че около 20 различни книги са споменати в книгите Летописи като предоставени или като изходен материал за съдържанието на това произведение, или като книги, от които е могла да се получи допълнителна информация относно много точки, които са били само леко засегнати в Летописите. Летописецът от периода след изгнанието (виж 2 Лет. 36:22) се позовава на много книги, като например „книгата на гледача Самуил“ (1 Лет. 29:29), „книгата на пророк Натан“ (1 Лет. 29:29; 2 Лет. 9:29) и „историята на пророк Идо“ (2 Лет. 13:22).

Че Ездра и Неемия са взели определено участие в събирането на свещените книги, е показано от еврейската традиция. Апокрифната втора книга на Макавеите, написана по време на

началото на I век пр.н.е., съдържа писмо, за което се твърди, че е написано от палестински евреи и Юда Макавей до еврейския философ Аристокл и други евреи в Египет (2 Мак. 1:10). Това писмо се отнася до „архивите или мемоарите на Неемия“ и заявява също, че Неемия е „основал библиотека и е събрал книгите за царете и пророците, както и книгите на Давид“ (2 Мак. 2:13, преведено от Мофат в RН

Чарлз, Апокрифите и псевдоепиграфите на Стария завет, том 1).

Друг писател, който поставя завършването на старозаветния канон във времето на Ездра и Неемия е еврейският историк Йосиф Флавий, който малко след падането на Йерусалим, 70 г. сл. Хр. , прави следното важно изявление: „От Артаксеркс до наше време пълната история е написана, но не е сметена за достойна за равен авторитет с по-ранните записи, поради неуспеха на точната последователност на пророците.“

„Ние дадохме практическо доказателство за нашето благоговение към собствените ни Писания. Защото, въпреки че са минали толкова дълги векове, никой не се е осмелил нито да добави, нито да премахне, нито да промени сричка“ (Йосиф Флавий, Срещу Апион i. 8, изд. на Льоб).

Това твърдение показва, че евреите по времето на Христос са били убедени, че канонът е бил установен по времето на Ездра и Неемия, които и двамата са работили под ръководството на Артаксеркс I. Те не искаха да отменят това действие или да допълнят Писанията, както са били установени 500 години по-рано, особено след като от времето на Малахия не се беше издигнал човек, ясно разпознат като пророк.

Значимото твърдение на Йосиф Флавий е в съответствие с наблюденията, които внимателният читател може да направи в самия Стар завет. Най-новите исторически книги, Летописи, Ездра, Неемия и Естир, например, свеждат историята на Израел до периода след Пленението. Летописите и тяхното продължение, Ездра-Неемия, записват събития, случили се през VI и V век, но не по-късно. Следователно писането на Стария завет, както е известен сега, трябва да е било завършено до края на V век пр.н.е., тъй като по-нататъшното продължение на историята не е било добавено към по-ранния запис. То дори не е било запазено заедно с каноничните Писания. Следователно канонът трябва да е бил затворен. За допълнително твърдение относно връзката на Ездра със събирането на свещените книги вижте РК 609.

Между Неемия и Макавеите. — Почти няма запазени записи за Историята на евреите през IV и III век пр.н.е. Известни са само два записа от този период, които имат някакво отношение към историята на Библията: (1) преданието за посещението на Александър в Йерусалим и (2) създаването на гръцкия превод на Стария завет в Египет, наречен Септуагинта (обикновено съкратено LXX).

Според Йосиф Флавий, посещението на Александър в Йерусалим се е състояло след падането на Газа, през ноември 332 г. пр.н.е. Според историята, когато той дошъл да накаже евреите за това, че отказали да му помогнат с войски във войната му срещу персите, той бил посрещнат извън градските стени на Йерусалим от процесия от свещеници, водени от първосвещеника Ядуа. След това се казва, че царят бил доведен в Храма, където му била дадена възможност да принесе жертва и от книгата на Даниил му било показано, че един от гърците – вероятно Александър – е бил определен от божествени пророчества да унищожи Персийската империя. Това толкова зарадвало Александър, че той оказал благоволение на евреите (Йосиф Флавий, Древности xi. 8. 4, 5). Историята, разказана от Йосиф Флавий, се счита от повечето учени за измислена. Приемането ѝ би изисквало съществуването на книгата на Даниил по времето на Александър Велики, докато те твърдят, че книгата не е била...

написана преди периода на Макавеите, през 2 век пр.н.е. Има обаче много вътрешни доказателства в полза на истинността на тази история (вижте въведението към книгата на Даниил). Ако е вярна, историята предоставя допълнително доказателство, че евреите не само са притежавали тази книга, но и са изучавали пророчествата, които тя съдържа.

Преводът на Септуагинта е създаден за гръкоговорящите евреи в Египет, но бързо придобива значително разпространение сред широко разпръснатите евреи. Източници за произхода му са предполагаемото Писмо на Аристей, написано вероятно между 96 и 63 г. пр.н.е., изявление, направено от Филон, александрийски еврейски философ от времето на Христос (Филон, Животът на Моисей, ii. 5-7), и писанията на Йосиф Флавий малко след това („Древности“, xii. 2; „Против Апион“, ii. 4). В тези произведения се разказва легендарна история за превода на Петокнижието от 72 еврейски учени за 72 дни по време на управлението на египетски цар Птолемей II (285-247 г. пр.н.е.). Историята ни разказва, че тези мъже са работили независимо, но са създали 72 копия от един превод, в които всяка дума е била в съгласие, което показва, че преводите им са били извършени под вдъхновението на Светия Дух. Въпреки че тази история е изфабрикувана с цел да се осигури лесно приемане на гръцкия превод сред евреите и да се постави наравно с еврейския текст, тя несъмнено съдържа някои исторически факти. Един от тях е, че преводът е започнал с Петокнижието и че е извършен при Птолемей II. Не е известно кога е завършен преводът на целия Стар завет. Това може да се е случило през 3 век пр.н.е. или в началото на 2 век. Завършената Септуагинта обаче е спомената от преводача на „Еклесиаст“ на Исус бен Сирах в пролога, който той добавя към това апокрифно произведение. Прологът е написан около 132 г. пр.н.е. и се отнася до гръцката Библия като нещо, съществуващо по това време.

Докато се позовава на книгата „Еклесиаст“ или „Мъдростта на Исус бен Сирах“, която е написана на иврит около 180 г. пр.н.е., е ценно да се отбележи между другото, че авторът ѝ е имал достъп до повечето книги от Стария завет. Това се вижда от факта, че той е цитирал или се е позовавал на поне 19 от 24-те книги на еврейската Библия.

От Макавеите до Христос. – През II век пр.н.е. селевкидският цар Антиох Епифан предприел решителен опит да елинизира евреите и да смаже националистическия им дух. Той отнел религиозните им обреди, променил начина им на живот и се опитал да унищожи свещената им литература. След описание на усилията, положени по това време за въвеждане на езически обреди, 1 Мак. 1:56, 57 казва следното по този въпрос: „И книгите на Закона, които намериха, разкъсваха на парчета и ги изгаряха в огън. И у когото се намираше книга на завета и ако се приемаше за съгласен със Закона, такъв, според царската присъда, се осъждаше на смърт“ (преведено от Йостерли в Чарлз, Апокрифи и псевдоепиграфи, том 1).

Вероятно по това време всички книги от Петокнижието са били забранени да се прочете, че е възникнала практиката да се четат по време на религиозни служби пасажи от пророците вместо тези от Закона. Тези пасажи от пророческите книги по-късно са наречени Хафтарот и са били четени във връзка с раздели от Закона веднага щом ограниченията са били премахнати (вж. Лука 4:16, 17; Деяния 13:15, 27).

Много книги избегнаха унищожението по време на национално бедствие, когато цялата религиозният живот на евреите бил заложен на карта. Еврейската традиция твърди, че спасяването на много книги се дължи на смелостта и усилията на Юда Макавей. Във втората книга на Макавеите, написана в началото на I век пр.н.е., се твърди, че

Юда беше събрал „за нас всички писания, които бяха разпръснати поради избухването на войната. Те все още са с нас“ (2 Мак. 2:14).

Около 132 г. пр.н.е. внукът на Исус бен Сирах превел на гръцки еврейското произведение на дядо си, наречено „Еклесиаст“. Той добавил към него исторически пролог, в който трикратното разделение на старозаветния канон се споменава три пъти.

Приблизително по това време е написана и апокрифната първа книга на Макавеите.

Цитира се книгата Псалми (1 Мак. 7:16). Споменава се Даниил (1 Мак. 2:60), както и тримата му приятели, заедно с Авраам, Йосиф, Исус Навин, Давид, Илия и други ранни Божии мъже. Тук се получава категорично впечатление, че авторът на 1 Макавея е смятал книгата, от която е получил информацията си относно Даниил, за едно от старите произведения, а не за ново допълнение от епохата на Макавеите, както твърдят по-висшите критици на Библията.

Първото свидетелство за израза „Писание“, използван за обозначаване на определени части от Библията е Писмото на Аристей (виж раздели 155, 168, в „Апокрифи и псевдоепиграфи“ на Чарлз, том 2), написано вероятно между 96 и 63 г. пр.н.е. Този термин, редовно използван от по-късните новозаветни писатели по отношение на книгите от Стария завет, е използван от Аристей, за да обозначи Петокнижието.

Свидетелството на Христос и апостолите. — Христос свидетелства не само за съществуването на тройното разделение на еврейската Библия (Лука 24:44), но и за факта, че последователността на книгите Му е била известна. Последователността на книгите в еврейската Библия е доста различна от тази в съвременните ни английски Библии. Според вече обясненото тройно разделение на еврейската Библия, разделът „Писания“ е последен, а двете книги „Летописи“ (едната на иврит) са в края на Стария завет. Когато Исус казал на фарисеите, че от тях ще се изисква отчет за извършените престъпления „от кръвта на Авел до кръвта на Захария, който загина между олтара и храма“ (Лука 11:51; срв. Матей 23:35), Той се позовал на първия мъченик, Авел, споменат в първата книга на Библията (Бит. 4:8), и на Захария, чието мъченичество е описано в последната книга на еврейската Библия (2 Лет. 24:20–22).

Ако Исус беше използвал думата „до“ в хронологичен смисъл, Той щеше да спомене пророк Урия, който беше убит от Йоаким повече от век по-късно от Захария (Йеремия 26:20–23). По този начин изявлението на Христос предоставя ясно доказателство, че последователността на еврейската Библия вече е била твърдо установена по Негово време.

Това, че Захария е наречен „син на Варахия“ в Матей 23:35, но „син на Йодая“ във 2 Лет. 24:20, не бива да се обяснява, според някои коментатори, като резултат от объркване от страна на Матей или на по-късен преписвач с пророк „Захария, син на Берехия“, който е живял векове по-късно, по времето на Дарий I (Захария 1:1).

Бащата на Захария, Йодая, може да е имал второ име, както са имали толкова много евреи, или Варахия може да е бил или дядото по майчина линия на Захария, или истинският му баща, а Йодая - по-известният дядо. Думата „син“ в значението на „внук“ е била разпозната в еврейския език (виж 4 Царе 9:2, 20). Каквото и да е правилното тълкуване на тази привидна трудност, коментаторите от Йероним нататък почти единодушно са видели в Захария, споменат от Исус, човека от 2 Лет. 24:20.

Исус Христос, разбира се, твърдо вярваше в авторитета на Библията, каквато е съществувала по Негово време, както и Неговите апостоли. Това ясно се вижда от няколко изказвания. Исус каза: „Заблуждавайте се, като не знаете Писанията“ (Матей 22:29). Исус представи доказателство за Своето месианство, като цитира трите раздела на Старозаветното писание, казвайки, че „всички

„трябва да се изпълнят нещата, които са написани за Мен в Моисеевия закон, в пророците и в псалмите“ (Лука 24:44; вж. ст. 25–27). Той също така постави вярата в Моисеевите писания редом с вярата в собствените Си учения: „Ако не вярвате на Неговите писания“, попита Спасителят, „как ще повярвате на Моите думи?“ (Йоан 5:47; вж. ст. 46). Павел заяви, че Бог е дал определени обещания „чрез пророците Си в светите писания“ (Римляни 1:2).

Той казал на Тимотей, по-млад колега: „От дете знаеш светите писания. ...

„Всичкото писание е вдъхновено от Бога“ (2 Тим. 3:15, 16). Друго, също толкова сигурно твърдение е направено от апостол Петър: „Имаме и по-сигурно пророческо слово; ... никое пророчество в Писанието не може да се тълкува лично. Защото пророчеството не е дошло в древността по човешка воля, а са говорили свети Божии човеци, водени от Светия Дух“ (2 Петрово 1:19–21). Тези твърдения ясно показват, че Христос и Неговите апостоли са били твърдо убедени, че Старият Завет, Библията на тяхното време, е вдъхновен и авторитетен.

Изразът „Стар завет“ се използва за първи път по отношение на книгите от еврейската Библия в апостолската епоха. В един много обсъждан пасаж апостол Павел казва, че до неговото време е останало завеса върху очите на евреите „при четенето на стария завет“ (2 Кор. 3:14). Коментаторите са разделени в тълкуването си на термина „стар завет“ в този пасаж, но тъй като Павел говори за нещо, което се чете от евреите, най-правдоподобното обяснение е да се види в него препратка или към Петокнижието, или към цялата еврейска Библия. Тъй като терминът Стар завет предполага съществуването на термина Нов завет, е възможно апостолът и други християни вече да са използвали термина Нов завет за писания, описващи живота и делото на Христос – може би едно от евангелията.

Многобройните цитати от Стариия завет, открити в Новия, също са важно свидетелство за авторитета, който авторите на християнските писания приписват на книгите на Стариия завет. Някои от цитатите са кратки, а много изрази в книгата Откровение са много подобни на тези, открити в Даниил, но всъщност може да не са цитати.

Авторът на тази статия е преброил 433 ясни цитати в Новия завет и е установил, че 30 от 39-те книги на Стариия завет са определено цитирани. Имената на 10 книги или техните автори са споменати в 46 пасажа от Новия завет; вдъхновението на 11 книги на Стариия завет е засвидетелствано от цитати, въведени с думите, че техният автор е Бог или Светият Дух, а терминът „свещено писание“ е използван в 21 пасажа от 11 книги на Стариия завет, докато в 73 пасажа твърденията на Стариия завет са въведени с техническия термин „Писано е“.

Евреи от първи век. — Филон Александрийски (починал около 42 г. сл. Хр.) е еврейски философ, писал по времето на Христос. Неговите произведения съдържат цитати от 16 от 24-те книги на еврейската Библия. Фактът, че неговите писания не съдържат цитати от Езекиил, Даниил, Летописите и пет други малки книги, може да е случаен.

Историкът Йосиф Флавий, пишейки около 90 г. сл. Хр., прави изключително важно изявление относно канона в своя труд „Срещу Апион“, който поради значението му е цитиран тук: „Ние не притежаваме безброй противоречиви книги, противоречащи си една на друга. Нашите книги, тези, които са справедливо акредитирани, са само двадесет и две и съдържат летописа на всички времена.“ „От тях пет са книгите на Мойсей, обхващащи законите и традиционната история от раждането на човека до смъртта на законодателя. Този период е малко по-малко от три хиляди години. От смъртта на Мойсей до Артаксеркс, който наследява Ксеркс като цар на Персия, пророците след Мойсей са написали историята на събитията от своето време в тринадесет книги. Останалите четири книги съдържат химни към Бога и предписания за поведение в човешкия живот.“

(Йосиф, [Срещу Апион](#) i. 8, Loeb ed.).

Твърдението на Йосиф Флавий, че Библията на евреите съдържа 22 книги, се нуждае от обяснение, защото е известно, че всъщност е имало 24 книги в еврейската Библия преди и по негово време. Неговото разделение на 5 „книги на Мойсей“, 13 книги с „пророци“ и 4 книги с „химни към Бога и предписания за поведение на човешкия живот“ следва по-точно последователността на Септуагинта, отколкото тази на еврейската Библия, разбираема процедура, тъй като той е писал за гръкоговорящи читатели. Но основата за твърдението му, че еврейската Библия има 22 книги, вероятно се дължи на еврейска практика, възникнала сред определени мъже, които се стремяха да коригират броя на книгите в Писанията, за да съответстват на броя на буквите в еврейската азбука. Йосиф Флавий вероятно е броил Рут заедно със Съдии, а Плачът на Йеремиа заедно с Йеремиа, или евентуално е пропуснал две от книгите, които може да са му се сторили маловажни.

Друг еврейски автор от онова време, написал фалшивото произведение, наречено 4 Ездра (2-та Ездра от апокрифите), е първият свидетел, който ясно посочва, че броят на книгите в еврейската Библия е 24.

Към края на I или в началото на II век в Ямния, южно от Яфа в Палестина, се провежда съвет на еврейски учени. Този съвет е председателстван от Гамалиил II, а водеща фигура е равин Акиба, най-влиятелният еврейски учен по това време. Тъй като някои евреи считат определени апокрифни книги за равностойни на тези от каноничните книги на Стария завет, еврейството иска да постави официалния си печат върху канон, който съществува непроменен от дълго време и който, както се смята, се нуждае от предпазни мерки срещу допълнения. Следователно този съвет не установява канона на Стария завет, а само потвърждава позиция, заемана от векове по отношение на книгите на еврейската Библия. Вярно е обаче, че в определени среди каноничността на книгите Еклесиаст, Песни на песните, Притчи и Естир е била поставяна под въпрос. Но равин Акиба, най-великият и най-влиятелен еврейски учен на своето време, разсейва съмненията със своя авторитет и красноречие и тези книги запазват мястото си в еврейския канон.

Ранната християнска църква. – В писанията на ранните църковни отци всички 24 книги от еврейската Библия са приети за канонични. Само в Източната църква е повдигнато от време на време леко съмнение относно вдъхновението на книгата „Естир“. Апокрифните еврейски книги обаче не са били приети от най-ранните писатели на християнската църква. Писанията на така наречените апостолски отци, които са създали своите произведения след смъртта на апостолите до около 150 г. сл. Хр., не съдържат никакви реални цитати от апокрифите, а само няколко препратки към тях. Това показва, че апокрифните книги първоначално не са се радвали на равенство с каноничните писания на Стария завет в съзнанието на тези църковни водачи.

Църковните отци от по-късните периоди обаче почти не правят разлика между апокрифите и Стария завет и въвеждат цитати от двата сборника с едни и същи формули. Това развитие не изглежда странно, предвид ранните тенденции на отстъпничество, забележими в много среди на ранната християнска църква. Когато простотата на християнската вяра била изоставена, хората се обърнали към книги, които подкрепяли тяхната небиблейска позиция по отношение на определени учения, и намерили тази частична подкрепа в еврейските апокрифни книги, отхвърлени дори от самите евреи.

Източната и Западната църква. — Йероним (V век), преводачът на Библията на латински, наречена Вулгата, която се е превърнала в официална римокатолическа Библия, е последният писател на своята църква, който категорично се е обявявал за приемане само на истинските еврейски писания и за отхвърляне на апокрифите. Повечето западни църкви обаче...

Църковните водачи по негово време приели апокрифните книги и им приписали същия авторитет, както на Стария завет. Това може да се види от писанията на различни автори от Средновековието, някои учения на Римокатолическата църква, които се основават на апокрифите, и от решенията, взети от няколко регионални църковни събора (Хипо през 393 г., Картаген през 397 г.). Западната църква като цяло е признала апокрифните книги като имащи стойността на каноничните книги на Стария завет, но писателите на източните църкви като цяло са ги използвали много по-пестеливо от своите западни колеги.

Първият вселенски събор, който предприе действия в полза на приемането на апокрифите книгите на Стария завет беше Тридентският събор. Основната му цел беше да изготви планове за борба с Реформацията. Тъй като реформаторите се стремяха да премахнат всички практики и учения, които нямаха библейска основа, а Католическата църква не можеше да намери подкрепа за някои от своите доктрини в Библията, освен че апокрифните писания се считаха за част от Библията, тя беше принудена да ги признае за канонични. Тази канонизация беше извършена на 8 април 1546 г., когато за първи път вселенски събор публикува списък с канонични книги на Стария завет. Този списък съдържа не само 39-те книги на Стария завет, но и 7 апокрифни книги, както и апокрифни допълнения към Даниил и Естир. Оттогава тези апокрифни книги, дори не признати от евреите за канонични, имат същата авторитетна стойност за римокатолика, както всяка друга книга от Библията.

Протестантски възгледи за канона. — Реформаторите приели 39-те книги на Стария Заветът е каноничен без изключение и почти без никакви резерви. Апокрифните книги обаче като цяло били отхвърлени. Мартин Лутер ги превел на немски и ги публикувал с забележката на заглавната страница, че те „са книги, които не са равни на Светото писание, но са полезни и добри за четене“.

Англиканската църква е била по-либерална по отношение на използването на апокрифите. Книгата на общите молитви от 1662 г. предписва четенето на определени раздели от апокрифните книги за различни празнични дни, както и за ежедневно четене през някои седмици през есента. И все пак Тридесет и деветте члена правят разлика между апокрифите и канон.

Реформираната църква се зае с въпроса за апокрифите по време на своя събор Дордрехт през 1618 г. Гомарус и други богослови поискали премахването на апокрифите от печатните Библии. Въпреки че това искане не било изпълнено, осъждането на апокрифните книги от събора било толкова енергично, че оттогава нататък Реформираната църква категорично се противопоставяла на използването на апокрифите.

Най-голямата борба срещу апокрифните книги се е състояла в Англия през първия половината на 19-ти век. От 1811 до 1852 г. е създадена огромна маса литература, изследваща достойнствата и грешките на тези извънканонични книги от Стария завет. Резултатът беше общо отхвърляне на апокрифите от църковните водачи и теолозите, както и категорично решение на Британското и чуждестранно библейско дружество да изключи апокрифите отсега нататък от всички Библии, публикувани от това дружество.

Резюме.— Краткият преглед на историята на старозаветния канон води до заключението, че събирането на книги, които наричаме Стар Завет, се е състояло през V век пр.н.е., като Ездра и Неемия, двамата велики лидери на този период на възстановяване, най-вероятно са водещите духове в това дело. Основата на това заключение е фактът, че

Старият завет не съдържа никакви по-късни книги. Еврейската традиция от I век пр.н.е. потвърждава това заключение.

Създаването на Септуагинта, започващо през 3 век пр.н.е., е доказателство за съществуването на старозаветен канон по това време. Други свидетели са цитатите и препратките на Исус бен Сирах към Стария завет в началото на 2 век пр.н.е., няколко години по-късно едиктът на Антиох Епифан за унищожаване на свещените книги на евреите и изявленията на внука на Исус бен Сирах около 132 г. пр.н.е., в които се споменава тройното разделяне на еврейската Библия и съществуването на нейния гръцки превод по негово време.

Исус Христос и апостолите определено са вярвали в авторитета и вдъхновението на еврейската Библия, както се вижда от многобройни свидетелства, потвърждаващи този факт. Тяхната Библия е имала същото тройно разделение и вероятно същата последователност от книги, както в сегашната еврейска Библия. Освен това, стотици цитати, взети от поне 30 книги на Стария завет, показват високото уважение, на което тези писания са били отдавани от основателя на християнската вяра и неговите непосредствени последователи.

Историята на старозаветния канон в християнската църква след апостолската епоха се съсредоточава върху въпроса за приемането или отхвърлянето на еврейските апокрифи. Въпреки че тези книги са били отхвърляни от апостолите и християнските писатели до средата на II век, а всъщност дори и от самите евреи, тези фалшиви писания за съжаление са били добре дошли в християнската църква към края на II век. Оттогава нататък те никога не са били забранявани от Католическата църква. Реформаторите заели твърда позиция в отхвърлянето на апокрифите, но след смъртта им апокрифните книги отново намерили достъп до някои протестантски църкви, въпреки че окончателно били изгонени от повечето от тях през 19 век.

По-сериозен е възгледът на модернистите относно Стария завет. Те вярват нито във вдъхновението на книгите на Стария завет, нито в ранния им произход. Този секуларизиращ процес, който поставя Стария завет на едно ниво с друга древна литература, е повреден за християнската църква от предишното безразличие към апокрифите, тъй като разрушава вярата на вярващия в божествения произход на онези книги от Библията, за които Христос е казал: „Те са, които свидетелстват за Мен“ (Йоан 5:39).

Следователно всеки християнски вярващ трябва да бъде убеден в божествения произход на тези старозаветни книги, чрез които християнските апостоли са доказали здравината на своята вяра и доктрини. Фактът, че тези книги са оцелели след няколко национални катастрофи на еврейския народ в древността и коварните атаки на тъмните сили вътре и извън християнската църква, е силно доказателство, че тези писания са се радвали на божествена защита.

Креационисткият модел на произхода

ВЪПРОС , който възниква рано на един изучаващ Библията, е несъответствието между повествованието от Битие 1 и 2, което постановява сътворението по божествена заповед, и широко разпространената теория за еволюцията, която постулира произхода както на органичните, така и на неорганичните системи по не-свръхестествен начин.

Целта на тази статия е да се разгледат важните въпроси, които се срещат при разработването и защитата на креационистки модел за произхода, който е в съответствие с основния богословски ангажимент на Църквата на адвентистите от седмия ден. (В този контекст модел означава система от потвърждаващи данни в осъществима концепция.) Включени са препратки, които ще помогнат на читателя, който желае да проучи някои от тези въпроси по-задълбочено.

Разглежда се произходът на елементарната материя, основните елементарни частици и атоми, от които е изградена физическата вселена; сложните химични съединения, от които са изградени живите клетки; самите живи клетки; организмите, съставени от огромен брой специализирани живи клетки; и човека, най-сложната характеристика на природния свят. Накрая се правят някои наблюдения относно определянето на възрастта на скаменелостите въз основа на данни, предоставени чрез радиометрични техники за датироване.

I. Позиция на адвентистите от седмия ден относно разказа за сътворението от Битие

През цялата си история Църквата на адвентистите от седмия ден е смятала, че първите 35 Стиховете от книгата Битие съдържат валиден, фактологичен разказ за буквални събития, случили се по време на седем последователни въртения на планетата Земя – седмицата на сътворението. Това тълкуване поставя в седмицата на сътворението произхода на родителския клон за всички организми, поддържани от планетата, както и произхода на физическите обстоятелства, от които зависи продължаващият живот на този родителски клон.

Характер на доказателствата относно произхода. – Уникалността и неповторимостта на творчески актове, като описаните в Битие 1, поставят тяхното обяснение или проверка извън обхвата на научните процедури. Познанието относно природата и времето на такива събития зависи от показанията на надеждни свидетели – от откровението. Ако се докаже, че сложни биохимични или физически структури, свързани с живите организми, могат да се развият от по-прости състояния в резултат на обикновените свойства на материята, такова доказателство не би представлявало доказателство, че тези характеристики действително са еволюирали по този начин; то би въвело само еволюционния процес като една възможност в допълнение към условието за фиат-сътворение, изложено в Библията.

Човешкият ум, може би всеки създаден интелект, е неспособен да разбере произхода на вселената. Безбожният подход към проблема започва с вече съществуваща нежива материя, която притежава способности, които естествено водят до развитието на живота и всички други характеристики на съвременната вселена. Подходът, свързан с Бога, започва с интелект, способен да проектира, изгражда и поддържа всички характеристики на вселената. Произходът както на първичната материя, изисквана от първия модел, така и на интелекта, изискван от втория модел, е човешки неразбираем.

Библейският модел на сътворението. – Основните постулати на библейския модел на сътворението, който е имплицитно заложен в този коментар, могат да бъдат формулирани по следния начин (Neufeld 1974b):

1. Физическата субстанция на вселената и законите на взаимодействие, които характеризират тази субстанция, са създадени от Създателя и са проява на Неговата непрестанна цел.
2. В рамките на шест последователни завъртания на планетата Земя преди приблизително 6000 години, Създателят е организирал и/или създал планетата, за да осигури идеална среда за живите организми и е поставил там предците на всички организми, които са живели на тази планета.
3. Първоначалното съвършено творение, което отразява личността на Създателя, чиято основната характеристика е любовта, впоследствие е била променена в резултат на греха, така че е ставала все по-малко идеална, като смъртта е съдбата на всички организми.

4. Първоначално създадените организми са били надарени със способност за размножаване с модификации, което е довело до широк спектър от адаптации и видообразуване в рамките на основните категории.
5. Повърхността на планетата е била радикално трансформирана в събитие след сътворението, известно като Потопа, което е погребало останките от предишния свят и е довело до свят след Потопа, който в много ситуации е осигурявал драстично различна среда за живите организми.

Контрастни теории. – Модната в момента еволюционна теория постулира, че (1) както неорганичната, така и органичната материя са се развили спонтанно чрез случайно и неочаквано взаимодействие, (2) подходящи поддържащи среди, както и живи форми, са се развивали бавно в продължение на няколко милиарда години, (3, 4) настоящите разновидности на растения и животни са в началото на естествен процес на развитие, който обикновено напредва от просто към сложно, от един основен вид организъм към друг, и (5) настоящата среда е продукт на нормални физически процеси, протичащи в продължение на стотици милиони години.

Голяма част от съвременния християнски свят приема основните еволюционни сценарий, като го постулира като начин, по който Бог е работил, за да доведе вселената и живота на земята до сегашното им състояние. Тази гледна точка е известна като теистична еволюция (Кей 1959). Тя избягва напрежението с научната общност и предоставя творческата сила на Бог, за да замени неправдоподобностите в еволюционния модел; но счита библейските спецификации относно сътворението, Потопа и ранната история на човека за метафорични, а не за фактически. Теистичната еволюция е характеристика на религията, която е хуманистична, а не откровение и богоцентрична. Тя трябва да бъде оценена въз основа на доказателствата, подкрепящи твърденията за вдъхновение и авторитет на Писанието, направени от Исус и библейските писатели, и въз основа на съвместимостта на предполагаемия еволюционен процес с характера и способностите на Бог, както са представени в Библията.

Обхватът на научните доказателства относно произхода. — Научните данни за Въпросите, на които може да се основава моделът на сътворението, произтичат от няколко области: (1) природата и организацията на материята, както неорганична, така и органична; (2) природата на вкаменелостите; (3) разнообразието на организмите, съставляващи съвременната биосфера, определено чрез полеви наблюдения и лабораторни експерименти; (4) структурните характеристики и взаимовръзки на плутоничните, вулканичните и седиментните образувания в земната кора. Първите три от тези области ще бъдат разгледани в тази статия. Четвъртата ще бъде разгледана в статията „Битие и геология“, стр. 70.

Библейският креационизъм се приема въз основа на доказателства за целостта на библейското свидетелство, личен опит с Създателя и знания относно правдоподобността на алтернативни концепции. За положително свидетелство за креационизма, представен в Библията, е желателно да се разбира правдоподобността на произхода на живота по алтернативен начин. Модният в момента еволюционен модел за произход включва предсъществуване на първична материя и енергия, химическа еволюция, спонтанно зараждане на живот и биологична еволюция - образуване на сложни биохимични вещества от прости неорганични съединения, организиране на тези биохимични вещества в жива клетка и последващо развитие на елементарната клетка в сложни организми, включително човека, като всяка следваща стъпка следва като естествено следствие от вродените свойства на материята.

Произходът на елементарната материя. — От 1860 г. литературата на седмия ден Адвентната църква е представила повече от една гледна точка относно създаването на

елементарна материя, от която се формира физическата структура на живите организми (Smith 1860). Някои учени и църковни водачи са заели позицията, че цялата елементарна материя на нашата планета е възникнала в началото на седмицата на сътворението. Други са разбрали свидетелството на Писанието като предполагащо или поне допускащо, че веществото на Земята и Слънчевата система е резултат, поне отчасти, от творческа дейност преди седмицата на сътворението. Публикувани твърдения показват, че някои адвентни учени са защитавали първо едната, а след това другата от тези гледни точки (Price 1902, 1941, 1946; Clark 1946, 1962, 1977). Съвсем наскоро беше предложено, че планетата Земя може в момента да съдържа елементарна материя, част от която (1) е резултат от творческа дейност в по-ранен момент от историята на Вселената, (2) част, която е възникнала по време на седмицата на сътворението, и (3) част, която е създадена във физически незначително, но идеологически значимо количество във връзка с чудеса като това, че Христос е нахранил множествата (Brown 1958, 1971). Съществена характеристика на всяка от тези гледни точки е, че всички неща във вселената, както видими, така и невидими, са създадени от Христос (Йоан 1:3; Кол. 1:16, 17; Евр. 1:2).

Деистка гледна точка, която се е срещала по време на ранното развитие на Седмия... Дневната адвентна църква описва Божието творение от гледна точка на човешките представи и опит. Въпреки че тази гледна точка поставя делото на Бог в безкрайно по-голям мащаб от това на човека, тя прави Божията творческа дейност подобна на човешката по отношение на използването на съществуващ преди това материал и във формирането на продукт, който би функционирал редовно без непрекъснато внимание от страна на своя Създател. Елън Г. Уайт многократно се противопоставя на тази гледна точка, заявявайки, че Бог не е задължен или зависим от предсъществуващата материя в Своята творческа дейност и че законите на природата не са самодействащи, а са продължаващ израз на Божията воля и творческа сила (Неемия 9:6; Кол. 1:17; Евр. 1:3; Уайт 1884, 1897, 1903, 1904, 1905).

II. Свидетелството на биохимията

Произходът на биохимикалите.— Общ еволюционен модел за произхода на живота започва с химическата еволюция. Химичната еволюция изисква последователности от спонтанни химични реакции, които превръщат прости молекули, всяка от които съдържа само няколко атома, в гигантски съединения от хиляди атоми. Тези съединения след това се организират в прости клетки съгласно следния сценарий: (а) образуване на биомономери като аминокиселини и мононуклеотиди; (б) кондензация на тези молекули от типа градивни елементи в полимери като протеини и нуклеинови киселини; (в) самосглобяване на биополимери в надмолекулни комплекси като рибозоми и мембрани; (г) организиране на тези комплекси в органели като ядра, ендоплазмена ретикула и митохондрии; и (д) образуване на проста клетка чрез сглобяване на тези органели.

Обхватът на тази статия не позволява подробно разглеждане на всички тези аспекти. Целта тук е да се оцени самата правдоподобност на подобна схема в светлината на съвременните познания за функционирането на живите клетки.

Разширени научни наблюдения са установили, че за да бъде една реакция спонтанна, са необходими два процеса. Първо, реагиращите вещества ще загубят това, което се нарича свободна енергия, достигайки по-ниско енергийно състояние като продукти. Второ, с редки изключения тези продукти ще бъдат по-неподредени, отколкото са били реагентите. Реакциите, които не отговарят на горните изисквания за спонтанност, ще се случат само ако бъдат принудени да го направят с разход на енергия. Процесите, които протичат спонтанно без интелигентно насочване и енергиен вход, винаги протичат към по-ниска свободна енергия, по-ниска сложност, по-ниска...

информационно съдържание и състояние с по-висока вероятност. Този принцип често се нарича втори закон на термодинамиката.

Аминокиселините се считат за основни градивни елементи на организмите. Те са съставени от въглерод, водород, кислород, азот и понякога сяра в точни пропорции и в критично точно пространствено разположение. Когато са химически свързани помежду си във формата на дълга, верижна верига и в подходяща последователност, те образуват протеини.

Аминокиселините сега не се срещат в природата самостоятелно и няма доказателства, че Те могат да се образуват спонтанно от основните си съставки при сегашните обстоятелства на Земята. (Минимални следи от някои от по-простите аминокиселини са открити в няколко метеорита [Cronin and Moog 1976].) Следователно, поддръжниците на химическата еволюция са принудени да търсят правдоподобни механизми, които биха могли да доведат до получаване на аминокиселини при постулирани примитивни условия. До 18 от 20-те аминокиселини, необходими за организмите, могат да бъдат синтезирани чрез смесване на метан (съдържащ въглерод и водород), амониак (съдържащ азот и водород) и вода (съдържаща кислород и водород) в редуцираща атмосфера от водороден газ и чрез силно енергизиране на сместа по различни начини. Електрически разряд, различни радиации, висока температура и налягане са били използвани като енергизиращи агенти в лабораторни условия с известен успех (Lemmon 1970; Lawless and Boynton 1973; Evard and Schrodetzki 1976). Количеството аминокиселини, произведени в тези експерименти, е ниско, обикновено по-малко от 1 процент, в сравнение с първоначалното количество на присъстващите въглеродни съединения. Всички тези процедури изискват предприемането на сравнително сложни предпазни мерки за отстраняване на аминокиселините от реагиращата система, докато се образуват, за да се предотврати последващото им разрушаване от енергийния източник (Miller and Urey 1959).

Високоспециализираните лабораторни условия, необходими за синтеза на аминокиселини, правят Трудно е да се предложи ситуация на „примитивна Земя“, която би осигурила адекватна енергия и достатъчно запазване на реакционните продукти. Вулканичната топлина, мълниите, радиоактивността и ултравиолетовата радиация са възможни източници на енергия; но има все повече доказателства, че газовата обвивка на Земята винаги е съдържала изобилие от кислород, а не водород, необходим за редукционна атмосфера, в която могат да се синтезират аминокиселини (Javor and Snow 1974; Walton 1976). В присъствието на кислород, аминокиселините и всички други биологично значими молекули биха били бързо унищожени. Освен това, атмосфера без кислород не би имала защитен слой озон на голяма надморска височина, който да спира ултравиолетовата радиация, която бързо разрушава органичните съединения.

Съществуват допълнителни трудности със схемата за синтез на аминокиселини, която би довела до образуването на живи клетки. Една аминокиселина може да се среща в четири структурни форми. Това свойство е известно като стереохимия. Две от формите са като двете ръце на човек – дясна и лява – много сходни, но различни по същия начин, по който изображението в огледало е обърнато спрямо обекта пред огледалото. Тези две форми се наричат D и L форми и лабораторните синтези обикновено дават приблизително равни количества от всяка. Протеините на живите организми се състоят почти изцяло от L формата на всяка от 20-те различни необходими аминокиселини. Ако животът е еволюирал произволно и половината от „наличните“ аминокиселини са D форми, защо D формите не са еднакво представени в живите организми?

В допълнение към D и L формите, разновидности на аминокиселини, които обикновено не се срещат в протеините, също се произвеждат в симулирани експерименти с „примитивна земя“, понякога в големи количества.

изобилие (Lawless and Boynton 1973). Може да се повдигне въпросът: Защо тези разновидности не участват и във формирането на протеини, поне в някои организми?

Подобни трудности съществуват и със схемите за пребиотичен синтез на монозахариди, мастни киселини и азотни бази, които са градивните елементи на полизахаридите, липидите и нуклеиновите киселини. Нито едно от тях не може да бъде синтезирано при пребиотични условия в присъствието на кислород. Освен това, монозахаридите отново биха се произвеждали като равни смеси от няколко структурни форми, от които само една всъщност се среща в живите организми.

Убедително е доказано, че интелигентен човек, използващ доста сложни и сложно оборудване при така наречените условия на „примитивна земя“ е способно да синтезира няколко прости съединения; но от това не следва, че и обратното трябва да е вярно, т.е., че простите химични съединения имат способността спонтанно да се организират в човек, ако им се даде достатъчно време.

Моделът за спонтанната еволюция на живота не само трябва да обясни произхода на основните градивни единици като аминокиселини и прости захари, наречени биомономери, той трябва да отчита и комбинирането на тези градивни елементи в по-сложни и силно характерни молекули, наречени биополимери. Процесът на тяхното обединяване се нарича полимеризация. Например, аминокиселините или моноклеотидите се полимеризират, за да образуват съответно протеини и нуклеинови киселини. Някои от проблемите, свързани със спонтанното протичане на тези реакции, са обсъдени от Калвин (1969, стр. 155-157) и Гиш (1972, стр. 17). Първо, трябва да се разгледа полимеризацията (комбинирането в по-сложни форми) на биомономерите (основните единици) в големи полимери (сложни молекули), която включва реакция на дехидратация (отстраняване на вода). Второ, поддръждането на биомономерите трябва да бъде силно специфично; правилната последователност е от решаващо значение за тяхната биологична активност.

Реакцията на дехидратация изисква енергия; и са предложени няколко схеми за осигуряване на тази енергия. В експерименти, проведени от Фокс и неговите колеги (Fox 1965), смеси от сухи аминокиселини са нагрявани до 175°C и са получени протеиноподобни вещества, наречени протеиноиди. Образоването на протеиноиди винаги изисква високи концентрации на аминокиселини. То не може да се осъществи в присъствието на вода, тъй като водата е продукт на реакцията и трябва да бъде отстранена, за да се завърши полимеризацията.

В присъствието на вода полимерите са склонни да хидролизират и да се разграждат обратно до мономери. Трудно е да си представим как толкова големи количества аминокиселини биха могли да бъдат концентрирани в определени сухи места (напр. вулкани) на повърхността на примитивната земя, за която се предполага, че е покрита предимно с океани.

Експериментите, проведени от Милър и Юри (1959), описани по-горе, предполагат, че образуване на аминокиселините във водна среда. Правени са опити за свързване на аминокиселини във водна среда чрез използване на дехидратиращи молекули като цианамиди (Steinman, et al., 1964). Докато протеините могат да съдържат няколкостотин аминокиселини във верига, този метод може да свърже само до четири с някакви осезаеми добиви.

По-сериозен е проблемът с линейната последователност на аминокиселините в протеините. Полезните протеини не са произволни полимери от 20 вида аминокиселини. Има много химични функции, които са жизненоважни за живота на клетката, и всяка функция изисква специфична последователност от аминокиселини в протеина, която позволява този процес да се следва в клетката. Даден протеин може да действа като ензим или биологичен катализатор, необходим за многото химични реакции, извършвани от всяка жива клетка, като всяка реакция обикновено изисква

различен и специфичен ензим. Той може да служи като структурен материал, като например колаген, който се намира в сухожилията и връзките. Някои протеини участват в транспорта, като например хемоглобинът, който пренася кислород от белите дробове до вътрешните тъкани на тялото. Протеинът може да бъде анти тяло, което осигурява специфичен защитен механизъм срещу инфекция. Хормоните, химичните посредници, участващи в регулирането на организма, също могат да бъдат протеинови по природа. Някои протеини действат като склад за незаменими аминокиселини. Други, като актина, имат способността да се свиват и са необходими за мускулната дейност. Всички тези разнообразни функции зависят от строго определен брой и ред на 20-те вида аминокиселини, които образуват протеиновата структура. Аналогична ситуация съществува и в писмеността, където 26 букви се използват, за да придадат специфично значение на думи, изречения, параграфи и книги.

Достатъчно е да се вземе предвид генетичното заболяване сърповидно-клетъчна анемия, за да се оцени значението на прецизността в последователността на аминокиселините в протеините. Това е заболяване, което засяга кислородния протеин, хемоглобин, в червените кръвни клетки. Хемоглобинът се състои от четири вериги от аминокиселини. Две еднакви вериги са с дължина 141, а други две еднакви вериги са с дължина 146 аминокиселини. Сърповидно-клетъчната анемия се причинява от заместването на валин с глутаминова киселина на позиция шест във всяка от двете по-дълги вериги. Макар че е вярно, че не всички замествания на аминокиселини в протеините са толкова драстични, колкото това, други са по-драстични. Правилният ред на аминокиселините в протеините винаги е изключително важен за тяхната активност и функция в живия организъм.

Проблемът за спонтанно получаване на правилната аминокиселинна последователност от произволни източници е разгледан от White et al. (1968, стр. 141). В последователност, съдържаща само 20 различни аминокиселини, в които всеки вид се среща само веднъж, могат да се образуват 2×10^{18} (2 последвани от 18 нули) различни последователности. Изчислено е, че за протеин, състоящ се от 288 аминокиселинни единици, има 10^{300} (1 последвана от 300 нули) възможни комбинации, ако се използват само 12 вида аминокиселини. Ако на Земята съществуваше само една молекула от всяка от тези комбинации, тогава общата маса на тези последователности щеше да бъде 10^{280} грама; въпреки това общата маса на Земята, заедно с неорганичната материя, е само 10^{27} грама.

Протеиноидите, образувани при условията на експериментите на Фокс, споменати по-горе, притежават произволни аминокиселинни последователности. Макар че е възможно един от тях да има последователността на функционален протеин, шансовете за произвеждане чрез случайни събития на Земята дори на няколко от протеините на дадена клетка са изключително ниски. Логиката би диктувала, че трябва да се търсят алтернативи. Много автори (Eden 1967; Hull 1960; Salisbury 1969, 1971; Schutzenberger 1967) са подчертавали невероятността животът да бъде организиран чрез случайни събития.

Друг клас големи молекулярни компоненти на живите клетки са нуклеиновите киселини. Нуклеиновите киселини, по-специално ДНК или дезоксирибонуклеинова киселина, съдържат на молекулярно ниво информацията, която насочва синтеза на всички протеини, жизненоважни за функционирането на клетката. Последователността на мононуклеотидите в ДНК е главният код на природата, който, когато бъде транслиран от жива клетка, контролира последователността на аминокиселините, открити в протеините. Грешки в този код или в неговия превод могат да доведат до образуването на нефункционални протеини. Освен това, ДНК осигурява шаблона за собствената си репликация – процесът, чрез който се произвеждат идентични ДНК молекули за предаване от клетка на клетка по време на клетъчното делене. Тази репликация, както и процесът на транслация, трябва да протичат надеждно, за да се поддържа животът. ДНК молекулата е кодирана и за различните контролни механизми, които регулират последователността и количеството на различните биохимични реакции.

които се случват в клетката. Трябва да е очевидно, че информацията, съдържаща се в молекулата на ДНК, е изключително специфична и сложна (Neufeld 1974a).

Проблемът със спонтанния синтез на нуклеинови киселини е дори по-сериозен от този на протеините, тъй като тук е необходимо образуването на специфична връзка между три основни компонента - пуринови или пиримидинови бази, пентозни захари и фосфорна киселина. Тези три компонента, правилно подредени, ще образуват мононуклеотидите, които от своя страна са градивните елементи на нуклеиновите киселини. Трудността при образуването на нуклеинови киселини може да се илюстрира, като се посочи, че до момента не са правени сериозни опити за производство на нуклеинови киселини при постулирани пребиотични условия.

Структурата на живата клетка също е силно организирана. Както на повърхността, така и отвътре има мембрани, които позволяват селективно преминаване на определени съединения и изключване на други. Някои вътрешни мембрани функционират, за да свързват протеини в специфичната триизмерна подредба, необходима за извършване на много от реакционните последователности, участващи в поддържането на живота. Добър пример може да се намери в митохондриите - малки органели в клетката, понякога наричани „електростанция“ - където са необходими силно специфични взаимоотношения между ензимите, които извършват преноса на електрони от субстратите на кислорода и едновременно с това синтезират богати на енергия молекули. Такава сложна специфичност поставя допълнителни ограничения върху модел, който изисква организационното ниво да бъде достигнато чрез случайни процеси.

При оценката на възможността за спонтанен произход на необходимите основни молекули За съществуването на живот, човек трябва да заключи, че не е открит или постулиран правдоподобен механизъм. Експерименти, приемащи пребиотични условия, все още не са успели да произведат всички основни градивни елементи на биологичните системи. За повечето от произведените добиви е изключително ниско ниво, дори при оптимални условия. Няма задоволително обяснение за уникалната стереохимия или структура на аминокиселините, захарта и други молекули, открити в биологичните системи. Не е разработен модел, който може задоволително да обясни високоспецифичните последователности на аминокиселините в протеините и на нуклеотидите в нуклеиновите киселини или произхода на генетичния код на ДНК.

Дори ако всички основни градивни елементи можеха да бъдат синтезирани, те не биха се организирали спонтанно в биологично активни субклетъчни структури. Както посочва Моно (1971, стр. 95-113), животът зависи от изключително високо ниво на организация и специфичност. За правилното функциониране на организма в клетката трябва да бъдат вградени прецизни механизми за контрол и регулиране. Химичните системи не се подреждат спонтанно; по-скоро те са склонни да се произнасят на случаен принцип. Следователно, разумното търсене на разбиране за произхода на живота трябва да обмисли алтернатива на теорията за биохимичната еволюция.

Произход на живите клетки. — Непреодолимите препятствия пред спонтанния произход на живота. на химично и биохимично ниво, споменати по-горе, стават още по-сложни, когато разгледаме възможния спонтанен произход на проста, но напълно функционална клетка. Това би била най-простата форма на независим живот, която всички биолози биха приели за безспорно жива. Въпреки случайните твърдения за противното, не са правени сериозни опити за сглобяване на функционална клетка от многобройните ѝ известни съставки от физиолози, биохимици или молекулярни биолози. Някои от тези, които внимателно са обмислили проблема, признават, че в светлината на настоящите знания е трудно, ако не и невъзможно, да се предвиди успех на подобни усилия (Pollard 1965). Може да се каже, че

„Наличните факти не дават основание да се предположи, че клетките са възникнали на тази планета“ (Грийн и Голдбъргър 1967, стр. 407).

Произход на многоклетъчните организми. — Когато се обърнем към многоклетъчните организми, Независимо дали е растение или животно, откриваме друга вселена от сложност и взаимовръзки между множество видове високоспециализирани клетки, обикновено групирани в тъкани и органи. Контролът на развитието и растежа добавя още едно ниво на сложност, както и регулирането на нормалната функция чрез ендокринни, нервни и други влияния. Всеки откровен студент по физиология трябва да бъде убеден в многобройните доказателства за замисъл, открити във всеки многоклетъчен организъм, изучаван до момента. Предполагаемите еволюционни връзки, основани на общи физиологични характеристики, намират много по-смислено обяснение от гледна точка на интелигентен дизайн, а не на случайност и конкурентно предимство. Въпреки че позоваването на омото често и уместно се прави като доказателство за замисъл, работата на неврофизиолозите разкрива, че все още само смътно възприемаме сложността на организацията на мозъка, особено при човешките същества, и сложния дизайн, присъщ на многобройните му функции и контролни механизми (Еклесиаст 1972). Когато християнинът разглежда ума и тялото, които той контролира, разгърнати в цялата сложност на съвременната анатомия, физиология и биохимия, той трябва да се съгласи с Давид, който е казал: „Страшно и чудно съм направен; чудни са Твоите дела“ (Пс. 139:14).

Очевидната разлика между живото и неживото е довела учените от Средновековието, а дори и от по-ранни времена, до схващането, че някакво специално качество на „жизнената сила“ присъства във всички живи същества и обяснява уникалните характеристики, които ги отличават от неживото. Консервативните християни днес все още са склонни да разглеждат твърдението от Битие 2:7 „И Господ Бог създаде човека от пръст земна и вдъхна в ноздрите му дихание на живот“ като внушаващо, че човешките същества и другите живи същества съдържат някаква специална същност или свойство, което ги отделя от неживото. От друга страна, напредъкът на съвременната клетъчна и организмена физиология е твърдо основан на схващането, че функцията на живите същества може да се обясни от гледна точка на законите на физиката и химията, признаваме, че е много сложно проявление на тези закони в действие.

Въпреки това, може да се твърди, че много феномени на физиологията и развитието не могат да бъдат адекватно обяснени на физиохимична основа. Функционирането на мозъка и природата на ума са най-често цитирани примери (Stent 1968; Polanyi 1968). Липсата на успех в обяснението на тези феномени вероятно показва неадекватността на физиохимичната наука на сегашното ѝ ниво на развитие, а не съществуването на активен нематериален компонент, който е независим от молекулярната структура. Сложността на живите организми е такава, че едно напълно адекватно обяснение на всички тези функции, особено на съзнателно ниво, може да е отвъд възможностите на създадения интелект.

Схващайки, че законите, проявени в естествените процеси, не са проявления на вродени свойства на материята, а са продължаващ израз на Божията воля и творческа сила, живите същества на всички нива се разглеждат като проява на Божиите способности (White 1904, 1905). Вместо да се бори с неразрешими проблеми в опитите си да обясни произхода на живите клетки и организми, човекът, който приема откровенията в Писанието, открива, че откритията на науката разкриват действието на законите, установени от Бог при сътворението, и откриват вълнуващи прозрения за Божията природа и мисъл.

III. Доказателства от вкаменелости

Природата на живота, представена от най-долните вкаменелости. — Най-долните седиментни скали, които съдържат изобилни доказателства за сложни многоклетъчни организми, се обозначават с термина камбрий. Униформистките геолози считат, че камбрийските скали са се образували през период от 100 милиона години, започващ преди приблизително 600 милиона години. Шестстотин милиона години е само около една пета от общото време, за което се твърди, че е било включено в прогресивната еволюция на живота от най-простото вещество, притежаващо характеристиките на живота, до сложните и многобройни форми на съвременните организми.

Камбрийските фосили са били морски организми, които не са били примитивни, прости или слабо развити. Фактът, че са били сложни и добре развити, с детайли, равни на съвременните им аналози, е изключително важен момент за разглеждане. Те определено са били червеи, ракообразни или брахиоподи, напълно толкова сложни, колкото червеите, ракообразните или брахиоподите в днешните океани.

Обикновено само твърдите части на животните се запазват като фосили. Но дори и само с твърдите От частите, достъпни за изследване, е възможно да се определи много за даден организъм. Фосилите на трилобити са характерни за камбрия. Трилобитите са били същества, обитаващи океанското дъно, които са приличали на дървеници свине или кървави буболечки и са били роднини на раци, раци и други ракообразни. Те са имали хитинов екзоскелет, който е изисквал периодично линееене за растеж. Линеенето е сложен и ангажиран процес. Тялото е било сегментирано и е имало множество съчленени крака и придатъци, които биха били безполезни без сложна мотивираща мускулатура. Сложните очи и антени са били външен израз на сложна нервна система. Дихателните влакна показват, че трилобитите са имали кръвоносна система за транспортиране на кислород. Сложните устни органи са събирали и приготвяли специализирана храна. Като се вземат предвид всички фактори, това същество не може да бъде класифицирано като по-примитивно от съвременните си аналози.

В камбрийските скали са открити фосили на анелидни червеи. Сегментацията им Червеите включват повторение на определени органи във всеки сегмент. Червеите са имали цялостна храносмилателна система. Четини, бодли и мускули са осигурявали движението. Животното е било оборудвано и с кръвоносна система. Очите и други сложни сетивни органи, заедно с характеристиките, споменати по-горе, всички те се допълват в обща картина с голяма сложност, подобна на съвременните червеи. По този начин може да се каже, че животните, открити в камбрия (две от които са описани по-горе), са толкова сложни, колкото и техните роднини, живеещи днес.

Тъй като всички основни типове от животинското царство, с изключение евентуално на хордовите, се откриват в камбрийските слоеве и не се откриват преходни форми в по-долните слоеве, доказателствата тук подкрепят внезапната поява на морски живот в съответствие с втория постулат на библейската теория за сътворението, както е посочено на страница 47.

Въпреки че докамбрийските нива обикновено са гранитни или кристални скали, за които естествено не би се очаквало да съдържат фосили, под камбрия има седименти, които са подходящи за съхранение на фосили - например обширни варовикови пластове. Тези седименти почти винаги са без фосили.

Напоследък се полагат големи усилия в търсене на доказателства за живот. в скали под камбрия. Съобщава се за наличие на гъби и водорасли. Ламинирани, но иначе безструктурни варовити обекти, които са интерпретирани като изкопаеми варовити водорасли и са наречени строматолити, са описани като „широко разпространени“ в някои докамбрийски варовикови формации (Dunbar and Waage 1969).

Палеонтолозите също така съобщават за брахиоподи, анелидни червеи, кишечноплодни и други многоклетъчни морски животни в докамбрийски материали от различни места по света. Някои от тези доклади може да са валидни. Други може да са резултат от несигурно разграничение между камбрийска и докамбрийска скала. Какъвто и да е случаят, проблемът с предците все още остава. Редките находки на фосили от докамбрия показват сложност и организация, сравними със съвременните им аналози.

Съвкупността от фосилни доказателства както от прекамбрия, така и от камбрия подкрепя втория постулат за сътворението, който предполага, че в рамките на кратък период от време са се появили напълно развити живи организми. Тази ситуация не е извън обхвата на признанието на палеонтолозите, които не приемат библейския креационизъм, някои от които са положили значителни усилия, за да обяснят липсата на доказателства за еволюционно развитие на организмите, произвели камбрийските фосили. Дори Чарлз Дарвин осъзнава, че това е ключов проблем. В своята „Произход на видовете“, след като обсъжда въпроса, той пише: „На въпроса защо не откриваме богати фосилни находища, принадлежащи към тези предполагаеми най-ранни периоди преди камбрийската система, не мога да дам задоволителен отговор. ... Случаят в момента трябва да остане необясним и може наистина да бъде приведен като валиден аргумент срещу възгледите, които се възприемат тук.“ (Дарвин 1859, [стр.](#) 309, 310).

По времето на Дарвин изучаването на палеонтологията е било едва в начален стадий на развитие и то Може да се твърди с голяма основателност, че очевидната липса на живот в прекамбрия и внезапната поява на много сложни видове в камбрия се дължат просто на недостатъчно събиране и че тази ситуация несъмнено ще се промени, когато повече хора започнат да търсят повече. Сто години по-късно Норман Д. Нюъл от Колумбийския университет прави следните наблюдения в статия, подготвена за честванията на стогодишнината на Дарвин: „Век интензивно търсене на вкаменелости в прекамбрийските скали хвърля много малко светлина върху този проблем. Ранните теории, че тези скали са били предимно неморски или че някога са съдържали вкаменелости, са били унищожени от топлина и налягане, са изоставени, защото прекамбрийските скали в много райони физически са много подобни на по-младите скали във всяко отношение, с изключение на това, че рядко съдържат каквито и да било записи за минал живот.“ (Нюъл 1959).

Характерът на фосилната последователност. – Не само фосилите на най-сложните живи организми Формите се появяват в камбрийските скали без precedent, но основните таксономични категории или видове запазват своите различия в цялата геоложка колона. Изтъкнатият палеонтолог Джордж Гейлорд Симпсън е описал ситуацията по следния начин: „Характерна черта на известния фосилен летопис

е, че повечето таксони се появяват внезапно. Те, като правило, не са водени от последователност, каквато Дарвин е смятал, че е обичайна в еволюцията. ... Когато в летописа се появи нов род, той обикновено е добре отделен морфологично от най-близките до него други известни родове. Това явление става по-универсално и по-интензивно с изкачването в йерархията на категориите. Разликите между известните видове са спорадични и често малки. Разликите между известните разрези, класове и типове са систематични и почти винаги големи.“ (Симпсън 1960, [стр.](#) 149).

Откакто дарвинизмът за първи път получи признание в научната общност, се полагат усилия за намиране на „липсващи звена“, които биха запълнили тези празнини. Интензивното търсене в продължение на повече от 100 години е открило само няколко спорни вкаменелости, които някои палеонтолози поставят между основните видове животни. Норман Нюъл, който беше цитиран няколко параграфа по-рано, обобщил ситуацията относно липсващите звена в изявление, което става все по-подходящо с продължаващите изследователски усилия:

„Тези изолирани открития, разбира се, стимулират надеждата, че ще бъдат открити по-пълни записи и други пропуски ще бъдат затворени. Тези находки обаче са рядкост; и опитът показва, че пропуските, които разделят най-високите категории, може никога да не бъдат преодолені във вкаменелостите. Много от прекъсванията са склонни да се подчертават повече с увеличаване на събирането на находки.“
(Нюъл 1959, [стр. 267](#)).

Безпрецедентната поява на най-сложните форми на живот в камбрия и постоянните прекъсвания между по-висшите категории в покриващите ги вкаменелости са изключително важни доказателства в подкрепа на модела на произхода, основан на сътворението. Хипотезата за прогресивна еволюция намира оскъдна подкрепа във вкаменелостите.

Положени са усилия да се обясни липсата на по-примитивни предкови форми във вкаменелостите, като се постулира експлозивен тип еволюция, която бързо е населила земята с подробни форми от даден тип, които след това са претърпели малки промени за дълги периоди от време. Това е една крачка по-малко от креационизма, особено от гледната точка, известна като прогресивен креационизъм (Ramm 1954, стр. 76 и сл.). Не е предложено разумно обяснение за еволюционен процес, който протича с голяма бързина за относително кратък интервал и след това е неактивен в продължение на огромни епохи от време. Някои вкаменелости би трябвало да са се образували по време на преходни периоди с висока еволюционна активност. Липсата на такива преходни вкаменелости накара един от ранните защитници на експлозивната еволюция да каже: „Когато изследваме серия от вкаменелости от всякаква възраст, можем да изберем една и да кажем с увереност „Това е ракообразно“ - или морска звезда, или брахиопод, или анелид, или друг вид същество, според случая.“

... Тъй като всички фосили могат да бъдат определени като членове на съответните им групи чрез прилагане на дефинициите на тези групи, изготвени от и базирани изцяло на живите типове, и тъй като нито едно от тези определения за типа или основните групи животни не е необходимо по никакъв начин да бъде променено или разширявано, за да включва фосилите, естествено следва, че в целия фосилен летопис тези основни групи са останали по същество непроменени.“

(Clark 1930, [стр. 100, 101](#)). Проучване на палеонтологичната литература от последните 50 години не разкрива нови данни, които биха изисквали преразглеждане на това твърдение.

Относно вкаменелостите на растенията, А. Лия МакАлестър от Йейлския университет, пишейки като редактор на десеттомната поредица „Основи на науките за Земята“, казва: „Един от най-озадачаващите проблеми в целия еволюционен запис на растенията се отнася до произхода на покритосеменните растения [цъфтящи растения]. ... Освен това, много от основните подгрупи на покритосеменните растения вече са диференцирани, когато се появяват за първи път във вкаменелостите. Този факт предполага, че групата е имала значителна предкредна история, която по някаква причина не е записана във вкаменелостите. ... всеки случай, няма преходни фосили, които да показват произхода на групата.“
(МакАлестър 1968, [стр. 100](#)).

Няколко години по-рано Е. Дж. Х. Корнър, ботаник в университета в Кеймбридж, заявява: „Много доказателства могат да бъдат приведени в полза на теорията за еволюцията – от биология, биогеография и палеонтология, но аз все още мисля, че за непредубедените, вкаменелостите на растенията са в полза на специалното сътворение. ... Можете ли да си представите как орхидея, водна леща и палма са произлезли от един и същ произход и имаме ли някакви доказателства за това предположение? Еволюционистите трябва да са подготвени с отговор, но мисля, че повечето биха се сринали пред инквизиция.“
(Корнър 1961, [стр. 97](#)).

Разликите в размера, вида на зъбите, формата на главата, броя на пръстите на краката и т.н. между вкаменелостите от коне често са подредени в книги и музейни експонати като доказателства в подкрепа на теорията за еволюцията. Серията за конете е впечатляваща, но има редица съображения, които я правят по-малко убедителна, отколкото човек обикновено е накаран да вярва.

Първият член на поредицата, Hyracotherium (Eohippus), е толкова различен от съвременния кон и толкова различен от следващия член на поредицата, че включването му в поредицата е силно съмнително. Вероятно изобщо не бива да се счита за кон поради следните причини: стройно лице с очи по средата на страната, наличието на

кучешки зъби, липса на диастема (пространство между предните и задните зъби), извит гръб и дълга опашка.

За Hyracotherium Симпсън (1945, стр. 254) казва:

„Матю е показал и настоял, че Hyracotherium (включително Eohippus) е толкова примитивен, че не е много по-категорично еднокопитен от тапирид, носорог и др., но е обичайно да се поставя в основата на групата еднокопитни.“

Симпсън казва още:

„Филогенезата на конете е далеч от това да бъде простата монофилетична, така наречена ортогенетична последователност, каквато изглежда в повечето текстове и популяризации.“

Друго интересно твърдение в тази насока е на Гарет Хардин (1961, стр. 225, 226).

„Имаше време, когато съществуващите вкаменелости на конете сякаш показваха праволинейна еволюция от малки към големи, от кучешки към конеподобни, от животни с прости скърцащи зъби до животни със сложни зъбни зъбци на съвременния кон. Изглеждаше праволинейно – като звената на верига. Но не за дълго.“

С откриването на още вкаменелости веригата се разпростира в обичайната филогенетична мрежа и стана твърде очевидно, че еволюцията изобщо не е била по права линия, а че (като се има предвид само размерът) конете са ставали ту по-високи, ту по-ниски с течение на времето. За съжаление, преди картината да се изясни напълно, в Американския музей по естествена история беше създадена изложба на коне като пример за ортогенеза, фотографирана и многократно възпроизвеждана в учебници за начално образование (където все още се препечатва днес).

Изявлението на Симпсън е написано през 1945 г., на Хардин през 1961 г. За съжаление, корекциите на подвеждаща информация често изостават с години след откриването на грешките.

Родовото обозначение Hyracotherium има приоритет пред Eohippus. Терминът означава животно, подобно на даман, и е избран, защото фосилните останки най-добре отговарят на типа даман.

Даманът сега живее в Близкия изток и Африка и се споменава в Библията, където в превода на крал Джеймс се чете „заек“.

Всички фактори, взети заедно, вкаменелостите показват, че е имало вариации и видообразуване в рамките на вида кон, но не дава твърди доказателства за еволюцията му от различен вид животно или в различен вид животно.

Трябва да се отбележи, че трудовете на всеки от цитираните в този раздел авторитети предоставят множество твърдения, които изразяват твърда вяра в еволюционната история на организмите. Авторите на тази статия искат да подчертаят, че фактите от палеонтологията се вписват естествено в библейския модел на сътворението и не са в полза на популярния еволюционен модел.

Фосилен човек. – През последните години изучаването на вкаменелостите на човешките същества достигна ново ниво на зрялост и беше извършена голяма част от внимателната и научно обоснована работа. Особено вълнуваща е лавината от нови доказателства, дошли от Източна Африка. Въпреки че вкаменелостите все още са болезнено недостатъчни, броят на вкаменелостите на древния човек вече трябва да се брои в хиляди. Трябва да се подчертае, че по-голямата част от тези вкаменелости са само изолирани зъби или фрагменти от челюсти и че пълните, съчленени скелети на най-древните видове са неизвестни; въпреки това, вкаменелостите на хоминидите (човек и човекоподобни примати) вероятно са по-известни от вкаменелостите на всяко друго семейство примати.

С оглед на значителния, макар и фрагментарен, обем от налични вкаменелости

За изследователя на човешкия произход уместният въпрос е: Дали вкаменелостите документират постепенното развитие на човека от маймуноподобен прародител или предоставят друга илюстрация на наблюдението на Джордж Гейлорд Симпсън: „Характерна черта на известния фосилен летопис е, че повечето таксони се появяват внезапно. ... Когато в летописа се появи нов род, той е...“

обикновено добре отделени морфологично от най-близките до тях други известни родове“ (Simpson 1960, стр. 149).

Търсенето на предците на съвременния човек е интензивно от първоначалното приемане на дарвинизма от научната общност. Три основни групи хоминиди традиционно се тълкуват като съдържащи видове, които са или предци на съвременния човек, или представители на по-ранни типове човек или почти човек, които са изчезнали. (Четвърта група, така наречените рамапитеци, се тълкува от някои учени като съдържаща най-ранните хоминиди във вкаменелостите, но вкаменелостите на рамапитеките са толкова фрагментарни, че техният хоминиден статус остава спекулативен.) Трябва да се признае, че съществуват големи вариации във всяка от широките групи и че много вкаменелости не попадат лесно в нито една от тези категории.

1. Неандерталски човек. Доста голям брой фосили от Европа, Африка и Дори Азия са наричани общо, но доста общо, представители на неандерталския тип човек. Западноевропейските екземпляри са отличителни и изглежда представляват донякъде специализиран тип човек, живял в Западна Европа по време на ледниковия период.

Следвайки примера на френския учен Марселин Буле (1911-1913), беше дълго време смятали, че неандерталският човек е притежавал множество маймуноподобни черти. По-скорошни преинтерпретации, като например изследването на Щраус и Кейв (1957), показват, че предполагаемите маймуноподобни характеристики са силно преувеличени. Въпреки че се различава от съвременния човек по някои забележителни черти на черепа, както и по някои по-фини аспекти на посткраниалния скелет, няма убедителна причина да се смята, че неандерталският човек е бил по някакъв начин подчовешки. Археологическите данни, свързани с неандерталския човек, показват, че той е притежавал типично човешки естетически и религиозни интереси, както и напълно човешки интелектуални и културни способности.

2. Homo erectus. Тази група фосили на древен човек включва известния явански човек, открит от Юджийн Дюбоа през 1892 г., и също толкова известния пекински човек, изваден от пещерата Чукотиен близо до Пекин, Китай, през 1927 г. Тайният начин, по който Дюбоа се е справил с оригиналната си находка, само е подхранвал противоречията, които обграждаха фосилите на явански човек в продължение на много години. Самият Дюбоа се е колебал в интерпретацията си, като първоначално е твърдял, че яванският човек е „липсващо звено“, но по-късно е заключил, че всъщност е огромен изчезнал гибон. Несигурността около интерпретацията на яванския човек и пекинския човек се е засилила от загубата на фосилите на пекинския човек по време на Втората световна война. Съществуват подробни описания, снимки и гипсови отливки на някои от тези материали, но не могат напълно да компенсират загубата на оригиналите. За щастие, нови находки, някои след Втората световна война, са потвърдили значението както на яванския човек, така и на пекинския човек. Откриването на подобни фосили както от Ява и Китай, така и от Африка и Европа, придава правдоподобност на интерпретацията на Homo erectus като отличителен вид древен човек с широко разпространение в стария свят.

Малкото, което се знае за посткраниалния скелет на Homo erectus, предполага, че разликите в сравнение със съвременния човек са много малки. Именно в черепа на Homo erectus се различава най-много от съвременния човек. Сравнително малкият размер на мозъка е посочен като доказателство, че Homo erectus представлява етап от човешката еволюция, през който мозъкът все още не е достигнал пълните си съвременни пропорции, но интерпретациите на интелигентността, основани на абсолютния размер на мозъка, са рисковани, тъй като качествените фактори могат да бъдат също толкова важни, колкото и самият размер, при определянето на интелигентността.

Въпреки че някои креационисти предпочитат да разглеждат вкаменелостите на *Homo erectus* като нечовекоподобни маймуни фосили (напр. Gish 1972, стр. 102), общите и специфични прилики на *Homo erectus* със съвременния човек затрудняват разглеждането на *Homo erectus* като нещо различно от форма на истински човек. Показателно е, че през последните години антрополозите промениха името на тези фосили от *Pithecantropus*, латински термин, означаващ „маймуноподобен човек“, на *Homo erectus*, латинските думи за „изправен човек“. Специалистите в изучаването на древния човек днес са единодушни в убеждението си, че *Homo erectus* е бил истински човек, убеждение, което се съчетава добре с креационистките модели за човешкия произход. Трябва да се отбележи, че някои креационисти, макар и да признават пълната човечност на *Homo erectus*, смятат, че в крайна сметка ще бъдат намерени доказателства, които показват, че фосилите на *Homo erectus* представляват патологични индивиди, които са живели едновременно с напълно съвременните форми на човек.

3. Австралопитек. През 1924 г. Реймънд Дарт открива в Южна Африка фосилен череп, който нарича Австралопитек („южна маймуна“). Този череп, макар и доста подобен на маймуна по общ вид, притежава някои поразителни прилики с човешкия по отношение на зъбите си. Впоследствие в Южна Африка са открити още много фосили от този тип. Съвсем наскоро покойният Луис Лийки и синът му Ричард изиграха важна роля в откриването на голям брой фосилни кости от австралопитеков тип от дефилето Олдувай в Танзания и в района на езерото Туркана в Кения.

Важно е да се има предвид, че вкаменелостите на австралопитеците са сложна група. Учените, изучаващи южноафриканските вкаменелости, стигат до заключението, че са налице два вида - по-малък, по-грацилен вид, първоначално наречен *Australopithecus africanus*, и по-голям, по-здрав вид, наречен *Australopithecus robustus*. Дж. Т. Робинсън е заключил, че тези два вида са достатъчно различни, не само по морфология, но и по отношение на хранителните адаптации, за да оправдаят поставянето им в отделни родове (Robinson 1972, стр. 3). Луис Лийки смята, че в дефилето Олдувай е присъствал трети вид, по-подобен на човека, отколкото който и да е от южноафриканските видове. Той нарека този вид *Homo habilis*, въпреки че други изследователи на човешката еволюция са стигнали до заключението, че *Homo habilis* е само малко по-човекоподобна форма на *Australopithecus africanus*. Сега е общоприето, че известният *Zinjanthropus boisei* на Луис Лийки, също от дефилето Олдувай, е тясно свързан с *Australopithecus robustus*.

Споровете относно връзката на различните видове австралопитеци помежду си и с истинския човек остават оживени; въпреки това, докато не бяха разрушени от открития през 1972 г., в научната общност беше постигнат общ консенсус в подкрепа на гледната точка, че поне един от австралопитеците е бил пряк еволюционен прародител на човека. Типичен е следният цитат от учебник по физическа антропология от 1973 г.: „Откриването на ранни екземпляри от австралопитеци е важно, защото независимо дали в крайна сметка е имало два или повече вида (някои от тях извън човешката линия на наследяване), поне ранните членове на рода трябва да са били преки предци на човека“ (Lasker 1973, стр. 258). Този консенсус се основаваше до голяма степен на доказателствата, предполагащи, че австралопитеците са били изправени ходещи като човека, и на някои поразителни прилики в зъбите.

Някои креационисти разглеждат австралопитеците като дегенеративни форми на пост-Човекът от Потопа, но повечето креационисти са се съпротивлявали на хоминидното тълкуване на родството на австралопитеците, като вместо това са наблюдавали на родството им с маймуните. Креационистите, заемащи тази позиция, са получили известна утеха от факта, че няколко видни учени еволюционисти също последователно са се съпротивлявали на консенсусното мнение. Най-забележителните

В това отношение е английският анатом лорд Соли Зукърман. Зукърман оспорва правилното тълкуване на движението на австралопитеците и категорично настоява, че австралопитеците са просто маймуни, а не хоминиди: „В сравнение с човешки и маймунски черепи, черепът на австралопитека на външен вид е предимно маймунски, а не човешки. Противоположното твърдение може да се припише на твърдението, че черното е бяло.“ (Зукърман 1966, стр. 93).

Вкаменелостите, открити от Ричард Лийки в Източна Африка, вероятно частично подкрепят твърденията на Зукърман. Поне сред изследователите на древния човек нараства мнението, че по-едрият и по-здрав тип австралопитек може да не е притежавал човешкия тип двуногост (Leakey 1973, стр. 1972). Сега еволюционистите са широко разпространени схващанията, че здравият тип австралопитек никога не е бил в човешкия произход.

Ключово откритие на Ричард Лийки през 1972 г. хвърля съмнение върху мнението, че някой от австралопитеците е бил преки предци на човека. Изненадващо съвременният „Череп 1470“, открит от Лийки близо до езерото Туркана в скални пластове, съдържащи и австралопитек. Вкаменелостите могат да доведат до заключението, че нито един от известните в момента австралопитеци не е предшественик на съвременния човек. Череп 1470 не е на напълно съвременен *Homo sapiens*, но изглежда е череп на истински човек. Съобщеният черепен обем от 775 куб. см е малък в сравнение със средната стойност от близо 1400 куб. см за съвременния човек, но голям в сравнение с отчетените стойности за австралопитеците и се припокрива с диапазона от стойности, цитирани за *Homo erectus*.

Ако Череп 1470 наистина представлява останките на истински човек, фосилите на австралопитека открити в същите скални слоеве и на по-високи стратиграфски нива, не могат да бъдат преките предци на истинския човек и търсенето на липсващи звена, запазващи маймуноподобните и човекоподобните характеристики, трябва да бъде избухнато на още по-ниски геоложки нива. Креационисткият модел предсказва, че търсените междинни форми никога няма да бъдат открити, дори на по-ниските слоеве.

Следователно, вкаменелостите на древния човек предоставят още една илюстрация на общия проблем с липсващите звена във вкаменелостите и не документират постепенното развитие на човека от маймуноподобен прародител. Морфологичната разлика между истинския човек и маймуните остава значителна. Моделите на поведение образуват още по-голяма пропаст между човека и другите членове на животинското царство. В известен смисъл човешкото тяло е само вариация на общ модел при бозайниците, докато поведенческата културна адаптация на човека е уникална. Човешката култура е възможна благодарение на поне две свързани и уникално човешки способности: отличителния начин на реч на човека и способността му да създава и манипулира символи. Въпреки че последните експерименти показват, че шимпанзетата имат изненадваща способност да концептуализират, когато са обучавани на невербални начини на комуникация, като например жестомимичен език, няма доказателства, че шимпанзето или което и да е друго животно притежава вродената езикова способност на човека. Вероятно е по-трудно да се разбере появата на уникалното културно и интелектуално поведение на човека чрез естествен подбор, отколкото да се обясни развитието на отличителните физически черти на човека, въпреки че и двете представляват сериозни предизвикателства за изобретателността на еволюционните теоретици. Поведенческата и морфологична разлика между човека и останалата част от животинското царство се обяснява най-добре от гледна точка на сътворението на света.

IV. Биологични съображения

Сравнителна анатомия и физиология. — Плавникът на кит, предният крак на жаба, крилото на птица, предният крак на куче и ръката и дланта на човек, за да цитираме само няколко.

примери, изглеждат като модификации на обща основна структура. Вратовете на толкова разнообразни животни като мишки, слонове, морски свине и жирафи имат седем шийни прешлена. Тези характеристики са взети като доказателство за общ произход в еволюционна верига. Те могат с еднакво основание да се разглеждат като запазване или оптимизиране на дизайна от Създател. Никой никога не чува за задните или опашните прешлени, използвани като доказателство за общ произход, тъй като те варират при различните бозайници. Библейският модел на сътворението е в хармония с всички данни, отнасящи се както до сходствата, така и до вариациите в дизайна сред различните гръбначни.

Подобни илюстрации изобилстват във физиологични характеристики като ензими, хормони и хемоглобин.

Променливост в организмите. – От началото на 20-ти век науката генетика, изучаването на наследствеността, се е разширила от малко познат аспект на биологията до може би най-значимия и количествен аспект от науките за живота. Това изследване разкрива принципи и закони, които правят възможно разбирането на физическата основа за вариацията в организмите. Генетиците смятат, че движещата сила на еволюцията е естественият подбор, действащ върху последствията от мутациите (поява на модифицирани или преди това несъществуващи елементи, определящи наследствеността) и рекомбинациите (реорганизация на преди това установени елементи, определящи наследствеността).

Мутацията въвежда модифициран ген (определител на наследствеността) в наследствения набор на индивида и впоследствие чрез размножаване в популацията. Генната модификация се получава чрез добавяне, делеция или заместване на една или повече нуклеотидни бази в молекулата на ДНК.

По-голямата част от мутациите са вредни, факт, който показва оптимален първоначален дизайн от Съзателя. Мутацията, която е довела до появата на овце с къси крака (овце от породата Анкон), е полезна за предпазване на овцете от отклоняване или прескачане на огради, но това очевидно не е полезна мутация за овцете. Соматичните мутации, които водят до образуване на грозде без семки или портокали с пъп, са полезни за човека, но не биха спомогнали по естествен път за увековечаването на гроздето или портокалите.

Много мутации на плодовата мушица *Drosophila* са били създадени и изследвани в генетични лаборатории. Сред тях е състояние, при което мухата има бели очи (червеното е нормално). Ако това състояние беше предимство за мухата в сравнение с нормалния цвят на очите, в крайна сметка цялата популация можеше да стане с бели очи. Всъщност ситуацията се оказва обратна. Женските *Drosophila* няма да се чифтосват с мъжки с бели очи, докато има мъжки с нормални очи, а в дивата природа все още не е открита популация с бели очи.

Преди 1845 г. в Англия са били известни само сиви екземпляри от червения молец (*Biston betularia*), но през тази година в Манчестър е събран черен екземпляр. Оттогава нататък черните екземпляри стават все по-често срещани, докато популацията в замърсените индустриални райони на Англия не е станала основно черна. Причината за това става очевидна, когато се забелязва, че черните молци са едва забележими по дърветата, покрити със сажди и въглищен прах; докато сивите молци се открояват ясно. Тези молци обикновено кацат върху кората на дърветата, които са черни и без лишеи в покритите със сажди индустриализирани райони, но в селските, незамърсени райони те кацат върху по-светла кора, покрита с бели корковидни лишеи. Получени са визуални наблюдения и фотографски записи на птиците, които се хранят с очевидните молци, но пропускат останалите. С прилагането на мерките за контрол на замърсяването, сивите екземпляри са...

се възстановява. Повече примери за този вид мутация, известна като индустриален меланизъм, са открити в други части на Европа и се проявява при близо 100 вида молци в района на Питсбърг в Съединените щати (Bishop and Cook, 1975).

Мутациите, включващи промени в пигментацията, са често срещани, особено при организми, които се размножават бързо. Албинизмът, пълна или частична липса на пигмент, се наблюдава доста често при много видове животни и растения. Вероятно тъмната фаза на молците, участващи в индустриалния меланизъм, е възникнала чрез мутация в последно време.

Натискът на околната среда (естествен подбор) след това е довел до преминаване на населението, живеещо в замърсени индустриални зони, към фазата на тъмна пигментация.

Хибридизацията е резултат от чифтосването на два индивида с различен генетичен състав. Очевидно е, че колкото по-големи са разликите между родителите, толкова по-голям е потенциалът за различни комбинации от гени. Добре известно е, че има ограничения на хибридизацията. Индивиди и организми с твърде различни характеристики не могат да се кръстосват. Потомството, получено в резултат на хибридизация, може да изглежда различно от всеки от родителите, но очевидно генетичният им състав се контролира от този на родителите.

Естественият подбор (оцеляване на най-приспособените) е играл важна роля в оригиналната Дарвинова теория. Известно е, че определени видове организми могат да оцелеят в определени среди, където други не могат. Нов ген е малко вероятно да се установи в популация, ако факторите на околната среда не са благоприятни за индивидите с новия ген. Известно е, че мутациите обхващат целия спектър от вредни до полезни, но тъй като повечето са вредни, природозащитниците и хората, отговорни за общественото здраве, са загрижени за елиминирането на всички фактори, като например излагане на проникваща радиация, които предизвикват мутации.

Натискът на обстоятелствата благоприятства най-подходящите членове на популацията. Но тъй като няма единна връзка между сложността и пригодността за оцеляване при стрес от околната среда, естественият подбор не е адекватно средство за осъществяване на процес на голяма прогресивна еволюция. В модела на сътворението мутациите могат да бъдат два вида: (1) дар, чрез който организмите биват подпомагани да отговорят на промяната в изискванията на околната среда, и (2) дегенеративна последица от греха.

Въпреки че много вариации в организмите са само леко полезни или леко дегенеративни, има многобройни примери за дълбоко дегенериращи форми. Те може да са се развили по два възможни пътя: (1) Предишно полезно или кооперативно съществуване, което се е променило към такова на вреда и разрушение; (2) свободно живеещ организъм, който се е адаптирал към живот върху или вътре в друг организъм в ущърб на последния.

Не е прекалено трудно да си представим възможността за промяна на полезен симбионт в паразит. Могат да се споменат полезни протозои и бактерии. От друга страна, някои видове протозои и бактерии причиняват болести. Някои от тези, които сега са вредни, може първоначално да са били полезни. Има доказателства, че свободно живеещите организми са преминали към паразитен начин на живот и в процеса са претърпели големи дегенеративни промени в структурата и физиологията. Няколко рода животни имат видове, които показват прогресивен паразитизъм - от тези, които са напълно свободно живеещи, до други, които зависят изцяло от организмите гостоприемници.

В днешно време се формират нови видове растения и животни. Почти пълното интегриране между различните видове животни и различните видове растения по света, дълбоката дегенерация сред някои паразити и очевидните адаптации за нападение и защита сред определени животни водят до неизбежното заключение, че много...

Промяна е настъпила сред живите форми на земята. Но няма доказателства за голяма промяна от един фундаментален вид към друг. Обърнете внимание как генетикът Дейвид Мерел от Университета на Минесота (1962, стр. 294-296) е изразил това: „Произходът на по-висшите таксономични категории представлява проблем, защото новите разреди и класове обикновено се появяват внезапно във вкаменелостите, без доказателства за междинни фосилни типове. ... Тяхното отсъствие е накарало някои изследователи на еволюцията да постулират, че различен механизъм е отговорен за произхода на по-висшите групи и че мутацията, селекцията, генният поток и генетичният дрейф са отговорни само за микроеволюционните промени. Макроеволюцията например се приписва на изключително редки макромутации или системни мутации, които имат толкова драстични ефекти, че пораждат „надеждни чудовища“. ... Въпреки това, подобен произход за по-висши таксономични групи изглежда много малко вероятен. Освен факта, че никога не са били демонстрирани системни мутации, сред аргументите срещу това обяснение два изглеждат особено убедителни. Изключително малко вероятно е една-единствена случайна мутация да причини всички многобройни промени във физиологията и морфологията на организма, които биха били необходими, за да се създаде тип, достатъчно добре адаптиран към нов начин на съществуване, за да бъде считан за нов разред. ... Освен това, ако системните мутации са толкова ценни и толкова редки и водят до появата на нови разреда с един скок, тогава при полово размножаващите се видове този самотен индивид от новия разред се превръща в глас в дивата природа, търсещ своя партньор, който не съществува, и следователно разредът, който е възникнал с една стъпка, изчезва с една стъпка.“

Със сигурност е показателно, че след повече от 100 години търсене, сред неброените събрани фосили има много малко (статистически би трябвало да се каже, че са незначителен брой), които могат да бъдат използвани в опит да се демонстрира еволюцията от една основна категория към друга. Най-широко публикуваните фосили, за които се твърди, че са преходни, са тези на археоптерикс, същество, което е комбинирало някои характеристики както на птици (пера), така и на влечуги (зъби и опашка). Открити са не повече от шест фосилни екземпляра от това същество, всички близо до Золнхофен, Германия. Всички известни екземпляри на археоптерикс са били напълно екипирани за летене. Не са открити междинни екземпляри с частично развити крила.

Допълнителна подкрепа за библейския креационизъм се предоставя от „живите фосили“. Най-впечатляващите от тях са гинковото дърво, рибата целакант и сегментираният мекотел *Neopilina*. Докато не бяха открити живи екземпляри, тези организми се смятаха за изчезнали съответно преди 11 милиона, 70 милиона и 280 милиона години. Малко вероятно е морски организъм да оцелее 280 милиона години, без да остави някаква следа в променящите се модели на континенталните и океанските седименти, които са били постулирани през толкова дълго предполагаемо геоложко време.

Солни находища, които имат еволюционна възрастова класификация от късен прекамбрий времеви мащаб (повече от 600 милиона години) са открити жизнеспособни бактерии. Когато се култивират, тези изкопаеми бактерии са морфологично подобни на съществуващите щамове и лесно се класифицират по съвременни критерии. Основната разлика между тях и съответните съвременни типове е, че изкопаемите бактерии изглежда имат по-голяма биохимична вирилност (Dombrowski 1963). Тези наблюдения са в съответствие повече с библейския модел на сътворението, отколкото с еволюционния модел.

Причини за популярността на хипотезата за органичната еволюция. — Много читатели ще Чудя се защо библейската теория за сътворението има толкова малко последователи, въпреки доказателствата. Една от причините е, че малко хора, дори сред учените, са изследвали в перспектива съвкупността от доказателства, очертани в тази глава. През края на 19-ти и началото на 20-ти век, когато еволюционните концепции за произхода са получавали широко разпространение, на практика нищо не е било известно относно структурата на биохимичните вещества и вероятностите за техния синтез, освен от живи организми, субмикроскопската (по-малка от тази, която може да се види с видими дължини на вълната) структура на клетката и сложния...

процесите, участващи във функционирането на живата клетка, съществуването и функциите на молекулата на ДНК, сложността и функциите на ензимната и хормоналната химия или генетичните механизми. Имаше основание да се очаква, поне до втората четвърт на 20-ти век, че палеонтологичните изследвания в крайна сметка ще предоставят адекватни исторически доказателства за непрекъснато развитие на организмите от най-простото живо вещество до най-сложното (човекът).

Сега е очевидно, че Чарлз Дарвин и тези, които подкрепяха неговите възгледи, направиха неоправдана екстраполация от вариациите в рамките на различните видове организми, които са очевидни сред живите екземпляри и също така са демонстрирани във вкаменелостите, към мегаеволюция, която би обяснила цялата настояща биота по отношение на натрупването на вариации, започнали с организацията на най-простото живо вещество.

Не е толкова добре признато, че важен фактор за бързото отдалечаване от библейския креационизъм са били необоснованите гледни точки, които са били поддържани на предполагаема основа за библейски авторитет. Дарвин (който е бил обучен за християнско служение) може би никога нямаше да защитава крайните възгледи, с които е станал известен, ако твърдата фиксираност на видовете не е била проповядвана от църковните водачи. Със сигурност голям брой хора са били склонни да дискредитират детската си вяра и да приемат все по-популярните еволюционни гледни точки, когато са осъзнали, че фактите относно живите същества и вкаменелостите не са в съответствие с концепцията, че всеки жив организъм е произлязъл без вариации от предци, създадени от Бог. Сложните човешки фактори, участващи в бързото приемане на дарвинизма, са разгледани от Гертруд Химелфарб (1967).

След като една теория или гледна точка бъде широко приета, тя подсъзнателно, както и съзнателно, определя мирогледа на индивидите и групата, с които е свързана – тя става част от народното съзнание. Историята на човешката мисъл показва, че теориите често не се въздигат и падат толкова въз основа на силните и слабите страни на доказателствата, колкото на интелектуалния климат в общността.

Освен това, една теория може да се запази въпреки натрупването на противоречиви данни, ако има силна воля да се поддържа по причини, различни от подкрепящите я доказателства. Популярната теория за еволюцията е силно привлекателна за човек със светска ориентация.

V. Радиометрична възраст на вкаменелостите

Дискусията до този момент се ограничаваше до процесите на произход. Креационисткият модел на произхода трябва да се занимава и с времевата рамка, в която тези процеси се вписват. Особен интерес представлява радиовъглеродното датиране. При опростеното предположение, че живите организми винаги са съдържали същото количество радиоактивен въглерод, което ги е характеризирало в последно време, остатъчното количество радиоактивен въглерод в останките на организма може да посочи времето, изминало от неговата смърт (времето, изминало откакто организмът е престанал да поддържа въглерода си в равновесие с въглерода в хранителните си запаси). Чувствителността, с която може да бъде открит радиоактивен въглерод, ограничава времевия диапазон на радиовъглеродното датиране до около 50 000 години.

Тъй като съществуват огромни количества изкопаеми органични материали с радиовъглеродна възраст над 50 000 години (например въглища, нефт и природен газ), вторият постулат на библейския модел на сътворението, представен в тази глава, изисква допускането, че промените, свързани с Потопа, са довели до увеличаване на концентрацията на радиоактивен въглерод в биосферата от незначително ниво до нивото, което приблизително се е поддържало през последните 3500 години. Всяко увеличение на биосферата

Концентрацията на радиоактивен въглерод с коефициент два намалява видимата радиовъглеродна възраст на свързания материал с 5730 години. Разумни промени, които са предложени за постигане на необходимото увеличение, са: (1) намаляване на магнитното поле на Земята от нивото преди Потопа, което е предотвратявало взаимодействието на космическата радиация с външната атмосфера до степента, в която е в момента (пълното премахване на геомагнитното поле би приблизително удвоило настоящата скорост, с която се образува радиоактивен въглерод); (2) намаляване на концентрацията на влага във външната област на атмосферата, в резултат на което космическите лъчи, достигащи до атмосферата, са по-ефективни в производството на радиоактивен въглерод, отколкото е било преди Потопа (по-малко деутерий се произвежда от водорода във водата, следователно повече радиоактивен въглерод се произвежда от азота); (3) намаляване на количеството въглерод в системата за въглероден обмен поради погребване на органичен материал и образуване на карбонатна скала (колкото по-малко е количеството нормален въглерод в системата за въглероден обмен, толкова по-голямо ще бъде съотношението на годишното производство на радиоактивен въглерод към нормалния въглерод, с който е смесен).

Една школа на мисълта твърди, че въпреки че и трите фактора може да са се комбинирали, по-голямата част от промяната, посочена от библейската хронология, е следствие от отстраняването на въглерод от активната биосфера (Brown 1977). За да се съобрази с тълкуването на Библията, основано на кратка хронология, тази теория постулира, че промените, довели до увеличение на концентрацията на радиоактивен въглерод след Потопа, са се случили по начин, който е довел тази концентрация до приблизително съвременното ниво до средата на второто хилядолетие пр.н.е. Модел, който включва това предположение, поставя радиовъглеродните дати между 3500 г. и безкрайност (около 50 000 г.) в периода между средата на второто хилядолетие пр.н.е. и Потопа (Brown 1969a). Въпреки че този модел се основава предимно на библейски доказателства, той е също така здраво основан на принципите на физическата наука и включва разумни спекулации относно последствията от Потопа. Наскоро станаха достъпни научни доказателства, които са склонни да го подкрепят (Brown 1975, 1977).

Други методи, като например техниките с аминокиселинни остатъци за директно определяне на възрастта на древни органични останки, обикновено се калибрират спрямо радиовъглеродното датиране (Gish 1975).

Неорганични радиометрични методи за датиране (особено уран-олово, калий-аргон, рубидий-стронциев и следа от делене) са били използвани за определяне на възрастта на вкаменелости, като се приема, че вкаменелостта е поне толкова стара, колкото е радиометричната възраст на минерала, в който е заровена, или на минерала, който или прониква, или лежи върху слоя, в който е намерена вкаменелостта. Това предположение не е оправдано, освен ако радиометричните „часовници“ не са били „настроени на нулево време“, когато минералът е бил доведен в асоциация с вкаменелостта. Става все по-очевидно, че когато минералите се транспортират при плутонични, вулканични, разтворителни или ерозионни събития, те могат да носят радиометрични доказателства, които се отнасят до техния произход и предишна история, но не е задължително датират събитието на транспорт (Bailey, et al., 1962; Brooks, et al., 1976; Dickinson and Gibson 1972; Hower, et al., 1963; Perry 1974; Shaffer and Faure 1976; Smith and Bailey 1966). По този начин „млада“ вкаменелост може да бъде заровена в или да лежи под радиометрично „стар“ минерал. Различните радиометрични определяния на възрастта, които могат да бъдат направени за този минерал, могат да разкажат нещо за характеристиките на неговите компоненти при първоначалното им създаване и нещо за излагането на топлина, вода и радиация през историята му, без да предоставят данни относно продължителността на времето, през което е бил свързан с фосилни материали (Brown 1969b).

VI. Балансиран поглед върху науката и Писанието

Рязко до опасността от игнориране или изопачаване на ясното учение на вдъхновеното свидетелство, за да бъде в хармония с преобладаващата гледна точка, е опасността от тълкуване на това свидетелство с повече, отколкото Светият Дух е възнамерявал да каже. Последното е добре илюстрирано от неизмеримата загуба за Христовата кауза, произтичаща от погрешното представяне на Библията в подкрепа на противопоставянето на хелиоцентричната космология (Santillana 1955). Църковните лидери, които са предложили доктрина за сътворението, която не допуска никакви вариации в организмите, трябва да споделят с онези, които са свели първите 11 глави на Битие до мит и метафора, отговорността за вредата, която е нанесена на отделните хора и обществата в резултат на еволюционната теория.

Безопасният курс, който трябва да следваме, е да осъзнаем, че Бог говори истината последователно, независимо дали в канона на Светото писание или в доказателствата на естествения свят, че тези два източника на информация се изясняват взаимно, че „правилното разбиране и на двата винаги ще докаже, че са в хармония“ (Уайт, 1904 г.) и че когато поради ограничено разбиране хармонията между тях изглежда непостижима, най-доброто нещо, което може да се направи, е да се тълкува Писанието въз основа на неговото собствено свидетелство.

РЕФЕРЕНЦИИ

- Арнолд, Честър А. 1947. Въведение в палеоботаниката. Макгроу-Хил, Ню Йорк.
- Акселрод, Даниел И. 1958. Раннокембрийска морска фауна. *Science* 128 (3314): 7-9.
- Бейли, SW, Хърли, РМ, Феърбърн, НВ и Пинсън, ВН, младши 1962. K-Ar датироване на седиментен илит полиципове. *Бюлетин на Геоложкото дружество на Америка* 75:1167-1170.
- Bishop, JA, и Cook, Lawrence M. 1975. Молци, меланизъм и чист въздух. *Scientific American* 232(1):90-99.
- Бул, М. 1911-1913. Изкопаеми хора. Оливър и Бойд, Единбург. Превод на английски, 1923.
- Брукс, К., Джеймс, Д. Е. и Харт, С. Р. 1976. Древна литосфера: нейната роля в младия континентален вулканизъм. *Наука* 193:1086-1094.
- Браун, Р. Х. 1958. Създаването на елементарна материя. Министерството, февруари.
- _____. 1969а. Глава 26, В „Сътворението – случайност или замисъл?“ от Х. Г. Кофин. *Review and Herald Pub. Assn.*, Вашингтон, окръг Колумбия
- _____. 1969б. Глава 25, **цит. съч.**
- _____. 1971. Радиоактивно датироване на неорганичен материал. *The Review and Herald*, 4 ноември.
- _____. 1975. С-14 възрастови профили за древни седименти и торфени блатата. *Origins* 2(1):6-18.
- _____. 1977. Интерпретацията на датите на С-14. Институт за геонаучни изследвания, Бериен Спрингс, Мичиган.
- Калвин, М. 1969. Химична еволюция. Oxford University Press, Ню Йорк.
- Кларк, АХ 1930. Новата еволюция: зоогенеза. The Williams and Wilkins Co., Балтимор.
- Кларк, Х. У. 1946. В защита на ултрабукалния възглед за сътворението на земята. *Форумът* 1:11-15.
- _____. 1962. Истории в камък. *The Naturalist* 22(1):21-26.
- _____. 1977. Битката за Битие. *Review and Herald Pub. Assn.*, Вашингтон, окръг Колумбия
- Кофин, Х. Г. 1969. Сътворението – случайност или замисъл? *Review and Herald Pub. Assn.*, Вашингтон, окръг Колумбия
- Копедж, Дж. Ф. 1973. Еволюция: възможна или невъзможна? Зондерван Ко., Гранд Рапидс.
- Corner, EJH 1961. В Anna M. Macleod и LS Copley, **ред.**, Съвременна ботаническа мисъл. Quadrangle Books, Чикаго.
- Кронин, Джон Р. и Мур, Карлтън Б. 1976. Аминокиселини на въглеродните съединения Ногоя и Мокоя хондрити, *Geochimica et Cosmochimica Acta* 40:853-857.
- Дарвин, Чарлз. 1859. За произхода на видовете чрез естествен подбор. Нова американска библиотека за световна литература, Ню Йорк. Препечатка 1958.
- Дикинсън, Д. Р. и Гибсън, Илинойс, 1972. Фракционироване на фелдшпат и аномални съотношения Sr87/Sr86 в костюм от пералкални силициеви скали. *Бюлетин на Геоложкото дружество на Америка* 83:231-240.
- Домбровский, Х. 1963. Бактерии от палеозойски солни находища. *Нюйоркската академия на науките Annals* 108:453-460.
- Дънбар, Карл О. 1960. Историческа геология. John Wiley & Sons, Ню Йорк.
- Дънбар, Карл О. и Уаге, Карл М. 1969. Историческа геология. John Wiley & Sons, Ню Йорк.
- Екълс, Дж. 1972. Разбирането на мозъка. Макгроу-Хил, Ню Йорк.

- Идън, М. 1967. Неадекватности на неодарвинистката еволюция като научна теория. В Пол С. Мурхед и Мартин М. Каплан, [ред.](#), Математически предизвикателства пред неодарвинистката интерпретация на еволюцията, [стр.](#) 5-12. Монография на симпозиума на Института Уистар, номер 5.
- Евард, Рене и Шродецьки, Дейвид. 1976. Химична еволюция. *Origins* 3(1):9-37.
- Фокс, С.В., [изд.](#) 1965. Произходът на предбиологичните системи. Academic Press, Ню Йорк.
- Гиш, Дудейн Т. 1972а. Еволюция: вкаменелостите казват „не“! Институт за изследване на сътворението, Сан Диего, Калифорния.
- _____. 1972б. Спекулации и експерименти, свързани с теории за произхода на живота: критика. ICR Техническа монография, № 1.
- _____. 1975. Методът за датиране чрез рацемизация на аминокиселините. ICR Impact Series, № 23. Институт за изследвания на креацията, Сан Диего, Калифорния.
- Грийн, Д. Е. и Голдбергер, Р. Ф. 1967. Молекулярни прозрения в жизнения процес. Academic Press, New York.
- Хардин, Гарет. 1961. Природата и съдбата на човека. Ментор, Ню Йорк.
- Хилгард, EW 1869-1870. Доклад за геоложката възраст на делтата на река Мисисипи. Доклад на армията на САЩ Инженери.
- Химелфарб, Гертруд. 1967. Дарвин и дарвинистката революция. Питър Смит, Масачузетс.
- Хауър, Дж., Хърли, П. М., Линсън, У. Х. и Феърбърн, Х. У. 1963. Зависимостта на K-Ar от минералогията различни диапазони на размера на частиците в шисти. *Geochimica et Cosmochimica Acta* 27:405-410.
- Хъл, ДЕ 1960. Термодинамика и кинетика на спонтанното генериране. *Nature* 186:693-694.
- Джавор, Г.Т. и Сноу, Г.Е. 1974. Мисията Аполо шестнадесет и биохимична еволюция. *Review and Herald* 151:280-283, 14 март 1974 г.
- Кий, Томас ДС 1959. В Ръсел Л. Микстър, [ред.](#), Еволюция и християнска мисъл днес, [стр.](#) 21. У. М. Б. Кръчма „Ердманс“, Гранд Рапидс, Мичиган.
- Кьонигсвалд, Г. Х. Р. фон. 1956. Среца с праисторическия човек. Клубът на научните книги, Лондон.
- Ласкер, Габриел Уорд. 1973. Физическа антропология. Холт, Райнхарт и Уинстън, Ню Йорк.
- Лоулес, Дж. Г. и Бойнтън, К. Д. 1973. Термичен синтез на аминокиселини от симулиран примитивен атмосфера. *Nature* 243:405-407.
- Лийки, Ричард. 1973. Допълнителни доказателства за хоминиди от долния плейстоцен от Източен Рудолф, Северна Кения. 1972. *Природа* 242:170-173.
- Лемън, Р. М. 1970. Химична еволюция. *Chemical Reviews* 70:95-109.
- МакАлестър, А. Лий. 1968. Историята на живота. Prentice Hall, Енглууд Клифс, Ню Джърси
- Мерел, Дейвид Дж. 1962. Еволюция и генетика, [стр.](#) 294-296. Холт, Райнхарт и Уинстън, Ню Йорк.
- Милър, С.Л. и Юри, Х.К. 1959. Синтез на органични съединения на примитивна Земя. *Science* 130:245-251.
- Моно, Дж. 1971. Случайност и необходимост. Алфред А. Кноф, Ню Йорк.
- Нелсън, Брус У. 1970. Хидрография, разпръскване на седименти и скорошно историческо развитие на река По делта, Италия. В Джеймс П. Морган, [ред.](#), Делтаическа седиментация, модерна и древна, [стр.](#) 152-184. Общество на икономическите палеонтолози и минералози, Специално издание 15.
- Нойфелд, Б. Р. 1974а. По-добро решение. Знамения на времето 101(12):14.
- _____. 1974б. Към разработването на обща теория за сътворението. *Origins* 1(1):6-13.
- Нюъл, Норман Д. 1959. Природата на вкаменелостите. *Proc. Am. Phil. Soc.* 103(2):264-285.
- Пери, Е.А., младши 1974. Диагенеза и K-Ar датиране на шисти и глинести минерали. Бюлетин на Геоложкото дружество на Америка 85:827-830.
- Полани, М. 1968. Нередуцируемата структура на живота. *Science* 160:1308-1312.
- Полард, ЕС 1965. Фината структура на бактериалната клетка и възможността за нейния изкуствен синтез. *Американски учен* 53:437-463.
- Прайс, Джордж М. 1902. Очертания на съвременната наука и съвременното християнство, [стр.](#) 112. Pacific Press Pub. Assn., Маунтин Вю, Калифорния.
- _____. 1941. Реабилитирано Битие, [стр.](#) 11, 12. Review and Herald Pub. Assn., Вашингтон.
- _____. 1946. В началото. Форумът 1:9, 10.
- Рам, Бернард. 1954. Християнският възглед за науката и писанията. Wm. B. Eerdmans Pub. Co., Гранд Рапидс, Мичиган.
- Робинсън, Джон Т. 1972. Ранна стойка и движение на хоминидите. Издателство на Чикагския университет, Чикаго и Лондон.
- Солсбъри, ФБ 1969. Естествен подбор и сложността на гена. *Nature* 224:342-343.
- _____. 1971. Съмнения относно съвременната синтетична теория на еволюцията. *Американският учител по биология* 33:335-338.

- Сантльяна, Джорджо де. 1955. Престъплението на Галилей. Издателство на Чикагския университет, Чикаго.
- Шафър, Нелсън Р. и Фор, Гюнтер. 1976. Регионални вариации на съотношенията $87\text{Sr}/86\text{Sr}$ и минералните състави от море Рос, Антарктида. Бюлетин на Геоложкото дружество на Америка 87:1491-1500.
- Шуценбергер, МР 1967. Алгоритми и неодарвинистката теория на еволюцията. В Пол С. Мурхед и Мартин М. Каплан, ред., Математически предизвикателства пред неодарвинистката интерпретация на еволюцията, стр. 73-75. Монография от симпозиума на Института Уистар, номер 5.
- Симпсън, Джордж Гейлорд. 1945. Принципите на класификацията и класификация на бозайниците. Бюлетин на Американският музей по естествена история 85:1-350.
- _____. 1960. Историята на живота. В Sol Tax, изд., Еволюцията на живота, стр. 117-180. Университетът на Чикаго Прес.
- Смит, Р.Л. и Бейли, Р.А. 1966. Туфът Банделие: изследване на циклите на изригване на пепелен поток от зонирани магмени камери. Бюлетин по вулканология 29:83-103.
- Смит, Урия, изд. 1860. Geology, Review and Herald 16(7):49; 3 юли. Препубликуване на статия от Уилям Плъмър в „Библията е вярна“.
- Steinman, G., Kenyon, DH, и Calvin, M. 1966. Механизмът и протобиохимичното значение на дицианамид-медиацията пептиден синтез. Biochimica et Biophysica Acta 124:339-350.
- Стент, Г. С. 1968. Това беше молекулярната биология, която беше. Science 160:390-395.
- Щраус, Уилям Л. младши и Кейв, А. Дж. Е. 1957. Патология и стойката на неандерталския човек. Тримесечно списание Преглед на биологията 32:348-363.
- Уолтън, Джон, К. 1976. Химичният състав на първоначалната атмосфера на Земята. Origins 3(2):66-84.
- Уайнър, Дж. С. 1955. Фалшификацията от Пилтдаун. Oxford University Press, Ню Йорк.
- Уайт, А., Хандлър, О. и Смит, Е. Л. 1968. Принципи на биохимията, 4-то издание. McGraw-Hill, New York.
- Уайт, Елън Г. 1884. Наука и откровение. Знамения на времето 10(11):161, 162; 13 март.
- _____. 1897. Ръкопис № 127.
- _____. 1903. Образование, стр. 99-101. Pacific Press Pub. Assn., Маунтин Вю, Калифорния.
- _____. 1904. Свидетелства за църквата, том 8, стр. 258, 255-262 Pacific Press Pub. Assn., Маунтин Вю, Калифорния.
- _____. 1905. Служението на изцелението, стр. 414, 409-418. Pacific Press Pub. Assn., Маунтин Вю, Калифорния.
- Зукърман, Соли. 1966. Митове и методи в анатомията. Списание на Кралския колеж на хирурзите Единбург 11(2):87-114.

Битие и геология

I. Библията и науката

Потопът, както е описан в Битие, е световна катастрофа, която унищожава голяма част от живота на тази планета и сигурно е променила значително повърхността на земята. Съвременният популярен научен анализ не включва катастрофа с такива мащаби. Това пропускане е значително изпълнение на предсказанието на апостол Петър, че в последните дни ще има умишлено пренебрегване на сътворението и Потопа (2 Петрово 3:3-6). На мястото на библейското сътворение и Потопа, съвременната научна мисъл замества еволюционните концепции на биологията и геологията. Хората, които се интересуват от истината, са изправени пред въпроса коя от тези противоречиви гледни точки е правилна. Тъй като и Библията, и природата могат да бъдат източници на информация и имат един и същ автор, Бог, по-добрият въпрос би бил: Каква истина намирам, когато гледам едновременно науката и Библията? Правилно разбрано, се очаква съгласие между двете и всяко хвърля светлина върху другото (White 1903, стр. 128).

Редица препратки към голяма катастрофа, донякъде подобна на потоп от книгата Битие могат да бъдат открити в легендите от различни региони на света; следователно Библията не е уникална в това отношение. Както ще се види по-късно, значително количество научни доказателства също са свързани със събитие като Потопа, описан в Битие. Следователно основна предпоставка на това есе е, че когато човек се стреми да стигне до истината за историята на света, трябва да проучи колкото е възможно повече от наличната информация, независимо дали е

предимно научни, исторически или библейски. Този подход се смята за превъзходящ по-традиционните модели, основани на изолирани области на изследване. Повече информация е по-добра от по-малко.

II. Исторически преглед на геологията на потоп

А. Общи положения.—Геологията като научно изследване на физическата структура, химичния състав и историята на земната кора се появява в съвременния си вид едва през 18-ти и 19-ти век, но писанията на философи и теолози от древността съдържат спекулации за историята на Земята. Гръцките естествени философи, водени от Талес и Анаксимандър, обсъждат геоложки явления като наличието на изкопаеми морски черупки и останки от растения на неочаквани места. Гърците измислят естествени обяснения, отразяващи техния мироглед: морето някога е покривало големи части от сушата; цикличните наводнения са унищожили целия живот, а калта е родила нов живот; земята и морето постоянно са си разменяли местата. Морското нарушение е може би най-популярната обща теория; разногласията са били относно степента, честотата и причините.

В по-късните векове църковни отци като Тертулиан, Златоуст и Августин Хипо преосмислял геоложките мистерии в светлината на Ноевия потоп. Геоложките особености обикновено били разглеждани като доказателство за библейския потоп или поне като доказателства за действието на всемогъщия Бог. Природофилософи не правили рязко разграничение между науката и теологията; както природата, така и Библията били смятани за откровение за силата и величието на Бог.

С Ренесанса интересът към изучаването на науката се възражда и откриването на други земи прави възможно изучаването на геоложки явления в световен мащаб.

Но съвременната геология се развива едва през 18 век, мотивирана вероятно от необходимостта от практически познания по геология в минните райони на Северозападна Европа. Абрахам Г. Вернер (1750-1817), минералог във Фрайбург, Германия, въвежда теорията на Нептуниста за геологията, или геогнозия, както той предпочита да я нарича. Нептунистите вярвали, че някога вселенски океан е покривал цялата земя, включително най-високите планини, и е държал в разтвор всички минерали, открити в скалите. Разбирането на Вернер за минералите го кара да вярва, че стратификацията е протичала на равномерни слоеве по целия свят, че слоевете скали са се образували, когато скален материал се е утаил от океана в пет добре дефинирани етапа. Това е наречено теория на луковото покритие.

Възникнала противоположна школа на мисълта, наречена вулканистка или плутонистка, която изисквала дълги епохи от време. По често цитираните думи на най-известния им защитник, Джеймс Хътърн (1726-1797) от Единбург, „Не откриваме никакви следи от начало – никакви изгледи за край.“ В „Теория на Земята“ (1795) Хътърн развива убеждението си, че всички геоложки явления, открити на повърхността на земята, могат да бъдат обяснени с естествени причини, които са наблюдавани дори в настоящето. Тази концепция оттогава е известна като доктрината на униформитаризма.

Тъй като униформитаризмът изисквал обширност на геоложкото време, което противоречило на приетата хронология на архиепископ Ъшър (4004 г. пр.н.е. за сътворението на света), а също и защото литературният стил на Хътърн бил объркваш, мнозина търсели други геоложки теории. Един от главните противници на вулканизма бил барон Жорж Л. Кювие (1769-1832), сътрудник в изучаването на сравнителната анатомия и основател на палеонтологията. Неговата теория за катастрофизма учила, че природните катастрофи в различни моменти са унищожавали големи части от земята и че нови популации в крайна сметка са заменили тези, които са били унищожени.

унищожени. По този начин цикли от последователни катастрофи бяха последвани от последователно повторно заселване.

Потопът от Битие е може би последното и най-лошо наводнение. След Кювие, Уилям Бъкланд е главният архитект на теорията за катастрофизма. Той свързва теориите на Кювие с потопа от Битие. Други последват примера му. Уилям Смит (1769-1839), земемер и „баща на английската геология“, вярва, че вкаменелостите се срещат в определен ред и могат да се използват за идентифициране на слоевете. Други приемат последователността на живота и решават, че вкаменелостите могат да определят възрастта на всеки слой.

Към края на 20-те години на 19-ти век естествената теология и науката сякаш са постигнали красива хармония, като са разширили разказа от Битие за буквална седмица на сътворението в дълги геоложки епохи, всяка от които е произвела по-напреднала форма на живот от предходната епоха. Потопът вече не се е разглеждал като значимо геолошко събитие. Ако се е случил, той е бил смятан или за ограничен по мащаб, или за една от многото подобни катастрофи.

През 1803 г. Джон Плейфеър придава на теориите на Хътън по-четлива форма, но революционната теория на униформитаризма е приета едва след като сър Чарлз Лайъл (1797-1875) го възражда, синтезира и популяризира в своите „Принципи на геологията“ (1830). Той ефективно твърди, че униформитаризмът е принципът, който позволява обяснение на геоложките събития чрез природни закони. Той убеждава повечето учени, че сегашната форма на Земята не се е появила нито чрез божествени актове на сътворение преди 6000 години, нито чрез водното действие на потопа от Битие; по-скоро сегашната ѝ форма е резултат от постепенното действие на естествени, наблюдаеми сили, действащи под неизменни физически закони през огромни еони от време. Общото приемане на неговия възглед проправя пътя за биологичната еволюция на Дарвин.

Така до средата на 19-ти век униформитаризмът се утвърждава като основен принцип, който влияе върху развитието на геоложката мисъл през следващия век. Потопът от Битие е отхвърлен от мнозина като най-тежката в поредица от катастрофи, като локално месопотамско събитие или просто мит.

През последните десетилетия обаче униформизмът все повече се поставя под въпрос, а катастрофизмът, концепцията, че нормалните темпове на геоложките процеси периодично се прекъсват от необичайни събития, печели подкрепа дори сред онези, които отричат идеята за свръхестествена намеса в света. За по-подробно описание на някои съвременни тенденции в геоложките теории вижте Раздел V на тази глава.

Б. Адвентисти от седмия ден и геология. – През годините след голямото разочарование от 1844 г., адвентните вярващи били твърде заети с изучаване на пророческите знаци за второто пришествие на Христос, за да се интересуват от дебата, който бушувал сред геолозите. Но тяхното търсене на библейските пророчества скоро ги довело до 2 Петрово 3, което обсъждало физическия начин, по който светът ще свърши. Първите публикации, отразяващи вярванията на младата Църква на адвентистите от седмия ден, съдържали статии за състава на земния център (ядро), заедно с разкази за пожари, земетресения и вулканични изригвания, които предвещавали предстоящата поява на Христос. Когато доктрината за седмия ден, събота, се очертала като основно учение на църквата, станало важно да се защити записът от Битие за буквална седемдневна седмица на сътворението.

Без да се впускат в самото изучаване на геологията, адвентните теолози се стремяха да намерят доказателства в подкрепа на валидността на записа от Битие. Дългите епохи, постулирани от униформистката геология, се сблъскваха с буквалното тълкуване на Битие. Правеха се опити да се види дали библейският запис е бил неправилен тълкуван. Докато Джеймс Уайт и

Дж. Н. Андрюс твърди, че планетата Земя не е възникнала до седмицата на сътворението, група, известна като „вторични креационисти“, постулира, че не е небиблейско да се вярва, че химикалите, съставляващи земята (все още създадена от Бога), са възникнали преди повече от 6000 години. Дебатът продължи без особен консенсус, но вторичните креационисти очевидно останаха в малцинство.

Ранните адвентни списания препечатваха статии от други християнски групи и учени, които или дават доказателства, потвърждаващи буквалното тълкуване на Библията, или се подиграват на недостатъците в еволюционната геология. Редакторите, особено Урия Смит от „Ревю енд Хералд“, много внимават да подчертаят своето противопоставяне на злоупотребата с геоложки факти, а не възраженията си срещу самата наука. Много се говори за увереността, че ще се развие хармония между науката и Библията, тъй като младата наука геология продължава да развива нови теории. В същото време се отправят предупреждения да не се приема твърде бързо каквито и да е нови твърдения на науката, които биха могли да хвърлят съмнения върху истинността на записа в Битие. Разбира се, от истинската наука се очакваше да е в перфектна хармония с Библията, тъй като и двете имат един и същ автор.

В рамките на Църквата на адвентистите от седмия ден от 1850 до 1900 г. науката е била разглеждана като инструмент, използван от онези, които търсят начини да избягат от Бога като Създател и Господ. Тъй като цялата истина се е основавала на непроменящия се стандарт на Библията, на словото на невярващите учени не е трябвало да се вярва. Това е била теологичната фаза на адвентната геология на Потопа, която трудно може да бъде отделена от креационизма. Повечето от интересуващите се от геология – например А. Т. Джоунс – са подходили към изучаването на литературата от гледна точка на скептицизма, очаквайки и търсейки противоречия, недостатъци и грешки.

Джордж Маккрийди Прайс (1870-1963), учител и писател, започва научната фаза на адвентната геология на Потопа. След като изучава наличната геоложка литература, той установява, че вярата му в буквалното тълкуване на Битие остава непоклонима. Той оплаква протестантската тенденция към приемане на теистичната еволюция (идеята, че Бог е създал света чрез дълъг еволюционен процес). Прайс предизвиква църквите към нова реформация – реабилитация на Бог като Създател чрез завръщане към истината за сътворението.

През 1902 г. Прайс публикува първата от двадесет и пет книги, „Очертания на съвременното християнство и съвременната наука“, оспорвайки трите основни еволюционни теории: униформистката геология, биологичната (органична) еволюция и теистичната еволюция. По-късните му книги атакуват главно геологията, тъй като той вярва, че тя е основата за други еволюционни идеи. Аргументирайки срещу еволюционното тълкуване на последователността на формите на живот във вкаменелостите, Прайс заявява, че вкаменелостите представляват растения и животни от допотопния свят, които са загинали при Потопа. Той твърди, че няма доказателства за униформистките предположения на геологията и еволюционната последователност на формите на живот, които са единствените причини за произволното датироване на скалите и вкаменелостите.

В продължение на близо четвърт век Прайс доминираше в атаките срещу еволюционната геология, влияейки на други фундаментални християнски групи. Неговото влияние в протестантския свят накара много адвентисти да го смятат за практически вдъхновен и беше трудно да не се съгласиш с Прайс, без да бъдеш смятан за еретик на Божията истина.

Но докато Прайс е приписвал практически всички основни геоложки характеристики на земната кора на потопа от книгата Битие, един от неговите ученици, Х. У. Кларк, е сметнал за необходимо да промени тази позиция, за да позволи евентуални формации преди Потопа. Прайс е вярвал, че няма реален ред във вкаменелостите, но Кларк е виждал доказателства за ред в стратифицираните скали. Кларк е дал обяснение за този ред с концепцията си за екологична зонация (вижте Раздел VI-C).

Прайс е интерпретирал континенталните ледникови доказателства от гледна точка на потоп, но Кларк е представил данни, показващи, че както планинското залежаване, така и континенталните ледени покривки в равнините на северното полукълбо са валидни концепции. Въпреки че по-късните учени от адвентистите на седмия ден са направили корекции в интерпретацията, те са останали против униформистката геология и са се придържали към буквалното тълкуване на потоп от Битие.

III. Описание на Потопа, както е дадено в разкритите документи

Библейското описание на Потопа е кратко и съдържа малко геоложка информация. Трудовете на Елън Г. Уайт са по-информативни, но голяма част от случилото се по време на Потопа трябва да се изведе от изучаване на природата. Поради своята оскъдност, малкото количество информация, дадена от вдъхновените писатели, е от особен интерес. Ще започнем с разглеждане на няколко коментара за допотопния свят, който представлява светът, унищожен от Потопа.

Земята е била драстично променена от Потопа; следователно нейното състояние преди Потопа трябва да е било доста различно от сегашното. Нямаło е дъжд (Битие 2:5), но е имало изобилие от влага (ст. 6) с реки (ст. 10-14) и море(а) (Уайт 1890, стр. 97).

Има силно внушение за вода, скрита в земята (Бит. 7:11; Уайт 1878, 1901). Хълмовете и планините не са били толкова високи и сурови, колкото са сега (Уайт 1947, стр. 20), а растителността и животинският свят са били много по-богати (Уайт 1864, стр. 33; 1890, стр. 44; 1903, стр. 129).

Следната хронология на Потопа може да се изведе от Битие 7 и 8. Седем дни след като Ной влязъл в ковчега, подземните води изригнали, придружени от дъжд, продължил поне 40 дни. Този период от 40 дни изглежда е включен в описания по-късно период от 150 дни (вижте Бит. 7:24), през който водите „преобладавали“ – термин, който може да се тълкува като включващ или продължаващо покачване на нивото (Бит. 7:18), или статично състояние, при което най-високите планини на цялата земя били покрити (ст. 19).

Битие 8:2 изглежда предполага, че нивото на водата се е увеличило до края на 150-дневния период, тъй като тогава дъждът е спрял и „изворите“ на голямата бездна са се затворили. Това е било последвано от силен вятър, спадане на нивото на водата и пресъхване за период от 225 дни. Когато Ной напуснал ковчега 382 дни след влизането си в него, поне по-високите райони в непосредствена близост били сухи (ст. 14) и вероятно вече се е развила някаква нова растителност (ст. 11). След този период все още е възможно да са настъпили редица значителни геоложки промени.

Важно е да се отбележи, че „водите на потоп са се покачвали постепенно“ (White 1864, стр. 72; 1890, стр. 100; 1901). Този постепенен процес се вписва добре в последователните модели на много от седиментните отлагания на земята, които би трябвало да са били по-добре смесени, ако Потопът е отмил всичко наведнъж, както може да се предположи. Имало е и бурна активност, включително земетресения, вулканични изригвания и водни струи, които са изхвърляли масивни скали във въздуха (White 1886; 1890, стр. 99).

Сигурно е била необходима голяма тектонична активност (издигане и спускане на земната повърхност). място по време на Потопа. Някои планини са се образували тогава (Уайт 1864, стр. 79; 1885; 1890, стр. 108). Други планини са били променени, ставайки начупени и неправилни (Уайт 1890, стр. 108). Равнините са били превърнати в планини, а планинските вериги в равнини (Уайт 1890, стр. 108). Някои части на земята са били засегнати по-силно от други (Уайт 1890, стр. 108).

Едно важно изказване на Елън Г. Уайт е: „Глина, вар и черупки, които Бог беше разпръснал по дъната на моретата, бяха издигнати нагоре, хвърляни насам-натам...“ (Уайт,

1886). Огромни гори са били погребани и са образували въглищата и петрола, които имаме сега (White 1890, стр. 108; 1903, стр. 129). Огромно, мътно море и мека кал (White 1864, стр. 77; 1890, стр. 107, 108) са се появили, когато водите са започнали да отшумяват. Силният вятър, който е помогнал за изсушаването на земята (Бит. 8:1; White 1890, стр. 108), е движил водата „с голяма сила, като в някои случаи дори е отнасял върховете на планините“ (White 1890, стр. 108).

Няма съмнение, че Елън Г. Уайт и авторът на Битие са разбирали, че

Потопът покри цялата земя. Битие 7:19–23; многократно подчертава тази концепция (Хейзъл 1975): „Всички високи планини под цялото небе бяха покрити“; „всяка твар, която се движеше по земята, умря“; „всичко, което беше на сушата, в чиито ноздри имаше дихание на живот, умря. Той изстреби всяко живо същество, което беше по лицето на земята“

(RSV). „Цялата повърхност на земята беше променена при Потопа“ (Уайт 1864, стр. 78, 79; 1890, стр. 107).

IV. Основни принципи на геологията и палеонтологията

За да разберем какви промени са се случили по време на Потопа, са необходими няколко основни

Първо трябва да бъдат формулирани принципите относно природата на Земята.

А. Земята. — Земята има диаметър 12 757 км (7 927 мили) на екватора.

и не е истинска сфера, тъй като е донякъде сплескана на полюсите, докато е изпъкнала на екватора.

Полярният диаметър е с 43 км (27 мили) по-малък от екваториалния. Тази разлика в радиусите се дължи главно на аксиалното въртене на Земята и предполага нетвърда природа, характеристика, важна за някои постулирани промени, настъпили по време на Потопа. Характерът на вътрешността на Земята се извежда от косвени доказателства. В центъра се намира тежко ядро (радиус 6950 км) с твърд център и течна външна част. От това ядро до близо до повърхността се намира по-малко плътна мантия, заобиколена от още по-лека кора, чиято средна дебелина е около 33 км (20 мили). Кората под континентите е много по-дебела от тази под океаните. Катастрофални събития като вулкани и земетресения могат да включват както мантията, така и кората.

В момента около 71 процента от повърхността на земята е покрита от океани, а останалите 29 процента образуват континентите. Около 3 процента от океанската повърхност покрива континенталните шелфове – относително плитките региони, които геоложки са част от континентите.

Б. Земната кора.— Трите основни вида скали – магмени, седиментни и метаморфни – се диференцират въз основа на условията, при които са се образували. Магмените скали се образуват, когато магмата (разтопена скала в земята) се охлади и кристализира в или върху земната кора. Вулканиките са екструзивни магмени скали, които са се охладили на повърхността на земята.

Седиментните скали обикновено се образуват от циментацията на транспортирани частици с различен състав. по размер от глина до камъни и се класифицират според естеството на частиците, които ги образуват. Така глинестият камък се образува от глина, а пясъчникът от пясък и т.н. Някои седиментни скали (например някои варовици, гипс и каменна сол) се образуват чрез химическо утаяване от разтвор. Седиментните скали са от особен интерес, защото могат да съдържат вкаменелости, които са доказателства за минал живот.

Метаморфните скали се образуват там, където достатъчна топлина, налягане и понякога химическо действие причиняват значителни промени в магмени, седиментни и други метаморфни скали. Мраморът е метаморфна скала, състояща се от модифициран варовик. В някои случаи гранитът може да се образува чрез метаморфизъм.

Геолозите разделят скалите в даден регион на по-големи единици, наречени формации. Например, ако седиментите в определена област включват дебел пясъчник, дебела единица шисти (евентуално съдържаща тънки слоеве от пясъчник и варовик) плюс масивен, дебел варовик, разделянето на три формации би изглеждало разумно. Ако слоевете са много тънки и имат уникална обща характеристика, всички те могат да бъдат класифицирани в една формация. До 1967 г. само в Съединените щати са предложени официално над 17 000 различни формации и подразделения (вж. Keroher 1970, стр. 2; Keroher et al., 1966, стр. 3).

С. Седиментни процеси.— Катастрофа като наводнение причинява голямо количество седиментация, процес, който включва ерозия, транспорт и отлагане на седименти, които могат да образуват седиментни скали. Движещата се вода е най-разпространената транспортна среда. Жълтата река в Китай пренася приблизително 2 милиарда тона седименти в океаните всяка година (Holeman 1968). В тази река теглото на пренасяните твърди вещества понякога надвишава теглото на самата вода (Mattes 1951). Транспортната способност на вълните и океанските течения също може да бъде значителна. Капацитетът за транспорт по вода се увеличава значително със скоростта. Максималното натоварване на пренасяните твърди вещества е пропорционално на третата или четвъртата степен на скоростта (Holmes 1965, стр. 512), което означава, че ако скоростта се увеличи с коефициент 10, натоварването може да бъде от 1000 до 10 000 пъти по-голямо.

Вятърът е друг транспортен носител със значителен капацитет. Пясък от Сахара е бил донесен чак до Испания, Франция и Италия. През 1883 г. пепелта от изригването на вулкана Кракатау близо до Ява се е разпространила по целия свят, причинявайки цветни залежи в продължение на няколко години след това. Торнадата, разбира се, могат да транспортират много големи товари. Обширни дюни, някои от които високи 180 м (600 фута), са се образували в Близкия изток в резултат на пренасящото действие на вятъра.

Ледниците ерозират, пренасят и отлагат големи количества седименти. В този случай пренасянето е сравнително бавно. Например, през 1820 г. трима водачи, изкачващи се близо до върха Монблан, Франция, се изгубили в пукнатина. Четиридесет и една години по-късно останките им били открити на около две мили разстояние в подножието на ледника Босон (Bertin 1961, стр. 126). Транспортът от ледници оставя диагностични характеристики като несортирани (смесени, фини до едри) седименти и драскотини по скалите. Тези драскотини (ледникови набраздявания) се образуват от остъргването на скалите една в друга, когато са придвижвани от леда.

Утайките в крайна сметка се пренасят до място, където се утаяват и образуват седиментни скали. Частиците се циментират заедно от различни минерали, които често се пренасят в разтворено състояние от водата. Утайковите скали, особено тези, отложени от вода, обикновено се намират в отделни слоеве, наречени пластове, които са резултат от промени в снабдяването с утайки по време на отлагането. Слоевете се отлагат в хоризонтална или почти хоризонтална равнина. Този факт се нарича закон за първоначалната хоризонталност. Наклонените пластове обикновено са резултат от нарушения в земната кора след отлагането. Втори закон за отлагането, съвсем очевиден, е законът за суперпозицията, който гласи, че в купчина ненарушени утайки най-младите са отгоре, а най-старите - отдолу. За отлагането на утаечна последователност може да е необходимо малко или много време.

Г. Процесът на фосилизация.—Всяко доказателство за минал живот, открито в земната кора, се счита за вкаменелост. Вкаменелостите могат да включват по-познатите черупки на мекотели, отливки от организми или по-рядко срещани следи от животни. Промяната по време на съхранение може да бъде минимална, както в случая с някои замразени мамути; но често остават само твърди части.

остават, както е обичайно при костите или черупките. Перминерализираните фосили имат порести пространства, запълнени с минерали, докато вкаменяването включва заместване на органичната материя с минерали. Някои фосилни дървесини са перминерализирани; други са вкаменени. По време на процеса на съхранение на много фосили голяма част от водорода, кислорода и азота от оригиналната органична материя е изчезнала, оставяйки само въглероден филм и отпечатък.

Вкаменелостите са изобилни в някои местности, рядкост в повечето седиментни отлагания и напълно липсват в много формации. За изучаването на събитие като потопа от Битие е интересно да се отбележи, че в момента повечето организми, които умират, не се запазват. Кораловите рифове са забележителни изключения, защото кораловите скелети, образуващи рамката на рифа, се запазват с нарастването му. Обикновено механичното и химическото разпадане се извършва преди запазването му. Бирбоуър (1969, стр. 39) заявява: „Като цяло, колкото по-бързо е погребан един организъм и колкото по-плътна е запечатана седиментната му гробница, толкова по-добри са шансовете за запазване.“ Както креационистките, така и еволюционните палеонтолози признават значението на бързото погребване за запазването на вкаменелостите. Първите смятат, че това се е случило най-вече по време на потопа от Битие, докато вторите вярват в много по-малки катастрофи с дълги периоди от време между тях.

Д. Геоложката колона. — Скалите, образуващи земната кора, са били организирани хронологично, като най-старите са отдолу, а най-младите - отгоре. Това се нарича геоложка или стратиграфска колона. Вижте Общата геоложка колона за подробности. Идентифициращите наименования за различните подразделения на геоложката колона ще бъдат използвани в следващите раздели и читателят трябва да се консултира с тази фигура, ако срещне непознати стратиграфски термини.

Както креационистите, така и еволюционистите разпознават последователността и използват една и съща терминология за геоложката колона. Първите обикновено смятат, че тя представлява относително кратък период от време, докато вторите отдават милиарди години на нейното развитие.

Вкаменелостите са много по-често срещани и сложни във фанерозоя, отколкото по-надолу. В рамките на фанерозоя най-сложните форми на живот, като бозайници и цъфтящи растения, не се срещат в най-ниската част. Това ще бъде обсъдено по-подробно в раздел VI-C. Редица креационисти (напр. Прайс 1923, Уиткомб и Морис 1966) отричат последователното подреждане на вкаменелостите в геоложката колона, като посочват, че на някои места това подреждане не е валидно и че така наречените по-стари скали лежат върху по-млади. Те твърдят, че тъй като има изключения от общия ред на вкаменелостите в геоложката колона, теорията за еволюцията е невалидна. За съжаление, обикновено даваните примери са от геологично нарушени райони като Скалистите планини и Алпите. Тези нарушени райони не предоставят убедителен аргумент, тъй като нередовните последователности могат да се обяснят с издигане и плъзгане на по-старите скали върху по-младите, сценарий, подкрепен в някои случаи от убедителни полеви данни. Дори ако в някои райони вкаменелостите очевидно са нередовни, по каквато и да е постулирана причина, все пак трябва да се обясни защо на повечето места по земята вкаменелостите като цяло са в последователен ред. Това ще бъде обсъдено по-нататък в Раздел VI-C.

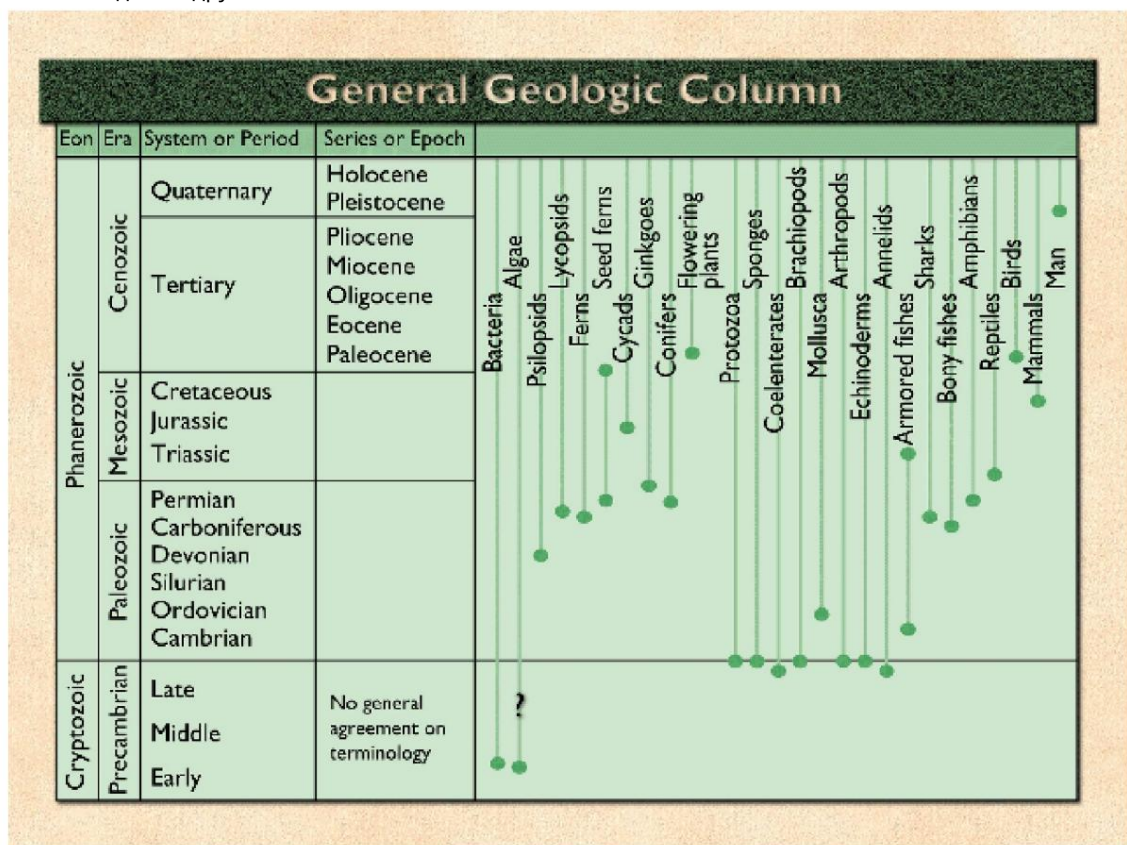
V. Последни тенденции в геоложката мисъл

Геологичната наука претърпява значителни революции в мисленето. през последните десетилетия. Тези промени са изключително широкообхватни и особено уместни за модел на катастрофа като Потопа, описан в Битие.

А. Тектоника на плочите.— Основната идея на тектониката на плочите е съвсем проста: Континенти и Дното на океана се е движило по повърхността на земята, управлявано от

модел на субдукция на земната повърхност в по-дълбоките части или екструзия на материал от вътрешността на земята към повърхността. Концепцията е толкова всеобхватна, че има характеристиката или да бъде широко приета, или изцяло отхвърлена. Макар че някои спекулации относно идеята са били обсъждани по-рано през този век, едва в средата на 60-те години на миналия век тя е получила широко признание. Много геолози, които не са възприели новата идея, са били подложени на сериозна критика.

Всеки, който размишлява върху формата на континентите, е впечатлен от очевидното съответствие на очертанията на източното крайбрежие на Северна и Южна Америка със западното крайбрежие на Европа и Африка. Теорията за тектоничните плочи, и по-точно в този случай теорията за континенталния дрейф, предполага, че през пермския период тези континенти са били заедно, не е имало Атлантически океан между тях и че оттогава те се отдалечават един от друг.

За да разберем малко по-добре процеса, трябва да разгледаме повече подробности относно организацията на земната повърхност.

Скалите, разглеждани в световен мащаб, са много по-малко твърди, отколкото обикновено се предполага. Въпросът е до голяма степен въпрос на мащаб: Например, бълха, пълзяща по гумена гума, може да смята гумата за доста твърда, докато ние я смятаме за гъвкава. Земята изглежда се държи по-скоро като по-мека пластмаса, отколкото като твърдо тяло. Повечето хора са запознати с океанските приливи и отливи, които са причинени от гравитационното привличане на Луната и Слънцето. „Твърдата“ Земя също реагира на привличането на Луната и Слънцето, само че в много по-малък мащаб. Земетресенията също предполагат не толкова твърда Земя. Когато човек изследва напречно сечение на повърхността на Земята, вижда, че кората под континентите се състои от гранитен тип скала, докато под океаните кората се състои от по-плътен базалт.

(Раздел IV-B). Тънък слой седименти покрива голяма част от континентите и океаните.

Гранитните континенти имат плътност, която е по-малка (2,7) от тази на базалта на океана (3,0) или на литосферата отдолу (около 3,3). Следователно гранитните континенти буквално плуват върху по-плътна скала отдолу, донякъде по начина, по който дървото плува върху водата.

Теорията за тектониката на плочите разделя земната повърхност на два основни слоя. Литосферата откън е по-твърда и се състои от земна кора и около 100 км (62 мили) от горната част на мантията. По-пластичната астеносфера се намира отдолу и е част от мантията. Теорията предполага, че на определени места, като например западното крайбрежие на Южна Америка, литосферата се изтегля в мантията. На други места, като например средноатлантическия хребет, астеносферата се превръща в литосфера. Континентите пасивно се носят отгоре, докато океанското дъно се образува и абсорбира на различни линейни места над земята, като например двете посочени области. Въпреки че се приема, че континентите, които според теорията за тектониката на плочите са били заедно през пермския период, са били отделни и с различна конфигурация и размер преди това (Hurley and Rand 1969; Palmer 1974), не трябва да се правят окончателни заключения относно тази възможност (Dewey and Spall 1975). Le Pichon et. al. (1973) дават изчерпателно обяснение на концепцията за тектониката на плочите.

Доказателства в полза на тектониката на плочите включват: (1) Доброто съвпадение на някои от континентите, когато са взети заедно; (2) съвпадението на отличителни седиментни отлагания между Южна Америка и Африка; (3) симетрични модели на магнитно обръщане в океанската кора от двете страни на хребетите, което предполага, че базалтът се екструдира в тези хребети и след това се разпространява странично, след като приема преобладаващата магнитна полярност; и (4) концентрацията на дълбоко разположени земетресителни огнища до 700 км (400 мили) надолу в областите, където се предполага, че литосферата навлиза в земята, за разлика от плитките земетресения на 20 км (12 мили) надолу в области като Средноатлантическия хребет, където вероятно се формира литосферата. Добро и четливо обобщение на доказателствата в полза на тектониката на плочите е дадено в Gass et. al. (1972).

Възраженията срещу концепцията за тектониката на плочите включват: (1) Проблемът със съпоставянето на някои на континентите – например, трябва да се елиминира Централна Америка, за да се съпоставят Северна и Южна Америка с Европа и Африка; (2) липса на удовлетворителен обяснителен механизъм за движението на плочите; (3) значителен обем от палеонтологични и палеоклиматични данни, които показват, че континентите никога не са се движили. Кале (1974) е редактирал скорошен том, представящ възражения срещу тектониката на плочите.

Концепцията за тектониката на плочите е приета от огромното мнозинство геолози. Най-значителната промяна в геоложкото мислене на този век, тази теория е причинила и все още причинява преразглеждане на много геоложки концепции. Много въпроси остават нерешени, но тъй като идеята е толкова добре приета, се очаква тя да проникне в геоложката мисъл в продължение на много години. Само времето ще покаже дали теорията ще се окаже трайно успешна или само поредната преходна концепция. Макар данните в полза на концепцията да са много впечатляващи, е необходимо предпазливост. Последните данни от дъното на океана са „толкова объркващи, колкото и разкриващи“ (Kapers 1977). Теорията за тектоничните плочи има редица интересни характеристики, подкрепящи концепцията за потопа от Битие. Както посочва Дикинсън (1974), хоризонталните движения на литосферата трябва да бъдат съпроводени от големи вертикални движения, което би се очаквало в повечето модели на Потопа (Раздел VI-B). Разделянето на континентите представлява мащаб на активност, който би се очаквал при потопа от Битие. Концепцията за по-малко твърда земя, изисквана от

Теорията за тектониката на плочите прави очакваните големи промени по време на Потопа още по-правдоподобни.

Б. Омаловажаване на униформисткия подход. — Концепцията за униформистки подход (Раздел II-A) е дефинирана по много начини. Като цяло тя се отнася до принципа за интерпретиране на минали събития от гледна точка на настоящите. В най-строго си историческо определение тя предполага, че настоящите темпове на геоложките процеси са достатъчни, за да обяснят миналите промени.

Доктрината е в контраст с катастрофизма, който се придържа към минали катастрофи с мащаб, по-голям от наблюдавания сега. Потопът, описан в Битие, би бил отличен пример.

Катастрофизмът традиционно е отхвърлян от съвременните геолози, които са превърнали униформитаризма „във вид религиозна догма“ (Нооукаас 1970). Последната препратка ще даде на читателя отлична представа за проблемите в спора.

През последните две десетилетия станахме свидетели на предефиниране и понижаване на униформистичната концепция. Катастрофите вече не могат да бъдат напълно избягвани и униформисткият подход се предефинира, за да позволи минало, различно от настоящето. Идеята за еднородност се прилага към законите на науката, а не конкретно към геоложките процеси (Gould 1965); следователно тя губи своето геоложко значение. Заглавия на статии като „Униформисткият подход е опасна доктрина“ (Krynine 1956) и „Настоящото е ключът към настоящето“ (Valentine 1966) са доказателства за тази тенденция. В основата на много от възраженията срещу униформисткия подход са въпросите: Защо миналите темпове трябва да са същите като настоящите; не може да се промени скоростта на промяна? Не беше ли миналото очевидно различно от настоящето? Допълнително обсъждане ще бъде намерено в препратките на Simpson (1963) и Kitts (1963).

Неотдавнашното понижаване на класическия униформитаризъм е съпътствано от възход на катастрофизма. Например, Бренер и Дейвис (1973) заявяват: „Като цяло, анализите на седиментите в древни среди отхвърлят широко разпространеното мнение, че образуването и разпръскването на седиментите дължат своя произход на действието на нормален процес. ... Смятаме, че след като проучванията на холоценовски [скорошни] и древни шелфови седименти дадат достатъчни критерии за разпознаване на отлаганията от бури, тогава такива отлагания ще бъдат широко разпознати в много подобни геоложки условия.“

Агер (1973, стр. 49) отразява същото мислене: „Ураганът, наводнението или цунамито могат да направят повече за един час или ден, отколкото обикновените природни процеси са постигнали за хиляда години.“

Най-значителната революция в седиментологичното мислене на този век е концепцията за турбидитите. Тази концепция отразява и тенденцията към катастрофизъм. Турбидитите са от особен интерес за изучаването на Потопа, защото могат да бъдат огромни, срещат се под вода и са бързи. Един съвременен пример ще илюстрира това.

На 18 ноември 1929 г. земетресение разтърсва брега на Нова Англия и Приморските провинции на Канада. Това земетресение, известно като земетресението Гранд Банкс, причинява свличане на голяма маса седименти в океана на ръба на континенталния шелф. То освобождава и други седименти, които образуват рохкава кал, която се плъзга надолу по континенталния склон в по-дълбоката част на Северния Атлантически океан. В крайна сметка тя се разпространява върху абисалната равнина в подножието на склона, като части от нея изминават над 700 км (430 мили). Човек може да си помисли, че маса рохкава кал, течаща в океана, бързо ще се смеси с морската вода и ще загуби целостта си като отделна единица, но това не е така. Рохкавата кал има по-голяма плътност от чистата морска вода, защото е комбинация от вода и изобилие от скали, пясък, тиня и глинести частици. Тази кал тече под полеката морска вода, подобно на това как водата тече по сушата под въздуха. Само малко количество смесване се осъществява между калта и покриващата я вода. Такъв подводен кален поток се нарича

мътностен поток, а новият кален слой, отложен при спиране на потока, се нарича турбидит.

За щастие на науката, но за нещастие на търговската телеграфия, 12 трансатлантически Кабели, които са били близо до мътния поток на Гранд Банкс, са били скъсани при тази катастрофа, някои на две или три места. Първото скъсване на всеки кабел е било точно определено от прекъсването на телеграфното предаване, а местоположението му е било определено чрез тестове за съпротивление и капацитет. Кабелите, които са били най-близо до епицентъра на земетресението близо до върха на континенталния склон, са се скъсали почти мигновено, вероятно поради свличане на седименти, докато по-нататък е можело да се проследи подредена последователност, тъй като мътният поток е скъсал последователни кабели. Скоростта на движение е била изчислена понякога на повече от 100 км/ч (60 мили/ч). Последният кабел, на повече от 650 км (400 мили), е бил скъсан малко повече от 13 часа след земетресението (Heezen and Ewing 1952). Изчислено е, че полученият турбидит, идващ от този кален поток, е покрил повече от 100 000 км² (40 000 мили²) и е имал средна дебелина малко по-малка от един метър (2-3 фута). Обемът му е достатъчен, за да натовари 20 реда цистерни, обграждащи Земята един до друг около екватора (Kuenen 1966).

Да се отлагат толкова бързо толкова широко разпространени наноси може да изглежда доста необичайно, но изглежда е доста често срещано явление. В езерото Мийд, Аризона, големи количества седименти се натрупват в източния край, където река Колорадо се влива в езерото.

Понякога течение от тип „мътност“ пренася част от тези седименти до противоположния край на езерото, който е на повече от 150 км (100 мили). В този случай скоростта на движение изглежда е изключително бавна, изисквайки няколко дни, за да се покрие разстоянието. Турбидити са открити в езера в Швейцария. През 1954 г. няколко кабела са били прекъснати от мътностно течение, предизвикано от земетресение, което е възникнало от бреговете на Алжир и се е вляло в Средиземно море. В дъното на Южния Атлантис е открита турбидитна последователност със слоеве от растителен материал с дебелина няколко сантиметра на около 1450 км (900 мили) от извора ѝ, река Амазонка, което показва пренос от тип „мътност“ на значително разстояние (Bader et al., 1970). Хийзен и Юинг (1952) предполагат пренос на турбидити на 1600 км (1000 мили) в Северния Атлантис.

Турбидитите имат определени характерни характеристики, като например нормална грануляция (постепенна промяна в размера на частиците от едри към фини, докато се движим нагоре през отлаганията), ориентация на зърната и специални контактни и вътрешни характеристики. Поради това те могат да бъдат идентифицирани в древни седименти, открити в земната кора. От световна катастрофа като Потопа, описан в Битие, би се очаквало да има значителен брой турбидити и такъв е. Тяхното изобилие и широко разпространение в седименти, които се намират високо над морското равнище и върху големи площи от континенти, допълнително увеличават достоверността на подобна катастрофа. Единичните турбидити могат да бъдат с дебелина 20 м (66 фута), „отложени от един-единствен „шум“ от мътна вода“ (Ager 1973, стр. 35), а обемът на потока, произвеждащ някои от по-големите, се оценява на 100 км.3 (24 мили.3) (Уокър 1973).

След появата на концепцията за турбидитите преди 25 години, десетки хиляди градуирани пластове, струпани един върху друг, които преди се интерпретираха като бавно отлагани в плитки води, сега се интерпретират като резултат от бързи потоци на мътност (Walker 1973). Дори интертурбидитният слой, който се състои от седименти, открити „между“ някои турбидити, понякога се интерпретира като резултат от бързо отлагане на турбидити (Rupke 1969, SEPM 1973).

Научните доказателства сочат, че някои събития в миналата история на Земята може да са се случили много по-бързо, отколкото се е смятало преди. Това е очаквано за катастрофа като Потопа. Но не се очаква концепцията за униформитаризъм скоро да бъде отхвърлена. Въпреки че е остро оспорвана през последните години (Валентин, 1973 г.), тя все още се счита от мнозина за един от основните принципи на геологията. Съвременните тенденции обаче водят до предефиниране, което намалява нейната геоложка полезност.

VI. Модели на наводнения

А. Местоположение на Потопа в геоложката колона. – Усилията за събиране на информацията от геологията и Битие трябва да вземат предвид настоящото състояние на промените в две области на геоложката мисъл, и двете от които са от особено значение за моделирането на Потопа – тектониката на плочите и катастрофизма. Следователно, трябва да се подхожда с повишено внимание при използването на настоящите гледни точки.

Измерванията показват, че в момента седиментите се натрупват много бавно, докато Общата дебелина на седиментите, открити в земната кора, е огромна. Би било необходимо изключително дълго време, за да се натрупат тези седименти с настоящите темпове. Редица изследвания (Eicher 1976, стр. 14) са довели до заключението на редица изследователи, че седиментите се натрупват от 3 милиона до 1,5 милиарда години. Средната стойност на тези оценки е само около 5 процента от предполагаемата в момента възраст на Земята, но всички оценки са далеч над няколкото хиляди години, позволени от библейската хронология. Креационистът разрешава очевидния конфликт, като приема, че по-голямата част от седиментите на геоложката колона са се отложили по време на Потопа с много по-бърза скорост, отколкото би могло да се очаква въз основа на настоящите наблюдения. Съгласуването на обичайните скорости на утаяване и библейската хронология диктува, че по-голямата част от геоложката колона е поставена по време на Потопа.

Някои креационисти и теистични еволюционисти предполагат, че Потопът може да е Плейстоцен или по-скорошно събитие. Човек не може да постулира това, освен ако не е готов да приеме много дълъг период от време между началото на сътворението (повечето от долните седименти съдържат някои вкаменелости) и Потопа. Описанието, дадено в Битие, не предполага това; също така няма място близо до върха на геоложката колона, където може да се определи световен потоп, такъв че „всички високи хълмове, които са под цялото небе, да бъдат покрити“ (Битие 7:19). Някои постулират локален потоп; обаче локалният потоп също не отговаря на описанието, дадено в Битие, и изглежда неразумно да се построи огромен ковчег, за да се предпазят сухоземните животни от локален потоп.

Геоложката колона показва различни видове организми на различни нива (Раздел IV-E). Еволюционистите смятат, че това представлява еволюционна последователност; обаче липсват очакваните междинни продукти и не изглежда някога да е имало макроеволюция (вижте предишната глава). Креационистите приписват разликите в биотата на различни нива в геоложката колона на Потопа (Раздел VI-C). Ако на геоложката колона се отдели много време, човек трябва да се занимава с различни видове организми в различни времена (нива). Това води до еволюция или поредица от творения в различни времена – прогресивно творение (Ramm 1956, стр. 226). Последната концепция не е в съответствие с Битие, нито с по-директните думи на Бог, дадени в четвъртата заповед: „Защото в шест дни Господ създаде небето и земята, морето и всичко, което е в тях“ (Изх.

20:11). Ако някой вярва в истински, верен и справедлив Създател, както е описан в Библията, той не би искал да твърди, че Той ни е измамил, когато е дал Десетте заповеди.

Може да се постулира някакъв вид Бог, който би създал живот в поредица от творения или чрез някакъв процес на еволюция в продължение на дълги епохи и след това да ни каже, че го е направил за седем дни, но това изглежда напълно несъвместимо с истинния Бог, описан в Библията (Исая 45:19; Тит 1:2).

Б. Модели. – Положени са малко усилия за синтезиране на новата информация от геологията и откровенията в цялостен модел на Потопа. Необходимо е предпазливост, тъй като някои от данните са предварителни. Съществува обаче и изобилие от по-обективни данни, които трябва да бъдат взети предвид от всеки, който се опитва да събере информацията от откровенията и науката. Надяваме се, че синтезът ще бъде направен скоро. В момента могат да се правят само предварителни предложения.

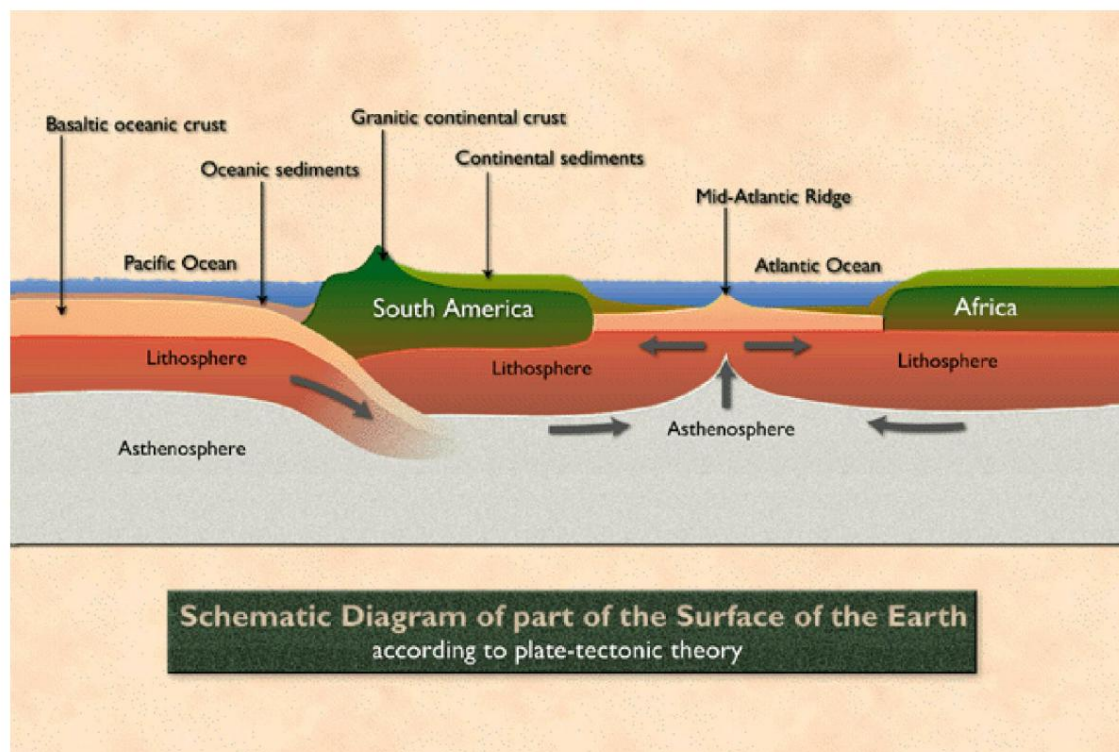
1. Модели на потъване на континентите. Този модел е по същество доста прост. Той предполага, че преди Потопа континентите са били покрити с гранит, както е сега (Раздел VA). Средната дебелина на гранитните основи е била по-малка от сегашната, което е довело до по-ниски планини, отколкото имаме сега. Гранитът би бил по-разпространен, което би довело до по-малки морета, някои на различни нива, както се случва сега на Земята (напр. Каспийско море и Голямото солено езеро). Някои от тези морета са били разположени върху гранитната основа на континентите, докато най-ниските и най-обширни морета са били покрити с базалт, както са днешните океани (фиг. 2 и 3). В земята е имало значително количество вода, скрито (Раздел III). Използвайки основната концепция за тектониката на плочите за движение на астеносферата по-дълбоко в земята, може да се приеме концепцията за световен потоп.

Иницирано от божествена намеса, постепенното преместване на тази астеносфера под континентите под океаните би довело до потъване на континентите и издигане на океаните.

Когато дъната на моретата достигнат ниво над това на континентите, морските седименти от тези дъна биха били прехвърлени в по-ниска потъваща част на континента. Това би съответствало на твърдението на Е. Г. Уайт, че „глина, вар и черупки, които Бог е разпръснал по дъната на моретата, са били издигнати нагоре и хвърлени насам-натам“.

(Уайт, 1886 г.). Потопът не е бил внезапно събитие (Раздел III) и с бавното си покачване на водите те постепенно са разрушили ландшафта отпреди Потопа, създавайки по този начин известен ред в отлаганията. Водата е дошла от моретата отпреди Потопа, от вътрешността на земята („извори на голямата бездна“, Битие 7:11) и от дъжд, вероятно осигурен отчасти от вулкани. Водните пари са основната съставка на вулканичните газове. Тъй като има доказателства за магмена дейност и изграждане на планини в целия геоложки стълб, вулканична дейност, проникване на магмени скали и относително издигане на локални райони трябва да са се случили през целия Потоп.

Мътностните течения биха били често срещани.

След като цялата земя е била покрита с вода, е настъпил обратният ход на описания процес. по-горе би могло да бъде иницирано от божествено действие. Континентите, бидейки по-леки, след това биха се издигнали, а морето би потънало, всяко до следващото си нормално ниво. Това би се случило през втората половина на Потопа. Силен вятър би помогнал за изсушаването на част от утайките, дори би причинил премахването на някои от планинските върхове (Уайт 1890, стр. 108). През втората половина на Потопа, трансферите в астеносферата и литосферата биха довели до сегашното морско дъно и континентален модел, според модела на тектониката на плочите (Раздел VA), с по-бързи темпове. Получените континенти обаче биха били по-малки, с по-дебела гранитна основа, която да поддържа по-тежък товар от седименти, и по-изразен релеф (White 1947, стр. 20). Промените в земната кора биха продължили дълго след като Ной е напуснал ковчега, като постепенно са намалявали до сегашните нива. Значително количество вулканична пепел в атмосферата би могло да намали температурата, като е блокирало част от лъчистата енергия от слънцето (Brooks 1949, стр. 208). Това намаление би могло да допринесе за развитието на обширно залежаване, особено на полюсите.

Този предварителен модел следва да се разглежда като рамка за по-нататъшно изследване.

2. Модел на обръщане на континентите и океаните. Този модел предполага, че по време на Потопа онези части от земната кора, разположени на по-висока надморска височина, са били отнесени в моретата преди Потопа. Предполага се, че тези морета са били по-малки от сегашните. Тъй като по-високите места са били ерозирали от дъждовете и водите на Потопа, изостатичните корекции (вертикални движения на земната кора в отговор на промени в натоварването) биха повдигнали първоначалните планини по-високо, улеснявайки по-нататъшната ерозия, докато по-дебелите седименти са се натрупали в моретата преди Потопа. В крайна сметка „континентите“ преди Потопа биха били напълно ерозирали, докато по-дълбоките седименти в моретата са били подложени на метаморфизъм (вижте Раздел IV-B). Абсорбцията на долната част на тези области с отлагания (морета) в меката магма вътре в земята би направила останалите части по-леки,

и изостатичните корекции биха довели до издигането им и образуването на сегашните континенти. Резултатът би бил обръщане на моретата и континентите отпреди Потопа. С тези събития би била свързана обширна вулканична дейност, причинявайки някои от широко разпространените базалтови потоци, които сега се намират върху и в седиментната кора на Земята. Дрейфът на тези нови континенти би могъл да доведе до настоящия модел на континентално разпределение и структура на океанското дъно. Този дрейф и изостатичните корекции обаче биха трябвало да се случват с много по-бързи темпове, отколкото се предполага в момента от повечето геолози.

Много от детайлите на модела на слягане (Раздел VII-B-1), като вулканизъм, залесяване и мътностни течения, могат да бъдат вписани в модела на обръщане. Пълното унищожаване на континентите преди Потопа, породено от модела на обръщане, изглежда не е в съответствие с предположението на Елън Г. Уайт, че някои части от континентите са били по-малко засегнати от други – планините са станали начупени и неправилни, а не разрушени, равнините (не океаните) са се превърнали в планини (Уайт 1890, стр. 108).

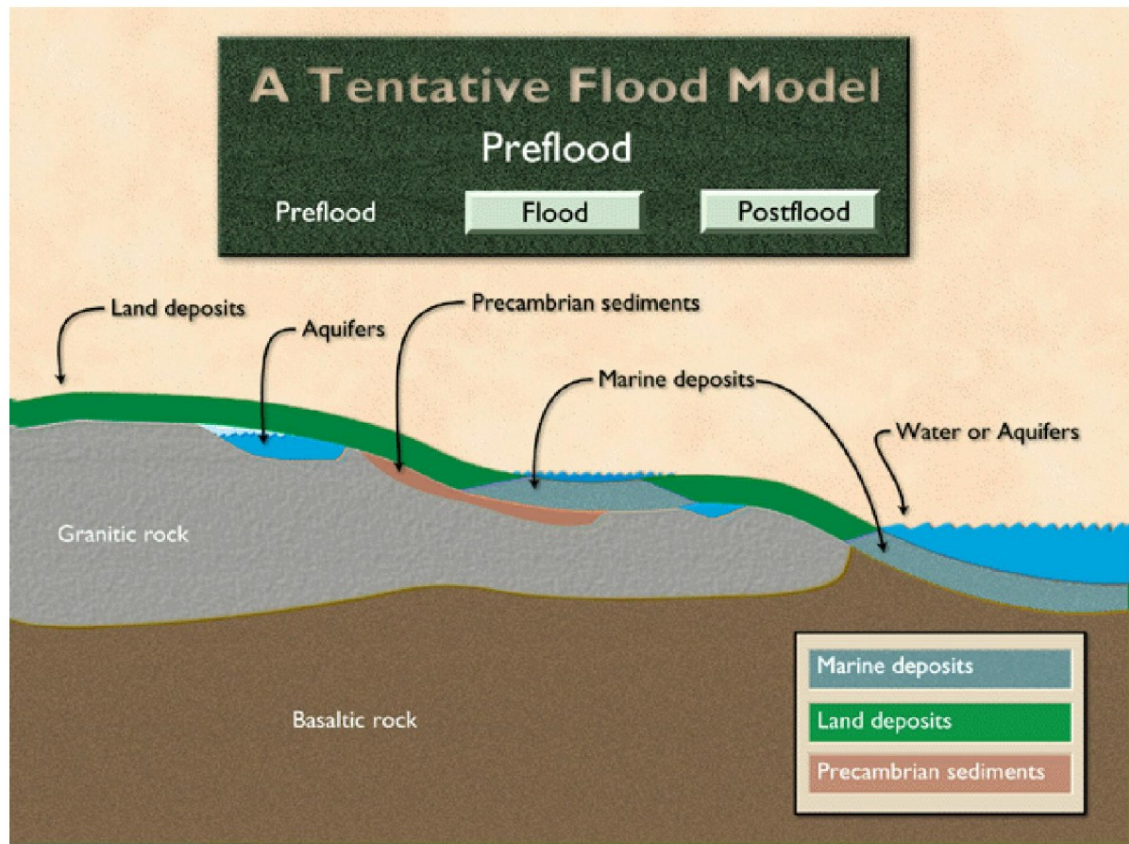
3. Други идеи. В края на 19-ти век е предложено, че Земята се свива при охлаждане, образувайки нагънати планински вериги, като процесът е подобен на свиването на съхнеща ябълка. Тази идея е придобила статут на ортодоксална в геологията, но вече не е популярна. Тя има няколко интересни възможности за модел на Потопа, особено по отношение на произхода на нагънатите планини и издигането на континентите поради удебеляване на кората при свиването на Земята.

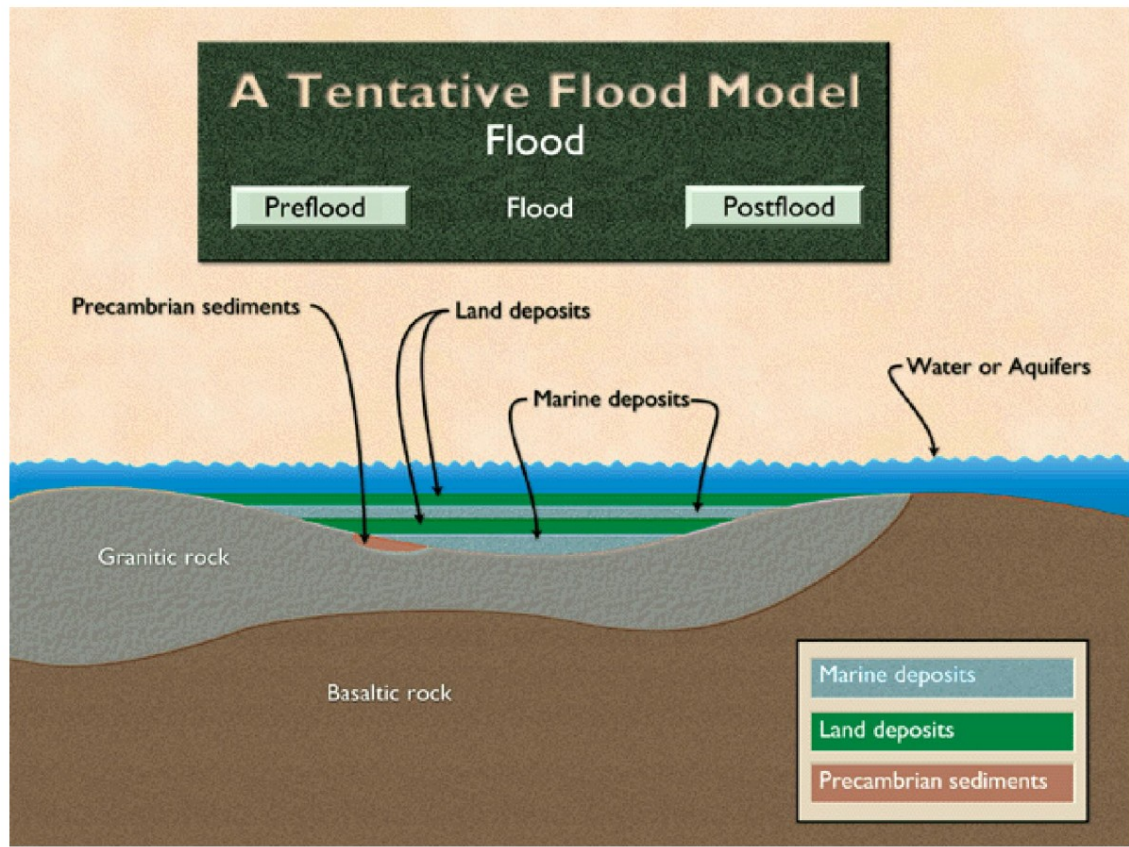
По-смелата хипотеза, тази за разширяването на Земята, получи допълнително внимание след появата на теорията за тектониката на плочите. Въпреки че в момента повечето геолози отхвърлят идеята, в научната литература продължава да съществува непрекъсната нишка в подкрепа на нея (Carey 1975; Stewart 1976). Не се знае какво могат да разкрият бъдещи научни изследвания за тази концепция, нито до каква степен, ако изобщо има такава, е имало разширяване. Концепцията има някои характеристики, представляващи интерес за креационистите, и е възможност, която не бива да се изключва произволно. Тя може да бъде свързана с третия ден от седмицата на сътворението (Битие 1:9, 10) или с края на Потопа, причиняващ разделяне на континентите и образуване на днешните ни океани.

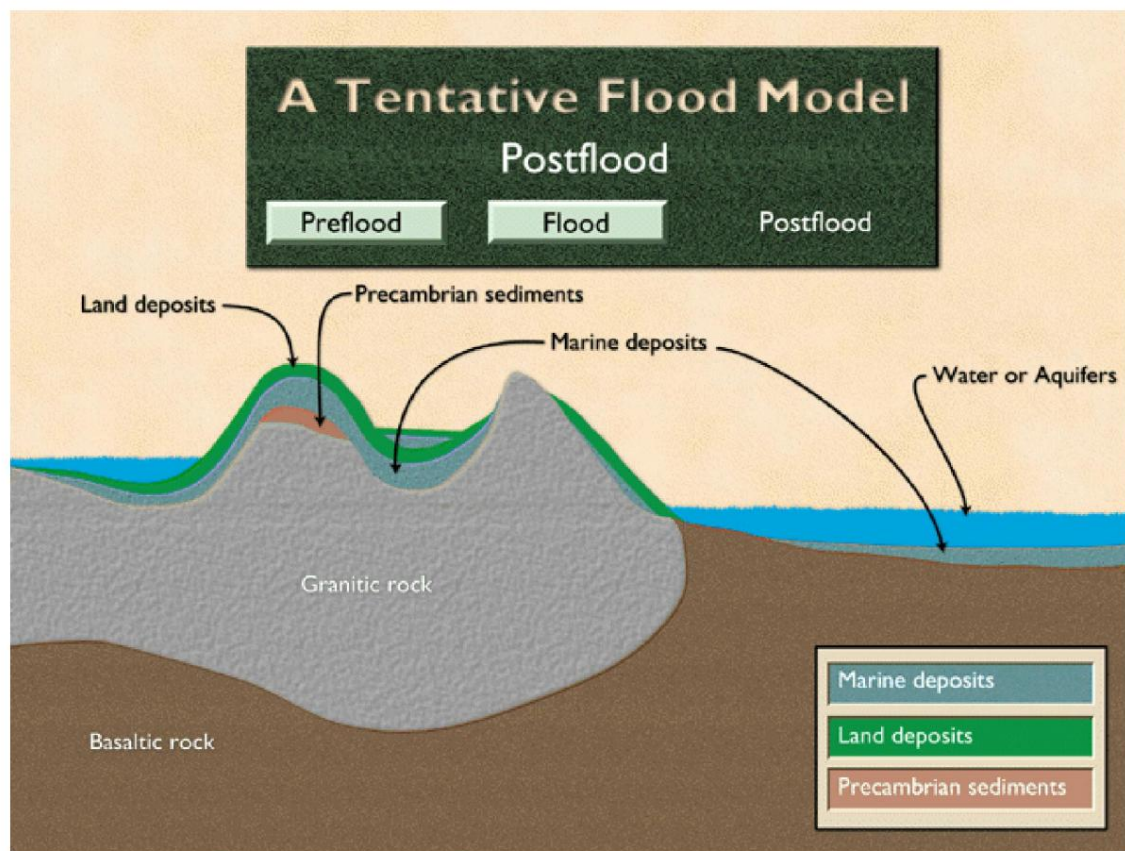
Тези идеи са спекулативни, но предлагат някои интересни възможности. Те не са общоприети; обаче само преди няколко години идеята за континентален дрейф се смяташе за неправилна.

4. Заключение. Очевидно е, че не всички модели, представени по-горе, могат да бъдат верни, но е възможно да са взаимосвързани. В модела на потъване има елемент от модела на обръщане, когато се вземе предвид какво се е случило с моретата преди Потопа, разположени върху гранитната кора. Умерено разширяване и свиване на Земята може да е включено във всеки от моделите. Това, което всъщност се е случило, може да включва части от всеки модел, обсъждан тук, както и от други, които все още не са предложени. Истината рядко е толкова проста, колкото ограничените ни интелекти са склонни да я представят.

В. Последователността на вкаменелостите и Потопът. – Като се забележат видовете организми, открити в геоложката колона, става очевидно, че това, което обикновено се счита за най-сложните форми на живот, не се появява в по-ниските части. Общият модел на разпространение на вкаменелостите в седиментите се обяснява от много креационисти въз основа на естествена, екологична последователност, погребана от Потопа. Предполага се, че преди Потопа разпространението на растенията и животните е варирано от място на място, както е и сега. Това лесно се забелязва в планинските райони, където растенията и животните на по-ниска надморска височина често ще бъдат значително различни от тези на по-високата надморска височина в същия регион.

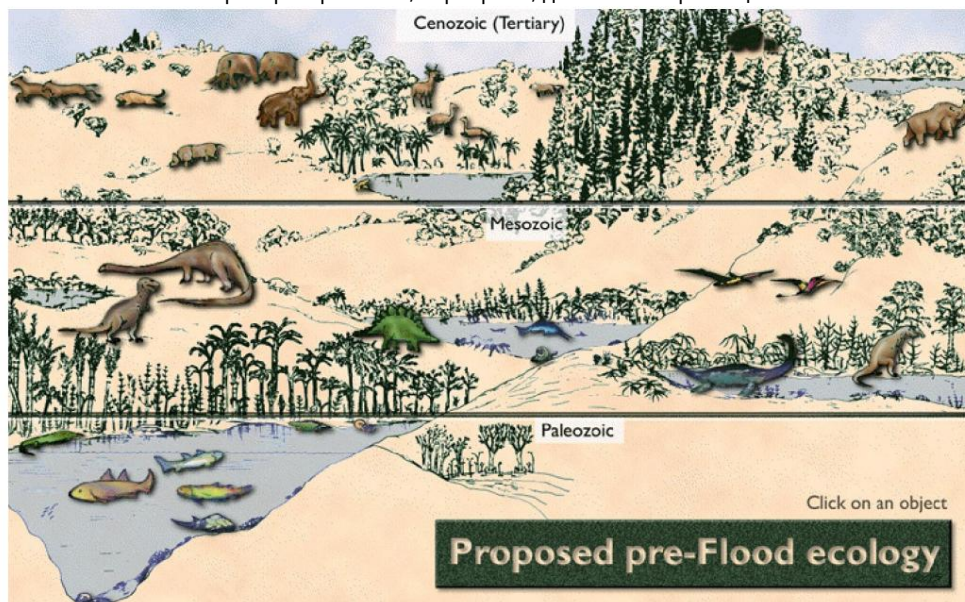

При разглеждането на това как Потопът може да е причинил последователността, открита във вкаменелостите, човек трябва да прави разлика между малките локални наводнения, които са ни познати, и непознатото световно събитие, както е описано в Битие. Обикновено си представяме потоп, който отмива седименти от по-висока област в по-ниска и ги смесва по донякъде неорганизиран начин. В мащаба на световен потоп този модел не би бил толкова неорганизиран. Последователност би се получила, когато постепенно покачващите се води от наводнението унищожат различните ландшафти преди Потопа с техните уникални организми. По време на такава катастрофа биха се очаквали големи вълни. Елън Уайт споменава, че ковчегът е бил хвърлян от вълна на вълна (Уайт 1890, стр. 100) и преместван в различни посоки (пак там, стр. 99). Вълна с височина 3 м (10 фута) може да създаде налягане от 70 грама/см² (30 фунта/инч²). Често мътностните течения (раздел VB) биха пренасяли седименти към по-ниски области, нареждайки един слой върху друг по донякъде подреден начин, както се наблюдава в много от седиментните последователности на земната кора. Редът на вкаменелостите в тези последователности до известна степен би отразявал реда на ерозиралите ландшафти, унищожени от постепенно покачващите се води. Тази идея, известна като „теория за екологичното зонироване“, е разработена в Фигура 4, взета от неговата книга (Clark 1946), илюстрира предполагаем ландшафт отпреди Потопа. Ако този ландшафт беше унищожен от Потопа, както е описано по-горе, човек би получил последователността, която сега откриваме във вкаменелостите. Доказателствата в геоложката колона, които подсказват на някои хора прогресивна еволюционна последователност, биха могли също толкова добре да показват, че на повърхността на планетата преди Потопа различни видове организми са били характерни за различните височини. Това е донякъде подобно на настоящата ситуация; например, не откриваме орли и крави на дъното на океана.

Понякога има тенденция към опростяване на модела на екологично зонироване чрез приравняване на сегашното екологично разпространение с това преди Потопа. Това не трябва да се прави, защото фосилните останки не го позволяват. Например, в момента нашите морски организми са почти изключително на морското равнище или по-ниско. Когато разгледаме фосилната последователност, откриваме изобилие от сухоземни растения, обикновено различни от всички сега съществуващи, през карбона. По-високо в Пермския период, над тези сухоземни растения, откриваме изобилие от морски организми, често различни от тези по-ниско разположени. Тази подредба се повтаря отново в мезозоя. Подобна подредба не се среща на сегашната повърхност на земята. Ако се постулира, че моретата преди Потопа са били на различни нива (фиг. 3 и 4), може да се обяснят последователностите въз основа на различно екологично разпределение преди Потопа. Втора алтернатива е да се постулира издигане и/или потъване на някои екологично уникални области преди унищожаването им от покачващите се води, като по този начин се променя нормалната последователност. Могат да се предложат и други модели.

Степента на уникалност на вкаменелостите на различни нива в геоложката колона и широкото разпространение на някои от тези типове вкаменелости правят модела на екологично зонироване най-доброто общо обяснение за фосилната последователност в контекста на модела на Потопа. Той обяснява и наличието на индексни вкаменелости. Други фактори, използвани за обяснение на фосилната последователност, включват гравитационно сортиране (по-плътните организми потъват по-дълбоко по време на Потопа), движение (по-подвижните организми излизат на най-високите нива по време на Потопа) и характеристики на флотация. Няма съмнение, че тези фактори биха били значими по ограничен начин по време на Потопа, но е силно съмнително, че някой може да обясни цялата последователност от намерени вкаменелости. Вероятно е била замесена комбинация от оригинално екологично разпространение, сортиране, движение и флотация.

Моделът на екологично зонироване предлага различна екология преди Потопа от тази настояща. Очаква се Потопът да промени значително екологията на земята. Палеонтологичните данни показват минало, доста различно от настоящето. Например, миналите температури могат да бъдат оценени въз основа на изкопаеми организми от топъл или студен климат. Топлият климатичен пояс на Земята изглежда е бил много по-разпространен в миналото (Menzies et al., 1973, стр. 350). Брукс (1949, стр. 204) изчислява, че миналата температура на континенталните региони, които сега са на северни ширини от 40°-90°, е била средно 7°C.

(13°F) по-топло от сегашното през целия период от камбрия до миоцена. Очевидно миналото е ключът към миналото!

Както е посочено в Раздел VI-A, креационистите обикновено включват по-голямата част от онази част от геоложката колона, която съдържа вкаменелости (фанерозой), в Потопа. Би било желателно да може да се посочи къде в геоложката колона е започнал и завършил Потопът. Подобно просто твърдение обаче не бива да се очаква за толкова сложно събитие като Потопа. В една част на света последните отлагания, натрупани от Потопа, може да са били от юрски тип, без нищо да е отложено отгоре, докато на други места може да е било през Миоцена. Миоценът може да представлява максимум за Потопа, тъй като в този момент от геоложката колона има значителни климатични и вкаменелости. Началото на Потопа също би трябвало да е трудно за определяне, тъй като може да е имало известна вкаменелост преди Потопа. Това със сигурност би било така, ако тогава е имало коралови рифове. Тези структури се състоят предимно от вкаменелости. При Потопа те биха били разбити, пренесени и преотложени, образувайки рециклирани вкаменелости. Камбрият може да е началото на активността на Потопа в много райони, докато другаде началото може да е било по-високо или по-ниско.

В най-горния прекамбрий са докладвани някои редки фосили на червеи и медузи. Те биха могли да представляват отлагания отпреди Потопа или от самия Потоп. Границата между камбрия и прекамбрия не е добре дефинирана (Cowie and Glaessner 1975; Stanley 1976). Прекамбрийските фосили са редки и включват редица съмнителни или отхвърлени идентификации (напр. Cloud 1973; Knoll and Barghoorn 1975). Строматолити, структури, за които се предполага, че са произведени от водорасли, са изобилни в някои прекамбрийски седименти - някои от тях доста дълбоко в прекамбрийските седименти (Mason and Von Brunn 1977). Ако те се окажат реално доказателство за минал живот, те биха представлявали отлагания отпреди Потопа или би трябвало началото на Потопа, поне в тези местности, да се премести на много по-ниско ниво, отколкото е обичайно да се прави от повечето креационисти, които често го поставят в долния палеозой.

Г. Доказателства за Потопа от Битие. – Тъй като Потопът, както е описан в Писанието, е уникално събитие, трудно е да се концептуализира. Тъй като същото може да се каже и за събития, които никога не са се случили, това не е причина да се отрича наличието на Потопа. Една стабилна система за разследване би трябвало да позволява уникални събития. Макар че не е възможно да се получат преки доказателства за Потопа, голяма катастрофа с такива размери би трябвало да остави изобилие от косвени доказателства, които подкрепят неговото настъпване.

1. Разпределение на морските седименти. Уникална характеристика на покриващия слой седименти Проблемът на земята е, че седиментната покривка на континентите е средно около пет пъти по-голяма (1,5 км) от тази, открита на дъното на океана. Част от седиментите, първоначално донесени в океана от реките и т.н., може да са били абсорбирани в мантията чрез процес на субдукция, който изтегля литосферата в мантията (Раздел VA). Колко може да е било изтеглено е въпрос на предположение. От по-голямо значение за въпроса за световния потоп е фактът, че около една трета от седиментите на континентите съдържат морски фосили и по този начин произхождат от морето. Това се вписва добре в идеята за издигането на морски седименти, дадена от Елън Г. Уайт (Раздел III). Интересно предположение е, че в момента седиментите на океана са оскъдни, защото са се натрупали само от последните етапи на Потопа и след него, морските седименти на континентите представляват това, което е било в океаните преди Потопа. Геолозите, които не вярват в световна катастрофа като Потопа, обикновено обясняват наличието на изобилни морски находища на континентите, като приемат, че обширни части...

на континента са натрупали морски отлагания, докато са били под морското равнище за дълги периоди от време (напр. Brooks 1949, стр. 206; Sloss and Speed 1974). Тази идея не е напълно оспорена (Wise 1972). Идеята за по-ниски континенти в миналото е доста подобна на първия модел, предложен по-горе (Раздел VI-B-1), в който континентите са потънали по време на Потоп. Независимо от това, голямото изобилие и широко разпространение на морски отлагания по континентите е неочаквано, освен ако не се основава на потоп от типа на Битие.

2. Широко разпространен характер на уникални земни находища по континентите. Широко разпространеният характер на уникални седиментни находища с фосили, получени от сушата, по континентите е доказателство за вид катастрофална активност върху континентите, за която няма съвременни аналози. Забележителен пример е триаският конгломерат Шинарумп, съдържащ фосилна дървесина, който е член на формацията Чинъл, открита в югозападната част на Съединените щати. Този конгломерат, който понякога преминава в едър пясъчник, обикновено е с дебелина по-малка от 30 м (100 фута), но е разпространен на близо 250 000 км² (100 000 мили²; Грегъри 1950). Това предполага, че са били необходими сили, много по-големи от настоящите, за да се разпространи едър непрекъснат находище като това върху толкова широка площ. Трудно е да си представим, че локалните седиментни дейности, както твърдят някои, биха довели до такава непрекъснатост. Базалните конгломерати на други формации представят същите доказателства.

Широко разпространеният, непрекъснат и уникален характер на много формации също показва обширно отлагане в мащаб, който подсказва за световен потоп. Например, многоцветната юрска формация Морисън, съдържаща динозаври, в западната част на Съединените щати се простира от Канзас до Юта и от Канада до Ню Мексико (Hintze 1973), но средната ѝ дебелина е само около 150 м (500 фута). Тези широко разпространени формации, от които може да се предостави обширен списък, отразяват страничната непрекъснатост на отлагането в мащаб, неизвестен в момента. Много геолози ги обясняват като съчетание от локални седиментни характеристики. Отново е изключително трудно да си представим локални седиментни явления, произвеждащи тези относително тънки, но широко разпространени и непрекъснати формации. Човек също се чуди как локалната активност може да бъде толкова равномерна през дългите периоди от време, предполагаеми за отлагането на формациите. Данните се вписват по-добре в идеята за катастрофален потоп, както е описано в Битие.

3. Намалена провинциалност във вкаменелостите. Провинциалността (локализация на разпространението) на организмите е много по-голяма сега, отколкото във вкаменелостите. С други думи, вкаменелостите изглеждат много по-разпространени по повърхността на земята, отколкото живите видове. Много палеонтолози са посочвали тази разлика (напр. Sohl 1969; Barghoorn 1953; Valentine and Moores 1972; Valentine 1973). Намалена провинциалност се очаква при световен потоп, при който би трябвало да се случи известно странично пренасяне на организми. Това би могло да е резултат и от по-равномерни климатични условия в първоначалната земя (White 1890, стр. 61; 1947, стр. 46). И в двата случая данните подкрепят модела, даден от вдъхновението.

4. Мътност. Новата концепция за турбидитите за бързо утаяване на вода, обсъдена в раздел VB, се вписва много добре в катастрофа като потоп от книгата Битие. Само времето ще покаже какви части от седиментите в крайна сметка ще бъдат идентифицирани като турбидити. Турбидитите често са сложни, не винаги степенувани и понякога неидентифицируеми. Дот (1963) споменава „малко под 50 процента“ турбидити за някои седименти в басейна Вентура в Калифорния. В разрез от девон до еоцен в северозападната част...

В Съединените щати той оценява 30% като градуирани (турбидити), 15% като варовик, 15% като вулканични и 40% с неясен произход.

Може да се предположи наличието на мътностни течения в големи езера и над потопени части от континенти, а след това да се вземат предвид дълги междинни периоди от време. Но нарастващият брой находища на континентите, които се идентифицират като турбидити, показват подводна активност в мащаб, който би се очаквал по време на Потопа, и не е представителен за настоящите седиментни модели на континентите.

5. Липса на ерозионни характеристики при несъответствия. Несъответствия, които представляват времеви пропуски в геоложкия запис и са доста често срещани в много седиментни последователности. Тези пропуски би трябвало да показват ефектите на времето, ако някога е имало такова. Ерозията по време на тези дълги периоди от време би трябвало да е очевидна и понякога запазена, тъй като тези характеристики биват заровени под нов цикъл на седиментация. Почти пълната липса на несъответствия в местата на несъответствия на основни ерозионни характеристики, като например многобройните каньони, които сега виждаме на повърхността на земята, предполага кратко време между циклите на седиментация, както би било предсказано от модел на Потопа. Съществуват няколко фосилни каньона (напр. Cohen 1976), но почти повсеместното им отсъствие във всички древни седименти в сравнение с настоящото им изобилие по повърхността на земята подкрепя концепцията, че отлагането на седименти в миналото е било бързо, с малко време за ерозия.

Концепцията за пенеplen е използвана от някои геолози в опит да обяснят липсата на основни ерозионни характеристики при несъответствия. Пенеплените се считат за широко разпространени ерозионни повърхности с нисък релеф. Уникалната последователност от събития, необходими за образуването на пенеplen (Thornbury 1969, стр. 185-188), е довела до поставяне под въпрос на концепцията от мнозина (напр. Holmes 1965, стр. 575; Foster 1971, стр. 65). Ако пенеплени са често срещана характеристика във вкаменелостите, би трябвало да има съвременни примери; въпреки това Bloom (1969, стр. 98) поставя под въпрос съществуването на каквито и да било съвременни пенеплени.

Изглежда очевидно, че характеристиките на несъответствията в геоложкия запис подкрепят относително непрекъснатото отлагане, изисквано от модела на Потопа.

VII. Избрани теми, свързани с геологията на наводненията

А. Източник на седименти.— На повърхността има значително количество седиментни скали. повърхността на земята. Тъй като доста често се срещат фосили, се предполага, че голяма част от тях са били отложени по време на Потопа (Раздел VI-A). Някои региони на земята нямат седименти, другаде седиментите достигат дълбочина от около 16 км (10 мили). Средната дебелина се оценява на около 800 м (2600 фута) (Blatt 1970; Pettijohn 1975).

Като се има предвид размерът на Земята, това е „само тънък повърхностен слой“ (Pettijohn 1975), който върху обикновен 30-сантиметров (12-инчов) глобус би бил представен от слой с размер по-малък от една четвърт от дебелината на обикновен лист хартия. Средното количество ерозия, необходимо по време на Потопа, за да се образува този седимент, би се приближило до средната дебелина на седиментите минус количеството седименти, произлизащи от дейност като: (1) вулканични изхвърляния, (2) докамбийски седименти, които може да не са свързани с Потопа (вижте Раздел VI-C), (3) част от ерозията след Потопа и (4) седиментен материал, който може да е излязъл на повърхността с фонтаните на голямата бездна (White 1890, стр. 99). Те биха могли да намалят очакваната средна дълбочина на ерозията по време на Потопа до около половината (400 м или 1300 фута). Тази цифра не е напълно неразумна, като се има предвид, че по време на наводнение през 1883 г., Канаб Крик в Юта е изрязал 80-метров канал. участък с ширина 260 фута (81 м) до дълбочина 15 м (50 фута) за по-малко от осем часа (Gilluly et al., 1968, стр. 218; виж също Bruhn 1962).

Различни видове седименти биха дошли от различни източници. Глина и вар от Океаните (Раздел III) биха били източник на някои шисти (от глина) и по-голямата част от варовика (от вар). Пясъчниците, които често не съдържат вкаменелости, може да са произлезли от изворите на големите дълбоки или без вкаменелости докамбрийски седименти, присъствали преди Потоп. Тези седименти биха служили и като източник на други отлагания от Потопа. Въглищата и петролът биха произлезли от растителността, която е расла преди Потопа. „Обширните гори, погребани в земята по време на Потопа и оттогава превърнати във въглища, образуват обширните въглищни находища и осигуряват запасите от петрол, които служат за нашия комфорт и удобство днес“ (White 1903, стр. 129; виж също 1890, стр. 108). Растителността преди Потопа би могла лесно да осигури въглищата и петрола, които намираме в земята. Напоследък осъзнаваме, че няма неограничени запаси от това изкопаемо гориво. Оценките са от 5 до 10×10^{12} метрични тона въглерод (напр. Borchert 1951; Reiners 1973). Една четвърт от земята, покрита с гора в умерения пояс с максимален „нормален диапазон“ (Whittaker 1970, стр. 83), би произвела 10×10^{12} метрични тона въглерод, достатъчно за образуването на всички наши въглища и петрол. В този контекст е интересно, че Елън Г. Уайт описва растителността преди Потопа като много по-превъзхождаща сегашната (White 1864, стр. 33; 1890, стр. 44; 1903, стр. 129). Трябва да се отбележи, че дадените по-горе цифри не включват редуцирания въглерод, открит в шистите. Елън Г. Уайт изглежда не говори за това. Количеството редуциран въглерод (не карбонатът на варовика и др.) в шистите е около 500 до 1000 пъти по-голямо от това, открито във въглищата и петрола (Rubey 1951; Borchert 1951). Могат да се предположат и други източници на въглерод за това, включително (1) допотопния хумус (Pearl 1963), (2) неорганичен произход, какъвто е постулиран за петрола (Porfir'ev 1974), (3) редуциран въглерод, който може да е бил част от първоначалната Земя, какъвто се среща в някои метеорити. Предложена е връзка между органичната материя на метеоритите и седиментите (Degens 1964).

Б. Времеви фактори и седиментация.—Една от основните разлики между концепцията за катастрофален потоп и процес на бавна еволюция на Земята е количеството време, което е необходимо. Стандартната геоложка времева скала, базирана главно на радиометрично датироване, е един от най-често използваните аргументи срещу идеята за всеобщ потоп. Тя предлага около 600 милиона години за фанерозоя и 4 до 5 милиарда години за възрастта на планетата Земя. Редица геоложки характеристики на Земята показват, че тази времева скала не е правилна за седиментите. Например:

1. Изглежда разумно да се предположи, че утаяването винаги ще протича на редица места по земята и че поне някои от тези места ще бъдат запазени. Ако вземем най-дебелите части от различните седиментни единици на геоложката колона, общата максимална получена дебелина е удивителната сума от 138 000 м (452 000 фута). (Holmes 1965, стр. 157). И все пак това е твърде малко, за да обясни предложения период от време за еволюционния модел на Земята (Ager 1973, стр. 34; вижте също Раздел VI-A и Roth 1975). Потоп, както е описан в Библията, би довел до много по-бързо утаяване за много по-кратко време.
2. В същата насока е и скоростта на денудация на континентите чрез ерозия; според настоящите темпове континентите би трябвало да са били унищожени повече от двадесет пъти през предполагаемото геолошко време (Dott and Batten 1976, стр. 136; Judson 1968; Gregor 1968). Стандартното обяснение, че планините са претърпели многократно издигане, за да осигурят непрекъснат седиментен запис, изглежда не е в съответствие с постоянното присъствие на геоложкия стълб. Отново концепцията за единична катастрофа може да разреши дилемата.

3. Редица ерозионни останки, за които се предполага, че са оцелели след стотици милиони години изветряне с много малка ерозия (Twidale 1976), също предполагат по-кратко време от общоприетото (Roth 1976).

С. Заледяване и Потоп. – Малките климатични промени могат да имат дълбоки последици върху земята. Необходимо е средно понижение само с няколко градуса (1,5°-8°C, 3°-14°F), за да настъпи ледников период (Plass 1956).

Доказателства за заледяване се откриват на редица места в геоложкия летопис на миналото. Най-важните и най-малко съмнителни доказателства за заледяване се откриват в плейстоцена, пермско-карбоновия период и прекамбрия. Плейстоценът, най-важният и най-малко съмнителен от всички, се приема от много креационисти за феномен на заледяване след Потопа (Раздел VI-B-1). Доказателствата за пермско-карбоново заледяване, открити в Южното полукълбо, се намират близо до средата на геоложката колона и на Потопа и може би всъщност не представляват заледяване. Кроуел (1964) изброява седем алтернативни интерпретации за отлагания, които могат да изглеждат като ледникови (тил и тилит). Най-съмнителното от трите ледникови отлагания, разгледани по-горе, прекамбрийското заледяване (1) може да не е заледяване или (2) може да представлява заледяване от понижени температури, когато „мрак беше върху лицето на бездната“ (Битие 1:2).

Г. Вкаменелият човек и Потопът. — Многобройни предполагаеми находки на вкаменели хора или негови следи в Съобщава се за предплиоценски отлагания; въпреки това, към днешна дата не изглежда да има недвусмислени примери (напр. Neufeld 1975). Мнозина се чудят защо едрите мъже отпреди Потопа (Бит. 6:4) са толкова известни с липсата си във вкаменелостите. Все още не е намерен научно задоволителен отговор на този въпрос. Читателят може да намери помощ в собственото си мислене от част от информацията, дадена от Елън Г. Уайт (White 1890, стр. 100, 102, 108).

VIII. Заключение

Заслужава да се отбележи, че толкова много характеристики, свързани с миналия характер на земната кора, не представят настоящите условия. Много от тези основни характеристики се обясняват най-добре в контекста на модела на Потопа (Раздел VII-D), но усилията за синтезиране на геоложките данни със свидетелствата на вдъхновени писатели са възпрепятствани от липсата на достоверна информация. Библията и писанията на Елън Г. Уайт дават само няколко подробности относно геоложките събития от миналото. Настоящите революции в геоложкото мислене правят много от заключенията, изведени от изучаване на природата относно историята на Земята, само предварителни. Това есе просто представя състоянието на нашите знания в момента.

Като се замислим над потопа от Битие, който няма съвременен аналог, задачата за тълкуване става особено трудна, но това е предизвикателство, което си заслужава внимание. За да се справят с това предизвикателство, креационистите трябва да вършат само най-висококачествена работа.

Традиционното геолошко тълкуване и Битие са далеч една от друга. Внимателното изследване дава основа за увереност, че геоложките данни не са в противоречие с Битие. Все повече хармония между двете Божии книги, природата и откровението, би трябвало да се очертае от продължаващото изследване на историята на земята.

РЕФЕРЕНЦИИ

- Агер, Д.В. 1973. Характерът на стратиграфския запис. John Wiley & Sons, Ню Йорк.
- Бадер, Р. Г. и др. 1970. Първоначални доклади за проекта за дълбоководно сондиране, том IV. Институт по океанография „Скрипс“, Калифорнийски университет.
- Баргхорн, ЕС 1953. Доказателства за климатични промени в геоложкия запис на растителния живот. В Престън Клауд, изд. 1970. Приключения в историята на Земята, стр. 732-741. У. Х. Фрийман, Сан Франциско.

- Биърбоуър, младши 1969. Търсене на миналото, въведение в палеонтологията, 2-ро издание. Prentice-Hall, Енглууд Клифс, Ню Джърси.
- Бертин, Л. 1961. Ларусова енциклопедия на земята. Prometheus Press, Ню Йорк.
- Блат, Х. 1970. Определяне на средната дебелина на седиментите в земната кора: седиментологичен метод. Геоложки Бюлетин на Американското общество 81:255-262.
- Borchert, H. 1951. Zur Geochemie des Kohlenstuffs. Geochimica et Cosmochimica Acta 2:62-75.
- Бренер, Р.Л. и Дейвис, Д.К. 1973. Кокиноиден пясъчник, генериран от бури: генезис на високоенергийни морски седименти от горната юра на Уайоминг и Монтана. Бюлетин на Геоложкото дружество на Америка 84:1685-1686.
- Брукс, СЕР 1949. Климатът през вековете: изследване на климатичните фактори и техните вариации. Макгроу-Хил, Ню Йорк.
- Брун, АФ 1962. Земя на цветовете в Южна Юта. Асоциация по естествена история на каньона Брайс, каньон Брайс, Юта и Асоциация по естествена история Зайон, Спрингдейл, Юта.
- Кери, SW 1975. Разширяващата се Земя - есе-рецензия. Earth-Science Reviews 11:105-143.
- Кларк, Х. У. 1946. Новият дилувиализъм. Научни публикации, Ангвин, Калифорния.
- Клауд, П. 1973. Псевдофосили: апел за предпазливост. Геология 1(3):123-127.
- Cowie, JW, и Glaessner, MF 1975. Границата между докамбрий и камбрий: симпозиум. Наука за Земята Ревюта 11:209-251.
- Crowell, JC 1964. Климатично значение на седиментни отлагания, съдържащи разпръснати мегакласти. В АЕМ Nairn, изд. 1964. Проблеми в палеоклиматологията, стр. 86-99. Interscience Publishers, John Wiley & Sons, Ню Йорк.
- Дегенс, ЕТ 1964. Генетични връзки между органичната материя в метеоритите и седиментите. Nature 202:1092-1095.
- Дюи, Дж. Ф. и Бърд, Дж. М. 1970. Планински пояси и новата глобална тектоника. Journal of Geophysical Изследвания 75:2625-2647.
- Dewey, J., and Spall, H. 1975. Предмезозойска тектоника на плочите: колко назад в историята може да се разпростре цикълът на Уилсън? Geology 3:422-424.
- Дикинсън, У. Р., изд. 1974. Тектоника и седиментация. Специална публикация на Обществото на икономическите палеонтолози и минералози № 22.
- Дот, Р. Х. и Батън, Р. Л. 1976. Еволюция на Земята, 2-ро издание. Макгроу-Хил, Ню Йорк.
- Айхер, Д.Л. 1976. Геолошко време, 2-ро издание. Prentice-Hall, Енглууд Клифс, Ню Джърси
- Flori, J. и Rasolofomasoandro, H. 1973. Évolution ou Creation? SDT, Франция.
- Гас, И. Г., Смит, П. Дж. и Уилсън, Р. К. Л., ред. 1972. Разбиране на земята, 2-ро издание. Artemis Press, Англия.
- Гилъли, Дж., Уотърс, А. К. и Уудфорд, А. О. 1968. Принципи на геологията, 3-то издание. У. Х. Фрийман, Сан Франциско.
- Гулд, С. Дж. 1965. Необходим ли е униформитаризмът? American Journal of Science 263:223-228.
- Gregor, CB 1968. Скоростта на денудация в пост-алгонкско време. Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen 71:22-30.
- Грегъри, Х. Е. 1950. Геология и география на района на парк Зайон, Юта и Аризона, Професионален доклад на Геоложката служба на САЩ 220.
- Харланд, У. Б. и др. 1967. Вкаменелостите. Геолошко дружество на Лондон.
- Хазел, Г. Ф. 1975. Библейският възглед за мащаба на потоп. Origins 2:77-95.
- Хийзън, Б.К. и Юинг, М. 1952. Мътностни течения и подводни спадове, както и Големите банки от 1929 г. земетресение. Американско списание за наука 250:849-873.
- Хинце, Л. Ф. 1973. Геоложка история на Юта. Университет Бригъм Йънг, Геоложки изследвания 20, част 3. Прово, Юта.
- Холман, Дж. Н. 1968. Добив на седименти от големите реки по света. Water Resources Research 4(4):737-747.
- Холмс, А. 1965. Принципи на физическата геология, 2-ро издание. Ronald Press Co., Ню Йорк.
- Нооукаас, R. 1970. Катастрофизмът в геологията, неговият научен характер във връзка с актуализма и униформитаризъм. North-Holland Publishing Co., Амстердам.
- Хърли, П.М. и Ранд, Дж.Р. 1969. Континентални ядра преди дрейфа. Science 164:1229-1242.
- Джъдсън, С. 1968. Ерозия на земята - или какво се случва с нашите континенти? American Scientist 56(4):356-374.
- Kahle, CF, изд. 1974. Тектоника на плочите - оценки и преоценки. Мемоари на Американската асоциация на петролните геолози 23.

- Канелс, А. 1977. Проект за дълбоководно сондиране. *Geotimes* 22(1):18, 19.
- Керохер, Г.К. 1970. Лексикон на геоложките имена на Съединените щати за 1961-1967 г. Геоложка служба на САЩ Бюлетин 1350.
- _____. *и др.* 1966. Лексикон на геоложките имена на Съединените щати за 1936-1960 г. Геоложка служба на САЩ Бюлетин 1200.
- Kitts, DB 1963. Теория на геологията. В CC Albritton, *изд.* 1963. The Fabricity of Geology, *стр.* 49-68.
- Адисън Уесли, Рединг, Масачузетс.
- Knoll, AH, и Barghoorn, ES 1975. Докамбрийски еукариотни организми: преоценка на доказателствата. *Наука* 190:52-54.
- Krynine, PD 1956. Униформисткият подход е опасна доктрина. *Journal of Paleontology* 30(4):1003-1004.
- Куенен, П. Х. 1966. Мътностни течения. В Р. В. Феърбридж, *изд.* 1966. Енциклопедия по океанография, *том.* 1, *стр.* 943-948. Reinhold Publishing Co., Ню Йорк.
- Le Pichon, X., Francheteau, J., and Bonnin, J. 1973. Тектоника на плочите. Развитие в геотектониката 6. Elsevier Scientific, Ню Йорк.
- Мейсън, Т.Р. и Фон Брун, В. 1977. Строматолити от Южна Африка на възраст 3 години. *Nature* 266(5597):47-49.
- Matthes, GH 1951. Парадокси на Мисисипи. *Scientific American* 184(4):18-23.
- МакАлестър, Алабама 1968. Историята на живота. Prentice-Hall, Енгълвуд Клифс, Ню Джърси
- Menzies, RJ, George, RY, и Row, GT 1973. Абисална среда и екология на световните океани.
- Джон Уайли и синове, Ню Йорк.
- Нойфелд, Б. Р. 1975. Следи от динозаври и гигантски хора. *Origins* 2:64-76.
- Палмър, Арканзас 1974. Търсене на камбрийския свят. *American Scientist* 62(2):216-224.
- Пърл, Х. Ф. 1963. Преоценка на времевите вариации на два важни геохимични параметъра в точност на радиовъглеродните възрасти над четири хилядолетия. Магистърска дисертация, Pacific Union College, юни 1963 г., Ангвин, Калифорния.
- Петиджон, Ф. Дж. 1975. Седиментни скали, 3-то *издание*. Харпър и Роу, Ню Йорк.
- Plass, GN 1956. Въглероден диоксид и климатът. *American Scientist* 44:302-316.
- Порфирьев, В.Б. 1974. Неорганичен произход на петрола. Американската асоциация на петролните геолози Бюлетин 58:3-33.
- Прайс, Г. М. 1923. Новата геология. Pacific Press Publishing Association, Маунтин Вю, Калифорния.
- Рам, Б. 1956. Християнският възглед за науката и Писанието. У. Б. Еердманс, Гранд Рапидс, Мичиган.
- Райнерс, Вашингтон 1973. Обобщение на световния въглероден цикъл и препоръки за критични изследвания. В GM Удуел и Е. В. Пекан, *ред.* 1973. Въглерод и биосферата, *стр.* 368-382. Комисия по атомна енергия на Съединените щати.
- Рот, АА 1975. Стари традиции под съд. *Origins* 2:100-103.
- _____. 1976. Геоложки промени и време. *Origins* 3:106-108.
- Руби, У. В. 1951. Геоложка история на морската вода: опит за формулиране на проблема. Геолошко дружество на Американски бюлетин 62:1111-1148.
- Рупке, Н.А. 1969. Аспекти на дебелината на пластовете в някои еоценски турбидити, Испански Пиренеи. *Journal of Geology* 77:482-484.
- Септември. 1973. Турбидити и дълбоководна седиментация. Кратък курс по Тихоокеански участък, Анахайм, Калифорния.
- Симпсън, Г. Г. 1963. Историческа наука. В К. К. Албритън, *изд.* 1963. Структурата на геологията, *стр.* 24-48.
- Адисън Уесли, Рединг, Масачузетс.
- Слос, Л.Л. и Спийд, Р.К. 1974. Връзки между кратонни и континентално-гранични тектонични епизоди. Общество на Специална публикация на Икономически палеонтолози и минералози 22, *стр.* 98-119.
- Sohl, NF 1969. Северноамерикански кредитни биотични провинции, очертани от коремоноги. Трудове на Северноамериканската палеонтологична конвенция, част L. *стр.* 1610-1637. Allen Press, Lawrence, Kans.
- Стенли, С. М. 1976. Данни за вкаменелости и еволюционният преход от докамбрий към камбрий. *American Journal of Science* 276:56-76.
- Стюарт, ICF 1976. Разделяне на мантийния шлейф и разширяващата се Земя. *Journal of Geophysics* 46:505-511.
- Туидейл, CR 1976. Върху оцеляването на палеоформите. *American Journal of Science* 276:77-95.
- Валентин, Дж. У. 1966. Настоящото е ключът към настоящето. *Journal of Geological Education* 14(2):59-60.
- _____. 1973. Таксономично разнообразие във фанерозоя: тест на алтернативни модели. *Science* 180:1078-1079.
- Валентин, Дж. У. и Мурс, Е. М. 1972. Глобална тектоника и вкаменелости. *Journal of Geology* 80:167-184.
- Уокър, Р. Г. 1973. Почистване на мътната каша. В Р. Н. Гинсбърг, *изд.* 1973. Развиващи се концепции в Седиментология, *стр.* 1-37. Университетско издателство „Джонс Хопкинс“, Балтимор.

Уиткомб, Дж. К. и Морис, Х. М. 1966. Потопът от книгата Битие. The Presbyterian and Reformed Publishing Company, Филадельфия.

Уайт, Елн Г. 1864. Духовни дарби, том 3. Ревю енд Хералд, Вашингтон, окръг Колумбия

_____. 1878. Знамения на времето, 3 януари, Маунтин Вю, Калифорния.

_____. 1885. Review and Herald, 24 февруари. Вашингтон, окръг Колумбия

_____. 1886. Ръкопис, № 62. Елн Г. Уайт, попечители. Вашингтон, окръг Колумбия.

_____. 1890. Патриарси и пророци. Pacific Press Pub. Assn., Маунтин Вю, Калифорния.

_____. 1901. Знамения на времето, 10 април. Маунтин Вю, Калифорния.

_____. 1903. Образование. Pacific Press Pub. Assn., Маунтин Вю, Калифорния.

_____. 1947. История на изкуплението. Review and Herald Pub. Assn. Вашингтон, окръг Колумбия

Уитакър, Р. Х. 1970. Съобщества и екосистеми, Macmillan Co., Нью Йорк.

Уайз, ДУ 1972. Свободният борд на континентите през времето. Мемоари на Геоложкото дружество на Америка 132:87-100.

ИЛЮСТРАЦИОННИ КРЕДИТНИ ИЗДАНИЯ

Обща геоложка колона. Разпространение на фосилите, базирано главно на McAlester, 1968, и Harland et al., 1967.

Схематична диаграма на част от земната повърхност, според тектоничната теория на плочите (модифицирана от Дж. Ф. Дюи) и Дж. М. Бърд, 1970, Journal of Geophysical Research, 75:2625-2647).

Предварителен модел на Потопа. Предложена екология преди Потопа. От Кларк (1946). Препечатано с разрешение.

1

2

Археология и възстановяване на древната история

I. Раждането на библейската археология

КОГАТО сър Исаак Нютон написал своята „Хронология на древните кралства“ (публикувана през 1728 г.), неговият изходен материал се състоял от Библията и произведенията на класическите гръцки и римски писатели. Неговите заключения, извлечени от историческите части на Библията, са издържали проверката на времето и се нуждаят само от леки корекции дори днес, но неговата реконструкция на древната история, изградена върху светска класическа информация, е била напълно погрешна. Според Нютон, Сесак, библейският Шишак, който разрушил Храма в Йерусалим по времето на сина на Соломон, Ровоам, не само нахлул в Африка и Испания, но и прекосил Хелеспонта и също така тръгнал към Индия, където издигнал победни колони на река Ганг. Нито една от всички тези кампании, освен записаната в Библията, не е предприета от Шишак, както знаем сега. Нютон е смятал великия цар Рамзес да живее през 9 век пр.н.е., вместо през 13 век, и го е последвал от строителите на големите пирамиди в Гиза - Хеопс, Хефрен и Микерин! Днес знаем, че тези царе от Четвъртата династия на Египет са живели много векове по-рано и че техните пирамиди са били известни паметници на славата на техните строители по времето на Мойсей.

Библейските коментатори, пишещи в началото на 19 век, като Адам Кларк, са били в същото затруднение като сър Исаак Нютон. Навсякъде, където и да са се опитвали да хвърлят светлина върху библейската история от предперсийския период чрез древни записи, да поставят библейските истории в историческия им контекст или на фона им, те са били на несигурна позиция. Следователно, техните обяснения относно историческите събития обикновено са подвеждащи.

¹Никол, Ф. Д. (1978). Коментар на Библията на адвентистите от седмия ден: Светата Библия с екзегетични и обяснителни коментари. Серия с коментарни справки (Битие 1:1).

Вашингтон, окръг Колумбия: Асоциация на издателствата „Ревю енд Хералд“.

²Никол, Ф. Д. (1978). Коментар на Библията на адвентистите от седмия ден: Светата Библия с екзегетични и обяснителни коментари. Серия с коментарни справки (Битие 1:1).

Вашингтон, окръг Колумбия: Асоциация на издателствата „Ревю енд Хералд“.

Източниковите материали, достъпни за изучаващите древна история в началото на 19 век, са били неясни, неясни, изкривени и погрешни, и са съдържали големи, но неразпознаваеми празни пространства. Легендарни фигури също са били представяни като исторически персонажи, така че е било невъзможно да се реконструира истинска история на древния свят. Дори днес, с много по-големите ни познания за древната история, ние все още сме далеч от правилното разбиране на всички преплетени събития на древните народи и все още не сме в състояние да идентифицираме във всички случаи фигурите и събитията, описани от класическите автори.

Ненадеждният характер на древните извори, запазени от гръцки и римски писатели, е бил признат чрез откриването на съвременни доказателства. Когато се оказало, че голяма част от информацията на древните писатели е била погрешно разбрана или е била изцяло невярна, сред учените се развил скептицизъм към цялата древна литература.

Например, не само „Илиада“ на Омир е обявена за легенда, но и самото съществуване на град Троя е било отричано, докато Хайнрих Шлиман не го разкопава и не доказва съществуването му.

Този скептицизъм към древните писания, в много случаи основателен, след това се разпростира и върху писанията на Библията. Много хора смятат, че библейските записи за древната история на този свят и историите за патриарсите, пророците, съдиите и царете в повечето случаи са също толкова легендарни, колкото и тези на други древни народи, достигнали до нас чрез гръцки и латински писания. Най-известните историци и теолози на 19-ти век са най-големите съмнителни в истинността на историите в Библията и са сред най-яроствните ѝ критици.

Това отношение се е променило драстично от началото на века. Сега се проявява много повече уважение към Стария завет, неговите разкази и учения, отколкото преди няколко десетилетия. Резултатите от проучванията в Близкия изток са допринесли повече от всичко друго за това.

В потока от светлина, хвърлен от археологията върху древните цивилизации, Старият завет се откроява не само като исторически достоверен, но и като уникален по обхват, сила и възвишени идеали в сравнение с най-добрите произведения на древния свят. Един авторитет по история, който самият той не приема вдъхновението на Библията, отбелязва по този факт: „Възможно е да се твърди, че оценен като исторически материал, Старият завет стои по-високо днес, отколкото когато текстът му е бил защитен със санкциите на религията. ... „Историкът... не бива да го съди от съвременна гледна точка. Той не бива да сравнява Битие с Ранке, а с произведението на Египет и Асирия. Преценена в светлината на собственото си време, литературата на евреите е уникална по обхват, както и по сила.“ (Джеймс Т. Шотуел, „Въведение в историята на историята“, стр. 80).

И той добавя: „Че възгледът [на „второномиста“] е бил наистина възвишен – най-добрите в Стария завет – всеки, който прочете пета до единадесета глава на Второзаконие и след това ги сравни с останалата световна литература преди кулминацията на античната цивилизация“ (пак там, стр. 92).

Обширни повърхностни проучвания и многобройни разкопки на древни погребални обекти са извади наяве доказателства, които не само възкресиха древни цивилизации пред очите ни, но и ни позволяват да реконструираме древната история и да поставим библейските разкази в истинския им исторически контекст.

Открити са ключове, които позволяват на съвременните учени да дешифрират отдавна забравени писмености като египетските и хетските йероглифи, шумерската и вавилонската клинописна писменост или азбучните писмености на древните жители на Палестина и Сирия. Езици, мъртви от хиляди години, са възкресени, а техните граматика и речници са установени.

Пясъците на Египет и руините на Западна Азия разкриха богатство от литературен материал, който е бил скрит и съхраняван в продължение на хилядолетия. Това позволява на съвременния учен да реконструира голяма част от древната история на тези народи, както и тяхната религия и култура. Градове като Лакхис, Хасор, Магедо и Ниневия – за да споменем само няколко – чиито имена се появяват в Библията или други древни източници, но чието местоположение е било напълно неизвестно, са били преоткрити и разкопани. Разрушените им храмове и дворци са били разкрити, училищата, библиотеките и гробниците им са били открити. Те са се отказали от дълго пазените си тайни и са допринесли за бързо натрупващото се увеличение на знанията за древния свят, свят, в който са живели мъжете от Библията и в който са били създадени нейните свещени страници. Милиони долари са били похарчени за възстановяване на древния Ориент, благородни учени мъже са дали здравето си, а в много случаи и живота си за тази цел, и са били написани хиляди обемисти томове, за да се запишат откритията от последния век и половина.

Божие провидение може да се види в това развитие. Как иначе може да се обясни? че целият този безценен материал е бил скрит от погледа на хората в продължение на толкова векове, когато никой не би се възползвал от него и когато не е бил необходим, за да се установи все още неоспоримата надеждност на Писанията? Защо целият този материал е излязъл наяве, когато е бил най-отчаяно необходим, за да покаже истинността на Божието Слово и истината на свещената история? Бдително око го е запазило за деня, в който той ще изпълни своята част, за да свидетелства за истината и да изпълни предсказанието на Исус Христос, че когато живите свидетели престанат да свидетелстват за Него и истината, дори камъните ще извикат.

Да се запознаем с историята на това чудесно развитие на археологическите начинания през различните библейски земи, могат да се дадат няколко цитата от У. Ф. Олбрайт, може би най-изтъкнатият ориенталист на своето време, за да се покаже огромната полза, която библейските изследвания са извлекли от археологическите проучвания, и голямата промяна, която е настъпила в научния свят в оценката на историите от Библията. През 1935 г. той казва: „Археологическите проучвания в Палестина и съседните земи през последния век напълно промениха познанията ни за историческия и литературен фон на Библията. Тя вече не се явява като абсолютно изолиран паметник на миналото, като феномен, без връзка с околната среда. Сега тя заема мястото си в контекст, който става все по-познат всяка година. Погледнати на фона на древния Близък изток, безброй неясноти стават ясни и ние започваме да разбираме органичното развитие на еврейското общество и култура. Уникалността на Библията обаче, както като шедевър на литературата, така и като религиозен документ, не е намалена и не е открито нищо, което да смущава религиозната вяра на евреите или християните.“

(„Археология на Палестина и Библията“, стр. 127).

Същият автор обсъжда подробно откритията, които са опровергали догматичните и често цинични твърдения на висши критици – като тези от школата на Юлиус Велхаузен – че Библията съдържа много легенди, фолклорни разкази и митология, която е наричана още „благочестива измама“. Това го води до следното заключение: „Консервативните учени, вярваме, са напълно оправдани в енергичното си осъждане на всички усилия да се докаже съществуването на измамни измислици и умишлена фалшификация в Библията. Те са също толкова в правото си да възразят най-категорично срещу въвеждането на фалшива митология и едва прикрито езичество в Библията“ (пак там, стр. 176).

Откакто тези думи са били написани, допълнителни открития, някои от които сензационни, са потвърдили надеждността на библейските разкази и точността на текста им в много детайли. Преглеждайки това огромно количество нов материал, Олбрайт казва: „Археологическите открития са до голяма степен отговорни за неотдавнашното възраждане на интереса към библейската теология, поради богатството от нови материали, илюстриращи текста и контекста на Библията. ... Новият археологически материал продължава да приижда, налагайки преразглеждане на всички минали подходи както към Стария, така и към...

Новозаветна религия. Всеки ден става все по-ясно, че това преоткриване на Библията често води до нова оценка на библейската вяра, която поразително наподобява ортодоксалността от по-ранен период. Нито академичната схоластика, нито безотговорната неоортодоксалност бива да отклоняват погледа ни от живата вяра на Библията.

(„Библията след двадесет години археология“, Religion in Life, том 21, есен, 1952 г., стр. 550).

II. Възкресението на Древен Египет

Когато говорим за Египет, пред очите ни се издига страна, където е една от най-старите цивилизации процъфтявали, главно дълга, тясна речна долина, която на картата прилича на змия, със средна ширина малко повече от 8 километра, но дължина 800 километра. Тази земя, над която Йосиф някога е бил министър-председател и където законодателят Моисей е получил образованието си, е земя на крайности. Деветдесет и девет процента от населението ѝ живее на около 4 процента от почвата си; останалата част е пустиня. „Египет е дарът на Нил“, казва Херодот. Тясната плодородна ивица земя винаги е дължала живота си на тази река, тъй като почти пълната липса на валежи е принудила населението ѝ да зависи от годишното наводнение на Нил. Изключително сухият климат е отговорен за запазването на много сгради и на огромно количество нетрайни материали, които в други страни биха се разпаднали отдавна. Освен това, никоя древна нация не е притежавала по-велики архитекти и строители от Египет, а неговите завладяващи каменни паметници, като пирамидите, обелиските и храмовете, са оцелели през хилядолетията и все още са красноречиви свидетели на забележителното инженерно изкуство на древните египтяни.

Раждащата се дата на библейската археология като цяло и на египетската археология в частност е 1798 г., когато Наполеон по време на военната си кампания в Египет е придружен от голяма група учени, архитекти и художници, на които е възложена задачата да изучат и опишат останките от древен Египет. Тези мъже са свършили чудесна работа и са публикували 24 величествени тома в резултат на своите изследвания. Тези книги са все още ценни, защото много паметници и надписи, описани от тези френски учени, оттогава са унищожени.

Най-голямото откритие обаче е направено от френската армия, когато е открила сегашното известния Розетски камък през 1799 г., който се превръща в ключ за дешифрирането на мистериозното египетско йероглифно писмо. Тази черна базалтова плоча попадна с военните плячки в ръцете на британците и оттогава е един от най-ценните предмети в невероятните колекции на Британския музей в Лондон. Триезичният надпис върху камъка се повтаря на гръцки, демотически (късноегипетски курсив) и йероглифи (ранно картинно писмо). Учените веднага се опитали, с помощта на четливата гръцка част, да разрешат загадката на другите две неизвестни писмености. Шведският дипломат Акерблад положил успешно начало в дешифрирането на демотичната част през 1802 г., а английският лекар Томас Ъънг успял да публикува правилното четене на няколко йероглифни знака през 1819 г., след много години безплодни усилия. Пълното дешифриране обаче е направено от Жан Франсоа Шамполион, блестящ млад французин, през 1822 г.

Въпреки че египетските текстове могли да бъдат четени оттогава нататък, били необходими обединените усилия на много други учени, сред чиито водещи редици са Ерман, Сете и Гардинър, за да се постави реконструкцията на древния египетски език на солидна научна основа. Минали са почти 70 години след пионерската работа на Шамполион, преди да бъде публикувана първата задоволителна граматика на йероглифния египетски език, и повече от 100 години, преди да бъде създаден адекватен египетски речник от 4200 страници. Тъй като египетските текстове са били написани с картинна писменост само съгласни - без гласни - в стотици знаци, тяхното четене и тълкуване все още е трудна задача за всеки египтолог.

Въпреки това, огромно количество светска и религиозна литература и исторически доказателства станаха достъпни, което постави реконструкцията на политическата и религиозната история на древен Египет на солидна основа.

Ръка за ръка с това езиково изследване вървеше и теренната работа на археолога. Това е осъществено през първата половина на 19-ти век чрез записване на експедиции, които са копирали храмови надписи и са описали всички видими останки от древен Египет. Поради липса на място, тук може да се спомене само най-важната от тях - голямата пруска експедиция от 1842-45 г. под ръководството на Лепсий, която е копирала и описала почти всичко видимо в целия Египет. Резултатът се появява тогава в 12 монументални тома, които почти никога не са били надминавани по размер, всеки с размери 30 на 24 инча, когато е затворен.

През първата половина на 19-ти век не са извършвани систематични разкопки. Само местните жители са изкопавали и продавали голям брой антики на представителите на големите музеи на европейските нации, които през това време са натрупали богати и приказни колекции. Промяната настъпва с назначаването на Мариета за ръководител на младия Департамент по антики на египетското правителство, когато в търсене на коптски ръкописи той по щастлива случайност открива Серапеума, храма, където са били съхранявани и погребани свещените бикове. Чрез постоянство, безмилостност и дори употреба на сила той успява да пресече незаконните разкопки и концентрира контрола върху всички разкопки в свои ръце и в тези на подчинените си. По негово време приказните съкровища на древен Египет започват да се вливат в Кайрския музей, който до днес се е превърнал в най-голямата колекция от древноегипетско изкуство в света.

По време на 31-годишното управление на Мариет е направено едно голямо откритие – тайната скривалище, което е приютявало голям брой известни фараони в продължение на повече от 3000 години. Гробниците им са били ограбени в древността и един благочестив цар е събрал мумиите на своите прочути предшественици и ги е погребал в изкуствена пещера високо в скалите на западната пустиня близо до столицата на Горен Египет Тива. От тази пещера е излязло тялото на великия военачалник Тутмос III, който завладява цяла Палестина в началото на 15 век пр.н.е. и вероятно е бил фараонът на потисничеството на израилтяните. Там е бил и Рамзес II, героят от битката при Кадес срещу хетите, мумията на Рамзес III, който става спасител на Египет, когато народите от морето заплашват да го нахлуят през 12 век. С тях е имало много други монарси с име и слава. В продължение на много години разопакованите и голи тела на тези мъже, пред които народите са треперели и които са били почитани като богове от своите съвременници, са били изложени в Кайрския музей във витрини под стъкло, неми, но впечатляващи свидетели на отминаването на светската слава и власт. По-скоро те могат да се видят само в специална зала на музея.

Когато Гастон Масперо поема управлението на отдела за антики През 1881 г. започва нова ера. Чуждестранни учени и институции са поканени да изучават древните останки на Египет и да извършват разкопки. Тъй като им е обещан справедлив дял от откритите предмети като награда за усилията и разходите им, значителен брой научни институции, музеи и правителства се възползват от тази възможност. Те извършват огромна работа, за да възстановят древната култура и история на Египет, докато такава щедра политика към археологическата работа на чуждестранни учени продължава да е в сила.

Никой преглед на египетската археология не би бил пълен без споменаването на сър Флиндърс Петри, който започва работа през 1880-те години като млад мъж и става баща на научните разкопки, като въвежда внимателни методи за копаене, записване и запазване на всяка находка. Този неуморен работник извършва разкопки в Египет и съседна Палестина в продължение на почти 60 години и публикува, самостоятелно или като съавтор, повече от 80 книги на археологическа тематика.

Мястото не позволява да се изброят многобройните експедиции, работили в Египет от 1880-те години насам. Пирамидите, повече от 100 на брой, са внимателно проучени и обследвани, а прилежащите им храмове са разкопани. Хиляди царски и частни гробници са разчистени, а богатството от тяхното съдържание е публикувано и внесено в художествените колекции на основните музеи в Европа и Америка. Най-голямото и най-сензационно откритие в това отношение е откриването на неограбената гробница на цар Тутанкамон от Картър през 1922 г. В търсене на мястото Картър е преместил 70 000 тона пясък и развалини в продължение на няколко години. Тази гробница с хилядите си предмети – бижута, мебели, инструменти, оръжия, съдове и дрехи – и многото саркофази, обграждащи най-вътрешния от чисто злато, в който е лежал царят, е направила повече за популяризирането на египтологията и за привличането на туристи към тази мистериозна земя на древността, отколкото всички комбинирани усилия през предходните 100 години.

III. Египетска археология и Библията

Откритията на археолога в Египет са били също толкова полезни за изучаващия Библията за лингвиста, историка, любителя на изкуството или изследователя на древните религии. Никоя друга страна не е запазила повече стенописи, релефи, издълбани в камък или дърво, по-древни предмети за ежедневна употреба като мебели, домакински прибори, музикални инструменти, инструменти на занаятчии и земеделци, оръжия на ловци и воини или повече документи, написани върху нетрайни материали. Всеки библейски речник ще разкрие с един поглед, че никоя друга земя не е предоставила по-илюстративен материал, полезен за разбирането на културите и цивилизациите от библейските времена. Чрез цветните изображения и релефи на древен Египет познаваме облеклото и външния вид на амореите, ханаанците, филистимците и хетейците, както и техните специални инструменти, оръжия и начин на водене на война. Предметите, намерени в Египет, ни дават представа как древните са обзавеждали домовете си, какви музикални инструменти са били използвани и как са се свирили на тях. Накратко, огромно количество светлина е хвърлено върху многото детайли от ежедневието в библейски времена чрез чудесните открития, направени в Египет през последния век и половина.

Следните няколко примера за важни открития, направени в Египет, ни помогнаха много да разберем по-добре историите от Стария завет. От 20-ти век пр.н.е. датира историята на Синухе, египетски дворецов служител, който по неизвестни за нас причини избягал на Изток, подобно на Моисей няколко века по-късно. След приключенско пътешествие той намерил убежище в Сирия и живял там сред ханаанците в продължение на много години като бежанец, докато не бил помилван и му било позволено да се върне в Египет. Неговото описание на Ханаан от неговото време, приблизително век преди миграцията на Авраам в тази страна, е изключително интересно и ценно за разбирането на условията, с които са се сблъскали патриарсите.

В гробницата на египетски благородник от времето на Авраам е намерена цветна стенна картина, която изобразява пристигането на 37 души – мъже, жени и деца – от Палестина. Тази картина, толкова добре запазена въпреки че е на почти 4000 години, че изглежда сякаш е нарисувана преди няколко години, ни дава добра представа за посещението на Авраам в Египет, описано в Битие 12.

От съвсем различен характер са няколко серии магически текстове – писмени проклетия, чрез които египетските царе се стремяли да унищожат своите вътрешни и външни врагове. Египет е бил предимно земя на магия в древния свят, както знаем от преживяванията на Моисей, когато той застанал пред фараона и видял божествените чудеса, извършени от него и Аарон, имитирани от египетските магьосници. Две серии такива магически „текстове за проклятие“ идват от патриархалния период. Тяхното значение се крие в имената на около 100 владетели на ханаански градове. Повече от половината от тях могат да бъдат идентифицирани като аморейци, факт, който е в съответствие с твърденията в ранните книги на Библията, че Палестина е била в ръцете на аморейците по времето на патриарсите (виж Битие 14:13; 15:16). Йерусалим се споменава в тези текстове и двама царе на Йерусалим, носещи добри аморейски имена, са прокълнати сред враговете на Египет. Някои от библейските градове, споменати в тези текстове, са Аскалон, Ахо, Афека, Лахис, Хасор, Сихем и много други.

От периода на Египетската империя, времето вероятно преди и след Изхода, притежаваме описания на много военни кампании, проведени в Палестина, като например известния разказ за битката при Мегидо, която се е състояла може би 30 години преди Изхода. Освен анализите, египетските царе са ни оставили списъци, съдържащи стотици имена на градове в Палестина и Сирия, завладени по време на техните кампании. За по-добро разбиране на географските глави на книгата Исус Навин, тези египетски списъци от онова време са от голяма ценност. Последният от тези списъци на завладените палестински градове е този, издълбан върху стените на храма в Карнак от цар Сисак, който разграбил Йерусалим през петата година от управлението на Ровоам, син на Соломон (1 Царе 14:25, 26).

От 14-ти век пр.н.е. притежаваме пълен кралски архив – колекция от официални документи, състояща се от стотици писма, получени от египетските царе Аменхотеп III и IV от техните палестински и сирийски васали. Тези така наречени Амарнски писма, открити случайно през 1887 г. от селянка, се оказаха едно от най-сензационните открития, правени някога в Египет. Те показаха на изумен научен свят, че дипломатическият език от онова време е бил вавилонски и че вавилонската клинопис (която ще бъде описана по-късно) е била използвана и в кореспонденцията между египетския двор и неговите васални царе в Палестина и Сирия. Тези писма доказват политическата слабост на Египет през 14-ти век пр.н.е., по времето, когато, както се смята, израилтяните под ръководството на Исус Навин и старейшините завладели Ханаанската земя.

Някои от тези писма са от царя на Йерусалим, Абду-хепа - хетеец - който моли за оръжия и войници от Египет, за да защити града си от нахлуващите хабиру, които вече са завладели големи части от страната и заплашват да завладеят цялата земя. Ако хабиру от тези писма са евреите, както е най-вероятно и както много учени смятат, в тези писма от Амарна имаме историята за завладяването на Ханаан от евреите, както са го виждали ханаанците. Тези документи са изключително важни, за да ни помогнат да разберем по-добре условията, които са съществували в Палестина по време на завладяването, както е описано от Исус Навин.

Паметници под формата на високи каменни стълбове често са били издигани от египетските царе, за да отбележат своите победи и политически успехи. Една от тези така наречени стели, поставена от фараон Мернептах, вероятно по времето на съдиите, споменава Израел като (неуреден) народ, който той е победил по време на една от палестинските си кампании. Въпреки че тази среща на египетския цар с израилтяните не е спомената в Библията, този надпис е важен, защото ни дава първото извънбиблейско споменаване на Израел и като свидетелство за съществуването на израилтяните в Палестина през 13 век, което за мнозина...

Трудно е да се съобразят критичните учени с предпочитаната от тях идея за поставяне на Изхода по времето на същия този цар. Тези, които се придържат към толкова късна дата за Изхода, дори са били принудени да създадат фантастичната теория, че не всички израилтяни са слезли в Египет под ръководството на Яков и че Мернептах е срещнал онези в Палестина, които са останали. Ако се приеме библейската дата, която поставя Изхода 480 години преди Соломон (1 Царе 6:1), не се срещат подобни трудности при тълкуването, тъй като в този случай Израел е бил в Ханаан около 170 години, когато Мернептах се е възкачил на трона.

В тази връзка трябва да се споменат откритията на най-ранните азбучни надписи на Синайския полуостров. Те са открити през 1904-1905 г. от сър Флиндърс Петри при неговите изследвания на древните египетски медни и тюркоазени мини в две долини на западен Синай. Последвалите експедиции увеличиха броя на надписите, а съвместните изследвания на множество учени през последните 35 години успяха да ги дешифрират и интерпретират.

Многобройните йероглифни надписи, оставени от египтяните в и близо до тези мини разкриват историята на експлоатацията им във всички подробности, както и факта, че семити от Ханаан обикновено са били наемани да работят в мините за египтяните. Един от тези ханаанци, докато наблюдавал египтяните как използват тремавите йероглифи за записване на записи, направил едно от най-великите изобретения на всички времена в областта на писмеността. Всъщност той изобретил система за писане, която до ден днешен почти не е подобрена или опростена - азбуката от около 25 знака.

Египтяните и другите народи, които са притежавали писменост, са се нуждаели от стотици, и дори хиляди, с различни герои, за да изразят идеите си писмено.

Използвани са символи, всеки от които представлява или сричка (например, ен, не, ин, ни, нен, нан), или цялостна идея, като например картината на око. Тогава този неизвестен семит на Синай стига до идеята да изолира поотделно съгласните звуци, като използва един единствен знак за всяка съгласна и не я свързва с гласен звук. Това е голямо подобрение спрямо всички предишни системи на писане, защото е необходим само малък брой знаци, за да се запише всичко, което човешкият език може да изрази.

Трябва да се отдаде на Божието провидение, че това изобретение е направено в близост до района, където първите книги на Библията са били написани от Моисей, и точно преди времето на Моисей. Ако Библията е била написана със сложните системи на египетските йероглифи или вавилонския клинопис, които биха могли да бъдат усвоени само след много години на обучение, много малко хора биха имали възможност да прочетат Библията сами. От друга страна, азбучната система на писане само с около 25 знака е била толкова лесна за научаване, че всеки би могъл да я овладее за кратко време и по този начин да може да чете Библията сам. Чрез това чудно изобретение на повечето хора от Израел не би им отнело много време да се научат да четат и пишат. До това заключение трябва да стигнем не само чрез археологическите доказателства, които ни е предоставила земята на Палестина, но и от някои твърдения, направени в Библията. Способността за четене и писане очевидно е била често срещана в Трансйордания по времето на Гедеон, както може да се научи от историята, разказана в Съдии 8:14 (RSV). Защото Гедеон заловил едно момче от Сокхот, което „му записало първенците и старейшините на Сокхот, седемдесет и седем мъже“.

Учените все още не са сигурни кога е била създадена тази азбучна система за писане. минния район Синай – през 16-ти или 19-ти век пр.н.е. – въпреки че са съгласни, че това е било извършено преди времето на Моисей. Значението на това откритие за разпространението на познанието за Божието Слово може да се сравни само с изобретяването на печатането от

подвижен шрифт преди Реформацията, през 15-ти век от християнската ера. Тъй като това последно изобретение направи възможно разпространението на Библията в евтина форма сред всички народи по земното кълбо, първото направи възможно написването ѝ във форма, лесно разбираема за човек с оскъдно образование.

Откриването на най-ранните азбучни надписи в Синай, които не съдържат нищо по-важно от имената и някои посветителни формули, е направило много, за да разсее съмнението, че Моисей би могъл да напише книгите, които му се приписват. Преди това време критиците са твърдели, че еврейската Библия не е могла да бъде написана по времето на Моисей, че тогава не е съществувала писменост за този език.

Освен летописи за войни с филистимците и със сирийските и ханаанските народи по времето на съдиите, египтяните са ни оставили древни записи за пътувания до и през Палестина. Един от тях разказва за пътуването на Вен-Амон, египетски чиновник, изпратен до финикийския пристанищен град Библос, за да купи кедрово дърво за свещена лодка по Нил. Слабостта на Египет през този период е ярко илюстрирана от трескавите преживявания, които човекът е имал в Палестина и Сирия, и от неуважителния начин, по който е бил третиран от различните владетели, с които е трябвало да се занимава. Историята за пътуването на Вен-Амон до Библос и писмото, описващо пътуването на посланика през Палестина, ни дават отлични илюстрации на библейското твърдение, което характеризира периода на съдиите със следните думи: „В онези дни нямаше цар в Израил; всеки човек правеше това, което му се виждаше право“ (Съдии 21:25).

Сатирично писмо от същия период описва пътуването на египетски посланик през Палестина на път за северна страна. Писмото ни разказва как една нощ е откраднат конят на египетския чиновник и за многобройните трудности, с които се е сблъскал поради несигурността, царяща в страната.

Голямо количество древна „мъдрост“ е запазено край пясъците на Египет. Този специфичен вид литература процъфтява в тази страна повече от която и да е друга, а славата ѝ е отразена в Библията, където се казва, че мъдростта на Соломон надминава дори „цялата мъдрост на Египет“ (1 Царе 4:30). Много съвременни учени сравняват „мъдростта“ на Стария завет (Йов, Притчи и Еклесиаст) с тази на египтяните и вярват, че старозаветните писатели са заимствали от своите египетски съседи. Няма обаче реални доказателства, че това някога е било правено. В случая с „Наставленията на Аменемоп“, които съдържат много близки паралели с много пасажки от библейската книга Притчи, е възможно дори Аменемоп да е заимствал от литературните произведения на Соломон, защото езикът, речникът, словоформата и стилът на писане, използвани в документа, съдържащ наставленията на Аменемоп, доказват, че той е продукт на по-късна епоха от тази на Соломон. Само онези, които вярват заедно с по-висшите критици, че книгата Притчи не е написана от Соломон, а е създадена от някой анонимен писател в много по-късни времена, могат да твърдят, че Притчи е заимствала материала си от египетския Аменемопе.

През 1904 г. на остров Елефантин в горното течение на Нил местните жители откриват колекция от добре запазени арамейски папируси. Още такива документи са открити при разкопки през 1906 и 1907 г. на същия остров, а през 1947 г. други, открити в личните вещи на К. Е. Уилбър, колекционер на египетски антики, са поставени в музея в Бруклин. Всички тези папируси, повече от 100 на брой, произхождат от колония от еврейски войници, които са защитавали южната египетска граница през 5 век пр.н.е., приблизително по времето на Ездра и Неемия.

Тези и подобни документи, открити в други части на Египет от същото време, информират ни разказват за светските и религиозни условия на еврейските колонии в Египет, както и за тяхната история. Тези арамейски документи, написани на език, практически същият като този на арамейските части от Ездра и Даниил, също са много важни, защото показват, че подобни в книгите Ездра и Естир не са фалшификати (вижте „Езици, ръкописи и канон на Стария завет“). Освен това, те са единствените ни извънбиблейски източници за вида календар, който евреите са използвали по това време, и системата, според която са броели годините на царуването на персийските царе.

Проучването на този материал помага да се докаже, че събитията, описани в Ездра 7, са се случили през 457 г. пр.н.е., а не през 458 г., дата, приета от повечето съвременни историци и теолози. (За еврейския календар вижте „Еврейски календар в Египет“; за датата на Ездра вижте „Дати на установяване на Ездра и Неемия“); вижте също „Демонстрирано еврейско летоброене от есен до есен“.

Така виждаме, че почвата на Египет е съхранила материал, който хвърля светлина върху различни библейски периоди, върху времената на патриарсите, Изхода, съдиите, царете и върху епохата след Вавилонския плен. Тук са дадени само няколко примера, всеки от които потвърждава само някакъв малък инцидент или един-единствен текст. Но натрупаните доказателства от Египет, взети като цяло, потвърждават записите на Стария завет и свидетелстват за точността на неговата история.

При преглеждането на някои от изобилните материали, които археологията е предоставила на старозаветния изследовател, не бива да се забравя, че египетската почва е съхранила също толкова важен материал за изследователя на Новия завет. На бял свят са излезли безброй гръцки папируси, които са ни помогнали да разберем по-добре езика на новозаветните книги. Тъй като тези открития не попадат в обхвата на тази статия, те не се обсъждат по-подробно тук.

IV. Възкресението на Древна Месопотамия

Месопотамия, което означава „земята между реките“, е притежавала най-старата цивилизация в света. Имената на двете ѝ реки, Ефрат и Тигър, се споменават във връзка с описанието на Рая (Битие 2:14), а в равнината Сенаар са построени първият град и кула (Битие 11:4), предшественик на толкова много месопотамски храмови кули от по-късни времена. Археологията потвърждава древността на месопотамската култура.

За разлика от Египет, обширната земя на Месопотамия почти няма монументални останки над земята. Никакви храмове или пирамиди, никакви стройни обелиски, никакви скални гробници с цветни стенописи не примамват съвременния турист да посети тази земя на древна наука и култура. Всички древни градове са напълно разрушени, а техните дворци и храмове са покрити с отломки и пясък от много епохи. Могъщи столици като Вавилон и Ниневия, които някога са били най-великите градове на древността, са били толкова напълно разрушени и практически заличени, че самото им местоположение е било забравено. Всъщност, преди 200 години сериозни хора биха могли да повдигнат въпроса дали тези градове, за които Библията говори толкова много и които са били споменати и описани от класически автори, някога са съществували.

Ниневия може да послужи като илюстрация как тези градове са били напълно забравени, дори в древни времена. Когато Ксенофонт с неговите 10 000 гърци минал покрай руините на този град през 401 г. пр.н.е., само около два века след разрушението му, никой човек от региона не успял да му каже истинското име на древния град. Вместо това му било казано, че градът някога е

наричан е „Меспила“ и е бил град на мидийците. Лукиан, атински писател от II век на християнската ера, възкликва: „Ниневия е толкова разрушена, че никой не може да каже къде се е намирала; от нея не е останала никаква следа.“

В началото на 19-ти век е било естествено учените да се запитат как е възможно велики градове да са изчезнали напълно. Градовете могат да бъдат разрушени, казвали те, но не без да оставят следи. Рим, Атина, Тива, Йерусалим и други градове са били разрушени, но техните места никога не са били загубени и по-късно са били възстановени. Но къде е Ниневия и къде е великият Вавилон от древността? Учените, които са повдигали тези и подобни въпроси, не са осъзнавали, че пълното разрушение на тези градове е станало като изпълнение на пророчества, направени за тях преди много векове, пророчества, които са предсказвали крайната им гибел и унищожение, когато те все още са били в разцвета на своята слава и мощ (вижте например Наум 3 за гибелта на Ниневия и Исаия 13:19–22 за разрушението на Вавилон).

Такова е състоянието на страната, която е запазила под развалините и пясъка си стотици хиляди писмени документи, безброй скулптури и останки от множество градове с техните дворци, храмове, училища, архиви и жилища на обикновени хора. Тези останки са позволили на историка да реконструира отдавна изгубената история на известни народи от древността, позволили са на лингвиста да възкреси езици и писмености, които са били мъртви от почти 2000 години, и са предоставили на библейския учен доказателства, чрез които той може да защити истинността на историческите разкази на своята Библия и да докаже на критичния свят, че старата Книга е истинска и надеждна.

Тук трябва да се каже и дума за клинописните плочки, върху които са написани месопотамските текстове. За щастие, вместо нетрайни материали, глинени плочки са се превърнали в широко използван материал за писане в тази земя. Те не са загинали във влажната почва на Месопотамия, защото глинени плочки, особено когато са изгорени, са практически неразрушими. Писането е ставало чрез отпечатване на знаците в меката глина с помощта на тръстикова писалка. Тъй като всяко отпечатване е имало формата на клин, този вид писане е получил името клинопис или клиновидно писмо. Същите клинописни знаци са били издълбани в камък в монументалните надписи.

Дешифрирането на древната писменост на месопотамските народи, вавилонците, асирийците, шумерите и други, само по себе си е почти чудо. Не е имало Розетски камък с паралелен текст на известна писменост и език като ключ и основната работа по дешифрирането е била извършена почти самостоятелно от един човек. Най-ранните копия на клинописните надписи са дошли в Европа през 18 век от руините на Персеполис, една от старите персийски столици. Първата успешна работа по дешифрирането на тези надписи е извършена от немския класически учен Гротефенд, който прави някои брилянтни предположения и по този начин успява да прочете няколко думи и фрази от надписи на староперсийски. Той обаче не успява да надхвърли тези рудиментарни успехи. Не е постигнат реален напредък до около 40 години по-късно, когато Роулинсън, млад британски офицер от Източноиндийската компания, започва да копира големите скални надписи в Бехистун през 1844 г.

Бехистун се намира на планински проход между Месопотамия и Персия. Там цар Дарий I (Велики) е издълбал релефи и дълги надписи в скалата, високо над пътя. Пътешествениците са виждали изображенията и текстовете в продължение на много векове, без да знаят какво означават. Една традиция е тълкувала, че релефите изобразяват библейския Самсон и неговите врагове, друга - учител с учениците си. За Хенри Роулинсън, талантлив и

За амбициозен млад мъж дългите и почти недостъпни текстове представляваха предизвикателство. Работейки от дълга стълба, поставена на тесен скален перваз, стърчащ от отвесната стена, той хладнокръвно рискуваше живота и крайниците си, докато търпеливо преписваше тези надписи. След това се зае с досадната работа по дешифрирането им.

Той разпознал, че надписите се състоят от един текст на три различни писмености и езика – персийски, сузийски и вавилонски, тъй като видял, че съответните клинописни знаци на тези писмености са същите като тези, открити в руините на Персия, Суза и Вавилония. Надарен с естествен дар лесно да схваща езикови проблеми и да прави правилни комбинации и догадки, той успял за много кратко време да дешифрира персийската писменост, най-лесната от трите, тъй като е полуазбучна и има по-малко от петдесет знака. Дешифрирането на другите две писмености, всяка от които се състои от стотици знака, било много по-трудно, но Роулинсън бил подпомогнат в работата си от голям брой лични и географски имена, които се повтаряли на съответните им езици във всеки от трите текста.

Когато Роулинсън публикува резултатите си, той намери помощ от някои други учени, като например Едуард Хинкс, ирландски свещеник; Фокс Талбот, един от видните изобретатели на фотографията; и проф. Дж. Опърт от Париж, който, приемайки дешифрирането си за основно правилно, го усъвършенства и допълва в много детайли.

Това, че мистериозният клинопис, който е озадачавал поколения, наистина е бил дешифриран, изглеждало толкова невероятно за научния свят като цяло, че повечето известни и известни мъже – сред които и великият френски семитист Ърнест Ренан – смятали, че Роулинсън и неговите сътрудници са станали жертва на самозаблуда. Затова Талбот предложил Кралското азиатско дружество да изпрати копия от новооткрит и неизвестен клинопис на различни клинописни учени за независими преводи. Този експеримент бил проведен през 1857 г. Когато запечатаните пликове на Роулинсън, Талбот, Хинкс и Опърт, съдържащи превод на изпратения им текст, били отворени пред събрание на най-видните учени на Англия, се оказало, че четирите превода са еднакви по всички основни неща, като се различават само в детайли, както винаги се случва с различните преводи на един и същ текст. Този експеримент доказал на всички съмняващи се, че дешифрирането на клинописа е факт.

Оттогава е свършена много работа. Работата на Шрадер, Делич и Ландсбергер и техните школи е особено плодотворна. Открити са разлики в диалекта, дешифрирани са нови форми на писменост и са написани клинописни граматики и речници. Многоотомен асирийски речник е в процес на създаване в Чикагския университет, като повече от дузина учени работят непрекъснато в продължение на десетилетия по този гигантски проект.

По този начин са възкресени езиците и писмеността на древните шумери, вавилонци, асирийци, хуритци, еламити, перси и други по-малки народи от Месопотамия и съседните ѝ райони. Век изследвания и усърдна работа ни е дал всички необходими инструменти за четене и разбиране на правните, религиозните, историческите и литературните произведения на тези древни народи, за реконструкция на тяхната история и религия и е предоставил ценен материал за библейски изследвания и за защита на много старозаветни разкази от атаките на критиците.

Трябва обаче да оставим лингвиста и да разгледаме работата на археолога, който от средата на 19-ти век ни е предоставила масата от материали, които клинописният учен чете, превежда и интерпретира.

Пътешественици от време на време са събирали надписи на камъни, тухли или други антики от руините на Месопотамия, но честта да разкопае, като първият съвременен археолог, един от древните обекти на Месопотамия принадлежи на френския археолог Пол Емил Бота. Той започва разкопките си в Куюнджик, без да знае, че това е мястото на древна Ниневия. Това място, което се намира близо до съвременния Мосул, отвъд река Тигър, не донася очакваните награди и Бота премества дейността си в Хорсабад, където открива двореца на асирийския цар Саргон.

Три години по-късно към Бота се присъединява Остин Хенри Лейард, който разкопава Нимруд, библейския Калах. Лейард, който подобно на Бота открива множество каменни релефи, огромни бикове с човешки глави, лъвове и други скулптури, слонова кост и други ценни предмети, знае как да популяризира археологията. Неговото многостранно перо създава книги като „Ниневия и нейните останки“, които стават бестселъри по своето време, претърпявайки няколко издания и превеждайки се на различни съвременни езици. Когато артефактите на Лейард достигат Лондон, където се превръщат в ядрото на известната колекция от асирийски антики, която прави Британския музей един от най-добрите по рода си, се пробужда голям ентузиазъм за археологията на Месопотамия. Изпратени са още няколко успешни експедиции, а Лейард и неговият наследник, Хормузд Расам, провеждат разкопки на редица места, правейки едно важно откритие след друго. Най-сензационната находка се състоеше от двете големи библиотеки на Ниневия, с повече от 10 000 номерирани глинени плочки, които са образували библиотеките на цар Ашурбанипал и храма на Набу.

Една от откритите по това време таблетики предизвика огромна сензация 20 години по-късно, в 1872 г., когато младият асириолог Джордж Смит вижда, че една от тях съдържа старата вавилонска история за Потопа. По този начин интересът към библейската археология получава един от най-големите си тласъци през 19-ти век. Пасажът, който пръв привлича вниманието му и му позволява да идентифицира историята, е даден тук в неговия собствен превод, който сега е донякъде остарял: „На седмия

ден изпратих гълъб и той отлетя. Гълъбът отиде и потърси, но не намери място за почивка и се върна.“

Изпратих лястовица и тя отлетя. Лястовицата отиде и потърси място за почивка, но не намери място за почивка и се върна.
Изпратих гарван и той отлетя.
Гарванът отлетя и видя трупове по водите, и яде, плуваше, и се скиташе, и не се връщаше.“

Новината за това откритие се разпространи като горски пожар през християнския свят и предизвика голям ентузиазъм и вълнение. „Дейли Телеграф“, един от големите лондонски вестници, веднага предложил да изпрати Смит на нова експедиция, за да намери останалата част от плочата за Потопа. Смит имал късмета да открие точно това, което търси, „късмет“, който само малцина археолози са имали благоволенieto да споделят с него. След първата експедиция последвала втора, а след това и трета, но за нещастие на младата наука асириология, Джордж Смит починал при третото си пътуване до Месопотамия.

След прекъсване на разкопките, през 1889 г. американци навлизат на терена. Университетът на Пенсилвания започнал разкопки на град Нипур. Този град някога е бил голям културен и икономически център на ранните шумери и вавилонци. Археолозите имали щастието да открият там голям брой таблетики, съдържащи

текстове на древните шумери, които са предшестваха семитите в Месопотамия и са били истинските изобретатели на най-ранната известна форма на писменост. Открита е и обширна колекция от таблички, произхождащи от голяма търговска къща от времето на персийските царе Артаксеркс I и Дарий II. Тъй като много евреи са имали бизнес отношения с тази фирма, нейните „досиета“ с бизнес документи хвърлят ценна светлина върху еврейството след изгнанието във Вавилония.

След това дошли германците, които разкопали от 1899 до 1917 г. великия метрополис на древен Вавилон, известната столица на Навуходоносор и от 1903 до 1913 г. старият асирийски град Асур. На тези две места е разработен научен метод на разкопки, който се превръща в модел за всички по-късни полеви работи и е следван след Първата световна война от всички археологически експедиции.

Най-голямо увеличение на познанията за цивилизацията и историята на древните месопотамски народи обаче е постигнато чрез археологически проучвания, проведени между двете световни войни. Мястото позволява само кратко обсъждане на най-важните разкопки в Ур, Ерех, Нузи и Мари, въпреки че много ценна работа е извършена и на други места - в Телох от французите, в Киш от британците, в Хорсабад и на два обекта в района на Дияла от американците, освен по-малки разкопки на други места.

Ур Халдейски, градът, където Авраам е израснал като младеж (Битие 11:31), се превръща в център на дейността на съвместна британско-американска експедиция, която работи там под ръководството на сър Леонард Уули от 1922 до 1934 г. Големият зикурат, или храмовата кула, на Ур е разчистен и щателно проучен. Тази сграда все още е най-добре запазената монументална сграда на Месопотамия, стояща над земята. Разкрити са храмове, дворци и жилищни помещения на населението на Ур. Установено е, че Ур от времето на Авраам е притежавал изненадващо висока степен на цивилизация и че училищата му сигурно са издигали първокласни учени.

Най-сензационното откритие, направено в Ур, се състоеше в откриването на приказно богати царски гробници от ранния династичен период. Намерените предмети от злато, сребро и полускъпоценни камъни почти се равняват на тези, дошли от гробницата на египетския цар Тутанкамон. Царе и царици са били погребани с всичките си придружители, телохранители, певци, колесници и животни, мебели и бижута. Също така, на бял свят са открити едни от най-красивите музикални инструменти, метални изделия с превъзходна изработка и инкрустации с високо качество. Тези находки красноречиво противоречат на онези, които смятат, че ранният човек е бил примитивен и че му е отнело много време, за да развие артистични и естетически способности.

Трябва да се спомене обаче, че така нареченото ниво на наводнение на Уули, което той е взел да бъде доказателство за Потопа, не може да се приеме като доказателство за Потопа, описан в Битие. Това ниво на наводнение не е нищо повече от останки от разрушително локално наводнение, причинено от реките Ефрат и Тигър в много древни времена. Локалният характер на това наводнение е ясно доказан от факта, че Уули не е могъл да намери това ниво на наводнение в съседното място ел-Обейд, което се намира на по-високо място от Ур и не е било засегнато от катастрофата, която е унищожила Ур. Тези, които използват разкопките в Ур като доказателство за библейския Потоп, не вярват в универсалния характер на това събитие, а го тълкуват като локално явление, засягащо само Месопотамия. Следователно, трябва да се въздържа от използването на откритията на Уули като доказателство за Потопа.

Друг обект, разкопан между двете световни войни, който е допринесъл много за По-добро разбиране на най-ранната история на Месопотамия е град Урук, библейският Ерех (Битие 10:10). Многобройни плочки от това място са били изкопани незаконно

от местните жители преди началото на разкопките и бяха попаднали в различни музеи в Европа и Америка. Те бяха дали на научния свят предварителна представа за материала, който можеше да се очаква да излезе наяве чрез научно проучване на този голям обект.

Германците са разкопавали града от 1928 до 1939 г. Те са били особено успешни в изясняването на много архитектурни проблеми от ранния месопотамски период и са имали щастието да открият голям брой клинописни текстове върху глинени плочки, датиращи от най-ранния период на писменост. Тези текстове ясно показват етапите в развитието на изобретяването на писмеността. От чисто изобразително писмо то преминава през полуизобразително или полуйдеографско писмо до сричкова форма на писане, в която много знаци представляват не предмет или идея, а звук.

Въпреки че тази система на писане е била по-малко напреднала от азбучната писменост, тя е била голямо подобрение спрямо простия изобразителен метод на писане. Тя има дори едно предимство пред ранните азбучни системи на писане, които не са имали знаци за изразяване на гласни, тъй като сричковата писменост е изразявала както съгласни, така и гласни. Дума, написана например с три клинописни знака, която може да се преведе като har-га-ни, което означава „път“, ни позволява да се доближим до древното произношение harraṇu. Но за дума като d-r-k, „път“, написана на стара еврейска писменост без гласни, само по-късното традиционно произношение на еврейските учени от ранното Средновековие ни дава тази дума като derek. И ние по никакъв начин не сме сигурни за произношението ѝ в старозаветните времена.

От голямо значение за изучаващия Библията и древния Ориент са разкопките, проведени от американците (1925-31 г.) на Нузи, близо до днешния нефтен град Киркук. Тук са открити много текстове, които, макар и написани на варварски вавилонски език, хвърлят много светлина върху условията, съществували през патриархалната епоха, през първата половина на второто хилядолетие пр.н.е. С изключение на известния законник на Хамурапи, открит в руините на библейския град Суза през 1901-2 г., Нузи ни е дал повече материал, който хвърля светлина върху патриархалната епоха, отколкото всеки друг град. Някои от тези просветляващи текстове на Нузи ще бъдат споменати в следващия раздел. Нузи е помогнал на историците да възкресят древните хуритини, които познаваме в Библията като хорейци. Така техният език, история и култура отново са излезли наяве.

Като последен от многото важни обекти, открити наскоро в Месопотамия, градът Трябва да се спомене Мари. Местоположението на този град, някога известен метрополис на аморейците, е било напълно неизвестно. Археолозите дълго време и напразно са търсили останките на този град, толкова често споменаван в древни текстове. У. Ф. Олбрайт най-накрая предлага Тел ел-Харири на Среден Ефрат като възможно място за неговото намиране и това се оказва правилно от френска експедиция под ръководството на М. Паро, която започва разкопки на мястото. Открит е голям дворец от времето на Хамурапи (18 век пр.н.е.) и е открит архив от хиляди плочки. Тези документи датират от времето, когато град Мари е бил в ръцете на аморейците, които са използвали вавилонската писменост и език за своята кореспонденция и документи. Текстовете на Мари, публикувани периодично в редица томове, са революционизирали познанията ни за историята на Близкия изток през патриархалната епоха и са изисквали по-късно датирание, отколкото се е предполагало преди за месопотамската история преди 1500 г. пр.н.е.

Представа за големия брой документи, разкопани в Месопотамия, може да се добие от факта, че Лейард и Расам са донесли в Британския музей около 25 000 глинени плочки от Ниневия, че работниците на Де Сарзек са открили 40 000 плочки в

Телох през 1894 г. и че около 10 000 са открити от експедицията на Университета на Пенсилвания в Нипур. Хиляди плочки са открити и при други разкопки, извършени или от научни организации, или хаотично от местни жители. Известните документи, които са разпръснати в различни музеи в Близкия изток, Европа и Америка, вече наброяват стотици хиляди и се смята, че досега са открити само около 10 процента от документите, запазени в почвата на Месопотамия.

По-голямата част от тези таблички се състоят от безинтересни бизнес документи, сметки, фактури, бележки, актове, разписки и др. Но много от тях съдържат изключително важни исторически, религиозни или литературни факти, които ни предоставят огромно количество информация, с която да реконструираме древната история на народите, използвали тази писменост. Следващият раздел прави преглед на това богатство от материали, доколкото е от значение за изучаващия Библията.

V. Месопотамска археология и Библията

Един от първите плодове на дешифрирането на клинописните надписи от Роулинсън и неговите сътрудници е потвърдил Библията във време, когато висшите критични школи в Европа очевидно са били неоспорвани. Това е било откритието на името на асирийския цар Саргон, цар, познат тогава само от Библията (Исая 20:1). Тъй като никой от класическите автори никога не го е споменавал, самото му съществуване е било отнесено към сферата на легендите от някои от висшите критици, въпреки че други са смятали, че Саргон е просто друго име на Салманасар. Днес Саргон, който твърди, че е завладял Самария и е отвел населението ѝ в плен, е добре позната фигура в асирийската история.

Откриването на вавилонската история за Потоп от Джордж Смит през 1872 г. и нейното влияние върху религиозния свят по онова време вече беше споменато. Самата история обаче трябва да бъде описана тук по-подробно, защото вавилонската традиция за Потопа наподобява библейския летопис повече от всяка друга открита някога история за Потопа.

Историята за вавилонския потоп е част от велик епос, в който героят Гилгамеш е описан като човек, който търси вечен живот. По време на търсенето си на „билката на живота“ той посетил подземния свят. Там срещнал Утнапиштим, вавилонския герой на Потопа, който му разказал историята за Потопа и за избавлението му от него, и как му било дадено място сред боговете.

Утнапиштим бил цар на Шурупак на Ефрат, когато боговете решили да унищожат всички хора като наказание за греховете им. На Утнапиштим бил посъветван да събори къщата си и да построи кораб, чиито размери му били дадени, и да вземе със себе си в него всякакви живи същества. Заповядано му било обаче да заблуди събратята си, като им каже, че бог Мардук го е проклет и че вече не може да живее на територията на Мардук, а трябва да отплава от нея. Този момент от вавилонската история представлява една от най-големите разлики в сравнение с библейския летопис. Вместо да проповядва на събратята си в продължение на много години, подобно на Ной, героят от вавилонската традиция бил използван от боговете, за да заблуди допотопните жители и по този начин да ги направи лесни жертви на предстоящото унищожение.

След като Утнапиштим построил кораба и го натоварил с провизии, животни и своите семейство, той предаде навигацията на капитана Пузур-Амури. Веднага започна Потопът. Бурята и наводнението бяха толкова ужасни, че самите богове се разтревожиха от катастрофата, която бяха донесли на света. „Боговете бяха

Уплашени от потопа и отдръпнати назад, те се възнесоха към небето на Ану. Боговете се свиха като кучета, клекнали до външната стена.“

Голямата буря продължи шест дни и шест нощи и погуби всички живи същества, които „се върнаха в глината“. Когато Утнапишим видя огромното разрушение, той коленичи и се разплака. След още един ден се появи остров и корабът докосна върха на планината Нисир. Утнапишим изчака седмица и на седмия ден изпрати гълъб. Гълъбът се върна при него, тъй като нямаше място за почивка. След това изпрати ластовица със същите резултати. Третата птица, гарван, не се върна; тогава Утнапишим, осъзнавайки, че земята е пресъхнала, напусна ковчега и принесе жертва. Боговете с наслада усетиха аромата на жертвата. По-късно те го възнаградиха с безсмъртие и го поставиха сред боговете.

Историята показва забележителни сходства с библейските записи (както се намират в Битие и някои пасажии от Новия завет) както в общи точки, така и в детайли. Могат да се изброят следните сходства: (1) Героят на Потопа, Ной в Библията, и Утнапишим във вавилонската история, са получили божествено послание относно заплашващия Потоп. (2) Потопът е бил божествено наказание заради извършените грехове. (3) Избраният герой е трябвало да построи кораб и да се откаже от притежанията си, за да спаси живота си. (4) Той е получил заповед да качи животни и семейството си на кораба. (5) Дадени са размери на кораба, както и инструкции за построяването му. (6) Героят се подчинил и получил послание за своите съграждани, въпреки че съдържанието на посланията е много различно. (7) Дадена е заповед да се влезе в кораба и се споменава за една врата. (8) Ужасяваща буря и дъжд причиняват Потопа. (9) Всички човешки същества, които не са били на кораба, са унищожени. (10) Корабът се докосна до планина, след като водите се отдръпнаха. (11) Птици бяха изпратени да съберат доказателства за изсъхването на земята. (12) След слизането на брега беше принесена жертва. (13) Жертвата беше приета благосклонно от божеството.

Разликите между Библията и вавилонския разказ също са очевидни. Забелязват се следните основни разлики: (1) Библейският разказ говори за един Бог на праведността, докато вавилонската история споменава много богове, които се карат помежду си. (2) В Библията Ной е наречен „проповедник на праведността“, следователно може да се предположи, че той е предупредил хората за приближаващия потоп и по този начин им е дал възможност да бъдат спасени; във вавилонския разказ боговете са „измамили“ хората, за да ги унищожат. (3) Заветът между Бог и Ной, който е важна част от библейската история, липсва във вавилонската традиция и (4) съществуват много малки разлики в детайлите. Например, размерите на ковчега са различни, както и последователността на изпратените птици, името на мястото на кацане, дадените времеви елементи и други характеристики на двете истории.

Въпреки това приликите между двете истории са достатъчно близки, за да оправдаят заключението, че съществува някаква връзка между тях. Изложени са три основни теории, които обясняват тази очевидна връзка: (1) Много съвременни учени твърдят, че евреите са възприели вавилонската история по време на изгнанието и са я адаптирали към собствения си начин на мислене, теория, напълно неприемлива за тези, които вярват, че Моисей е написал книгата Битие под божествено вдъхновение около хиляда години преди изгнанието. (2) Няколко консервативни учени предлагат като втора алтернатива, че вавилонците може да са възприели историята от евреите. Тъй като обаче най-древните съществуващи копия на епоса за Гилгамеш предшестват Моисеевия период с няколко века, тази теория не може да бъде вярна. (3) Третата гледна точка, несъмнено правилната

решение на проблема, твърди, че и двете истории в крайна сметка водят до един и същ източник. Историята за всеобщ потоп и избавлението на едно семейство е оцеляла в продължение на много поколения. Когато вавилонците я записали, тя е била изопачена поради устното си предаване и политеистичното влияние на вавилонското езичество. Библейската история, от друга страна, е била записана под вдъхновение и следователно показва чистия и възвишен дух на монотеистичен автор.

Тези факти обясняват повечето от приликите и разликите, наблюдавани между двете истории. Доколкото най-ранните исторически събития след Потопа са се разиграли близо до или в Месопотамия, нейните жители са имали по-добри познания за Потопа и са го запазили в сравнително по-чиста форма от народите, живеещи в далечни страни. Друг елемент е фактът, че той е бил записан по-рано в Месопотамия, отколкото където и да е другаде. Въпреки това, тя не е по-висша, а много по-нисша от библейската история, както е очевидно за всеки, който прочете и двете истории и ги сравни. Моралната сила на библейската история почти напълно липсва във вавилонската традиция. Библията ни дава история; вавилонците са превърнали едно историческо събитие в легенда.

През зимата на 1901-2 г. френска експедиция, работеща в руините на библейския град Суза, където еврейското момиче Естир става царица на Персийската империя (Естир 2:5-8 и др.), открива осемфутова колона от черен диорит, счупена на три парчета. Целият паметник е покрит с 39 колони с надписи, съдържащи общо 3624 реда закони. Те са били събрани и публично изложени на тази каменна колона от Хамурапи, велик аморейски цар на Вавилонската империя през 18 век пр.н.е., времето на патриарсите. Откриването на тази древна колекция от граждански закони предизвиква голяма сензация в богословския свят. Съдебната система, открита в Петокнижието, е била атакувана, тъй като се е смятало, че по времето на Мойсей такава високоразвита система не е могла да съществува. Но законовият кодекс на Хамурапи разкрива, че Месопотамия е притежавала подобни кодекси още преди времето на Мойсей, закони, които в крайна сметка се връщат към божествения Законодател, въпреки че са се изродили в ръцете на езическите идолопоклонници, както показва внимателното сравнение между библейската и месопотамската системи.

Законът на Хамурапи разкрива освен това, че начинът на живот, отразен в патриархалните истории на Библията, съвпада в много детайли с условията, съществуващи в древния Близък изток по време на периода на патриарсите. Днес ни се струва странно, че Сара е дала робинята си на Авраам, за да получи чрез слуга потомството, което Бог сякаш ѝ е отказал по естествен път (Бит. 16:1-3). Но това, което е направила, е било в пълно съответствие с общоприетите практики, съществуващи в родната ѝ страна, където подобна процедура е била напълно законна, а правата и задълженията на робинята, издигната в ранг на наложница, и на децата, родени от нея, са били регулирани от закона (виж Закона на Хамурапи, раздели 144, 145, 170, 171). Това, че Сара е действала в рамките на законните си права, когато е наказала Агар за това, че е станала властна, когато е видяла, че ще роди дете на господаря си (Бит. 16:4-6), се доказва и от разпоредбите на раздел 146 от този известен закон на Хамурапи. Могат да се цитират още много примери, за да се покаже как това изключително важно откритие е хвърлило светлина върху патриархалния период и е показало, че библейските истории са достоверни. Този законник е първият велик свидетел, възкръснал от почвата на Месопотамия, който разкрива, че патриарсите не са били легендарни фигури, а хора от плът и кръв, и че средата, в която са живели

живял — бил живял — обстановката, както е дадена в библейското описание — напълно съответстваше на сега известните факти.

Когато асириологът Алфред Йеремия, самият той по-висш критик, изучи правните разпоредби на Кодекса на Хамурапи и ги сравни с обичаите, отразени в патриархалните истории на Библията, той стигна до следното забележително заключение: „Показахме как средата [обстановката] на историите за патриарсите съответства във всеки детайл на обстоятелствата на древнo-ориенталската цивилизация от въпросния период, както е засвидетелствано от паметниците. ... Велхаузен изхожда от мнението, че историите за патриарсите са исторически невъзможни. Сега е доказано, че те са възможни. Ако Авраам изобщо е живял, това би могло да е било само в среда и при условия, каквито описва Библията. Историческите изследвания трябва да се задоволят с това. И на Велхаузен могат да се припомнят собствените му думи (Komposition des Hexateuch 346): „Ако (израилтянската традиция) беше само възможна, би било глупост да се предпочита която и да е друга възможност“ (Старият завет в светлината на древния Изток [Ню Йорк, 1911], [том 2](#), [стр. 45](#)).

Много повече доказателства в същата сфера излязоха наяве по време на гореспоменатите разкопки на Нузи. Един документ заявява, че мъж продал бъдещото си наследство за три овце, за да му помогне във време на нужда. Кой не би си спомнил веднага за продажбата на първородството на Исав за ястие червена леща (Битие 25:33)? Други текстове на Нузи представят близки паралели с преживяванията на Яков в Харан и връзката му с Лаван, неговия тъст; те също така показват, че всяка дъщеря, като Лия и Рахил, е получавала слугиня като част от зестрата си от баща си, когато е била омъжена (гл.

29:24, 29). По този начин текстовете на Нузи ни предоставят много материал, който ни помага да разберем донякъде странните обичаи от онова време и да видим ясно, че патриархалните истории са основани на факти, а не на мъгливи предания или легенди.

У. Ф. Олбрайт, позовавайки се на този и други свързани археологически и текстови материали което е хвърлило толкова много светлина върху патриархалния период, направи следното значимо твърдение:

„Могат да се цитират изтъкнати имена сред учените, които твърдят, че всеки елемент от [Битие 11–50](#) отразява късно изобретение или поне ретроспективно пренасяне на събития и условия по време на монархията в далечното минало, за които се е смятало, че нищо не е било наистина известно на писателите от по-късни времена.“

„Археологическите открития от миналото поколение промениха всичко това. Освен няколко закоравели сред по-възрастните учени, едва ли има един библейски историк, който да не е бил впечатлен от бързото натрупване на данни, подкрепящи значителната историчност на патриархалната традиция“ („Библейският период“ в „Еврейците; тяхната история, култура и религия“, [изд.](#) от Луис Финкелщайн [Ню Йорк, 1949 г.], [стр. 3](#)).

Друг период, който е придобил голяма яснота благодарение на откритията, направени в Месопотамия, е времето на царете на Юда и Израел. Първият цар на Израел, споменат в асирийски надпис, е Ахав, съвременник на пророк Илия. Той е описан от Салманасар III като воювал срещу асирийския цар в битката при Каркар с 2000 колесници и 10 000 войници, повече от всеки друг цар, с който Ахав е бил съюзник по това време. Йеху, друг цар на Израел, по-късно е описан от същия асирийски цар като платил данък. Други израилтянски царе, споменати в асирийски надписи, са Йоас, Менахем, Факей и Осия. При последния споменат цар Самария е завладяна, а населението ѝ е пленено. Това събитие също е описано подробно от асирийски цар в неговите анали и монументални надписи.

Царете на Юда, които се появяват в асирийските надписи, са Йоаш, Азария, Езекия, и Манасия. Сенахирим от Асирия ни е оставил свой собствен разказ за обсадата на Йерусалим през 701 г. пр.н.е. Макар че се хвалел, че е затворил юдейския цар (Езекия) в столицата му като птица в клетка, той не смеел да претендира за превземането на Йерусалим или царя. По-късно, нахлувайки отново в Юдея, армията му претърпяла унижителна катастрофа (спомената три пъти в Стария завет (2 Царе 19:35; 2 Летописи 32:21; Исая 37:36)).

Сенахирим се хвалел за военните си постижения, но естествено щел да премълчи загубата на армията си в Палестина.

Вавилонският плен на младия цар Йоахин е засвидетелстван от редица очевидно безинтересни разписки от Вавилон, столицата на империята на Навуходоносор. Тези плочки просто посочват, че царят и синовете му са получавали своите дажби масло от дворцовите складове. Много други текстове хвърлят светлина върху събитията от периода, през който евреите са били в плен, и след възстановяването.

По време на последната световна война в Берлинския музей е открита плоча, която след изследване се оказва, че споменава Мордехай, висш сановник от двора на Ксеркс в Суза, библейската Шушан. Стана очевидно, че книгата Естир съдържа история, която не е измислена, а се занимава с исторически факти и личности.

Дори безинтересни документи от личен бизнес хвърлят светлина върху библейските истории. От Нипур е дошла колекция от счетоводни записи на голямо бизнес предприятие, наречено „Мурашу Синс“, показваща, че фирмата е работила широко с евреи. Сред тях се появяват много, които са достигнали до почит и богатство под управлението на персийските царе, което ясно илюстрира верността на библейския разказ, който дава същата картина относно богатото и почетно положение на много евреи след изгнанието.

Гореспоменатите примери за открития, хвърлящи светлина върху Библията, са само фрагменти от масата материали от Месопотамия, които я възкресяват.

Почти всеки асирийски, вавилонски или персийски владетел, споменат в Библията, е преоткрит в съвременни документи, така че сме добре информирани за тяхната история. Така имаме надписи на царе като Салманасар и Теглатпаласар, Навуходоносор и отдавна изгубения Валтасар, Кир и Дарий Велики, Ксеркс и много други. Дори служители, чиито имена са дадени в Библията, като Навузардан (4 Царе 25:8) или Нергалсаресар (Йеремиа 39:3), се срещат в официалните документи от тяхното време.

VI. Възкресението на Древна Палестина

Палестина дълго време оставаше недокосната. Едва през последната третина на 19-ти век беше лопатата, забита в разрушените хълмове на Палестина. Защо археолозите чакаха повече от цял живот, след като Египет и Месопотамия започнаха да се отказват от древните си съкровища? Защо се поколебаха да копаят в страната на патриарсите и пророците, родината на Давид, Соломон и Христос? Не трябваше ли Палестина да се смята за най-плодородното поле за библейския археолог? Не можеше ли да се очаква от нея да предостави ценен материал, чрез който библейските истории да бъдат потвърдени, а писаното Божие слово – писмено?

Причините за нежеланието на ранните археолози да копаят в Палестина са лесни за разбиране. Намирам. Палестина никога не е била център на велика и богата империя и не е притежавала нито монументални сгради – с изключение на напълно разрушения храм в Йерусалим – нито великолепни градове като Тива, Мемфис, Ниневия, Вавилон, Суза, Атина или Рим. С изключение на краткото време под управлението на Соломон, страната е била бедна и обикновено е била разделена между различни народи. Тя е била свидетел на повече войни и разрушения на градовете си от която и да е друга страна с нейния размер, а влажният ѝ климат е давал малка надежда, че някакъв нетрайен материал би могъл да оцелее в продължение на хилядолетия след разрушителните сили на природата.

Друга причина за сравнително голямата археологическа бедност на Палестина е еврейската религия. В околните страни царете издигали паметници от най-различни видове, за да увековечат името и славата си. Такива паметници не можели да се очакват в земята на израилтяните, на които било забранено от закона да правят изображения и да издигат паметници (Исх.

20:4; Лев. 26:1; Втор. 7:5, в полето; 16:22), и били увещавани да унищожават такива предмети, където и да бъдат намерени. Въпреки че може да се предположи, че много нелоялни владетели на Израел са построили такива паметници в своя чест, също толкова вероятно е други царе, като Йосия и Езекия, или управителят Неемия, да са разрушили всички паметници, които техните предшественици са издигнали. Поне това би обяснило факта, че единственият възпоменателен камък, открит досега със стар еврейски надпис, е моавският камък Меша, издигнат от езически цар.

Поради тези причини е разбираемо, че археолозите са имали малки надежди да направят зрелищни открития в Палестина, а десетките разкопки, проведени в тази земя, напълно потвърдиха тези опасения на археолозите. Палестина не е открила съкровища като тези от гробниците на Тутанкамон или царете на Ур, нито е възнаградила усилията на археолозите с надписи, сравними по брой с тези, които са предоставили Египет или Месопотамия. Въпреки това, дори Палестина може да предостави сензационни открития. Това най-накрая беше показано от неотдавнашното откритие на 2000-годишни библийски и други ръкописи, както и на медни плочи с надписи, в пещери на Юдейската пустиня. Ако тези наистина феноменални находки са само пример за това, което почвата и пещерите на Палестина все още могат да съхранят за нас, могат да се очакват велики неща.

В продължение на много векове интересът на християните е бил насочен към свещените места на традицията, които са намерили най-монументалните си изрази в християнските църкви като църквата „Рождество Христово“ във Витлеем и църквата „Гроб Господен“ в Йерусалим. Но не може да се открие никакъв научен интерес към древните места сред кръстоносците или християнските поклонници, пътували до и през Палестина в продължение на много векове. Научно проучване на страната е проведено едва когато Едуард Робинсън, американски професор, пътува през Палестина през 1838 г. и идентифицира множество места с тези, известни от Стария и Новия завет, полагайки солидна и солидна основа за голямото топографско проучване, проведено под егидата на Фонда за изследване на Палестина от Кондър и Кичънър.

Преди самото начало на разкопките бяха направени няколко важни открития. Известният камък Меша е открит в земята на Моав от немския мисионер Клайн през 1868 г. Преди обаче да попадне в ръцете на учените, подозрителните араби разбили паметника на много парчета, като го нагривали на огън и след това заливали горещия камък със студена вода. За щастие, преди това било направено несъвършено копие. Впоследствие френският учен Клермон-Гано успял да спаси много от парчетата и да реконструира базалтовата плоча, която сега се намира в Лувъра в Париж. Този паметник съдържа победен текст на моавския цар Меша в 34 реда от старата еврейска писменост отпреди изгнанието, който все още е най-дългият известен надпис от този вид.

Друга важна случайна находка е направена през 1880 г., когато няколко арабски момчета откриват Еврейски надпис на стената на тунел с дължина 1750 фута, който хората на Езекия са пробили през скалата през 8 век пр.н.е. , за да доведат водата от извора Силоах (Силоам) в града. Този надпис, описващ строителните процедури, е бил издълбан в стената от копачите на тунела. Оттогава е издълбан и сега се намира в музей в Истанбул.

Фондът за изследване на Палестина естествено започна своите научни разкопки работа в Йерусалим, свещения град на трите религии. Скоро обаче се осъзна, че няма по-неблагодарна работа от разкопките в Йерусалим за археологически материали. Този град в миналото е бил толкова старателно и многократно разрушаван и възстановяван, че

В руините му са останали много малко ценни предмети. Също така, където и да са открити древните му архитектурни останки, са толкова нарушени от по-късни строителни дейности, че за археолога е трудно да стигне до обосновани заключения при интерпретацията им. Въпреки това, археологът е успял, чрез търпеливо събиране на всякакви доказателства, да изясни много от проблемите, свързани с историята на този град, и приблизително да установи местоположението на древните му стени, въпреки че в Йерусалим са открити малко предмети, които заслужават място в музей.

През 1890 г. Флиндърс Петри разкопава Тел ел-Хеси в югозападна Юдея, смятайки, че Мястото е било това на древен Ланчиш. Въпреки че мястото не е окончателно идентифицирано, има основателна причина да се смята, че това е мястото на древен Еглон. Както при много други палестински обекти, резултатите са разочароващи и след един сезон работа Петри се завръща в Египет, където разкопките са много по-възнаграждащи. Работата му върху Тел ел-Хеси е въпреки това изключително важна, защото той разработва система, чрез която археологът може да датира нивата на древните руини, дори ако няма надписи. Всяко място съдържа голямо количество счупена керамика, тъй като всички ориенталци, древни и съвременни, използват керамика за множество цели. Керамиката се чупи лесно и счупените парчета керамика обикновено се изхвърлят. Тези практически неразрушими фрагменти могат да бъдат много поучителни за обучения археолог, тъй като формата на керамичните съдове се променя често, както и текстурата, техниките на производство и художествените дизайни. Петри вижда, че парчетата счупена керамика се различават на всяко ниво и като внимателно регистрира и сравнява всяко парче с другите, поставя началото на развитието на науката за хронологията на керамиката. Този метод е бил толкова усъвършенстван от гениалното начало на Петри през 1890 г., че се е превърнал в надежден инструмент в ръцете на археолога за датиране на древни останки.

В тази връзка може да е полезно да се обяснят някои термини, използвани при обсъждането на палестинската археология, като тел и „ниво“ на заетост. Тел е могила, която лесно може да бъде разпозната по формата си като изкуствено възвишение в близоизточния пейзаж. Тя съдържа руините на древен град, покрити с пясък и боклук от векове. Древните обикновено са строили градовете си на някакво естествено възвишение, а последвалите руини, както и натрупаните отпадъци, са увеличавали височината ѝ. Винаги, когато една порутена къща се е нуждаела от възстановяване, тя е била събаряна, а изсушените на слънце тухли на стените просто са били утъпкани и изравнени. След това новата къща е била построена върху основите на старата. Когато градът е бил разрушен от една от често срещаните войни, същото е правено и с целия град. Руините са били изравнявани, така че цялата площ се е издигала с няколко фута, а новият град е бил построен върху утъпканите руини на предишния град. Следователно градът е нараствал на височина с всяко възстановяване, понякога със значително увеличение на височината, предвид многобройните разрушения и възстановявания, които някои градове са

Багерът може да разпознае всеки период от историята на града по отделните нива или слоеве, които разкрива и които се различават от предходните или следващите.

Такъв вид може да се сравни с торта, състояща се от няколко слоя. Най-горният слой е последният, а най-долният - най-ранният населен слой. Следователно археологът ще открие първо последното ниво на население, което може да се състои от руини на арабско село. След като ги премахне, той може да стигне до останките на по-ранен град, процъфтявал във византийско време, след това до такъв от още по-ранния римски период и т.н. Едва след внимателно премахване на всички по-късни нива, от които археологът може да не се интересува, но които трябва да изучи и запише като по-ранни в името на науката, той достига до нивата на Стария...

Заветни времена. В Мегидо например са открити общо 20 различни нива, датиращи от много ранен период от историята на Палестина, а могилата на древния град Бет-Шан е съдържала 18 нива, които са имали обща дебелина от 71,5 фута.

Мястото не позволява обсъждане на различните експедиции в Палестина преди Първата световна война и тук ще бъдат споменати само няколко от най-важните разкопки. Това беше време на експерименти, когато археолозите се учеха чрез проба и грешка. Повечето от заключенията, направени по време на тези разкопки, когато палестинската археология беше в начален стадий на развитие, е трябвало да бъдат преразгледани оттогава. Важни открития обаче бяха направени на няколко места, като например в руините на Гезер, града, който Соломон получи като зестра от египетския си тъст; също и в град Таанас, където бяха открити архивите на местния ханаански владетел, състоящи се от редица клинописни плочки. Работата в Мегидо даде много ценна информация, и особено тази в Самария, която беше разкопана много внимателно и методично от Райснер и Фишър, които вложиха в задачата богатия си опит като египетски археолози. Работата им беше възнаградена с около 60 гравирани керамични фрагмента. Тъй като папирусът от Египет беше твърде скъп, парчета счупена керамика, винаги в изобилие, бяха използвани като материал за писане на кратки бележки, бележки, разписки и други подобни. Тези 60 керамични черепка от правителствените архиви са били записи на данъци, получени под формата на олио и вино по времето на израилтяните царе.

Когато Палестина е под британски мандат след Първата световна война, времето изглежда е подходящо за по-голяма работа. Американските, британските и френските школи по археология стават много активни, но и редица други институции работят в голям мащаб, като например Ориенталският институт към Чикагския университет и Музеят към Пенсилванския университет. Последната институция започва дълга серия от важни и успешни палестински „разкопки“, като разкопава впечатляващата могила Бет-шан в горната част на долината на река Йордан. В този град, който е бил египетска крепост и гарнизон преди и след Изхода, са открити редица египетски паметници, както и руини на египетски и ханаански храмове.

Мегидо, силната ханаанска крепост в равнината Ездрелон, беше разкопана отново от Чикагския университет. Сред други ценни материали е открит фрагмент от паметник на победата, който фараон Сисак е издигнал в този град след успешната си палестинска кампания през петата година от управлението на цар Ровоам (1 Царе 14:25, 26). Важни открития са резиденциите на командира на местния гарнизон и областния управител, както и обширните конюшни, преди това предназначени за Соломон, но сега датиращи от по-късен период, вероятно от времето на Ахав. Мегидо е бил добре планиран гарнизонен град за царските колесници, с място за около 500 коня. Това ни напомня за 1 Царе 9:15–19, където Мегидо е споменат сред градовете, построени от Соломон – някои от които са построени за неговите конници и колесници. От по-дълбоки, т.е. ханаански, нива археолозите извадили наяве съкровище от художествено издълбани плаки от слонова кост, както и златното и сребърно съкровище на ханаанския принц, което обаче не може да се сравни със съкровищата, които египетските археолози са свикнали да намират.

В продължение на четири сезона Олбрайт и Кайл са провели важни разкопки в Тел Бейт Мирсим, вероятно древния Кирят-сефер. Мястото не е дало много важни музейни експонати, но поради добре запазената си последователност от слоеве или последователни нива и поради това, че е било разкопано под ръководството на най-добрия палестински археолог, то се е превърнало в модел за палестински разкопки.

Много други обекти са били разкопани през годините между двете световни войни, на които по-долу могат само да бъдат споменати, заедно с най-важните открития, направени на всяко място. Бет-цур предостави доказателство, че в ранния период след изгнанието са били в употреба гръцки сребърни монети. По този начин това противоречи на късна дата, определена от висшите критици на книгата Ездра, защото тази книга предполага използването на такива монети дори преди времето на Дарий I, когато се смята, че сребърните монети са въведени за първи път (виж Ездра 2:69). Бет-шемеш разкри някои много ранни азбучни текстове, които добавиха тежест към натрупаните доказателства, че писането е било сравнително широко практикувано през второто хилядолетие пр.н.е. Малкият замък на цар Саул е разкопан в Гива; също и град Сило, където е била скинията по време на периода на съдиите. Други места, допринасящи за разширяването на познанията ни за историята на ханаанците и израилтяните, бяха Бетел, Ет-Тел (вероятно погрешно идентифициран с Гай), Тел ен-Насбех (което е може би Мицпа) и Сихем. Освен това, в югозападна Палестина е открит важен материал, който хвърля светлина върху културата на филистимците, традиционните врагове на Израел. Сред местата от особен интерес за изучаващия Библията е Йерихон, който в продължение на много години е бил на много високо място в списъка с обществени интереси.

През 1930 г. Джон Гарстанг възобновява по-ранни разкопки там, направени от Селин и Ватцингер (1907-09), и открива, на ниво, което датира от времето на Исус Навин, опожарен град с паднали стени, на чиито покриви са се намирали къщи (вж. Исус Навин 2:15) – уникална характеристика. Но неговата дата за падането на тези стени (около 1400 г. пр.н.е.) е изместена няколко века по-рано от откритията на експедиция от 50-те години на миналия век, ръководена от д-р Катлийн М. Кениън. Тази експедиция обаче разкрива част от по-късна стена и под на къща, с фурна и малка кана, която изглежда е била „част от кухнята на ханаанка, която може би е изпуснала каната до фурната и е избягала при звука на тръбите на хората на Исус Навин“ (Катлийн М. Кениън, „Разкопаване на Йерихон“, стр. 263).

Очевидно целият град от този период (и части от дори по-ранни нива) е бил ерозиран. Това не е изненадващо. Разпадащите се кирпичени структури не са били запазени чрез застрояване от по-късни жители, защото градът е бил необитаем векове след времето на Исус Навин (Исус Навин 6:21). Следователно те са били напълно отмити от силните зимни дъждове. Въпреки това, единствената къща и находките от керамика в гробниците извън града показват, че Йерихон е бил обитаван през 14 век.

Тел ел-Хелеифе, градът или предградие на Ецион-Гебер, в залива Акаба, е разкопан от Нелсън Глук от 1937 до 1940 г. Това място е споменато в Библията като едно от местата, през които израилтяните са минавали по време на пустинните си скитания (Второзаконие 2:8), и като главно пристанище, от което е тръгнал Соломон за неговите експедиции в Офир (1 Царе 9:26–28). Глук, който преди това е открил богатите медни мини на Соломон в Едом, е силно изненадан, когато руините на Ецион-Гебер показват, че той е бил голям търговски център по времето на Соломон, с укрепена сграда в голямо оградено пространство. Сградата, първоначално смятана за топилня, сега се идентифицира като склад или житница. От това място, очевидно, са отплавали „корабите на Тарсис“ или „рафинерен флот“ (виж Битие 10:4). Пословичното богатство на Соломон (1 Царе 7:46, 47; 10:21, 27) може да бъде разбрано по-добре, тъй като този разрушен търговски център е бил разкопан.

Друго важно разкопки е проведено от съвместна британско-американска експедиция в Самария. Археолозите са имали голямото удовлетворение да открият много фрагменти от красиво издълбани плаки от слонова кост, произхождащи от двореца от слонова кост на Ахав (1 Царе 22:39). Те ни позволяват за първи път да оценим художествените постижения на Израел в даден период

недалеч от сградата на Соломоновия храм. По този начин можем да добием известна представа за вида декорации, които са красили Соломоновия храм и дворците.

Лажис, един от градовете-крепости в Южна Палестина, е бил място на археолозите. моя. Олбрайт предложи Тел ед-Дувейр да се идентифицира с този отдавна изгубен град, идентификация, която беше напълно потвърдена от последващи разкопки, започнали през 1932 г. Руините на този град предоставиха не само някои от най-ранните образци на азбучна еврейска писменост, но и 21-те известни Лахишки писма от времето на Йеремиа, съдържащи съобщения, изпратени от армейски капитан до командващия му офицер в Лажис. Някои от тези писма, идващи от последните дни на съществуването на Юдея, преди Йерусалим да падне под властта на силите на Навуходоносор, ни дават представа за условията на онези трагични дни и потвърждават книгата на Йеремиа на много места.

Накрая, трябва да се спомене накратко пещерите на сухата юдейска пустиня, които са запазили за нас редица кожени свитъци от Стария завет и други ръкописи от предхристиянската и следхристиянската епоха. При първото сензационно откритие на тези документи през 1947 г. ние внезапно се сдобихме с текстове, които са с хиляда години по-стари от най-старите известни досега еврейски текстове. Тъй като тези открития попадат в обхвата на друга статия, „Езиците, ръкописите и канонът на Стария завет“, в този том, самото споменаване на тази най-сензационна находка е достатъчно тук.

От около 1950 г. насам разкопките на библейските градове се ускоряват рязко. Многобройни Археологическите кампании в Асор, Сихем, Гаваон, Ашдод, Вирсавее, Арад и Кесария са дали забележителни резултати. В Йерусалим мащабни разкопки са разкрили части от стената на йевусейския град, превзет от Давид, фрагмент от западната стена от времето на еврейските царе – даващи ни първата индикация за размера на старозаветния град – и основни структури от времето на Христос, разрушени от Тит при завладяването на града през 70 г. сл. Хр. На изток от Йордан и Мъртво море могат да се споменат разкопките на няколко едомитски обекта, както и Баб ед-Дра, който може да се намира в района на „градовете на равнината... в които е живял Лот“ (Бит. 19:29). Няколко сезона на разкопки в Есевон, столицата на аморейския цар Сихон, са разкрили останки от 12 век пр.н.е. до 14 век сл. Хр., включително това, което може да е един от „басейните в Есевон“, споменати в Песен на песните (гл. 7:4).

VII. Палестинска археология и Библията

Изследователят на Библията е извлякъл огромна полза от резултатите на палестинската археология. Руините на ханаански и еврейски градове и села са запазили останки от градски стени, дворци, обществени сгради и частни къщи, което ни позволява да видим различните нива на архитектурно постижение, достигнати в различните периоди от бурната история на Палестина. Можем да изучаваме системите от укрепления, санитарните условия в домовете и градовете, да разберем как са живели и работили хората и как са били погребвани. Хиляди предмети, открити в Палестина – оръжия и инструменти; съдове от глина, метал или камък; мебели; и бижута – всички те ни тълкуват ежедневието на древните евреи, филистимци и ханаанци и допълват знанията ни за библейските времена.

Археологическите находки, направени в Палестина, също показват, че изкуството на писането е било широко разпространено не само в по-късните периоди от историята на Израел, но и по времето на патриарсите и съдиите. В по-ранните периоди по-голямата част от писането е било извършвано върху клинописни плочки, както показват стотиците писма от Амарна. Повечето от тях са написани в Палестина през 14 век пр.н.е. и са изпратени в Египет, където са открити в царските архиви. Много плочки, открити в Палестина – в Гезер, Тел ел-Хеси, Таанах, Сихем и

Самария — принадлежат към същата категория текстове като Амарнските писма и потвърждават факта, че познаването на писането е било широко разпространено. Открити са обаче множество текстове, написани с ранна форма на азбучно писмо, много подобна на изобретената в медните мини на Синай. Това показва, че народът на Палестина е започнал да експериментира с това просто писмо, много по-удобно от сложната клинописна система, и да го развива, докато то не е могло свободно да се използва за всякакви писмени цели. Такива текстове, написани с ранно полуизобразително азбучно писмо, са открити в Лахис, Тел ел-Хеси, Бет-Шемеш, Шемеш, Мегидо, Гезер и Тел ел-Аджул. Тези писания елиминират аргумента, използван толкова много от висшите критици от миналото, че Библията, написана на азбучен иврит, не е могла да бъде създадена преди времето на разделеното царство или изгнанието, защото са вярвали, че по-ранните евреи не са познавали азбучно писмо.

Никой информиран учен вече не използва този аргумент.

Руините на Палестина също са предоставили много материал, който хвърля светлина върху религиозните практики на древните ханаанци. Храмове са били открити на няколко места, от които тези в Мегидо, Бет-Шан и Лахис са най-важните. В Гезер е открито сложно високо място с пещера-оракул под него. Редицата от свещени стълбове, предмети на поклонение, които на израилтяните е било заповядано да унищожат, олтарите и всички други необходими принадлежности на ханаанските места за поклонение са изключително поучителни. Също така са поучителни и частните олтари, предлагащи кадилници, останки от жертвоприношения и доказателства за поклонение на змии, детски жертвоприношения и други отвратителни практики.

Многобройните фрагменти от керамика с надписи от царския склад на Самария, вече споменатите в предходния раздел, играят важна роля и в потвърждаването на Светото писание. Многото лични имена, съдържащи се в тези непретенциозни данъчни записи, разкриват смесицата от поклонението на Ваал с истинската религия на Израел. Сред тях откриваме такива добре познати имена като Абиваал, Ваалзамар, Ваалазакер, Ваалмеони, Мерибаал и Ваала, за да дадем само няколко примера за имена, свързани с Ваал. Имена, съдържащи съкращения на божественото име Йехова, са Йедая, Йодая, Шемария и други.

Тези лични имена са индикация за религиозните условия, преобладаващи по времето на Ахав, когато Илия се борил толкова яростно срещу поклонението на Ваал. Но те също така показват истинността на божественото изявление, отправено към Илия, че мнозина не са преклонили колена пред Ваал (1 Царе 19:18) по време, когато Илия си мислел, че е единственият останал от истинските поклонници на Бога. Тези фрагменти от самарийска керамика обаче ни показват, че все още е имало също толкова родители, които са давали на децата си имена, свързани с Йехова, колкото е имало и родители, които са давали на децата си имена на Ваал.

От друга страна, 21-те писма, открити в Лахис, датират от времето след реформата на юдейския цар Йосия. Те съдържат много лични имена на мъже, живели през последните няколко месеца от съществуването на Юдея, и подобно на данъчните записи от Самария, хвърлят светлина върху религиозните условия, преобладаващи по времето, когато са били дадени тези имена, тъй като значенията на повечето еврейски лични имена отразяват религиозните чувства на техните дарители. По-голямата част от тези имена са свързани с името Йехова, както е илюстрирано в последната част на името на Йеремиа. Те ясно показват влиянието на реформата на Йосия, когато идолопоклонството е било премахнато и всички езически богове са били премахнати от страната. Нито един от мъжете, споменати в Писмата от Лахис, не носи име, свързано с Ваал или друго чуждо божество. В тези документи се срещат само имената на истинския Бог на Юда, Елохим и Йехова.

По този начин, чрез такъв археологически материал, Светата земя е направила важен принос за установяване на достоверността на Библията. В древността Палестина е била земята, в която се е разиграла по-голямата част от историята, описана в Стария завет, и сега тя предоставя доказателства, чрез които могат да бъдат заглушени устата на неверниците, критиците и съмняващите се.

VIII. Възкресението на Древна Сирия

Тъй като значението на географския термин Сирия е претърпяло промени в древността и съвременните времена, е необходимо да се дефинират географските граници на Сирия, както са използвани в тази глава. Терминът се използва тук за страната, която се намира между северната граница на Палестина и големия завои на Ефрат, чиято западна граница е образувана от Средиземно море, а източната - от Арабската пустиня. Това включва Ливан с двете му големи планински вериги, известни като Ливан и Антиливан. Красивата планина Хермон принадлежи към последната верига. Двете основни реки на Сирия, Оронт и Литани, текат в противоположни посоки между двете планински вериги, докато не пробият до брега, едната на север, а другата на юг на Сирия. В древността големите градове на тази страна са се намирали или в тясната ивица крайбрежие и са били предимно пристанища, като Сидон, Тир, Библос и Угарит, или по двете основни реки във вътрешността на страната, като Кадес, Емат, Рибла или Катна. Някои от най-известните сирийски градове, като Дамаск, Алепо и Палмира, са били оазиси в пустинята.

Археологическата активност в Сирия е много по-малка от другите страни от Близкия изток. Въпреки че разкопките, където и да са били провеждани, са били изключително ползотворни, всъщност много по-плодотворни, отколкото в Палестина. Освен някои по-малки проучвания през 19-ти век, повечето от важните разкопки са направени между двете световни войни. Тук могат да бъдат споменати само най-важните.

Разкопки в Библос са проведени с голям успех от Монте от 1922 до 1926 г., а след това от Дюнан до 1939 г. Библос е бил основният град за износ на ценния кедър от Ливан в древността. Тъй като гърците са набавяли египетски папирусови свитъци, основният материал за писане в древността, чрез финикийските търговци от Библос, те са нарекли тези свитъци на името на града, откъдето са ги получили – име, от което произлиза съвременната ни дума Библия, обозначението за Книгата на книгите.

В Библос са открити редица царски гробници с много богато съдържание, които заедно с други предмети на изкуството, открити по време на разкопките, са допълнили познанията ни за финикийското изкуство и майсторство. Тези находки от Библос ни помагат да оценим великолепието и красотата на Соломоновия храм, тъй като главният му интериорен декоратор е бил финикиец, макар и наполовина еврей по рождение (вижте 1 Царе 7:13, 14).

Освен това в Библос са открити много финикийски надписи. В края на втори век хилядолетие пр.н.е., те са били написани с писменост, обикновено наричана финикийска, която обаче всъщност е била еврейският език отпреди изгнанието. Те ни позволяват да проследим развитието на еврейската писменост от най-ранните азбучни надписи, открити на Синай, през тези, открити в Палестина, до по-късните финикийски и еврейски надписи, водещи ни в непрекъсната последователност до времето на изгнанието.

Старото пристанище, съоръженията на древен Тир, град, за който Библията има толкова много да каже, бяха изследвани от водолази. В Катна на Оронт бяха разкрити хиксосски укрепления, а в малък храм беше намерена колекция от текстове, които изясниха

някои езикови загадки на еврейската Библия. Важни открития са направени и в Триполис, Бейрут, Сидон и други места.

Най-сензационните резултати обаче са постигнати от разкопките в Рас Шамра, древния Угарит, от Клод Ф.-А. Шефер от 1929 г. насам. Този северноханаански пристанищен град е разрушен през 13 век пр.н.е. и никога не е възстановен, така че руините му са запазили много важен материал и са се оказали почти неизчерпаем кладенец на ценна информация. Навсякъде, където е била забита лопата в могилата Рас Шамра, са направени важни открития. Разкрити са храмове на Ваал и Дагон, дворец на местния цар и надписи на египетски чиновници. Открити са много текстове на месопотамския клинопис, сред които има писма, адресирани до и получени от сирийски, месопотамски и хетски царе.

Най-важната находка е голям брой глинени плочки, съдържащи стотици текстове, написани с досега неизвестен клинопис. Когато първите текстове са открити и публикувани от Шарл Вироло през 1929 г., професорите Бауер от Германия и Дорм от Франция успяват да дешифрират този шрифт за невероятно кратко време. Оттогава насам са открити още много текстове със същия шрифт, два от които дори в Палестина.

Съвременният студент може да изучава угаритски, както се наричат езикът и писмеността на угаритски, с всички езикови помагала, като граматика, речник, конкорданс, добре публикувани текстове и преводи.

Голямото значение на тези текстове се състои във факта, че са написани на ханаански език диалект от средата на второто хилядолетие пр.н.е., тясно свързан с древния еврейски.

Тъй като повечето от тези текстове са от митологичен характер, разказвайки истории за ханаанските богове и религия, те са изключително поучителни. Те отговарят на много въпроси, които изследователят на Библията задава за древните ханаанци, въпроси, на които няма ясен отговор в Библията.

Научаваме какво са вярвали ханаанците за Ваал, Анат, Ел, Дагон и много други на техните богове – за шокиращата неморалност и кръвожадност, за които се смята, че съществуват сред тези божества, които недвусмислено показват пропастта, съществуваща между простата и възвишена религия на Израел и деградиралата и покваряваща религия на ханаанците. От тези езически вярвания, разкрити чрез документите на Рас Шамра и от други доказателства за тяхното поклонение на змии, човешки жертвоприношения и практикуване на ритуална неморалност, виждаме дълбочината на покварата, до която са се спуснали ханаанските религия и морал, и защо е било необходимо Бог да постанови унищожението на тези хора, за да предотврати поквара на морала и религията на израилтяните, чрез които Той е възнамерявал да даде на света най-чистите религиозни понятия.

IX. Възкресението на Древна Анатолия

Анатолия, или Мала Азия, не е играла толкова голяма роля в предоставянето на материал, който хвърля светлина върху Библията, но въпреки това археологическата работа, извършена там, трябва да бъде спомената накратко.

Имало е време, когато за хетите не се е знаело нищо, освен това, което Библията е казвала за тях. Критиците са могли смело да заявят, без страх да не бъдат оспорени, че хетите просто не са съществували и че библейските „царе на хетите“ принадлежат на царството на басните и легендите.

Всичко това се е променило от 1879 г., когато А. Х. Сейс и У. Райт посочват, че странни йероглифни надписи, открити в Северна Сирия и Анатолия, са паметници на отдавна изгубените хети. Много учени са се опитвали да дешифрират тези надписи, които

оттогава насам излизат наяве във все по-голям брой. Те са били създавани от хетите, както знаем сега, от 1600 до 700 г. пр.н.е., но дълго време те сякаш не са били склонни да се откажат от дълго пазените си тайни. Накрая, през 1947 г. Босерт открива двуезични надписи, написани на финикийски и йероглифен хететски, на киликийския обект Каратепа. Оттогава дешифрирането на тази мистериозна писменост и език напредва бързо. С голямо очакване историците и библейските учени очакват времето, когато ще могат да четат хетейските йероглифни надписи толкова лесно, колкото и тези на други древни народи, които са направили толкова много за разширяване на познанията ни за света на древността.

От 1906 до 1912 г. хетската столица Хатушаш, сега Богазкьой, е била разкопана от Хуго Винклер. Той имал късмета да открие кралските архиви, написани на клинописния хетски език, писменост, използвана от хетите в допълнение към йероглифната система на писане. Клинописният хетски език бил бързо дешифриран от чешкия учен Хрозни през 1915 г. и оттогава редица учени ни предоставили преводи на документите, открити в Богазкьой. Тези текстове поставили знанията ни за хетската нация на солидна основа. Енциклопедия Британика посветила на хетите осем реда от една колона в изданието си от 1860 г.; изданието ѝ от 1947 г. дало над десет пълни страници от по две колони на статия, разглеждаща хетската история, култура и религия.

Разкопани са няколко града от хетейските държави в Северна Сирия, с които Соломон е търгувал (1 Царе 10:29). Сред тях най-важните са Зенджирли и Кархемиш, разкопани съответно от германците (1888-1902) и британците (1911-14 и 1920). Открити са арамейски и хетейски надписи, много скулптури и др., което ни позволява да реконструираме историята на тези държави и да разберем по-добре библейските твърдения, свързани с тях.

Х. Възкресението на Древна Персия

Древна Персия е интересна за читателя на Библията поради връзките си с историята на Юдея след изгнанието, когато Персия, тогава най-голямата световна сила, е отговорна за възстановяването на еврейската държава в Палестина.

Суза, старата еламиска столица, е спомената в Библията под името Шушан. където влиянието на кралица Естир в двореца спасява народа ѝ от опит за унищожение. Разкопките на Суза са започнати през 1885 г. от семейство Диеулафои и продължават с прекъсвания до наши дни под ръководството на други археолози. Именно в руините на двореца в Суза е открит важният Кодекс на Хамурапи (описан и обсъден в раздел 5 от тази статия, както и в Допълнителна бележка в края на Пример 21). Друг важен резултат от разкопките на Суза е фактът, че разположението на двореца му показва толкова пълно съответствие с описанието, дадено в книгата на Естир, че известни учени са били накарани да признаят, че само някой, добре запознат с двореца, неговите подразделения и придворния му церемониал, би могъл да напише тази книга.

От 1931 г. до началото на Втората световна война в старата ахеменидска столица Персеполис са провеждани разкопки за Ориенталския институт на Чикагския университет, първоначално под ръководството на Ернст Херцфелд, а по-късно под ръководството на Ерих Шмит. Разкрити са голям брой релефи, изобразяващи сцени на мир и война от времето на Дарий Велики, Ксеркс и Артаксеркс, имена, с които всеки читател на Библията е запознат. Хиляди административни текстове, написани с еламски клинопис върху глина.

Табличките дават представа за високоефективната организация на Персийската империя, под чието ръководство са работили мъже като Зоровавел, Мардохей, Ездра и Неемия.

Важни открития са направени и на други места в древна Персия, но не са достатъчни, за да запълнят празнините ни относно историята на тази важна страна. Все още има много работа, която трябва да се свърши в тази страна, преди нейната история да бъде толкова добре позната, колкото тази на някои други народи от древността.

XI. Възкресението на Древна Арабия

Арабия, смятана от много учени за люлка на цивилизациите, е била горе-долу затворена страна за изследователите, поради фанатичната изключителност на мюсюлманското ѝ население. Изследването на древните ѝ останки е не по-малко важно от това на други страни от Близкия изток, поради многобройните връзки, които арабските народи са имали с околните страни.

Първата експедиция, изпратена в Арабия през 1762 г., завършва катастрофално, но единственият оцелял от нея, Карстен Нибур, донася копия на много надписи от предмохамеданския период. Писмеността на тези надписи, тогава наричана химиарит, е дешифрирана през 1841 г. от Гезениус и Рьодигер и оттогава знанията ни за историята и културата на древна Арабия са значително обогатени. Джоузеф Халеви донася още около 600 надписа, а Едуард Глейзър успява (1882-94) да добави още хиляда. Чрез по-нататъшни допълнения броят на известните предислямски арабски надписи е нараснал до над 5000. Въпреки че съществуващите текстове не датират по-далеч от 8 век пр.н.е., те са от голямо значение за изучаващия еврейския текст на Стария завет, тъй като съдържат много библейски думи и осветляват религиозните понятия, изразени в Библията.

Първите разкопки на арабска земя са проведени през 1928 г., с оскъдни резултати, но През 1950 г. започват мащабни разкопки в южноарабския обект Катабан под ръководството на Уендъл Филипс, с У. Ф. Олбрайт като археолог. През 1951 г. Уендъл Филипс, с екип от способни учени, започва разкопки в Мариб в Йемен, за който се смята, че е столицата на Савската царица, известна с посещението си при цар Соломон. Мариб е бил забранен град дълго време и преди 1951 г. е бил посещаван от по-малък брой западници, отколкото Мека. Знаейки, че Мариб съдържа впечатляващи руини на древни сгради, научният свят отдавна се е надявал да изследва това място научно. Затова радостта била голяма, когато било дадено разрешение за откриване на разкопки в столицата на Савската царица, където можели да се очакват важни археологически открития. За съжаление, враждебността на местните власти наложила бързо оттегляне през февруари 1952 г., но кратката кампания въпреки това била плодотворна. Тя възстановила копия на много надписи и ни дала добри реконструкции и снимки на древния храм на бога на луната. Предварителните доклади за тези разкопки изострили вкуса на всеки ученик по древна история и остава само да се надяваме, че прекъснатата работа може да бъде възобновена в близко бъдеще.

Библиография

Струва си да се консултирате с изброените тук книги, за да получите фактическата информация, която в повечето случаи е надеждна, но трябва да се направят резерви по отношение на тълкуванията на археологическите доказателства във връзка с Библията, тъй като повечето от авторите са повлияни от модернизма. По-старите книги, занимаващи се с областта на библейската археология, обикновено са много остарели и много ненадеждни, тъй като новият материал е изяснил много точки, които преди са били неразбрани.

ОЛБРАЙТ, УИЛЯМ ФОКСУЕЛ. Археология и религията на Израел (5-то издание). Балтимор: The Johns Hopkins Press, 1956. Книга, особено полезна за религиозните концепции и практики на народите около Израел в сравнение с тези на Израел.

_____. От каменната ера до християнството (2-ро издание). Гардън Сити, Ню Йорк: Doubleday, 1957. Високо интересен и авторитетен общ преглед на археологическите открития и тяхното значение за древната история като цяло и тази на Израел в частност.

_____. Археологията на Палестина (преработено издание). Балтимор: Penguin Books, 1960. Илюстрирано произведение, което обединява резултатите от седемдесет и пет години археологически проучвания в Палестина.

Библията и древният Близък Изток. Редактирано от Г. Ърнест Райт. Гардън Сити, Ню Йорк: Doubleday, 1965. Есета в чест на Уилям Фоксуел Олбрайт, написани от специалисти, обсъждащи различни фази на литературата, историята, археологията и културата на евреите и други народи от старозаветния свят.

„Библейският археолог“. Издадено от Американските училища за ориенталски изследвания, ул. „Инман“ 126, Кеймбридж, Масачузетс 02139, 1938 г.— 5,00 долара годишно. Това малко тримесечно издание съдържа надеждни, актуални материали, свързани с Библията. То е най-четеното археологическо периодично издание от този вид.

„Библейският археолог: сборник“. 3 тома. Гардън Сити, Ню Йорк: Doubleday, 1961-1970. Тези томове представят най-важните статии от тридесетте години на „Библейският археолог“. (Само том 3 е останал в печат през 1974 г.)

КРОС, ФРАНК М. младши. Древната библиотека на Кумран и съвременни библейски изследвания (преработено издание). Гардън Сити, Ню Йорк: Doubleday, 1958. Надеждно проучване на откритията на свитъци от Мъртво море през първото десетилетие на изследванията.

ДЕ ВО, РОЛАНД. Древен Израел. Превод от Джон Макхю. Ню Йорк: McGraw-Hill, 1961. Проучване на социалните, гражданските, военните и религиозните институции на израилтяните в сравнение с тези на техните съседи, предназначени да помогнат за разбирането на библейските разкази.

ЕДУАРДС, И. Е. Пирамидите на Египет. Балтимор: Penguin Books, 1961. Възхитителен обзор на египетските пирамидите и тяхното структурно развитие.

Ежедневие в библейски времена. Вашингтон: Национално географско дружество, 1968. Сборник със статии (с много цветни снимки, някои базирани на древни находки), написани от експерти, за Египет, Месопотамия, Палестина и други области. За шест години са продадени над 500 000 екземпляра.

ФИНЕГАН, ДЖАК. Светлина от древното минало (2-ро издание). Принстън: Princeton University Press, 1969, 2 тома. Надежден исторически очерк на древния свят, осветен от археологически открития.

ХИЛПРЕХТ, ХЕРМАН В., изд. Изследвания в библейските земи през 19 век. Филадельфия: AJ Holman and Company, 1903. 809 стр. Добър преглед на археологическата работа, извършена през деветнадесети век от експерти в различните области на ориенталските изследвания.

ПРИЧАРД, ДЖЕЙМС Б., изд. Древният Близък Изток в картини (2-ро издание). Принстън: Princeton University Press, 1969. Колекция от картини на древни паметници и други археологически находки, предоставящи картинни доказателства за живота в древния Близък Изток.

_____. изд. Древни близоизточни текстове, свързани със Стария завет (3-то издание). Принстън: Принстънски университет Press, 1969. Сборник от повечето древноегипетски, шумерски, асиро-вавилонски, хетски и сиро-палестински текстове, които имат някаква връзка със Стария завет. Преводите са направени от водещите американски учени във всяка област. (Тази и предходната книга са също обединени, в съкратен вид, в един том като „Древният Близък Изток: Антология на текстове и картини“.)

Уестминстърският исторически атлас към Библията (преработено издание). Редактиран от Г. Ърнест Райт и Флоръйд В. Филсън, с уводна статия от У. Ф. Олбрайт. Филадельфия: The Westminster Press, 1956. 130 стр. 33 карти в пълен цвят и 88 илюстрации. Най-добрият библейски атлас на пазара с добър описателен текст, запознаващ читателя със земите на Библията и археологическите открития, хвърлящи светлина върху библейската история.

РАЙТ, Г. ЪРНЕСТ. Библейска археология (преработено издание). Филадельфия: Westminster Press, 1963. Четим, авторитетен и актуален обзор на цялата област на библейската археология, Стария и Новия завет, обсъждащ различните открития, които хвърлят светлина върху Библията в хронологичния ред на библейските разкази.

Историческият контекст на патриархалния период

I. Западна Азия преди 15 век пр.н.е.

Допотопният период. — Паметта на древните народи относно времето

Историята преди Потопа е била неясна и ненадеждна, въпреки че съществуването на допотопна история е било добре известно. Вавилонските списъци на царете, например, ясно показват

разграничение между царете, които са живели преди и тези, които са живели след Потоп. Тези текстове твърдят също, че царската власт първоначално е слезла от небето и че всички владетели от допотопния период са имали изключително дълги царувания, обхващащи общо много хиляди години. В противен случай тези записи, съдържащи само имената на царете и предполагаемите им години на царуване, не са запазили никакви категорични исторически факти.

Ранният династичен период. — Що се отнася до периода след Потоп, забелязваме веднъж по-скоро голяма неяснота във вавилонската традиция. Вавилонските записи обикновено започват историята на следпотопния период с династии в Киш, Урук (библейски Ерех), Ур и други градове, като една династия следва другата в непрекъсната последователност в продължение на хиляди години. Тази традиция се основава на най-ранните писмени записи. По-късните вавилонски аналити обаче естествено не са знаели за периода, изминал преди писмеността да стане известна. Съвременният археолог е открил останките от този по-ранен период, който той назовава на местата, където за първи път са открити определени видове предмети. Затова той говори за периода Халаф или периода Убайд, тъй като археологически материали от определен дописмен период са открити за първи път в Тел Халаф в Северна Месопотамия, други - в Тел ел-Убайд на юг.

Историята в истинския смисъл започва едва с появата на исторически документи. Защото От най-ранните времена са налични вече споменатите списъци на династии, съставени от по-късни вавилонски писари, които дават множество имена на владетели, за които се предполага, че са управлявали Месопотамия в продължение на хиляди години. Когато науката асириология е била в начален стадий на развитие, учените са се доверявали много на тези списъци и лесно са датирали най-ранните исторически периоди на месопотамската култура в седмото хилядолетие пр.н.е. Днес знаем, че по-късните писари, които са съставили тези списъци, са използвали стари архиви, без да ги разбират. Тъй като са живели във време – по време на Асирийското и Нововавилонското царство – когато един владетел е управлявал цялата страна на Месопотамия, те са смятали, че същите условия са преобладавали и в най-ранните периоди. Притежавайки записите на ранните династии, управлявали в различни градове, те са смятали, че всяка от тях е управлявала цялата страна и затова са подреждали една династия след друга. Сега обаче знаем, благодарение на добри съвременни документи, че много от тези царе са били само местни владетели и че няколко династии са съществували една до друга едновременно. Това увеличено познание е довело до драстично скъсяване на хронологията на ранната месопотамска история от 30-те години на миналия век насам. Например, цар Еншакушана, който е датиран от проф. Х. В. Хилпрехт около 6500 г. пр.н.е. през 1903 г., сега е датиран от учените в 25-ти век пр.н.е.

Тъй като е трябвало значително да намалят тези ранни дати, учените сега поставят началото на цивилизацията в Месопотамия през 35-ти век пр.н.е. и най-ранните писмени записи през третото хилядолетие. Тъй като всички тези дати са в непрекъснато движение в продължение на много години и не е постигнато съгласие сред учените относно тяхната точност, всички дати, които попадат в обсъждания период, трябва да се използват с повишено внимание и са подложени на по-нататъшни промени. Значимият факт е голямото намаляване на датите, което ги доближава доста постоянно до датите, които могат да бъдат извлечени от библийските записи.

Шумерската цивилизация. — Най-ранната цивилизация, за която е известно нещо, от извънбиблейски записи е този на шумерите. Те са живели в низината на реките Ефрат и Тигър, до Персийския залив, който в древността се е простирали много по-навътре в сушата, отколкото днес. Градове като Киш, Урук (библейският Ерех), Ур и Ериду са основани и населени от шумери. Етническата връзка между шумерите и

други известни народи все още е загадка, тъй като езикът им няма сходства с никой друг известен език на земята. Шумерите обаче са били високо цивилизована нация с процъфтяваща политическа организация. Царят се е смятал за представител на боговете и е бил техен върховен жрец. Всички земи и имущество са принадлежали на храма, за който земеделецът е произвеждал зърното си, занаятчийят - предметите си за ежедневна употреба, и от който и двамата са получавали прехраната си под формата на дажби.

Едно от най-важните изобретения на ранните шумери е разработването на система за писане, най-ранната известна писменост. Тъй като трябвало да водят записи за доставките и дажбите, те разработили устройство за водене на счетоводство. Използвайки глинени плочки като материал за писане, те първоначално рисували изобразителни знаци в меката глина, използвайки принципа на ребуса. Изображенията бързо се превърнали в конвенционални знаци, втиснати в глината със стилус, тъй като процесът на рисуване на знаци в мокра глина се оказал незадоволителен. Тъй като тези знаци се състоят от много малки хоризонтални, перпендикулярни и диагонални клиновидни вдлъбнатини, тази писменост е получила името клинопис или клиновидна писменост. Много различни народи, като семитските вавилонци и арийските хуритини и хети, възприели тази система на клинопис само с леки изменения. Някои, като ханаанските писари от Угарит и по-късните перси, използвали идеята за писане с клинописни знаци, но разработили своя собствена азбучна писменост само с ограничен брой знаци. Ханаанците са имали по-малко от 30, персите - по-малко от 50 знака, докато шумерската сричкова клинопис се е състояла от няколкостотин знака.

В областта на занаятчийството, архитектурата и изкуството древните шумери достигнали високо ниво. Руините на храмове в Урук, Ериду и Ур са се показали по забележителен начин, а сензационното откритие на царските гробници в Ур свидетелства за високо развито майсторство в производството на бижута, музикални инструменти и мебели, умение, което едва ли е било надминавано някъде в древността.

Династията на Акад. — След като шумерите царуват над Месопотамия за неизвестен период от време, първата семитска империя е основана от Саргон Акадски, когото историците датират през 24 век пр.н.е. Семитите изглежда са се заселили на север от шумерските градове-държави, тъй като в Мари и другаде са открити текстове, които свидетелстват за съществуването на семитски градски организации по времето на ранните шумерски династии. Въпреки това, те не са играли голяма роля преди времето на Саргон. Той е бил първият господар на историята и по-късно са били разказвани много легенди за неговото раждане, военни кампании и други постижения.

Саргон победил най-силния от шумерските царе, Лугал-заге-си от Урук, а след това завладял други шумерски градове, като Ур, разширявайки властта си над цялата месопотамска долина от Персийския залив до Средиземно море или, както той се е изразил, от „долното до горното море“. Той твърди, че е отсякъл кедри в западните планини, вероятно в Ливан, а по-късно е документирана и военна кампания в Анатолия на този велик семитски владетел.

Неговото управление обаче не остана безспорно и той, както и синовете му, трябваше да потушат няколко бунта в шумерските градове. Неговият внук Нарам-Син все още успяваше да държи империята единна. Нейният обхват под негово управление може да се види от факта, че един от неговите паметници е открит в района на горното течение на Тигър, а един от дворците му, впечатляваща крепост, е открит чак на запад до Тел Брак на горното течение на Чабур, приток на горния Ефрат. Той обаче трябваше да се бие срещу еламитите и...

Гути, планински варвари, които проникнали в плодородната земя от планините Загрос и се опитали да се закрепят в Месопотамия.

Гутите . — При наследниците на Нарам-Син гутите стават по-силни и накрая успяват да сложат край на царството Акад, след като семитите царуват над Западна Азия повече от 150 години. 124-те години традиционно управление на гутите над Месопотамия са мрачен период. Много малко се знае за това време. В литературата този период винаги е бил считан за време на бедствие, а гутите са били описвани като сурови варвари. Въпреки това, управлението им изглежда е било само номинално. Това може да се види от факта, че няколко града са били управлявани от независими шумерски владетели, от които поне един, принцът на Ур, се е осмелил да се нарече цар. Лагаш е друг град, който под властта на могъщия си принц Гудеа изглежда е запазил полунезависима позиция. В руините на града му са открити много устави и надписи на Гудеа, в които той записва, че е набавял дървен материал и камъни от Северна Сирия и диорит от Югоизточна Арабия, както и че е провеждал военни кампании срещу Елам и Персия.

Шумерската реставрация. — Гутите най-накрая са прогонени от страната на Утухегал от Ерех, който по-късно е прославен като освободител на страната от чуждо владичество и става цар на страната. Утухегал е наследен от един от неговите управители, Ур-Наму от град Ур, основател на могъщата така наречена Трета династия на Ур, която управлявала Месопотамия около век, около 2000 г. пр.н.е. Многобройни документи от този период ни дават ясна представа за историята и културата на онова време.

Към края на този период Авраам е роден и израснал в град Ур, център на богат политически и интелектуален живот. В училищата на Ур са се преподавали четене, писане, аритметика и география, а обикновените жилища в Ур са били по-добре построени, според археолозите, от среднестатистическата скромна къща в съвременен Ирак. Градът е притежавал дори такива привидно модерни удобства като канализационна система, а обществените сгради и паметници са били толкова добре планирани и построени, че днес са по-добре запазени от много сгради от по-късни периоди. Храмовата кула на Ур все още е най-добре запазената древна сграда в цяла Месопотамия.

След като петима царе на Ур управлявали Месопотамия малко повече от 100 години, Семитският цар Ишби-Ира от Мари завладява водещия шумерски град Исин и основава династията Исин, докато еламитите по същото време завладяват Ларса, друг шумерски град, и основават там династия. Страната е разделена между тези две управляващи владетелски династии и е управлявана от тях повече от 200 години. Въпреки че съществуват записи за много от тези царе от династиите Исин и Ларса, много малко се знае за политическата история на този период, в който са живели патриарсите Авраам и Исаак. Най-важното политическо събитие от този период е появата на аморейците, които след излизането си от Арабската пустиня завладяват Северна Месопотамия и за известно време заемат трона на Ларса.

Аморейската или Първа династия на Вавилон. — Когато аморейците затвърдили властта си в Месопотамия и окупирали големи части от страната, те направили Вавилон своя столица и основали Първата династия на Вавилон. Най-известен от всички нейни владетели е могъщият Хамурапи, шестият цар от тази династия, чието царуване е датирано от Алрайт и Корнелий от 1728 до 1686 г. пр.н.е., дати, които сега са широко приети от учените. Хамурапи е най-известен заради своя законник (виж раздел 5 от статията за археологията, както и Допълнителната бележка в края на Пример 21), който показва много

прилики с гражданския кодекс на израилтяните и поради факта, че преди това е бил отъждествяван с библейския цар Амрафел от Битие 14, идентификация, която по различни причини не може да бъде вярна.

Хамурапи успял да завладее цяла южна Месопотамия, след като победил Рим-Син от Ларса, последния цар от тази династия. След това той се обърнал на север, превзел великия град Мари и се отървал от неговия владетел. Възможно е дори да е разширил властта си над Асирия, която станала могъща в североизточната част на Месопотамия през предходните два века. Империята на Хамурапи най-накрая се приближила по размер до тази на Саргон около 600 години по-рано.

Епохата на Хамурапи е била свидетел на голям брой литературни произведения. Всъщност, тя става известна като класическата епоха на литературата сред по-късните вавилонци. Великите епоси и митове на шумерите са били записани по това време. Към тези велики литературни произведения принадлежи епосът за сътворението, „Енума Елиш“, епосът за Гилгамеш, съдържащ шумеро-вавилонската история за Потопа (вижте раздел 5 от статията за археологията в този том), и епосът за Адапия, в който някои учени смятат, че откриват спомени от историята за падението на човека, мита за Етана и много други митове, разказващи за приключенията на национални герои и богове.

По времето на Хамурапи аморейската власт е най-голямото разпространение. Тези хора, след като навлезли в плодородните земи на Западна Азия в началото на второто хилядолетие, чрез проникване и завоевания станали господари не само на Месопотамия, но и на Сирия и Палестина, където формирали управляващата класа в продължение на векове, както знаем от библейски и извънбиблейски източници. Те били хората, с които Авраам трябвало да се занимава в Палестина (Бит. 14:13) и които Моисей побеждавал, когато повел израилтяните в Обетованата земя (Втор. 3:8; 4:47).

Никой от наследниците на Хамурапи не му се е доближавал по талант и политически качества. Въпреки че династията просъществувала повече от сто години след смъртта на Хамурапи, Вавилонското царство се превърнало в слаба сила и било принудено да толерира проникването на други планински народи, известни като касити, които накрая завладели страната. Обаче не каситите, а хетите сложиха край на Първата династия на Вавилон. Около 1550 г. пр.н.е. те нахлуват в страната и разграбват Вавилон. Тази нова нация, която наскоро е навлязла в политическия хоризонт на древния близоизточен свят, за момент насочва вниманието си към Мала Азия, където се изгражда нова империя.

Ранна Анатолия. — Най-ранните писмени сведения от Мала Азия или Анатолия идват от асирийски търговци, основали колонии, където са осъществявали процъфтяваща търговия с местното анадолско население. Повечето от тези документи, които вече наброяват няколко хиляди, са известни под името Кападокийски таблици. Те идват от Кюлтепе, древен Каниш, главната колония на тези асирийски търговци през 19 век пр.н.е. Тези търговци са внасяли калай и скъп плат от Асирия и са търгували тези артикули за сребро и мед, с които Анатолия е била богата. Знаем много малко за местното население на Анатолия от това време, въпреки че асирийските текстове споменават някои царе, като Анита, който очевидно е бил могъщ владетел. Интересно е да се види, че той притежава железен трон по време, когато според много учени желязото все още е било непознато.

Хетите. — Около 1600 г. пр.н.е. историческите хети се появяват в Анатолия и основават царство със столица Хатушаш, днешното село Багозки, близо до Анкара, съвременната столица на Турция. Тъй като те приемат вавилонския клинопис

писмеността като тяхна писменост и са ни оставили много текстове, ние сме в състояние да реконструираме тяхната история и култура. Когато са дошли в страната, те са възприели много от религиозните практики на местните анадолски народи, а други - от хуритите, вавилонците и други.

Те също така са запазили в писмен вид религиозните текстове на своите анадолски предшественици и са им дали междуредови хетски преводи. Тъй като хетите са наричали езика на тези неизвестни хора от ранна Анатолия „Хатили“, а собствения си език „Нешумли“, учените са дали името протохети на предшествениците на хетите. Протохетите най-вероятно са били хората, с които Авраам е общувал в Хеврон (Бит. 25:9) и са споменавани многократно в най-ранните библейски записи (Бит. 26:34; Изх. 3:8, 17; и др.).

През втория век на 16-ти век пр.н.е. хетите, под командването на своя цар Муршилиш I, извършват нападение във Вавилония и разграбват столицата, като същевременно слагат край на Първата династия на Вавилон. Те обаче се въздържат от завладяване на Вавилония и се завръщат в Анатолия, където изграждат силно царство, което просъществува до около 1200 г. пр.н.е. По това време то е разрушено от народите от морето (вижте статията за историческия контекст в том II на този коментар), които се местят през Анатолия в търсене на нови домове. Тези по-късни събития обаче попадат извън нашия период и няма да бъдат обсъждани тук.

Хуритите и митани. — Хуритите се споменават в много светски текстове от началото на второто хилядолетие пр.н.е. Говорейки индоевропейски език, те са известни на читателя на Библията под името хорити или хорими (Бит. 14:6; 36:20, 21; Втор. 2:12, 22). Дошли от север, те се заселили в Северна Месопотамия и основали царството Митани, разположено между големия завой на Ефрат и неговите притоци реките Балих и Хабур. Когато египетските царе от Осемнадесетата династия през 16-ти и 15-ти век пр.н.е. изградили своята Азиатска империя, като завладели Палестина и Сирия, те водили няколко войни срещу царството Митани. Въпреки това, към края на 15-ти век пр.н.е. двете нации постигнали политическо споразумение и живели в добри отношения помежду си. По това време хетите станали опасно силни и били смятани за потенциални врагове на египтяните. Хетите най-накрая успяха да победят царството Митани и да го погълнат като част от Хетската империя.

Каситите в Месопотамия. — След като хетите, които извършвали набезите си, разграбили Вавилон през 16 век пр.н.е. и си тръгнали, каситите се възползвали от възможността да се установят като господари на страната. Тези касити, които вероятно са дошли от планините Загрос и са се заселили във Вавилония известно време преди това, започнали управление над Долна Месопотамия, което продължило през следващите няколко века. Отново стигаме до мрачен период от месопотамската история, за който има много малко информация. Въпреки това, повечето имена на каситските царе са известни, а някои писма са запазени и са написани от каситските царе Кадашман-Харбе I и Бурна-буриаш II до Аменхотеп III и IV (Ехнатон) от Египет. Те осигуряват силна връзка между хронологията на Египет и Месопотамия.

Каситите изглежда са въвели един вид феодална система и са разделили страната в големи имения, които в някои случаи съдържаха малки градчета и села. Задълженията на едрите земевладелци към краля обаче не са ясни. Само

Великият град Нипур изглежда се е радвал на полунезависим статут, с местен владетел, който е бил номинално подчинен на каситския повелител.

Условия в Западна Азия по вероятното време на Изхода. — През 15 век пр.н.е., вероятно по времето на Изхода, каситите управлявали местното семитско население на Долна Месопотамия като феодални господари, без стремежи да разширят властта си в някоя от околните страни. Индоевропейските хуритци, или хорити, управлявали арамейско-говорящото население на Горна Месопотамия. На запад от Митанското царство се намирала разрастващата се Хетска империя, която по това време осъществявала силни набези в Северна Сирия, територия, която била претендирана отчасти от Египет, а отчасти от митанийските царе.

Местното население на Сирия и Палестина се е състояло от арамейци на север, хананейци на юг и финикийци в крайбрежния район, като аморейците са били местни владетели на по-голямата част от страната. След военните кампании на Тутмос III, големи части от Сирия и Палестина са принадлежали на Египет. Те са били данъци на фараона, който е имал гарнизонни войски в някои градове и висши комисари в няколко центъра като Яримута в Сирия и Газа в Палестина.

Клинописът е бил познат навсякъде и широко използван във всички страни от Западна Азия. Това обяснява сравнително обширните ни познания за историята от онова време. Дори в Палестина, управлявана през 16-ти и 15-ти век пр.н.е. от Египет, клинописът е бил широко използван. Тази писменост е била използвана не само в кореспонденцията на азиатските владетели помежду си, но и в кореспонденцията им с египетския двор, както знаем от Амарнските писма. Следователно египетските писари е трябвало да научат тази система на писане за отношенията си с азиатските приятели и поданици на царя. По същото време в Палестина са правени експерименти с нова азбучна система на писане, изобретена от някои палестински миньори в Синай. Тази проста система на писане с времето, чрез по-късни модификации от гърците, се превръща в може би най-съвършената писменост, изобретявана някога.

Културният живот достигнал високо ниво в повечето части на Западна Азия по време на патриархалната епоха. Градовете притежавали силни укрепителни системи и добре построени дворци и храмове. Занаятчийството и изкуството били високо развити, а системата за водене на война била усъвършенствана до ниво, на което останала в продължение на много векове след това. Най-голямото подобрение било постигнато около два века преди времето на Мойсей, когато някои народи, известни под името хиксози, които вероятно са дошли отвъд Кавказките планини, въвели коня и колесницата. Това било началото на механичната война и отправна точка за развитието на армиите на колела.

Религиозните представи на всички западноазиатски народи били донякъде сходни. Всички тези народи били политеисти и се покланяли на идоли като видими изображения на своите богове. Местата им за поклонение били или храмови сгради, или свещени места на открито, наричани в Библията „високи места“. Религиозните обреди били свързани с жертвоприношения на животни и други приноси. В някои случаи били принасяни в жертва човешки същества. Боговете обикновено били персонифицирани сили на природата. Сред повечето народи главните роли се играели от боговете на слънцето и луната, но главните божества на другите народи били боговете на бурите или други божества на природата. Боговете на плодородието – Ваал сред ханаанците, Тамуз в Месопотамия – били най-широко почитани и многобройни местни божества, като местните светци покровители, получавали голяма почит.

Всички езически народи от древността вярвали в безсмъртието на душата, чието благополучие се е смятало за зависимо от грижата за тялото и ритуалите, извършвани за починалия. Затова се е полагало много внимание при погребението на мъртвите. За да може починалия да има всичко необходимо, за да се наслаждава на удоволствията на живота, в гробовете обикновено са били поставяни храна и напитки, мебели, инструменти, оръжия и бижута за употреба в отвъдния живот.

II. Египет преди 15 век пр.н.е.

Историята на най-ранния период в Египет, подобно на тази в Западна Азия, е обвита в мистерия и легенди. Учените са се опитвали да открият спомени за някои праисторически събития в древните египетски митове, като например този, който описва борбата между боговете Озирис и Сет за трона на Египет. Но далеч не е сигурно, че тези митове имат някакъв исторически контекст. Праисториците, от друга страна, са разкопали някои села и гробища, които датират в преддинастичния период, но точното датиране на тези предполагаемо ранни останки е също толкова трудно, колкото и ранното датиране в Месопотамия и все още не е постигнато.

Въпреки това, има ясни доказателства, че египетската култура дължи своите импулси на Месопотамия. Най-ранните монументални сгради са построени от тухли, както в долината Тигър-Ефрат, със същите архитектурни характеристики, известни като стени с облицовани вдлъбнатини. И в двете страни подобни художествени дизайни са използвани върху печати и за украса на съдове или други предмети. Също така, идеята за писменост изглежда е достигнала до Египет от шумерите, въпреки че египтяните са развили различна, напълно независима писменост. Сред другите културни постижения, които Египет вероятно е получил от Месопотамия, трябва да се изброят металургията, грънчарското колело и цилиндричният печат.

Хронологията на Древен Египет. — Ранната египетска хронология, подобно на тази на Западна Азия, е претърпяла някои драстични съкращения от началото на века. По това време учените датират началото на династичния период в шестото или петото хилядолетие пр.н.е., а великият американски египтолог Джеймс Х. Брейстед категорично пише, че календарът е въведен в Египет през 4241 г. пр.н.е., „най-ранната фиксирана дата в историята на света, каквато ни е известна“ (История на Египет, стр. 14). Откритията, направени оттогава, показват, че заключенията, довели до тази и други ранни дати, са били погрешни; по този начин учените са били принудени да съкратят египетската хронология дотолкова, че началото на династичния период сега се поставя между 3100 и 2800 г. пр.н.е. Въпреки това учените не са постигнали единодушие относно хронологията на Египет.

Датите, дадени по-долу, са най-ниските, тоест най-късните, приети от египтолозите към настоящия момент. Те признават, че тези от периода преди 2200 г. пр.н.е. може да са отклонени с 50 до 100 години, а тези от 2200 до 2000 г. пр.н.е. може да са отклонени с 25 до 50 години. Едва в Дванадесетата династия, датираща от 1991 до 1778 г. пр.н.е., сме сигурни в правилността на нашите дати, тъй като те се основават на астрономически текстове. За периода след 1778 г. пр.н.е. отново няма сигурност за 200 години, а за датите на Осемнадесетата династия, от около 1580 г. пр.н.е., все още трябва да позволим грешка от няколко години.

Тези забележки са направени, за да предупредят читателя да не приема лесно която и да е от многото противоречиви дати за ранните периоди от египетската история, които ще намери в книгите. Повечето от тези книги вече са остарели, а наскоро издадените съдържат дати, които може да се наложи да бъдат намалени веднага щом се появят допълнителни доказателства.

Следователно датите за третото хилядолетие, които са дадени по-долу, са тези, които понастоящем се приемат от египтолозите, но те не са непременно верни. Историкът обаче се нуждае от дати, за да реконструира историята, защото не може да даде картина на хода на събитията, като напълно игнорира хронологията, дори и да е наясно с нейните несигурности.

Протодинастичният период — Първа и Втора династия. — Малко се знае за този период, през който цялата страна изглежда е обединена под една корона за първи път. Традиционно това постижение се приписва на цар Менес, първият владетел на Първата династия. Преди това обединение — от когото и да е било осъществено — Египет се е състоял от две държави. Това е отразено в титъла на царя, в египетското име на страната, в двойствената организация на управлението, запазена през цялата ѝ история, и много други доказателства.

Системата на писане, използвана в началото на Първата династия, изглежда е без никакви разпознаваеми предшественици. Няма доказателства, че Египет е преминал през етапи на развитие, както шумерите в Месопотамия. Следователно се стига до заключението, че египтяните са възприели напълно развити принципи на писане чрез контакт с друг народ. Тъй като има доказателства, че шумерите са били единственият народ, който е притежавал писменост преди египтяните, е много вероятно идеята за писане да е била предадена на египтяните от шумерите. Първите надписи от Първата и Втората династия са кратки и в съкратена форма. Това е причината да са трудни за четене. Системата на писане обаче вече е била напълно развита и е останала по същество същата в продължение на много векове.

Йероглифната египетска писменост е чисто картинно писане. Знакът може да представлява изображения обект или, съгласно принципа на ребуса, нещо, което е подобно по звук, макар и напълно различно по значение. За да се изясни този принцип, може да се използва английски пример: изображението на лира, струнен инструмент, може да се използва в ребус за лъжец, човек, който казва неистина. В същия смисъл египтяните са използвали изображението на къща, наречено пер, за да изобразят къща, но са използвали същия знак в друг контекст за думата „ходя“, тъй като „ходенето“ се е наричало и пер в египетския език. Такава система на писане се е нуждаела от стотици знаци, за да изрази всяка конкретна и абстрактна мисъл. По този начин египетската система на писане била трудна за усвояване. Отделните знаци по-късно били съкращавани в курсивно писмо, което се нарича йератично, и още повече в по-късната демотична писменост, но останала по същество сложна, докато гръцката азбучна писменост не заменила старата система през християнския период.

В свещения град са открити царски гробници на царете от първите две династии. от Абидос. Гробници на някои от същите царе обаче са открити и в Саккара, некропола на долноегипетската столица Мемфис. Следователно не е сигурно кои от тези структури трябва да се считат за гробници и кои само за кенотафи. Ранните гробници са били построени от тухли и дърво, но към края на Втората династия първите гробни камери са били построени от камък.

Чрез Палермския камък, съдържащ фрагментарни анали от този период, научаваме че от Втората династия насам е било провеждано фискално преброяване на населението на всеки две години, че годишното покачване на нивото на Нил е било внимателно наблюдавано и редовно записвано за бъдещи справки, че корабостроенето е играло важна роля в египетската икономика и че медната индустрия е достигнала толкова голямо ниво, че цар Хасехемуи е поръчал да изработи медна статуя на себе си в реален размер.

Старото царство — от Трета до Шеста династия. — Епохата на пирамидите започва с Третата династия. Развитието на монументални каменни сгради е невероятно бързо. В рамките на 50 години след първото известно използване на камък за облицовка на гробница, цар Джосер построил стъпаловидна пирамида в Сакара, изцяло от камък, висока 60 метра. Той я обградил с множество каменни сгради и оградаща стена, като целият комплекс бил 565 метра дълъг и 126 метра широк. През следващите 75 години работата с камък била толкова добре усвоена, че цар Хуфу (Хеопс) успял да издигне най-великия каменен паметник, строен някога - Великата пирамида в Гиза. Тя била висока 147 метра и се състояла от 6 250 000 тона камък, като всеки блок тежил средно 2,5 тона. Синът му Хефрен и внукът му Микерин построили съседни пирамиди, които били само малко по-малки и все още стоят в цялото си величие.

Царете са строили гробници – пирамидите са царски гробници и нищо друго – които са били предназначени да траят вечно и да осигурят запазването на тялото на царя завинаги. Тези ранни монарси успяват да изградят паметници, които са устояли на разрушителните сили на природата и човека в продължение на хиляди години, но не са били в състояние да гарантират защитата на телата си и на съкровищата, които са взели със себе си в гроба. Нито едно от телата на строителите на пирамиди не е избегнало ръцете на разбойници, а съкровищата им споделят съдбата на собствениците си.

Националните ресурси на Египет са били изразходвани по този начин в продължение на векове, за да се осигурят гробни места за обожествените царе. Докато един цар е бил жив, цялото мъжко население на Египет е било призовано, през сезоните, когато не се е извършвала полска работа, за работа в кариерите, за транспортиране на каменни блокове и за самите строителни операции. Когато такъв паметник е бил завършен и царят най-накрая е починал, нямало облекчение за бедното население, тъй като царският наследник започвал целия процес отначало и е строил друга пирамида. Това продължавало векове; в резултат на това икономиката на Египет се изтощавала, в резултат на което пирамидите ставали все по-малки с всяко поколение, а ферментиращото вълнение най-накрая предизвикало революция, която сложила край на това разхищение на националните ресурси.

Старото царство достигнало високо културно ниво. Това се вижда особено в неговите архитектурни паметници. Техническите и научни постижения на строителите на пирамидите остават изключително забележителни. Чудесно е, че те са били способни да боравят с такива огромни количества камък, без да познават колелото – което се появява в Египет само няколко века по-късно – и без макара или кран. Те са били способни да вършат първокласна работа само с човешка сила с помощта на въжета, шейни, лостове и наклонени рампи.

Постигнатата прецизност е почти фантастична и едва ли може да бъде подобрена от съвременните строители. Великата пирамида може отново да послужи като пример, илюстриращ тази прецизност. Този паметник е издигнат върху първоначално неравно плато, което е било нивелирано толкова точно, че отклонението от истинската равнина от северозападния до югоизточния ъгъл е само 0,004%. Същата прецизност е съществувала и по отношение на квадратността на пирамидата, показвайки грешка от само 0,09% между северната и южната ѝ страна и само 0,003% между източната и западната ѝ страна.

Въпреки че египтяните са имали сложна математическа система, техните математически текстове показват, че са били в състояние да изчислят правилно обема на пресечена пирамида или на цилиндър. В Старото царство медицинската им наука е достигнала ниво на ефективност, което

е бил малко подобрен в продължение на хиляди години. Станал е толкова известен в древния свят, че дори гърците са направили египетски лекар от древността свой бог на медицината.

Също така в изкуството и литературата е зададен моделът за следващите периоди от египетската история и много малко промени във всички тези области са настъпили през цялата древна история на Египет. Това високо културно ниво на цивилизацията на Старото царство е било признато от по-късните поколения, които са нарекли това време класически период на Египет.

Египетската форма на управление по време на периода на Старото царство е била автократична, с цар като абсолютен монарх. Той е бил смятан за „добрия бог“ на Египет.

Нубия е частично покорена и златните ѝ мини са експлоатирани; експедиции са изпращани до Синай за мед и тюркоаз или до Библос за кедрово дърво. Предприети са и някои военни кампании в Палестина, но не е направен сериозен опит за изграждане на чужда империя.

Това Старо царство, считано за славния период от египетската история, е стигнало до край през 22 век пр.н.е. и е последван от време на хаос и анархия. Решаващите фактори за падането му са нарастващата бедност на населението, тъй като цялото богатство на нацията е било използвано за кралски сгради; непрекъснатото увеличаване на властта на местните управители; и фактът, че един слаб крал, Пепи II, е царувал твърде дълго (90 години).

Първият междинен период — Седма до Единадесета династия. — Следващият век и половина е белязан от хаотични условия (около 2150-2000 г. пр.н.е.), като редица местни владетели се опитват да станат върховни царе на страната. Принцовете на Коптос, Хераклеопол, Сиут и Тива се наричат царе, воюват помежду си и се опитват да получат върховенство над цялата страна. Азиатци, вероятно аморейци, появили се в целия Близък изток по това време, нахлуват в Делтата и управляват част от северната страна от Атрибис, тяхната столица.

Запазените текстове от този период ни дават представа за съществуващите социални условия. Всички Барьерите сякаш са се сринали. Богатите хора са обедняли, гробниците на знатните мъртъвци са били разбивани и ограбвани, а много хора са се самоубивали като начин да избягат от мизерията на живота. За първи път в египетската история текстове разказват за мъже, които са станали скептици. Това обаче е било и време на преоценка на духовните неща и много мъдри и морално възвишени поговорки идват от литературата на Първия междинен период, който Брестед нарича „Епохата на характера“.

Много хора сякаш са търсили нови ценности. Когато всички материални ценности са се оказали несигурни, е започнало търсене на нетленно благо и затова в литературата от този период се говори много за ценността на истината, праведността и реда.

Средното царство — Единадесета и Дванадесета династия. — След дълга борба, Принцовете от Тива, класифицирани като царе от Единадесетата династия, побеждават всички свои съперници и стават върховни владетели на Египет през втората половина на 21-ви век пр.н.е. Още веднъж са изпратени експедиции до Синай за мед и тюркоаз и са издигнати монументални сгради за царския господар, „добрия бог“. Някаква революция обаче слага край на тази династия и след няколко години междуцарствие последният везир на предишния цар става монарх на Египет като основател на могъщата Дванадесета династия.

В продължение на 200 години владетелите на тази династия, които преместили столицата от Тива в Лишт В Среден Египет управлявали земята със силни, но отговорни ръце. Те се смятали за пастири на народа, приемайки работата си като тежка отговорност, а не като привилегия. Те стабилизирали икономиката на страната, възобновили външната търговия и минните експедиции до Синай и Нубия и укрепili границите срещу повтарящите се нахлувания на азиатци и нубийци. Те се грижели за обучението на бъдещите царе чрез

назначаване на престолонаследника за съвладетел заедно с бащата, веднага щом кралят прецени, че синът е достатъчно възрастен, за да поеме отговорностите на управлението.

Ако Изходът трябва да се датира в Осемнадесетата династия, Авраам трябва да е посетил Египет по време на Дванадесетата династия, по време на палестински глад, и да се е запознал с фараон, който се е отнасял с внимание и уважение към него (виж Битие 12:16, 20). В една от гробниците на египетски благородник, на име Кнемхотеп, пристигането на 37 палестински мъже и жени е изобразено в цвят. Тази отлично изпълнена и добре запазена стенопис ни дава ярка картина на азиатците от онова време. Тя показва техните многоцветни дрехи, които са различни от египетската бяла рокля, техните оръжия, обувки, лира и други интересни предмети и характеристики. Разглеждайки тази картина, човек може да си представи пристигането на семейството на Авраам в Египет подобно на онези 37 души, чиито картини четката на художник е запазила толкова живо за нас.

Средното царство е имало оживени и до голяма степен мирни връзки с Палестина и Сирия. През този период е записана само една военна кампания срещу палестинския град Сихем, въпреки че липсата на записи може да не дава точна картина на действителните събития. Изглежда, че Египет е смятал азиатските си съседи донякъде за зависими нации, тъй като представители на короната са били разположени в по-големите градове на Палестина и Сирия. Възможно е те действително да са контролирали голяма част от икономическия живот на Сирия и Палестина и със сигурност да са насърчавали приятелските отношения между местните владетели и могъщия цар на Египет.

Финикийският пристанищен град Библос е бил почти египетски метрополис през този период. Местните принцове, които имали хубави аморейски имена, имитирали египетски титли, дворцови церемонии и език. Те получавали ценни египетски дарове от фараоните срещу кедрово дърво и били погребвани като египетски царе с по-малко разкош.

Вторият междинен период — от Тринадесета до Седемнадесета династия. — Бурният живот на Средното царство внезапно приключва, но причините за края му не са ясни. Следващата династия е слаба и е трябвало да споделя властта си с местните владетели.

Към края на 18 век пр.н.е. се случва нахлуване на чужденци, известни под името хиксози. В египетските царски списъци тези чуждестранни владетели са от Петнадесетата и Шестнадесетата династия. Еврейският историк Йосиф Флавий обяснява хиксосите като „царе-пастири“, но знаем, че това име е изопачено име на египетския термин ḥḥaḥ kḥasut, което означава „владетел на чужди страни“. Тяхната етническа връзка все още е донякъде неясна, но имената им, като Якуб-хур или Анат-хур, показват, че много от хиксоските царе са били семити, въпреки че някои може да са били хуритани.

Все още не е сигурно дали хиксосите са нахлули в Египет и са завладели страната чрез военни действия или чрез мирно проникване. Тъй като са донесли със себе си кон и колесница, които дотогава са били непознати на египтяните, изглежда вероятно хиксосите, с превъзходното си военно снаряжение, да са завладели Египет.

Те направили град Аварис в източната Делта своя столица.

Някои от тези хиксоски царе, като Хиан, изглежда са царували над цялата страна, тъй като техни паметници са открити из целия Египет и дори в Нубия. Други хиксоски владетели може да са се задоволили само с номинално управление, докато местни владетели са държали властта в техните области. Знаем например, че през целия период на хиксоското управление египетските принцове на Тива са претендирали за царски прерогативи и се появяват в египетските списъци като Тринадесета и Седемнадесета династия, без прекъсване.

Друга местна династия, така наречената Четиринадесета, със седалище в Ксойс, претендирала за власт в западната Делта.

За съжаление, нашите записи относно това изключително интересно време са много оскъдни и фрагментарни. Хиксосите, като чуждестранни владетели, естествено са били мразени от египтяните. След прогонването им всички техни паметници и записи са били систематично унищожавани, а паметта за тях е била заличена. Следователно имаме само няколко съвременни паметника, които са избегнали яростта на египетските фанатици, заедно с някои очернящи препратки към тях от по-късни писатели и изкривените легенди от много по-късно време, като тези, които Йосиф Флавий е запазил за нас.

Това са причините, поради които големи части от Втория междинен период принадлежат към най-мрачните времена на древноегипетската история, факт, осъждан от историците и библейските учени, тъй като се счита за почти сигурно, че Йосиф е заемал длъжността везир на Египет при един от хиксоските царе. Съществува почти всеобщо съгласие сред учените по този въпрос. Каквато и да е датата, която приемат за Изхода, те са съгласни, че разказът за Йосиф се вписва най-добре в хиксоския период. Библейската хронология също би се съгласила с подобна гледна точка. Откриваме не само археологически доказателства, показващи, че конят и колесницата са се появили в Египет през този период, но и първото им споменаване в Библията във връзка с разказа за Йосиф (Бит. 41:43; 46:29; 47:17). Фактът, че по време на хиксоския период е настъпила голяма социална промяна, при която цялата частна собственост (с изключение на храмовата собственост) е прехвърлена в ръцете на царя, може най-добре да се обясни със събитията, записани в Бит. 47:18–26.

Крайт на хиксоския период настъпва в началото на 16 век пр.н.е. Нашите записи относно тяхното прогонване отново са много оскъдни. Легендарна история от по-късен период разказва за кавга на Апофис, един от последните хиксоски царе, със Секененре, принца на Тива. Тази история не би била от голям интерес, ако мумията на Секененре, която все още е запазена, не показва, че този принц е починал от ужасни рани в главата, вероятно получени в битка. Следователно се предполага, че Секененре е започнал войната за освобождение, с фатални последици за самия него. Синът му Камос продължава войната с известен успех, както знаем от два съвременни записа, но истинският освободител на Египет от чуждо иго е братът на Камос, Ахмос, който води войната чак до портите на Аварис, столицата на хиксосите. Когато Аварис най-накрая е превзет, хиксосите се оттеглят в Палестина и превръщат град Шарухен (Исус Навин 19:6) в своя крепост. Този град също е превзет след тригодишна кампания или след три годишни кампании (записът е неясен). След това хиксосите са прогонени на север, където изчезват, въпреки че е възможно войните на Тутмос III сто години по-късно все още да са се водили срещу остатъците от хиксосите.

Новото царство — от Осемнадесета до Двadesета династия. — Тъй като историческият период на тази статия приключва в края на XV век пр.н.е., тук ще бъде разгледана само историята на Египет при по-ранните царе от Осемнадесета династия, от XVI и XV век пр.н.е. Обсъждане на последните царе от тази династия, от периода Амарна, ще бъде намерено в том II.

Няма прекъсване между освободителите от Седемнадесета династия и могъщата Осемнадесета династия, но от предхристиянските времена Осемнадесета династия се брои от Яхмос, брат на Камос, традиционно смятан за последния цар на Седемнадесета династия. Първите четирима царе от новата династия, Яхмос, Аменхотеп I, Тутмос I и II, управлявали общо около 65 години (около 1570-1504 г. пр.н.е.), били заети с много работа.

консолидирайки царството си и организирайки страната в политическа и икономическа единица. Само Тутмос I имал време да проведе военни кампании с някакво значение. Той си възвърнал Нубия, която станала независима по време на хиксосския период, а също така предприел поход към Палестина и Сирия. Проникнал чак до река Ефрат, която е описана в египетските текстове като „онази обърната вода, която тече надолу по течението, когато тече нагоре по течението“, защото Ефрат тече в посока почти обратна на тази на Нил.

Някой ранен цар от Осемнадесетата династия, може би Аменхотеп I или Тутмос I, вероятно е бил „новият цар над Египет, който не познаваше Йосиф“ (Изх. 1:8), фараонът, който в дух на национализъм гледал на семитските израилтяни в своите предели с подозрение и омраза и започнал потисничеството, което в крайна сметка довело до Изхода.

След краткото управление на Тутмос II, четвъртият владетел от Осемнадесетата династия, Хатшепсут, неговата вдовица, дъщеря на Тутмос I, се възкачва на трона и управлява Египет със силна, но мирна ръка малко повече от 20 години (1504-1482 г. пр.н.е.). От бунт в храма тя е принудена да приеме за съвладетел племенника си Тутмос III, второстепенен жрец в храма на Амен, но успява да го държи на заден план дълго време. Годините на нейното царуване са мирни и проспериращи. Тя изпраща търговски експедиции до Пунт, който вероятно е бил Сомалиленд, и експлоатира мините на Синай и Нубия за мед, тюркоаз и злато. Тя построява в Дейр ел-Бахри в Западна Тива грандиозния погребален храм, който все още се смята за най-красивия от всички египетски храмове, и издига редица от най-високите обелиски, сочещи някога към небето в земята на Нил.

Библейската хронология и историческите обстоятелства сякаш са в съгласие, че Хатшепсут може би е била приемна майка на Мойсей. Възможно е тя да е възнамерявала да направи осиновения си син свой наследник, тъй като горчиво е мразела племенника си Тутмос III, както ясно показват летописите. Възможно е обаче много скоро да е осъзнала, че подобен план би имал малък шанс за успех срещу решителната опозиция на могъщото жречество на Египет. Каквито и да са били планове ѝ, жреците се погрижили Тутмос III, един от техните протежета, да бъде поставен на трона, въпреки че единственото им постижение е, че той е бил толериран като съправител, докато Хатшепсут е жива.

Крайт на Хатшепсут, след царуване от повече от 20 години, е обвит в мистерия. Дали е настъпила от естествена смърт или от насилие, е въпрос на спекулации. Тялото ѝ все още не е намерено и е възможно да е било унищожено, както и паметниците и надписите ѝ. Новият крал направил всичко възможно, за да заличи спомена за омразната си леля и бивш съправител веднага щом се възкачил на трона.

Тутмос III, управлявал около 33 години (1482-50 г. пр.н.е.), се превърнал в най-великия монарх на Новото царство. Във военна кампания към Палестина и Сирия през първата година от управлението си той победил в известната битка при Мегидо коалиция под ръководството на принца на Кадес. Това била първата битка от древността, за която е оцелял подробен запис. Тутмос покорил цяла Палестина и Сирия; той направил кедровите гори на Ливан коронни имоти; той разположил гарнизони в главните градове на Западна Азия; той се появявал лично почти всяка година в чуждестранните си владения, за да демонстрира силата си и да обезкуражи всякакви стремежи към независимост или бунт. Богатството на Азия се изливало в Египет под формата на данък, който бил използван за огромни строителни проекти като храмове, дворци и укрепления.

Аменхотеп II (1450-1425 г. пр.н.е.), син на Тутмос III, който вероятно е бил фараонът от Изхода, е бил велик спортист, който се е отличавал в стрелбата с лък, лова и водните спортове, но е бил и безмилостен и жесток владетел. Записани са няколко военни кампании с него, наложени от бунтове в различни части на империята. Всички опити на покорените народи да си възвърнат независимостта са били потушени с безмилостност и терор. Аменхотеп е наследен на трона от един от по-малките му синове. Тутмос IV (1425-1412 г. пр.н.е.). Има доказателства, че новият цар първоначално не е бил назначен за наследник на баща си, а неочаквано е получил тази чест. Това неочаквано издигане до длъжността престолонаследник би било обяснено адекватно, ако по-големият му брат, наследникът, е бил убит при десетата чума (Исх. 12:29).

Условия в Египетската империя по вероятното време на Изхода. — Египет е в своя политически разцвет при царете от Осемнадесетата династия през 15 век пр.н.е. Той е обединен под управлението на един силен монарх и се радва на националния престиж, който нацията е спечелила чрез прогонването на хиксосите и изграждането на империя, простираща се дълбоко в Африка, както и в Азия. Царете от Осемнадесетата династия, бидейки потомци на освободителите на Египет от чуждо иго, те са били почитани и ценени повече от всички царе преди тях. Това е обяснило и стабилността на династията, която е продължила около 250 години.

Нубия е била ценна част от империята, тъй като е притежавала богати златни мини, произвеждащи толкова много злато, че богатството на фараона по отношение на този благороден метал става легендарно. Царете на Вавилония, Митани и Асирия са молили за злато в почти всяко писмо с думи като тези: „Нека брат ми изпрати злато в много голямо количество без мярка... защото златото е в изобилие като прах в земята на брат ми.“ Нубия, управлявана от вицецар, наречен „царски син на Куш“, е доставяла също добитък, кожи, слонова кост и полускъпоценни камъни; следователно е била важно владение.

Палестина и Сирия станали част от Египетската империя по времето на Тутмос III. В тези страни на местните принцове било позволено да запазят тронове си, но египетски гарнизони били разположени в цялата страна в стратегически разположени градове. Върховните комисари, като представители на короната, следели зорко движенията и поведението на различните местни принцове. Те също така получавали и предавали годишния данък, който осигурявал непрекъснат поток от богатства от Азия в Египет, като кедрово дърво, зехтин, вино, добитък.

Медните мини на Синай са били интензивно експлоатирани и търговските отношения са били поддържани заедно с Кипър, Крит и някои от Йонийските острови. С царете на Вавилония, Асирия и Митани египетският фараон имал добри отношения, като тези царе се наричали един друг „брат“.

Върховенството на Египет в Сирия и Палестина било безспорно и народът на Нилската страна никога не се бил чувствал по-сигурен и могъщ, отколкото през този период. Притокът на богатства от чужди страни направил ненужно налагането на тежки тежести върху египетските граждани и за първи път в историята на Египет била организирана постоянна армия, предимно от чужденци, заместваща народната армия, която служела на царя от незапомнени времена през сезоните, когато никаква полска работа не изисквала тяхното внимание.

Когато местните граждани били освободени от традиционната си служба в армията или от обществени работи, местата им трябвало да бъдат заети от роби, доставяни чрез военните кампании в чужди страни. Нуждата от чуждестранен робски труд също била една от причините.

мотиви за потискане на евреите, които живеели в източната Делта, и за упорит отказ да им позволят да си тръгнат.

Културният живот на Египет е достигнал високо ниво. Различните храмове, построени по време на това време показва изтънчен артистичен и архитектурен вкус. Занаятчийството е било силно развито и красиви предмети на изкуството са били произвеждани по време на Осемнадесетата династия, както показва богатото съдържание на гробницата на цар Тутанкамон. Астрономически, математически и медицински текстове разкриват, че науките са процъфтявали; по този начин Египет с право е могъл да твърди, че е бил не само най-могъщата нация на своето време, но и най-цивилизованата страна.

Такива били условията в страната, където са живели евреите по времето на тяхното потисничество и културните постижения, с които са се запознали по време на престоя си в Египет.

Библиография

Древната история се основава на откритията на археологията, обсъдени в предишната глава. Следователно литературата, посочена в края на тази глава, има определено отношение към историята на античността. Много книги по древна история, разглеждащи периода, обсъждан в тази статия, са остарели, защото през последните десетилетия нашите исторически познания са постигнали голям напредък. Това е особено вярно, тъй като по-старите трудове се основават на твърде строга хронология, която е била променена доста радикално към много по-късни дати за ранния период. Именно с тези резерви са изброени следните книги по древна история.

Кеймбриджката древна история (3-то издание). Редактирано от И. Е. Едуардс и др. Том I, Част 1: Прологомени и Праистория; Част 2: Ранна история на Близкия изток. Том II, Част 1: История на Близкия изток и Егейския регион, ок. 1800-1380 г. пр.н.е. Кеймбридж: University Press, 1970-1973. Пълният 12-томен труд, всяка глава от който е написана от специалист, е най-изчерпателната налична древна история.

ГАРДИНЪР, АЛАН Х. Египет на фараоните. Оксфорд: University Press, 1966. Нетехническо проучване обхващащ периода от Старото царство до времето на Александър Велики.

ГЪРНИ, ОРЕГОН Хетите (преработено издание). Балтимор: Penguin Books, 1961. Актуално тълкуване на историята, изкуство, постижения и социална организация на хетите.

ЩАЙНДОРФ, ДЖОРДЖ, и СИЙЛ, КИЙТ, К. Когато Египет управляваше Изтока (преработено издание). University of Chicago Press, 1957. Авторитетна и актуална история на периода на империята в Египет.

УИЛСЪН, ДЖОН А. Тежестта на Египет. Чикаго: Издателство на Чикагския университет, 1951. 332 стр. Добър, добре... писмена културна история на Египет до края на периода на империята.

Ежедневието в патриархалната епоха

I. Източници на информация

Реконструкцията на начина на ежедневие в древния свят изисква събиране на доказателства от много различни източници. В Египет рисуваните изображения или релефи в гробници ярко изобразяват навиците на хора от всички сфери на живота, техните дрехи, инструменти, мебели, къщи, както и различните занимания. В Месопотамия изходният материал е от по-ограничен характер. Изображенията върху цилиндрични печати, закони и релефи предоставят част от информацията, необходима за описание на навиците и обичаите на тази страна. Други доказателства идват от правни, религиозни и бизнес документи. От голяма стойност са и предметите, запазени в разрушените места в Близкия изток, като домакински съдове, инструменти, оръжия, тоалетни принадлежности, бижута и други предмети от ежедневна употреба.

Следващото описание се основава на този многообразен източник. Трябва да се помни обаче, че доказателствата за някои периоди и области са по-богати, отколкото за други, и някои пропуски в знанията ни все още остават. Когато говорим за навиците и обичаите на хората в патриархалната епоха, имаме предвид времето от около 2000 до 1500 г. пр.н.е. Навиците не винаги са били едни и същи през тези 500 години, нито са били едни и същи във всяка област. Древният свят обаче не е претърпял толкова драстични промени, каквито е претърпял съвременният свят в резултат на забележителните изобретения и открития през последните два века.

Въпреки че през различните епохи на древността са забележими малки промени в културите, животът е бил по същество един и същ през много епохи. Ако човек от 15-ти век сл. Хр. се издигне от гроба си днес, той едва ли би разпознал света, в който е живял някога.

Той би забелязал радикални промени във всеки детайл от живота, в системите за транспорт, комуникации, начина на писане, печат, домакинските уреди, условията на живот, облеклото, медицинските грижи и социалните условия. В древния Ориент това не е било така. Човек от 20-ти век пр.н.е. , внезапно поставен в света на 15-ти век пр.н.е. , със сигурност би видял някои странни неща, които не е познавал, като например коня и колесницата, както и няколко оръжия и инструменти, но би могъл да се адаптира към новата ситуация в рамките на няколко часа. Всъщност, той не би се чувствал твърде не на място в някои части на древния Изток дори днес. Поради тази причина описанието на ежедневието на хората, живеещи в патриархалната епоха, както е представено в тази статия, се отнася доста еднакво за целия разглеждан период. Тъй като обаче двете основни култури на древността, египетската и месопотамската, се различават значително една от друга, те трябва да бъдат разглеждани поотделно.

Палестина и Сирия не са предоставили много източници по обсъжданата тема, поради почти пълната липса на изобразителни доказателства. Описанието на ежедневието в тези страни през патриархалната епоха следователно зависи до голяма степен от археологически доказателства и аналогии от Египет и Месопотамия, които за щастие са предоставили изображения и описания на палестинците.

II. В Египет

Следното описание на ежедневието на египетския селянин, занаятчия и благородник отразява условията от времето на Мойсей в периода на Империята, които не са се различавали много от условията, обичаите и навиците, установени по времето на Авраам в Средното царство.

Селянинът. — По-голямата част от египтяните са били селяни. Те или са притежавали малко парче земя, от чиято продукция е трябвало да се плащат високи данъци, обикновено 20%, или да се обслужва богат земевладелец, храм или цар, чрез обработване на земята и изхранване от този, за когото се е извършвала службата. Именно за тази огромна маса древни египтяни почти нямаме записи. Те са били невнятна група. Те не са имали писари, които да разкажат историята на радостта и горчината им на по-късните поколения в литературни произведения, нямали са средства да построят гробници, чиито стенни картини да разказват историята на живота им. Това, което знаем за по-голямата част от египтяните, идва от забележките и картините на хората от висшата класа, които споменават своите по-малко привилегирани сънародници или изобразяват живота им само дотолкова, доколкото той е имал някакво отношение към самите тях.

Животът на обикновения човек в древен Египет бил много прост. Той живеел в малка колиба, построена от кирпичи, с плосък покрив, състоящ се от слоеве глина, поставени върху някои греди от акациево дърво и рогозки. Един отвор служел за врата, някои по-малки като прозорци. Рогозки от тръстика, които могли да се навиват, гарантирали известна степен на уединение в къщата. Тези къщи нямали много мебели. Повечето хора обаче имали легло, състоящо се от дървена рамка на четири крака. Ленти от кожа, опънати напречно върху рамката, служели като матрак, а облегалка за глава, изработена от дърво или печена глина, като възглавница. Някои къщи имали ниски столове и малки масички, може би дървена кутия, в която могли да се съхраняват някои ценности, и резервно парче плат като дреха.

По-голямата част от останалия инвентар на дома на обикновения селянин се е състоял от керамика, тенджери за готвене, делви, служещи като контейнери за вода, зърно, бобови растения или други хранителни продукти. Семейството е притежавало също дървен гребен с дълги зъби, два воденични камъка за приготвяне на брашно,

и някои прости инструменти за работа на полето, като дървен плуг, няколко бронзови сърпове за жънене на зърно и нож, направен от същия метал. Имаше и мрежи за улов на птици в блатата, както и обикновен стан, на който жените тъкаха.

Бяла препаска за себе си – стандартното облекло на всички египтяни от царя до селянина – и дълги бели рокли за жена му и дъщерите му бяха всичко, от което средностатистическият беден египтянин се нуждаеше като дрехи.

Животът на селянина беше непрестанна борба за оцеляване. Когато наводнението на Нил започна в края на юли, язовирите около всяко поле трябваше да се поддържат в ремонт. Необходима беше постоянна бдителност, за да се гарантира, че всяко поле получава достатъчно от ценната, кална вода, наситена с плодородна почва от Абисинската планинска област. След това нивите били засети; и веднага щом нивото на Нил спаднало, вода била изпомпвана с помощта на водопоглъщащ канал, за да напоява нивите с минимума, необходим за успешен растеж. Тази работа трябвало да се извърши до жътвата, която приключвала през март.

Веднага щом реколтата бъде прибрана, селянинът обикновено трябваше да напусне семейството си, за да служи на царя си в продължение на няколко месеца, докато ново време за сеитба не изискваше завръщането му. Той ставаше войник в армията и участваше в кампании, или беше нает на обществени работи, може би в кариерите, за да произвежда каменните блокове, необходими за храмове, дворци или правителствени сгради, или се занимаваше с транспортиране на строителния материал до мястото, където е бил необходим. От края на март до август практически цялото мъжко население на Египет беше ангажирано в служба на царя. Ако бедният селянин беше на чуждестранен поход и не можеше да се върне навреме, за да се грижи за нивите си, жена му и децата му трябваше да работят двойно повече, за да запълнят мястото на липсващия съпруг и баща.

Въпреки това, средностатистическият египтянин изглежда е бил доволен от съдбата си, както може да се заключи от факта, че почти никога не е имало бунтове срещу съществуващия обществен ред. Стига да е можел да напълни стомаха си с хляб, направен от емер (пшеница), да си хапне любимите ястия от ечемик, леща, лук и чесън, понякога и малко месо, и да си пие рядката бира, той е бил доволен.

Ежедневието често е било нарушавано от празненства, свързани с религията на египтяните. По време на такива случаи е можело да се наблюдават шествия на жреци с техните светилища и богове, както и евтини забавления, като борба - много предпочитан спорт сред египтяните - или акробатика, обикновено изпълнявана от момичета.

Професионалистът. — Животът на професионалния занаятчия е бил различен, независимо дали е бил дърводелец, каменоделец, чертожник, художник, скулптор или писар. Той е живял в града, е работил или за краля, за богати държавни служители, или за храм, е имал по-добра къща от селянина, по-добри мебели и по-голямо разнообразие от храна, тъй като заплатата му е позволявала известен лукс. Въпреки това, дори тези хора не са ни оставили много сведения за собствения си живот, тъй като са работили за други и с малки изключения не са имали средства да построят гробници, в които да бъде изобразена житейската им история и паметта им да бъде увековечена. Те били щастливи, ако могли да си позволят да поставят стела, на която накратко да е разказана историята на живота им.

Аристокрацията. — Освен кралското семейство, най-привилегированите хора в древен Египет са били държавните служители и жреците. Повечето от тях са били богати и са притежавали красиви имения с разкошни домове. Къщата на аристократа, обикновено заобиколена от висока стена, се е състояла от спални, хол, баня и външна кухня, отделена от къщата, с помещения за прислугата и склад. Вътре в стените е имало добре поддържана градина, в която е имало басейн, заобиколен от...

симетрично засадени дървета и цветни лехи. Благородните египтяни са били любители на красотата, симетрията и природата.

Леглото на благородника се различаваше малко от това на бедняка, но беше направено от по-добро дърво, с крака, издълбани във формата на лъвски лапи, и вероятно инкрустиран с кост или слонова кост. Обикновено е бил дълъг само четири фута, тъй като египтяните са спали с прибрани крака и затова не са чувствали нужда от легла с нормален размер. Подглавниците им са били издълбани от дърво или от камък. Меките възглавници са били непознати на египтяните, може би и на хората от древна Палестина. Следователно вероятно за Яков не е било трудно да използва камък като подглавник през нощта, която е прекарал близо до Ветил на път за Харан. Леглата са били разположени във вътрешността на един вид палатка, върху която са били поставени тънки завеси, за да не влизат комари. Нисък стол, няколко кутии, съдържащи семейните вещи от лен, и тоалетка с козметиката на дамата, боя за очи, руж, бронзова самобръсначка, метално огледало и ковчеже за бижута - това са съставлявали останалата част от обзавеждането на спалнята.

Банята и тоалетната имаха преградна стена, зад която слуга можеше да излива вода върху човека, стоящ в банята, върху издълбана подова плоча, която имаше дренаж в леген, разположен на по-ниско ниво, обикновено извън къщата.

Холът не разполагаше с много мебели. Няколко резбовани дървени стола с ниски облегалки и една-две маси вероятно бяха всичко, което холът съдържаеше. Хората сядаха на масата да се хранят. Играеха и игри, наподобяващи шах, докато седяха на масата.

Дрехите на благородния египтянин също били много прости. Обикновено той носел само препаска, изработена от фин египетски лен, известен с качеството си в целия древен свят. Тя била безупречно чиста, а предната част била колосана. Всъщност, тя била прана, колосана и гладена от перача всеки ден. Богатият египтянин имал и дълга, подобна на туника дреха с къси ръкави, както и определен брой бели рокли за официални функции. Носел сандали и обикновено носел жезъл като знак на властта си.

В официални случаи той носел перука. Повечето благороднички носели рокли, изработени от едно парче много тънка материя, която не успявала да скрие адекватно чертите на тялото им, с което египетските жени изглежда са се гордели. Платът бил толкова фин, че дамската рокля можела да се промуши през пръстен.

Дните на египетския благородник преминавали в изпълнение на официалните му задължения, било то в храма, ако е бил високопоставен жрец, било то в кабинета си, ако е бил съдия, кмет на града или началник на област (номарх). Тези задължения обаче му оставяли достатъчно време да инспектира фермите си, различните работилници, където слугите му били заети с варене на бира, производство на вино, печене на хляб, клане на волове и извършване на други черни задачи. Тъй като строежът на гробницата на богатата продължил много години, той често проверявал напредъка на работниците, които извършвали разкопките, изрязването на релефи, рисуването и изписването на надписи и многото други подробности, свързани с изграждането на гробница.

По време на Старото царство, през третото хилядолетие пр.н.е., повечето благородни египтяни са строили гробниците си близо до пирамидите на своите царе. Такива гробници са се състояли от гробна камера, вкопана в земята, и сложна конструкция над земята, която е служила като гробничен параклис. Някои са имали една стая, други - много стаи. Релефите, покриващи стените, разказват за ежедневието на собственика, което той се е надявал да бъде увековечено по магически начин след смъртта му чрез ефикасността на тези стенни картини. За нас картините са от голямо значение.

важност, тъй като те илюстрират живота му от люлката до гроба и са основен източник на знания за египетската култура.

От Средното царство нататък (2000 г. пр.н.е. и нататък) повечето гробници са били издълбани в скалните отвесни стени на западната пустиня. Те обикновено са се състояли от тунели и камери с различни форми и дизайни. Входът е бил през веранда, издълбана в живата скала, с колони, поддържащи покрива. Тясна зала е водила към един или повече параклиси, а оттам към мястото зад която се е намирала действителната гробница, съдържаща балсамираното тяло на собственика на гробницата. Той е лежал в ковчега си, направен от дебели дървени дъски, богато изрисувани. Всички стени на гробницата, параклисите и залите са били покрити с картини или скулптурни релефи, които също са били изрисувани.

Всеки собственик на такава гробница е правил през живота си грижи за правилното продължаване на погребалния култ след смъртта си. Той е дарявал гробницата си с ниви и слуги, които е трябвало да носят произведенията на погребалните жреци. Тези жреци е трябвало да изпълняват предписаните ежедневни обреди и да носят необходимите дарове под формата на храна, напитки и тамян, за да може починалият да се наслаждава на живота в отвъдния живот, както е желал, докато е бил още жив. В подредени и проспериращи времена погребалният култ за някои гробници е продължавал без прекъсване в продължение на векове, но в други периоди грижата за гробниците и изпълнението на погребалните задължения са били пренебрегвани много скоро след смъртта на собственика на гробницата.

Богатият египтянин имал и малка флотилия от лодки по Нил, от които се нуждаел за пътуване. Египет нямал пътища. Нил бил артерията на комуникациите. Когато чиновникът трябвало да пътува, за да посети двора или да посети района, над който управлявал, той имал лодка с каюти, в която намирал много от удобствата на дома си. Други лодки го следвали с провизии и слуги. Едната съдържала кухня, където се приготвяла храната му, а другата - пекарна, от която си набавял ежедневните лакомства.

За развлечение благородният египтянин се занимавал с риболов и лов, както показват многобройните изображения в гробниците. Риболовът се е извършвал с помощта на копия от плоска лодка, а ловът на птици - с помощта на тояги или мрежи в блатата.

Нерядко в домовете на богатите се провеждали социални събирания. Приятели били канени да гледат борчески представления между мъже и акробатика на жени. Оркестър, състоящ се от 22-струнни арфи, 6-струнни лири, 3-струнни лютни, двойни тръстикови гайди и дайрета, осигурявал весела музика, на която танцували тънко облечени момичета. Всички гости, слуги и изпълнители носели на главите си конус с парфюм, който се топял и изпълвал дрехите на всички присъстващи, както и въздуха, с тежък аромат. Навсякъде се виждали букети от свежи цветя, а множество слуги осигурявали на гостите не само всички лакомства, които Египет произвеждал, но и големи количества бира и вино. В края на тези партита гостите трябвало да бъдат отведени или дори занесени до домовете си.

Роби.—Робството не е играло толкова голяма роля в древен Египет, колкото в някои други страни. Въпреки това, роби е имало във всички домакинства на богати и благородни египтяни. Чуждестранните войни довели в Египет много затворници, които станали роби. Най-общо казано, много от тях се справили добре в Египет и като домашни слуги имали по-лесен живот, отколкото са познавали като свободни граждани в родните си страни. Всъщност много от тях живели по-лесен живот от египетския селянин, като някои от тях стигнали до богатство и почит. Царете от Двадесет и втората династия от 10-ти век, например, били потомци на либийски роби, които първо се издигнали до пълноправни граждани, след това до местни владетели и армейски командири и накрая до заемане на трона.

Религия. – Тук е възможно само бегло да се разгледат религиозните вярвания на египтяните. Египтяните са били политеисти, вярвайки в съществуването на множество богове, за които се предполага, че имат различни функции. Богът на слънцето Ра, по-късно Амен-Ра, е стоял начело на боговете. Неговият секретар, Тот, е записвал човешките действия. Задълженията на другите богове са били разпределени помежду им, като единият е бил покровител на Нил, другият на земята, единият е бил богът на мъртвите, а третият – покровител на бременните жени. Управляващият бог на Египет обаче е бил човешко същество, фараонът, наричан „добрият бог Хор“. Той е бил смятан за физически син на Ра, царуващ над Египет като видим представител на семейството на невидимите богове. Смятало се е, че всички богове притежават много човешки черти и са способни да мразят и обичат, да нараняват и убиват, а от своя страна да бъдат ранявани и убивани. Много от боговете са били изобразявани като притежаващи черти на животни и затова животните, на които са били оприличавани боговете, са били считани за свещени на места, където тези богове са имали храмове. Котката, например, е представлявала богинята Бастет, Амен е била представена от овен, Хатор от крава, а Хекет от жаба.

Религиозните задължения на египтяните се състояли в подпомагане на изграждането и запазването на храмове, в издръжката на многобройния им персонал и в споделяне на разходите за ежедневните приношения, свещените празници и шествия. Всички дейности в живота били регулирани от надежди и страхове, свързани с живота на „запад“, отвъдното. Смятало се е, че всяко добро дело, извършено за благополучието на починал човек, ще бъде от полза не само за получателя на дара, но по-късно и за този, който е изпълнил благочестивото погребално задължение.

Че древният египтянин е бил наясно с моралните си задължения към ближния си и неговите богове са очевидни. Това е видно от отрицателните признания, съдържащи се в Книгата на мъртвите, магически документ, който се поставял в ковчега на починалия и се смятал за паспорт за отвъдния свят. Египтянинът вярвал, че след смъртта ще трябва да се яви пред 42 съдии, които можели да разследват дали е готов да влезе в света на блажените мъртви. Тази готовност се определяла от начина на земния му живот. Предполагало се е, че е готов да даде правилни отговори на 42-мата следователи, защото е носел със себе си отговорите, написани на папирус. На първия съдия той казал: „Не съм извършил грях“, на втория: „Не съм ограбил“, на третия: „Не съм измамил“ и т.н. В хода на това задълбочено разследване той отричал, че е убил, откраднал, използвал фалшиви везни или теглилки, бил е свадлив, извършил е някакви неморални действия или е направил нещо против храм или бог, с други думи, че е бил невинен.

Това, че животът на египтянина не е бил в хармония с неговите етични и морални знания, е... познато от оплакванията на бедните и случайните документални препратки към всякакви несправедливости, извършвани навсякъде. Египтянинът обаче вярвал, че Книгата на мъртвите, с нейните магически формули, осигурява лек за греховете му и гарантира достъп до по-добрия свят. Смятало се е също, че погребалният култ, с неговите жертвоприношения и грижи за тялото, има магически ефект върху благополучието на починалия.

Египтянинът не вярвал във възкресението на тялото. Той обаче вярвал, че грижата за тялото в този свят, принасянето на жертви и извършването на определени обреди ще бъдат полезни за починалия в другия свят. Взети са предпазни мерки, за да се гарантира благополучието на починалия, в случай че живите пренебрегнат задълженията си по този въпрос. Имитации на жертви са били издълбани в стените на гробниците и всички желания на починалия са били записвани в надписи. Смятало се е, че тези релефи, картини и

Текстовете биха били достатъчно надеждни заместители на липсващите погребални обреди, в случай на нужда.

Вярвало се е, че животът в другия свят е продължение на живота на земята, с това разликата, че всички неприятни преживявания от предишния живот, като болести, разочарования или нещастия, няма да се повторят. Поради тази причина приятните фази от ежедневието на собственика на гробницата и неговото семейство са били описани с всички подробности посредством картини или релефи, но никога не са били изобразявани болести или други неблагоприятни обстоятелства, които биха могли да се изпречат на пътя му в живота. Знаем например от хирургически папируси и чрез доказателствата от мумиите, че древните египетски хирурзи са извършвали успешно всякакви операции, но никоя от тях никога не е изобразена в гробница или храм, с изключение на обрязването, което очевидно се е смятало за религиозно събитие, както сред израилтяните.

III. В Месопотамия

Горното описание на египетския ежедневен живот отразяваше предимно условията, навици и обичаи от 15-ти и 16-ти век пр.н.е., от който период е наличен богат илюстративен и документален материал. За описание на ежедневието на месопотамския гражданин е избран 18-ти век, времето на Хамурапи. Законодателният кодекс на Хамурапи ни позволява да получим по-ясна картина на социалните условия, съществуващи по това време, отколкото във всеки друг период от патриархалната епоха. Също така, за този период е наличен по-голямо количество изворов материал под формата на писма и икономически текстове, отколкото за времето на Мойсей, когато Месопотамия е била управлявана от сравнително слаби вавилонски, асирийски и митанийски владетели.

Три класи.— Населението на Месопотамия по време на патриархалната епоха се е състояло от три класи: (1) западната семитска или аморейска аристокрация, към която е принадлежал и царският дом, (2) свободните граждани на семитското и шумерското население, които са живели в страната от времето преди аморейското завоевание, и (3) робите, предимно чужденци. Първата класа е била политически и финансово, втората числено - най-силната. Броят на робите обаче никога не е бил много по-малък от този на свободните граждани на страната, тъй като Месопотамия винаги е имала много голям брой роби. В Египет единствените, които са имали роби, са били богатите и някои ветерани, на които са били давани военнопленници като награда за храброст; но в Месопотамия, където цената на един роб е била само около 40 шекела (около 12 долара), почти всеки гражданин е имал един или повече роби за полската си работа, изпълнението на домакински задължения и неквалифициран и квалифициран труд.

Запазването на древните месопотамски закони ни позволява да разберем доста добре социалното положение на различните класи на обществото. Фактът, че тежестта на наказанието за нараняване или раняване на определени граждани е зависела от техния социален статус, ясно показва разликата в ценността, придавана на различните членове на обществото.

Робите естествено са имали по-малко права от двата класа граждани, въпреки че законът им е давал определени права. Например, на тях им е било позволено да натрупат известно имущество, което с течение на времето може да е достатъчно голямо, за да осигури цената на освобождаването им. Те са имали право да се оженят за свободен гражданин и децата, родени от такъв съюз, са ставали свободни граждани. Непрекъснатите завоевателни войни на вавилонските царе са осигурявали постоянен поток от чуждестранни роби, които обикновено са идвали в страната като военнопленници. Цялата икономика на страната се е основавала на евтиния труд, извършван от робите; следователно свободното население на страната се е радвало на сравнително висок жизнен стандарт.

Земеделие. — По-голямата част от земята принадлежала на короната, храмовете или на богати търговци. Тези собственици я отдавали под наем на арендатори, които трябвало да плащат от една трета до половината от реколтата като наем за нивите, въпреки че собственикът трябвало да авансира посевното зърно. Всеки арендатор бил задължен по закон да обработва земята под негова грижа или да компенсира собственика за загубата на неговия дял от реколтата. Почти цялата полска работа всъщност се извършвала от роби, въпреки че всички арендатори били свободни граждани.

Основните селскостопански продукти на Месопотамия са били ечемик, пшеница и фурми. Нивите, произвеждащи пшеница и ечемик, са били обработвани с примитивни плугове. Тези дървени плугове, подобни на тези, които все още се използват днес в някои части на Близкия изток, са изобразени на древни релефи и печати. Те са били теглени от волове и са имали прикрепена към тях фуния, през която семената са били насочвани в браздите едновременно с оранта на полето.

Финиковата палма, растяща пишно в алувиалната почва на Долна Месопотамия, е била един от основните източници на богатство на страната. Плодовете му са били една от основните хранителни стоки на вавилонците, сокът му е добивао палмова захар, влакнестата му кора е била подходяща за тъкане на въжета, стволът му е осигурявал лек, но здрав строителен материал и не на последно място, сокът му е можел да се превърне и в ценена напитка. Поради това засаждането на фурмови градини е било насърчавано от държавата. За тази цел са били раздавани празни парцели земя и гражданинът е можел да получи такава нива, без да плаща годишен наем. Той е засаждал и обработвал земята в продължение на четири години, но на петата година от наемането си първоначалният собственик на земята е получавал половината от градината като плащане.

Тъй като валежите в Месопотамия са недостатъчни за земеделските нужди на земята, Изградени са напоителни канали, пресичащи страната във всички посоки. Те автоматично са се захранвали с водите на Ефрат и Тигър по време на пролетните високи води. Веднага щом нивото на реките спаднело, започвала трудоемката задача да се издигне водата от долното течение на реката до нивото на по-високо разположените канали. Това се е правело с помощта на водоструйки, работещи на ръка, чрез примитивни напоителни машини, управлявани от волове, или чрез леки водни колела. И трите метода за доставяне на ценна напоителна вода до полетата се използват в Ирак дори днес. Тъй като речната вода съдържала много тиня, която потъвала на дъното на каналите, повдигайки по този начин коритото им, каналите е трябвало да бъдат многократно изкопавани. Тази тиня се изхвърляла от двете страни на каналните брегове, които с времето ставали толкова високи, че било трудно да се постави тиня върху тях. След това е трябвало да се изкопаят нови канали. Поради тази причина днес се виждат останки от стари канални брегове, простиращи се успоредно на тези от по-късни времена. Задължение на местните управители беше да се грижат каналите да се поддържат в добро състояние. Тези служители имаха правото да реквизируют хора от села или полета, които се намираха в непосредствена близост до части от канала, нуждаещи се от ремонт или почистване. В замяна на тази работа селяните имаха право да ловят риба в онези участъци от каналите, които бяха под тяхна отговорност. Риболовът в чужди води беше забранен. Риболовът с въдица и мрежа беше обичайна дейност; следователно запазването на правата в местните води беше ревниво пазено.

Въпреки че речният транспорт не е бил единственото средство за транспорт, както в Египет, той въпреки това е бил много важен отрасъл от икономиката на земята. За кратки разстояния е бил използван кръгъл съд, наричан днес гуфа. Той е бил направен от ракиа, покрита с битум. По-големите лодки са били салове, изработени от животински кожи, надувани с въздух. Те също продължават да се използват и такъв поплавок сега се нарича келек. Също така използването на салове от дървени трупи и

Съществуването на истински баржи е засвидетелствано в древни записи. Заплатите на лодкостроителите, както и на лодкарите, са били регулирани от закона.

Търговия. — Семитското население на Месопотамия винаги е било ангажирано с търговски предприятия със съседните си страни - Елам на изток, Мала Азия и Сирия на запад, Палестина и Египет на югозапад. Тази международна търговия е довела до значителен растеж на градовете. Кервани са свързвали различните части на познатия свят и са донасяли в Месопотамия продукти от други земи. Товарното животно е било почти изключително магарето, тъй като е имало малко коне и само малък брой опитомени камили преди средата на второто хилядолетие пр.н.е.

Търговците в градовете са имали установени агенти в чужди страни и пътуващи агенти, които са пътували с керваните между Месопотамия и други земи. Печалбите са били разпределяни по равно между търговците и агентите. Всички споразумения са били сключвани в писмена форма и са били надлежно заверени и подпечатани. Месопотамия е изнасяла текстил, фурми, цилиндрични печати, лапис лазули, но е внасяла мед от Мала Азия, сребро от Кипър, фина керамика от Сирия, както и зехтин и кедрово дърво.

Градски живот и дом. — Градовете и селата са били планирани по научен начин през цялата патриархална епоха. Улиците не са били изцяло прави, но всички пътни артерии са минавали през тях, а градските блокове са били с доста правилни размери. Всички частни къщи са били здраво построени от изсушени на слънце тухли, но са били върху основи от печени тухли. Всички къщи са били задължени по закон да се поддържат в добро състояние. Строителите са били отговорни за качеството на строителството. Ако една къща се срути и рани или убие някого, изпълнителят е бил наказан. В някои части на провинциалните къщи са били само еднотажни; в други части повечето къщи са били двуетажни сгради. Месопотамските къщи като цяло са имали открит двор в средата, заобиколен от различни стаи. Двуетажните сгради са имали спални на втория етаж, до които е можело да се стигне по стълбище. Това стълбище е водело и до покрива, който е бил използван за спане през горещия сезон.

Някои от по-големите градове като Ур и Вавилон са имали редовни канализационни системи от глинени тръби, към които са били свързани частни къщи.

Мебелите на древните месопотамци не са толкова добре познати, колкото тези на Египет. тъй като влажният климат не е запазил никакви реални екземпляри. Върху релефите е изобразена само мебелировка от царския дворец, обикновено само трон или диван. Изображенията върху цилиндрични печати, които понякога изобразяват някои мебели, са твърде схематични, така че не могат да се разпознаят детайли. Следователно, реконструкцията на интериора на среднестатистическа месопотамска къща е все още невъзможна. Може да се каже обаче, че хората от долината на Ефрат и Тигър не са седнали на масите, както е било обичайно сред гърците и римляните, а са седели на столове, както е било обичайно и в Египет.

Месопотамските рокли покривали много повече от тялото, отколкото дрехите на египтяните. Повечето рокли били изработени от вълна, но в асирийския регион се изработвал и лен. Повечето хора носели дълги дрехи, които прилягали плътно по тялото, и върхна дреха, подобна на роба. Последната обикновено имала бродирани ресни с доминиращи цветове червено и синьо. Сандалите били изработени от слама или кожа, а шапката обикновено била вълнена шапка.

Семейният живот, както и всичко останало, се регулирал от закон. Това се отнасяло за брака, развода, осиновяването на деца, наследяването и правата на вдовиците. Забележителен факт е, че древният вавилонски закон давал на жените значителни права и известна степен на независимост.

Във Вавилония и Асирия мнозинството от държавните служители са били от Семитска аристокрация. Управители на провинции и области, кметове на градове, съдии, събирачи на данъци, гадатели и лекари принадлежали към тази привилегирована класа хора. Въпреки че на тези хора били предоставени определени привилегии по закон, те трябвало да действат, управляват и работят в рамките на закона. Всеки гражданин трябвало да служи на своя крал като войник в определени моменти и бил длъжен да се грижи за семейството си в такива извънредни ситуации.

Религия и вяра в задгробния живот. — Религията на вавилонския народ е била политеистична. Мардук, като бог-създател, е бил титулярният глава на всички богове и е получавал най-големи почести в официалния култ. Много други богове обаче, като Син, богът на луната, и Ишар, богинята на любовта и плодородието, са притежавали много храмове и култови места. Всеки човек имал свой любим бог и отправял молитвите си предимно към този бог, въпреки че можел да включи и някои други по общ начин, за да не обиди никого, като ги пренебрегне. Следната вавилонска молитва може да послужи като пример:

„Боже мой, Който си разгневен, приеми молитвата ми, богине моя, Която си разгневена, приеми молбата ми.“
Приеми молбата ми и нека духът ти бъде в покой. О, богиньо моя, погледни ме със съжаление и приеми молбата ми. Нека греховете ми бъдат простени, престъпленията ми бъдат заличени. Нека забраната бъде разкъсана, нека оковите бъдат разхлабени. Нека седемте ветрове отнесат въздишките ми. Ще изпратя нечестието си, нека птицата го отнесе към небесата. Нека рибите отнесат нещастieto ми, нека реката го отнесе. Нека полските зверове го вземат от мен. Нека течащите води на реката ме измият.“

Сред древните вавилонци е имало истинско съзнание за греха. Те са усещали последствията от греха и свързаната с него вина много повече от египтяните, които са се престрували на невинни. Това може да се види от писмените молитви, като цитираната по-горе, в които божеството е помолено за милост и прошка, а също и от въпросите, които са били задавани относно причините за нещастията, които са виждали да сполетяват хората. Задавани са въпроси като следните: „Отчуждил ли е бащата от сина си или сина от баща си? Отчуждил ли е майката от...“

дъщеря си или дъщерята от майка си? ... Отказал ли е да освободи пленник? Затворил ли е пленник от светлината? Извършил ли е грях срещу бог или срещу богиня? Насилил ли е по-възрастен от себе си? Казал ли е „да“ за „не“ или за „да“? Използвал ли е фалшиви везни? Приел ли е погрешно сметкване? Поставил ли е фалшив ориентир? Нахлул ли е в къщата на съседа си? Приближил ли се е до жената на съседа си? Пролял ли е кръвта на съседа си?“

Тези примери ясно показват, че природата на греха и неговите зли последици не са били непознати за древните и че Павел е бил прав, твърдейки, че езичниците „показват делото на закона, написано в сърцата им, като съвестта им свидетелства за това, а мислите им се обвиняват или се оправдават един друг“ (Римляни 2:15).

Както е било вярно за повечето древни народи, хората от месопотамската долина са вярвали във форма на живот след смъртта. Те вярвали, че властта на смъртта се простира над човечеството, растителния и животинския свят, както и над боговете. Те обаче смятали, че смъртта е резултат от естествената конституция на човека, закон, божествено постановен по време на сътворението на човека, дори когато смятали, че грехът е част от първоначалната природа на човека. Те вярвали, че човекът е създаден от смес от глина от земята, направена от Тиамат, и кръвта на Кингу. Тъй като и Тиамат, и Кингу са били зли богове, преди да бъдат убити, е било съвсем естествено човекът да е бил зъл от самото начало, тъй като е бил направен от две субстанции, произлизащи от зли богове. По този начин човекът косвено е хвърлил вината за греховната си природа върху боговете.

Вярвало се е също, че след смъртта духът се прехвърля от един начин на живот или съществуване в друг, но благополучието на духа на мъртвия зависи от грижите, които тялото получава на земята. Тъй като смъртта може да бъде ускорена, а животът съкратен чрез грехове,

Смъртта можела да бъде отложена, а животът удължен чрез благочестиви дела и точно изпълнение на задълженията към боговете. Обаче, за никого и по никакъв начин не е имало бягство от смъртта. Смятало се е, че обиталището на починалите е във вътрешността на земята. Но относно условията на отвъдния живот е имало много неясноти и объркани мисли. Въпреки че вавилонските истории включват препратки към възкресението на някои древни герои, които отново са умирали след кратко време, древните вавилонци не са вярвали в бъдещо възкресение на тялото.

IV. В Палестина

Трудно е да се опише ежедневието на ханаанския народ по време на патриархалния период. Възраст, тъй като знаем толкова малко за тях. Почти няма писмени сведения за Палестина от този период, а малкото, които са открити, са много кратки. Следователно, ние сме в състояние да опишем, с някаква степен на точност, само няколко фази от палестинския живот преди 15-ти век.

Населението.— Населението на Палестина през първата половина на второто хилядолетие се е състояло от хора, живеещи в малки градове и села, и от номади, живеещи в покрайнините на плодородната земя и преместващи се от място на място в търсене на пасища. Повечето градове са били защитени от добре построени стени и рядко са имали повече от една порта. С изключение на някои от пристанищата като Библос и Угарит в Сирия и Газа в Палестина, градовете рядко са обхващали повече от 15 акра.

Управляващата класа в цяла Палестина по време на патриархалната епоха се е състояла от амореи, чийто начин на живот вероятно не се е различавал от този на жителите на Месопотамия. Те естествено са живели в градовете, контролирали са областта и е възможно да са притежавали голяма част от земеделските земи. Къщите им не са се различавали съществено от тези в Месопотамия, които вече са били описани. Разкопките обаче показват, че повечето палестински къщи са били с по-малки размери от тези в долината на Ефрат и Тигър. Търговците и селяните в Палестина са принадлежали към различните племена на ханаанците.

За разбиране на външния вид, бойните оръжия и облеклото на тези хора Поучителна е цветна стенна картина в гробницата на египетски благородник в Бени Хасан. Тя описва пристигането на 37 палестинци, от които всъщност са изобразени 15. Тези светлокожи мъже и жени, в рязък контраст с тъмнокожите египтяни, показани на същата картина, са водени от своя вожд. Той носи доброто аморейско име Аби-шар, което означава „Баща ми е цар“, и титлата „Владетел на чужда страна“. Той и двама от другите мъже, които го придружават, са показани облечени в цветни дрехи, които покриват телата им от раменете до коленете, но оставят ръцете и едното им рамо свободни. Червеният и син цвят доминират във вълнените дрехи на всички показани мъже и жени, но облеклото на вождя има най-сложния модел от всички. Трима от другите мъже носят само набедрени превръзки с прост червен модел на бял фон. Двама мъже имат дълги бели дрехи. Четирите жени, показани на снимката, носят цветни рокли с дизайн, подобен на този на мъжкия костюм. Роклите им обаче са по-дълги, стигащи под коленете им. Женските дрехи също показват сложни шарки от сини и червени фигури, вплетени в плата. Малко момче носи само червена препаска.

Мъжете носят сандали, с изключение на вождя и още един мъж. Те бяха вероятно е направена от кожа, въпреки че това не може да се определи от картината. Жените и малкото момче носят някакви затворени обувки или мокасини. Не е ясно защо вождът е показан бос, докато свитата му, с едно изключение, носи обувки или сандали.

ясно. Всички мъже имат тъмна коса, подстригана на врата. Показани са и със заострени бради, но горните им устни изглежда са били обръснати. Жените са показани с дълга, свободно носена коса, въпреки че пръстен или лента, носена на върха на главата, е предотвратявала падането на косата върху лицата им.

Някои от мъжете, както и момчето, носят дълги копия; двама мъже имат големи лъкове, а на гърбовете си носят колчани със стрели. Няколко мъже имат тежки тояги за хвърляне, а един носи голяма брадва. Двама мъже носят мехове за вода на гърбовете си; един свири на осемструнна лира с правоъгълна форма. Магаретата, използвани за транспорт, носят някои от децата на семейството, както и някои предмети, за които се смята, че са ковашки мехове. Ако действително са носили мехове, това би предполагало, че тези палестинци вероятно са били професионални работници с метал, въпреки че придружаващият надпис гласи, че са донасяли в Египет стибium, желана козметика.

От това описание може да се види, че изображението на гробницата на Бени Хасан ни дава отлична представа за външния вид на палестинския народ и няма да сгрешим много, ако си представим Авраам, който е живял по времето, когато е направена тази картина, като „владетел на чужда страна, Абишар“, а семейството и обкръжението на Авраам – като тези на Абишар.

Земеделие и животновъдство. — По-голямата част от населението на Палестина се е състояло от селяни. Не е известно дали те са били собственици на земята си или само арендатори. Основните продукти на страната им са били ечемик, пшеница, грозде, смокини и маслини.

Земеделието в Палестина не е зависело от наводнения или напоителна вода, както в Египет и Месопотамия, а от дъжда. Следователно дъждът, падащ от октомври до април, е бил от решаващо значение. „Ранният“ дъжд идва през октомври и ноември, омекотявайки почвата достатъчно, за да позволи оран и сеитба. Обилните валежи през декември и януари проникват дълбоко в земята и карат реколтата да расте. Леките превалявания на „късния дъжд“ през пролетта са необходими за узряването на зърното. Количеството дъжд, а следователно и плодородието, зависели от географията и топографията. Западните склонове на планините били плодородни, но източните склонове били пустинни.

Виното се е произвеждало в скални преси за вино, където гроздето се е тъпкало от краката на лозарите (виж Амос 9:13). Канал е водил от пресите до корито, където се е събирал гроздовият сок, тирош. Той е ферментирал чрез добавяне на мая, шемер. Готовото ферментирало вино, хемер, се е съхранявало в големи делви или амфори.

Зехтинът се е произвеждал и в преси на открито, издълбани в скалата. В тези преси, с форма на чаша, маслините са били мачкани с камъни и маслото се е отвеждало през канал до събирателно корито. То се е използвало за приготвяне на храна (вж. Лев. 2), като лекарство (вж. Ис. 1:6, полето), за помазване на тялото (Михей 6:15) и като гориво за лампи (Исх. 27:20). Зехтинът е бил един от основните износни продукти на Палестина и Сирия, защото маслиновото дърво е било чуждо на големите цивилизовани земи Египет и Месопотамия, където са били необходими големи количества масло.

Богатството на Ханаан се е състояло не само от селскостопански продукти, но и от добитък, особено кози и овце. От тях се е добивала вълна за тъкане на дрехи, кожи за мехове, сандали и палатки, мляко за производство на масло и сирене, както и месо за храна и за жертвоприношения. Очевидно е бил изнасян и добитък, тъй като споменаванията за палестинските...

Говедата се появяват в египетските надписи. Възможно е обаче добитъкът да е достигнал Египет като военна плячка или като данък.

Технически постижения.—Палестина е била данник на Египет през по-голямата част от патриархалната епоха. Годишният данък е източвал богатствата на земята и е пречил на появата на висок стандарт на живот. Следователно палестинската култура е била на по-ниско ниво от тази на Месопотамия или Египет. Това се вижда в по-ниското качество на техническите ѝ продукти. Да споменем два примера, разкопките показват, че бижутата са били с по-ниска изработка, а обществените сгради никога не са били построени толкова солидно, колкото в Египет или Месопотамия. Дори за строежа на храмове, дворци или градски стени, каменните блокове са били само грубо обработвани, а пространствата между тях са били запълвани с хоросан и малки камъни.

Това, което се казва за бижутата и строителните камъни, важи и за други предмети от ежедневна употреба. Въпреки това, знанията ни са много фрагментарни, тъй като малко такива предмети са оцелели, с изключение на богатство от керамика.

Религия. – Това, което знаем за ханаанската религия, произлиза предимно от епохата на завоеванието и ще бъде описано във втория том на този коментар. Вероятно по-ранната религия не се е различавала много от по-късната. Възможно е обаче тя да е била малко по-малко неморална, както може да се заключи от думите на Господ към Авраам: „Беззаконието на аморейците още не е пълно“ (Битие 15:16).

В ханаанските градове са разкопани останки от някои прости двустайни храмове от патриархалната епоха, както и някои „високи места“, които са били открити места, посветени на поклонението на боговете. Олтари, корита за възлияния и стоящи стълбове, които са били или паметници на слънцето, или фалши, насърчаващи плодородието, са маркирали тези ханаански светилища. Ханаанците са имали пантеон от много богове. Ел е бил бащата на боговете, Ашера е била неговата съпруга; от децата им Ваал, богът на бурите и плодородието, е придобил най-голяма слава, а свирепата му сестра Анат като богиня на войната също е била популярна.

Освен споменатите, били почитани и множество други богове. Религиозните задължения се състояли в принасянето на кървави животински жертви върху каменни олтари и изливането на вино пред свещени символи.

Домашните идоли, така наречените терафими, изглежда са се радвали на голяма популярност, защото При всички разкопки са открити голям брой от тези грубо оформени идоли. Очевидно всяко домакинство ги е притежавало и е вярвало в тяхната доходност. Обикновено е била включена гола богиня, чиито полови черти са били подчертани, тъй като вероятно се е смятало, че насърчават естествената плодовитост и предотвратяват стерилитета.

Нищо не е известно за моралните представи на ханаанците от патриархалната епоха, нито на техните съдебни практики, но изглежда разумно да се смята, че са били запознати със законите на Месопотамия и може би са ги спазвали. Това може да се заключи от факта, че вавилонската писменост и език са били използвани в международната кореспонденция в Палестина, а също и от факта, че управляващата класа в Месопотамия, както и в Палестина, са били амореи.

Това бяха хората, сред които Авраам пътуваше и построи олтари на истинския Бог.

3

³ Никол, Ф. Д. (1978). Коментар на Библията на адвентистите от седмия ден: Светата Библия с екзегетични и обяснителни коментари. Серия с коментарни справки (Битие 1:1). Вашингтон, окръг Колумбия: Асоциация на издателствата „Ревю енд Хералд“.

Теглилки, мерки и парични стойности в Стария завет

ИЗУЧАВАНЕТО на древни системи от теглилки, мерки и парични стойности представя объркана картина на изучаващия древния свят. Докато класическите автори, Йосиф Флавий и други късни писатели са били единствените налични източници на информация по темата, превръщането на древните стойности в техните съвременни еквиваленти е можело да бъде само предварително. Съвсем наскоро археологически експедиции в Близкия изток са разкрили действителни теглилки от метал и камък, в някои случаи с изписани имена върху тях, парични единици и текстове, описващи използваните мерки и пари. Следователно сега сме в много по-добра позиция, отколкото преди няколко години, да разберем древните препратки към различни стоки. Все още обаче има пропуски в знанията ни, както ще покаже следващото проучване.

I. Тежести

Талантът. Еквивалент на еврейското *kikkar* или угаритското *kk*, което означава „диск“. Името му идва от факта, че се е търгувало под формата на метални дискове с дупки в центъра. Така талантите са изобразени върху египетски и месопотамски паметници. Вавилонският талант се е състоял от 3600 шекела, докато еврейският талант е съдържал 3000 шекела (виж Изх. 38:25–27). Съществуването на този по-лек талант наскоро е потвърдено от небиблейски източници чрез текст от северносирийския град Угарит (Рас Шамра), в който са изброени определени стоки на обща стойност 6600 шекела. Тъй като общата сума е дадена като „два таланта, 600 шекела“, очевидно е, че един сирийски талант се е равнявал на 3000 шекела (Сирия, том 15 [1934], стр. 137–141).

Мина. От *maneh*, обикновено превеждано като „фунт“ в KJV (1 Царе 10:17; Ездра 2:69; Неем. 7:71, 72). В Езек. 45:12 е преведено като „мане“, но тук еврейският текст е неясен. Сред евреите мината е била еквивалентна на 50 шекела, въпреки че не може да се цитира текст в подкрепа на това твърдение, освен в LXX версията на Езек. 45:12, следвана в RSV. Във Вавилония мината се е състояла от 60 шекела. В Угарит са открити тежести за мина, изработени от метал във формата на легнали бикове, с тегло 469 грама (Сирия, том 18 [1937], стр. 147–151). Угаритската мина е била по-тежка от египетската мина от 437 грама, но по-лека от мините на Вавилон, които тежат между 491 и 502 грама. Основата за стойностите, използвани в този коментар, е мина от приблизително 570 грама, получена от 8-минова тежест от 4565 грама, намерена в Тел Бейт Мирсим, в Палестина (Годишник на Американските училища за ориенталски изследвания, том 21/22 [1943], стр. 76–78).

Шекелът. От еврейската дума *sheqel*, свързана с акадския шиклу. За щастие, през 1963 г. в Йерусалим от Катлийн Кениън са открити 16 гравирани шекелни теглилки. Новите до умерено износени екземпляри варират от 10,88 до 11,59 грама. (Вижте *Palestine Exploration Quarterly*, том 97 [1965], стр. 129–132.) Мината от 469 грама в Угарит показва, че шекелът там е тежал около 9,38 грама. Теглото от 8 мини в Тел Бейт Мирсим ни дава шекел от 11,4 грама, което не е далеч от средното, като се вземат предвид споменатите по-горе йерусалимски теглилки и различни други палестински шекелни теглилки, вариращи от 10,2 до 12 грама. Това е палестинска теглилка, която, изненадващо, не се споменава в The pe.

Ш

Библия. Открити са няколко екземпляра с надписи от нея, тежащи от 8,8 до 9,9

грама. Значението на нешеф не е известно. Дали е лек шекекел или се основава на съвсем различна система също не е известно.

Пим. От еврейската дума рут, тегло, еквивалентно на 2/3 от шекекел. Пим се появява в 1 Царе 13:21, преведено като „пилиране“ в KJV, но в RSV като „пим“ - цена, която филистимците са искали от израилтяните за заточване на инструменти. Гравирани пимове са открити при палестински разкопки с тегло от 7,26 до 7,60 грама. Един екземпляр от Йерусалим с тегло 8,39 грама (Palestine Exploration Quarterly, том 97 [1965], стр. 129) вероятно е недовършен, следователно с наднормено тегло. Шекекел от 11,4 грама дава пим от 7,6 грама.

Бека. От еврейското beqa' (Бит. 24:22; Изх. 38:26), половин сикъл. Гравирани теглилки, открити при палестински разкопки, варират от 5,8 (OR Sellers, Цитаделата на Бет-сур [1933], стр. 60) до 6,1 грама. Сикъл от 11,4 грама би означавал бека от 5,7 грама.

Гера. Буквално „боб“ или „зърно“. Това е най-малката еврейска тежест, 20-та част от сикел (Изх. 30:13; Езек. 45:12).

Може да е полезно да се даде списък на различните действителни теглилки, както са открити в Угарит, където са открити повече теглилки, отколкото на който и да е друг палестински или сирийски обект (Сирия, том 18 [1937], стр. 147-151). 1/4
2,5 грама 38,58 грана шекекел(а) =

1/3 „1	3.5 "	=	54.01 "
"	9.5 "	=	146.60 "
2 "	18.7 "	=	288,57 „(много често срещано в Угарит)
10 "	91.5 "	=	3,22 унции
20 "	190.0 "	=	6,70 "
50 "	469.0 "	=	1,03 паунда

Средните еквиваленти, използвани в този коментар, са следните:

ТАБЛИЦА С ТЕГЛА

Единица	Съвременни еквиваленти	
	Метричен	Авоардюпоа
Гера (1/20 шекекел) 0,57 грама	Бека (1/2)	0,020 унции
5,70 Пим (2/3)		0.201
	7.60	0.268
Шекекел	11,40	0,402
Мина (50 шекекела)	570,0	1,26 паунда
Талант (3000)	34,2 килограма	75,38

II. Линейни мерки

Археологията в Палестина не е открила никакви примери, установяващи точните дължини на линейните мерки, използвани в Стария завет. Вавилонският лакът, записан върху статуя на цар Гудея от Лагаш, е бил 19,6 инча (потвърдено и от записи върху глинени плочки). Египетският царски лакът е бил около 20,6 инча (52,32 см), но обикновеният лакът е около 17,7 инча (44,96 см). Евреите вероятно са използвали последния при построяването на скинията (Изх. 25:10), тъй като съвсем наскоро са използвали египетски линейни мерки в строителните работи и тъй като техният собствен лакът по времето на Езекия е бил приблизително

същото. Лакътят на Езекия е изчислен на около 17,5 инча (44,45 см) от дължината на неговия тунел Силоам (приблизително 1749 фута), който, според надписа на стената му, е бил 1200 лакътя. Другите линейни единици от Стария завет, педя, длан и пръст (виж Изх. 25:25; 28:16; Йер. 52:21), са базирани на лакътя (Journal of Biblical Literature, том 77 [1958], стр. 205–214). Линейните стойности, използвани в този коментар, са следните:

ТАБЛИЦА С ЛИНЕЙНИ МЕРКИ			
Единица		Съвременен еквивалент	
Пръст (евр. ʿesba)	(1/24 лакът)	18,5 мм.	0,73 инча.
Дланъ (евр. ṭepah)	(1/6)	74.1	2.92
Спан (евр. zērah)	(1/2)	222.3	8.75
Лакът (евр. ʾamma)		444.5	17.50

Ако изразът „първа мярка“ от 2 Лет. 3:3 („стар стандарт“, RSV) се комбинира с твърденията от Езек. 40:5; 43:13, че един дълъг лакът е с дължина „един [стар] лакът и една длан“, трябва да се разбират мерки с 1/6 по-дълги от тези в предходната таблица. Следователно един дълъг лакът би бил 20,42 инча (0,518 метра) дълъг. Тези по-дълги измервания може да се наложи да се приложат при преобразуването на мерките, открити в по-късни книги като Езекиил. „Тръстиката“ на Езекиил е била дълга шест дълги лакътя (Езек. 40:5) или 12 фута.

„Лакътят“, гомед, от Съдии 3:16 е с неизвестна дължина.

III. Мерки за площ

Единствената мярка за площ, спомената в Библията, е „акър“, шемед (1 Царе 14:14; Исаия 5:10). Това е парче земя, което може да се изоре с един чифт волове за един ден. Въпреки това, 1 Царе 18:32 също така разглежда размера на площ, еквивалентна на тази, върху която обикновено се засяват две мерки семена. Това се е превърнало в обичайна мярка за ниви по времето на Талмуда („Ерубин 23б“), където е определено като равно на 5000 еврейски квадратни лакътя, т.е. приблизително 10 634 квадратни фута (988 квадратни метра).

IV. Мерки за обем

Доскоро най-голямата несигурност съществуваше в областта на сухите и течните мерки. Въпреки че връзката на всяка от тях беше известна чрез библейски твърдения или надеждна еврейска традиция, превръщането им в съвременни еквиваленти беше най-трудно. Това се дължеше на несъответствия между равинските източници и Йосиф Флавий по отношение на техните стойности, както и на факта, че не беше налична нито една писана древна мярка, която да служи като ориентир, нито от Палестина, нито от Сирия. Това обяснява факта, че в почти всеки библейски речник или коментар са дадени различни еквиваленти за тези мерки.

За щастие, тази ситуация се промени и сега можем да базираме данните си на Наскоро бяха открити някои гравирани мерки за баня. В Лахис е намерен фрагмент от делва с надпис на рамото „Царска баня“. Друга делва с обем

от 45,33 литра, съдържащ отпечатъка на печата „За царя, Хеврон“, е реконструиран от няколко фрагмента. Въпреки че фрагментът с надписа „Царска баня“ е от делва с подобно гърло и рамо, тя е много по-малка от щампованата делва. Въпреки това Ч. Х. Инге смята, че реконструираната щампована делва е съдържала вана отпреди изгнанието и предлага да се приравни към 10 галона, което би било значително по-голямо от мярката, дадена от Йосиф Флавий или други автори, занимаващи се с тази тема (Palestine Exploration Quarterly, 1941, стр. 106-109).

Повече светлина по този въпрос хвърлиха фрагменти от голяма амфора, открита в Тел Бейт Мирсим, с надпис „Баня“ на едната от тях. У. Ф. Олбрайт посочва, че фрагментът „Царска баня“ от Лахис и амфората „Баня“ от Тел Бейт Мирсим са с еднакъв размер и при реконструкцията им обемът им е около 22 литра, докато по-големият щампован съд от Лахис е с размерите на две вани. С това е съгласна и група каменни мерки, намиращи се сега в музея „Нотр Дам“ в Йерусалим, с обем от 21,25 литра (Годишник на Американските училища за ориенталски изследвания, том 21/22 [1943], стр. 58, 59).

Тази баня от около 22 литра, която приблизително съответства на обема, даден от еврейските равини, следователно може да се приеме като разумна основа за изчисление, докато не се появят по-точни доказателства.

Омир. Хомерът е суха мярка от 10 бата (Езекиил 45:14).

Кор, корът е едновременно сухо (1 Царе 4:22; 5:11, полето) и течено (Езекиил 45:14) мярка със същия обем като хомера (Езекиил 45:14).

Летех . Летехът беше суха мярка с обем половин хомер (Осия 3:2, в полето).

Ефа. Ефата е била суха мярка за зърно (Съдии 6:19; и др.), равна на бата . по обем и измервал 1/10 от хомер (Езекиил 45:11). Батът бил мярка за течности (1 Царе 7:26; Езекиил 45:14; и др.).

Се'ах. Обикновено се превежда като „мярка“ (Бит. 18:6; 1 Царе 25:18; и др.). Това е 1/3 от баня според равинската традиция, суха мярка за брашно или зърно.

Хин. Този хин е бил течна мярка за вино и масло (Изд. 29:40; 30:24; и др.), равна на 1/6 от баня според еврейската традиция.

Омер . Омерът е бил суха мярка с размер 1/10 от ефа (Изд. 16:36).

Десетият диал, „ишарон“, също е бил десетата част от ефа (Чис. 28:9; вж. ст. 5 и Изд. 29:40), и подобно на нея, суха мярка.

Каб. Кабът , споменат само в 4 Царе 6:25, изглежда е бил суха мярка. е бил използван в Египет и се споменава също в еврейски документи от V век от Египет, както и често в по-късна еврейска литература, като равен на 4 трупа.

Лог. Това е най-малката течна мярка (Лев. 14:10, 12; и др.), която елинистически Еврейските писатели дават 1/72 от вана.

Следният списък дава различните старозаветни мерки за обем. Съвременните Еквивалентите, използвани в този коментар за преобразуване на старозаветните сухи и течни мерки, са базирани на 22-литровата вана, спомената по-рано под „ефа“.

МЕРКИ ЗА КАПАЦИТЕТ (СУХ)

Единица	Съвременни еквиваленти	
	Метричен	САЩ

Кабина	(1/18 ефа) 1,22 литра	(1/10) 2,20	1,11
Омер или			кварта 2,00
Исарон			
Seah	(1/3)	7.33	6.66
(мярка)			
Ефа (1/10 хоумрън) 22			2,50 пека
Летех (1/2) 110			3,12 бу.
Омир или (10 ефи)	220		6.24
Кор			

МЯРКА ЗА КАПАЦИТЕТ (ТЕЧНОСТ)

Единица	Съвременни еквиваленти	
	Метричен	САЩ
Дървени трупи (1/72 баня)	0,31 литра	0,33 кварта
Хин (1/6 ")	3.67 "	3.88 "
Баня (1/10 хоумрън) 22.00	литра Кор (10	5,81 галона.
бани) 220.00	"	58,12 "

V. Парични стойности

Няма никаква сигурност относно теглото на различните сребърни и златни парични единици, споменати в Библията преди времето на еврейското завладяване на Ханаан. Шекелът Тел Бейт Мирсим, изчислен от теглилка от 8 мини, намерена там, е 11,4 грама. Теглилките, намерени в Угарит, Сирия, дават шекел от 9,5 грама. Теглилките в шекели, намерени в Египет и Вавилония, варират от 8,8 до 9,8 грама. Съвременните еквивалентни тегла и стойности, дадени тук, се основават на средния шекел от 11,4 грама, с пълното разбиране, че тази стойност, произволно избрана, е само приблизителна.

В древността голяма част от търговията се е осъществявала чрез бартерната система. Соломон плащал на Хирам от Тир с произведена продукция (1 Царе 5:11), а данъкът на цар Меса се състоел от овце и кози (2 Царе 3:4). Металът обаче се използвал като средство за размяна от много ранни времена. Авраам платил 400 сикли сребро за земята, която купил близо до Хеврон (Битие 23:16), но Давид платил 600 сикли злато за йевусейското гумно на планината Мория (1 Летописи 21:25).

В семитските езици „да плащам“ и „да претеглям“, евр. shaqal, вавилонски shaqalu, са една и съща дума, както и „сребро“ и „пари“, евр. kesep, вавилонски kaspu. От това е видно, че среброто е било стандартният метал за парична размяна и че се е плащало по тегло. Едва след въвеждането на сечените пари под формата на монети през 7 век пр.н.е. държавата е определила стойността на паричните единици и е гарантирала тяхната стойност чрез своя печат.

Амарнските писма, написани в Палестина през 14 век пр.н.е. , показват, че ханаанците са използвали вавилонската парична система по време на еврейското завоевание, дори в отношенията си с египтяните. Това е удивително, тъй като по това време страната е била част от Египетската империя почти век. Доколкото старозаветните имена за парични стойности, шекел и мина, са с вавилонски произход (шиклу и ману), обикновено се приема, че евреите също са използвали вавилонската парична система, а не тази на Египет. Последната не е била използвана извън Египет.

Че вавилонската система е била в употреба в Палестина след изгнанието, след въвеждането на монетите, е посочено от Йосиф Флавий, който говори за златната мина като равна на 2 1/2 римски паунда, а за 4 атически драхми (4 римски денарии) като равни на един еврейски сребърен шекел (Древности xiv.7.1; iii.8.2). Тъй като римският денарий по време на живота на Йосиф Флавий е намалял от около 3,88 на около 3,24 грама, 4 денарии биха варирали от около 15,52 до 12,96.

Неговата оценка, макар и неточна, не би била далеч от истината, тъй като теглото на всички съществуващи еврейски сребърни монети от шекел от времето преди разрушението на Йерусалим е било от 14,12 до 14,25 грама.

Това е било малко по-малко от вавилонския тежък шекел, ако лекият шекел е бил 8,37 грама (Journal of the American Oriental Society, том 64 [1944], стр. 73).

Докато не се появят положителни доказателства за противното, ще бъде правилно да се оценяват паричните отчети от Стария завет, като се използват техните известни вавилонски еквиваленти. Трудността е, че вавилонците са изчислявали в леки и тежки шекели, мини и таланти, но старозаветните писатели не посочват дали са използвали леките или тежките парични стойности. В резултат на това остава несигурността коя от тях трябва да се разбира във всеки отделен случай. Разликата между двете системи е била 100 процента. Ако определени парични стойности са дадени в тежката част, трябва да се помни, че стойността в леката част трябва да бъде само наполовина по-малка. Стойностите в таблицата по-долу представляват леката част.

Може да е полезно да се посочи съотношението на различните стойности на металите във Вавилония по време на Старозаветни времена. В патриархалната епоха съотношението злато към сребро е било около 1 към 4. Но стойността на златото се е увеличила, така че през първото хилядолетие пр.н.е. съотношението обикновено е било 1 към 13 1/3, с малки колебания. Съотношението на среброто към медта обикновено е било 1 към 60.

БАВИЛОНСКИ СТАНДАРТНИ ЛЕКИ ТЕЖЕСТИ		
Единица	Съвременни еквиваленти	
	Грамове	Тройска
Шекел	8.37	
Мина (60 шекела) 502,2 таланта		тройка 0.27 16.15
(3600 „)	30,132 кг.	968,76

Простото преобразуване на древните пари в съвременни парични стойности е подвеждащо. Истинска картина на стойностите на древните пари може да се формира само чрез сравнение, направено по отношение на покупателната способност на древните пари. За Стария завет няма налични примери, но за Вавилония имаме например следните:

Статия	Стойност в сребърни шекели
1 овца или коза,	2
1	15-20
вол, 1	30
магаре, 16 литра	1
пшеница, 32 литра	1
ечемик, 6 паунда	1
вълна, 50-100 печени	1
тухли, 1 мъжки роб.	40-50

Монетните пари се появяват за първи път в Мала Азия през 7 век пр.н.е. Лидия традиционно се счита за страната, от която произхождат монетните пари. Когато Мала Азия става персийско владение, персите приемат монетните пари и ги въвеждат във всички части на своята империя, която няколко години след завладяването на Лидия съставлява...

целия Близък изток. Златните монети са сечени само от царя, сребърните монети също от провинциите. Дарий I въвежда стандартната златна монета, която е наречена на негово име дарейкос и е струвала около 5 долара. Ездра 8:27 споменава дарейкоса, или „драм“, и

Авторът на Летописи (6-ти или 5-ти век) е превърнал Давидовите пари в дарейкос в полза на своите читатели (1 Летописи 29:7).

В Ездра 2:69 и Неемия 7:70–72 паричните стойности са изразени в гръцки драхми или „драми“. Еврейският език прави ясно разграничение между гръцките и персийските парични единици. В Ездра 2:69 и Неемия 7:70–72 се използва думата *darkemon*, „драхма“, а в Ездра 8:27 и 1 Лет. 29:7 се използва думата „*adarkon*“, означаваща *dareikos*.

Допреди няколко години критично настроените учени отричаха възможността гръцки драхми да са били използвани в Палестина през ранния персийски период и смятаха текстовете, споменаващи драхмите, за доказателство за късния произход на книгите Ездра и Неемия.

Разкопките на Бет-Цур в Палестина обаче разкриха атически драхми от началото на V век, което показва, че тези гръцки монети са били използвани по това време в Палестина. Атическите златни драхми са били приблизително на същата стойност като персийските дарейкос.

От IV век пр.н.е. на евреите е било позволено да сечат свои собствени монети. Тези имитирани атически монети, както показват екземпляри, които наскоро излязоха наяве.

Имената на Бог в Стария Завет

Титлите на Бога, както са дадени във Вдъхновените Писания, разкриват Неговия характер и качества като Бог. Природата на Неговите отношения с хората става по-ясна, като се разглежда значението на различните имена, чрез които Той е избрал да се разкрие. Еврейската дума за име, шем, често може да се преведе като „личност“. Същото важи и за Новия завет. „Благословен, Който иде в името Господне“ (Марк 11:9) със сигурност се отнася до Исус Христос като личен представител на Йехова. „Благословен“, *eulogemēnos*, тук означава „бял и все още благословен“. Отново, „Мнозина повярваха в името Му“ (Йоан 2:23). Тоест, те приеха с вяра откровението за Неговата Личност и делото, което Той им постави. Те повярваха в Неговата Личност или я приеха. Така в Новия завет името на Христос означава това, което Той е. „Името Му се разпространи“ (Марк 6:14) означава, че новината за Него и Неговото дело се разпространи.

В еврейската Библия текстове като Изх. 3:14, 15; 6:3; 34:14; Йер. 10:16; 33:16 и др. са примери за това как божественото име възплъщава характера. Сем, „име“, първоначално е означавало „знак“ или „белег“. Името е знакът или белегът на този, който го носи. То описва човека, то е характерно за него. На гръцки език, онова, „име“, е от същия корен като думата за „ум“ и глагола „да знам“. По подобен начин, санскритската *наман*, „име“, е

от глагола *гпа*, „да знам“; следователно името е еквивалентно на „знак“ или „маркер“, чрез който нещо се познава.

Тези факти са особено верни за имената на Лицата на Божеството. Те обозначават характера и качества на божествените Лицата; те са откровение на божествените Лицата. Следователно Божиите титли са израз или откровение за Бога в Неговото лично отношение към хората чрез плана на спасението.

Общо име за „Бог“, което се среща повече от 2500 пъти, е „Елохим“. Тази дума е в множествено число, въпреки че най-често се среща с глагол в единствено число, когато се отнася до Бог. Някои учени свързват този термин с арабския глагол „да се страхувам“, „да се почитам“, в този смисъл изобразявайки Бог като върховно същество, на което се дължи почит. Коренът на тази дума означава „сила“, „мощ“, „способност“. Използва се първо за Бог като Създател (Битие 1:1). Делото на сътворението е удивителна проява на Божията сила и величие, на божественото всемогъщество в действие. Творчеството на Бог е склонно да събужда у човека страхопочитание, благоговение и чувство за пълна зависимост. Името „Елохим“ представлява Бога, който се е разкрил чрез могъщите Си дела в сътворението.

Съществителното име „Елохим“ се използва почти изключително в множествено число, когато се говори за Бог.

Някои виждат в този факт доктрината за Троицата. Именно Елохим е казал: „Нека ...“ „създай човека по Наш образ и подобие“ (виж върху Бит. 1:26). Употребата тук на множествено число със сигурност подсказва пълнотата и многообразните възможности на божествените качества. В същото време, последователната употреба на единствено число на глагола подчертава единството на Божеството и е укор към политеизма.

Обозначението „Елохим“ понякога се използва за мъже, които са заемали важни постове позиция да говори от името на Бог. Например, Бог казал на Моисей, че трябва да бъде за брат си Аарон „вместо Бог [Елохим]“ (Исх. 4:16). Бог дал посланието Си на Моисей, който го дал на Аарон, а той от своя страна го предал на фараона. Това е посочено по-нататък в Исх. 7:1, където Бог казва на Моисей: „Виж, поставих те бог [Елохим] на фараона; и брат ти Аарон ще бъде твой пророк.“ Тези отговорни мъже били представители на единствения истински „Елохим“, на Този, Който е създал всички неща с могъщата Си сила и Който следователно е достоен за всяко благоговение, богобоязлив страх и поклонение от страна на сътворените хора.

„Елохим“ се използва и за „съдии“ (Исх. 21:6; 22:8, 9) в качеството им на представители на Бога.

Простата и вероятно по-ранна форма „El“ се използва повече от 200 пъти в препратка на единствения истински Бог. Моисей, Давид и Исая са особено привързани към това наименование. Понякога се използва с „the“, като „Богът на Ветил“ (Бит. 31:13; вж. 35:1, 3) и „Богът на баща ти“ (Бит. 46:3). Тук отново акцентът е върху Този, Който е Всемогъщият, Всемогъщият, единственият истински Бог. Други елементарни форми, като например „Ела“ и „Елоах“ се срещат в редица текстове, като всяка вариация на основния корен изразява една и съща идея за сила и мощ.

Формата „Ел“ често се използва в различни сложни форми като титли на Бог. Пример за Това е „Ел-Шадай“. Тази титла внушава изобилната Божия милост, временните и духовни щедрости, с които Бог обогатява Своя народ. Други смятат, че Шадай произлиза от корен, означаващ „да бъдеш насилствен“, „да ограбваш“, „да опустошаваш“. Приложено към Бог, би означавало „да проявяваш сила“. Това се изразява с превода „Всемогъщият“ (KJV, RSV, Moffatt, Smith-Goodspeed). По този начин това име определя Бог или като Могъщия, или като Щедрия.

Първото срещане на Шадай се среща в първия стих от историята за това как Бог се явява на Авраам (Битие 17:1, 2, 4, 6) и казва: „Аз съм Бог Всемогъщ; ходи пред Мен и бъди непорочен; и ще направя завета Си между Мен и теб и ще те умножа твърде много... и ти ще бъдеш баща на множество народи... и ще те направя твърде много плодовит.“ Това име се среща отново в Битие 28:3, където Исаак казва, че „Ел-Шадай ще благослови Яков, ще го направи плодовит и ще го умножи. Подобно обещание за „Ел-Шадай“ се среща в Битие 35:11 и 43:14; 49:25. Такива пасажии подсказват значението на щедростта, упражнявана от Бог: „Ел, Богът на силата и властта, и Шадай, Богът на неизчерпаемите богатства, които Той е способен да дарява.“

Божествената титла, която се среща най-често в Стария завет (около 5500 пъти), е свещеният думата YHWH (понякога транслитерирана и JHVH), често наричана Тетраграматон, буквално „четири букви“, по отношение на четирите съгласни, които я съставят. (В древен еврейски език са се пишели само съгласните на думата.) YHWH обикновено се превежда като „ГОСПОД“ в KJV и се различава от други думи, превеждани като „Господ“, с използването на малки главни букви, както тук. Юдеите смятали титлата YHWH за толкова свещена, че не я произнасяли дори когато чели Писанията, за да не осквернят неволно името на Господа (виж Лев. 24:16). Вместо това те чели „Адонай“ (виж обяснението на стр. 35).

Вследствие на това истинското произношение на Яхве, за което сега се смята, че е било Яхве, е било загубено.

Няколко века след Христос, някои еврейски учени, наречени масорети, добавили гласни към писмения иврит в опит да запазят познанията си за говоримия език. По това време те добавили гласните звуци на „Адонай“ към съгласните ЙХВХ. Това направило думата буквално да се чете като Йехова, транслитерирана на английски като „Йехова“. Без да знаят какви са оригиналните гласни звуци на ЙХВХ, те възнамерявали да привлекат вниманието към факта, че думата трябва да се чете като „Адонай“. Що се отнася до думата Яхве обаче, един информиран читател на иврит би прочел Адонай. Не знаейки тези факти, когато започнали да използват еврейските писания, християните или я транслитерирали така, както масоретите всъщност са я написали, „Йехова“ (Изм. 6:3; Пс. 83:18; Ис. 26:4; и т.н.), или, по-често, предавали думата като „ГОСПОД“.

Сред учените има големи различия по отношение на произхода, произношението и значението на думата ЯХВЕ. Вероятно ЯХВЕ е форма на еврейския глагол „да бъде“, следователно означава „Този, който е“ или „самосъществуващият“. Някои посочват, че глаголната форма може да бъде причинно-следствена и следователно може да означава „Този, който причинява да бъде“ или че, тълкувана с фразата „Ехиве 'ашер 'ехиве“ (Изм. 3:14), тя означава „Този, който е или ще бъде“, следователно „Вечният“. По този начин титлата, предадена като ГОСПОД (KJV и RSV) или Йехова (ASV), предполага атрибутите на самосъществуване и безвремие.

Яхве е живият Бог, Източникът на Живота, за разлика от боговете на езичниците, които не съществуват освен във въображението на своите поклонници (вижте 1 Царе 18:20–39; Ис. 41:23–29; 44:6–20; Йер. 10:10, 14; 1 Кор. 8:4). Това име беше разкрито на Моисей на планината Хорив (Изм. 3:14). Това е святоото име на Бога, който пази завета, и който е

осигури спасение за Неговите деца. Както и при други божествени титли, на еврейски това представя божествения характер в Неговата лична връзка с Неговия народ.

Дълбоко чувство на благоговение и страхопочитание пред светия характер на Божиите имена, както и нежно желание да се покаже уважение, също повлияха на писарите да преписват заглавията вярно. Те спираха за момент, преди да се осмелят да напишат свещените знаци. И името над всички останали, което се смяташе за име, лично име на Бог, беше Яхве.

Един много често срещан израз в Стария завет е „словото Господне“ [Яхве].“ Намира се в Битие 15:1, глава, в която името „Елохим“ не се среща. Това е заветното име. Това е името, чрез което Бог обикновено общува с хората (виж Бит. 18:1, 2; 28:13–17; Изх. 33:9–11; 34:6, 7).

Името Яхве се използва и в сложни думи, за да разкрие по-пълно изкуплението и запазване на Божията сила по отношение на Неговия народ. Такъв е Яхве – йире, буквално „Яхве ще види“ (Бит. 22:14), което означава „Бог ще осигури“ (ст. 8). (Нашата дума „осигурява“ означава „предвидя“.) Изпитанието на вярата на Авраам се състоеше не толкова в това дали неговият Бог ще се яви, колкото дали Той ще осигури. То съдържа обещанието, че Яхве ще осигури жертвата, необходима за изкупление. Това сложно име е в самата основа на плана на спасението.

В Езек. 48:35 (KJV) е изразът: „ГОСПОД е там“. Буквално на еврейски език се чете: Яхве шама. Това предполага присъствието на Бог сред Неговия народ. Това е почти титла, както е изразът, използван по-късно от Агар, „Ел ра'и“, буквално „Бог ме вижда“ (Бит. 16:13). Подобни на това са еврейските описателни фрази: Яхве ро'и, „Яхве, моят пастир“ (Пс. 23:1); Яхве роп'ека, „Яхве, твоят лекар“ (Изх. 15:26); Яхве сидекену „Яхве, нашата правда“ (Ер. 23:6); Яхве шалом, „Яхве-мир“ (Съдии 6:24). Всички тези титли помагат да се изрази Божията роля в плана на спасението.

Други имена подсказват войната на вярващия: Яхве ниси (KJV, Йехова ниси), „Яхве, моето знаме“, от глагола *pasas*, „да се движа напред-назад“ (Изх. 17:15). Титлата Яхве Себаот (появява се за първи път в 1 Царе 1:3), „Яхве на войнствата“, Го представя като Главнокомандващ на всички създадени същества, като Този, който ще води Своето творение към окончателна победа (виж Рим. 9:29; Яков 5:4). Тази титла понякога е „Елохим–Саваот“ (Пс. 80:7, 14, 19; Амос 5:27).

Титлата „Господ на Силите“ е може би най-възвишената от Божиите титли. Тя е многозначителна. за Неговия пълен контрол и господство над цялата вселена. Красив пример, в своята многозначителност, е Пс. 24:9, 10, който гласи буквално: „Отворете портите и разперете листата си, врати на вековете, и ще влезете в Царя на славата. Кой е този Цар на славата? Господ на Силите, Той е Царят на славата“ (вж. 2 Царе 7:26; Пс. 46:7; 48:8; Зах. 2:9).

Еврейската дума „адон“ се среща около 300 пъти в Стария завет. Обикновено е превежда се като „господар“ или „господар“. Използва се за собственик на имот, господар на

домакинство, управител на провинция. Превежда се още като „господар“ (Бит. 43:20) и „собственик“ (1 Царе 16:24), но най-често с думите „господар“ и „господар“. Това е титла за ранг, чест и власт (виж Бит. 18:12; 24:12, 42; Изх. 21:4; Числа 11:28; 1 Царе 1:15; и др.). Но когато се прилага към Бог, думата приема формата „Адонай“. Първите случаи са Бит. 15:2, 8; 18:3. Тя излага Неговото господство, Неговото право на послушание. Понякога се свързва с Яхве и двата термина, преведени като Господ БОГ (Изх. 23:17; 34:23), както и с форма на „Елохим, Господ Бог“ (Пс. 35:23; 38:15). За различните форми, използвани за тези комбинации в KJV, вижте таблицата в статията „Езиците, ръкописите и канонът на Стария завет“ в този том. Титлата „Адонай“ се среща и в изрази като „Господар на цялата земя“ (Исус Навин 3:11, 13; Пс. 97:5; Зах. 4:14; 6:5; Михей 4:13).

Две други титли изразяват идеята „Всевишни“, „Възвишени“. Едната е „Елион“, от глагола „да се издигна“. Примери се намират в Бит. 14:18–20, 22; Числа 24:16; 2 Царе 22:14; Пс. 7:17; 9:2; 18:13; 21:7; 46:4; 47:2; и т.н., с окончателния текст в Плач Моисей 3:38. Титлата „Всевишни“ и подобни фрази в KJV (Пс. 56:2; 71:19; 92:8; 93:4; Михей 6:6) са от друга еврейска дума, тагом, от отделен корен, „да се издигна“, „да се възвиси“.

Името баал, което означава още „господар“, „собственик“, „владетел“, е често срещано в Стария завет, където обикновено е неуважаема титла, давана на местни езически богове. Често се използва в състави като Йерубаал, Еш-баал и Мериб-баал. Но се прилага и за Йехова, преведено като „съпруг“ (Исая 54:5; вж. Йоил 1:8, „съпруг“). Следователно, женската форма се среща, внушавайки църквата, Божията невеста (виж Исая. 62:4, „Беула“).

Съществуват и други титли като „Елсур“, което се превежда по различен начин като „могъщият“ на Израел (Ис. 30:29; и др.), и „Скала“ (2 Царе 23:3; и др.); но може би те едва ли могат да се считат за собствени имена.

Хронологията на ранната библейска история

ЧАСТ I: ЕЛЕМЕНТИТЕ НА ХРОНОЛОГИЯТА

I. Въведение

Хармонията на времевите твърдения в Писанието укрепва увереността ни в точността на вдъхновеното Слово, но хронологията не е от съществено значение за спасението. Очевидно е, че Бог не е сметнал за уместно да попълни всички детайли на хронологията. Някои въпроси, оставени отворени за лично мнение относно точното датиране, са оставени отворени, а различни писатели сред нас в различни периоди са използвали различни дати. Това не означава, че историческите дати понякога не ни помагат в търсенето на по-дълбока духовна истина или че малкото, свързани с точни пророчески периоди, са маловажни; но пророческите ориентири са добре установени, а други исторически дати рядко са въпроси от богословско значение.

Да се догматизира хронологията или да се опитваме да фиксираме всяка дата веднъж завинаги не би било... само самонадеяно, но невъзможно. Тази статия, както и подобни в следващите токове, ще се опитат да предоставят общ план и да обяснят някои основни принципи. Много предполагаеми трудности бяха изяснени с нарастващите познания за древната хронология. Въпреки че не можем да очакваме всички авторитети да се съгласят в тълкуването си на непълните факти от древността, можем уверено да очакваме бъдещето

изследвания за подсилване на библейския запис. Навсякъде, където този запис може да бъде адекватно проверен, той се разкрива като достоверна история. Неговите хронологични твърдения не са произволни или фантастични, а хармонични и разумни.

II. Време, измерено от небесните тела

Когато Бог завъртял този земен свят около оста си и го изпратил по годишния му път около слънцето, придружен от по-малкия му спътник, луната, Той постановил тези небесни тела да управляват деня и нощта на земята и освен това да бъдат „за знамения, за времена, за дни и години“ (Битие 1:14). Така времето за земята се измерва чрез тези движения. Древните са наблюдавали небето за знамения и сезони, за времето на деня и за началото на месеца. Днес астрономите в големите обсерватории насочват телескопите си към звездите, за да регулират времевите сигнали, които настройват нашите часовници.

Денят, измерен чрез въртенето на Земята. - Докато тази планета се върти около собствената си ос, Огрян от слънцето, половината земно кълбо е на светлина, а другата половина - на сянка. Тоест, от едната страна има ден, а от другата нощ. Защото „Бог нарече светлината Ден, а тъмнината нарече Нощ“ (Битие 1:5). Когато ние, на което и да е място на този въртящ се земен кълбо, сме отнесени на изток, извън слънчевата светлина и в сянката, казваме, че слънцето залязва на запад. След това, следвайки целонощното си люлеене около тъмната част, отново стигаме до светлината. Виждаме слънцето още веднъж на разделителната линия, която наричаме изгрев. Когато нашето местно място се приближава до точката, точно срещуположна на слънцето, това огнено кълбо сякаш се издига по-високо в нашето небе, докато не достигне нашия меридиан по обяд. След това сякаш намалява, докато се движим по-нататък около осветената от слънцето страна, и ние завършваме една обиколка, когато отново достигнем линията на залеза – ръба на сянката. Древните не са се нуждаели от часовници, за да им кажат кога са преминали граничната линия между деня и нощта – изгревът е започвал деня, а залезът е въвеждал нощта.

„Няма ли дванадесет часа в денонощието?“, попита Исус (Йоан 11:9). И така беше, защото по Негово време един час е означавал една дванадесета от интервала – вариращ в зависимост от сезоните – между изгрев и залез слънце. Но „ден“ има и друго значение. Период, отбелязан с пет дни или произволен брой дни, не може да пренебрегне междинните нощи. Следователно един ден в календара се измерва с едно пълно завъртане на Земята около оста ѝ, включващо ден и нощ. За евреите началната точка е бил залезът. Всеки пълен ден е протичал като вечер-сутрин, тъмнина-светлина, нощ-ден (Левит 23:32; 22:6, 7; Марк 1:21, 32). Също така някои други древни народи, като вавилонците, са започвали деня си при залез слънце, въпреки че египтяните са брояли от изгрев слънце. Нашето съвременно летоброене от полунощ до полунощ идва от римляните.

Месецът, управляван от Луната. - Точно както едно пълно завъртане на земното кълбо Нейната ос, от залез до друг залез, отбелязва един ден на тази земя, така че времето, необходимо на Луната да направи една обиколка около Земята – тоест, да премине през видимите си фази, като от полумесец до пълнолуние и отново до полумесец – е съставлявало първоначалния месец. Древният лунен месец не е започвал с астрономическото новолуние, когато това тяло стои между Земята и Слънцето – с неосветената си страна към нас и следователно невидимо – а един или повече дни по-късно, с появата на новия полумесец. Сега обаче по-голямата част от света използва изкуствени календарни месеци, които пренебрегват луната.

Годината, измерена от Слънцето. – Като нашата въртяща се Земя, обикаляна непрекъснато от Луната, изминавайки обширния си път около слънцето, тя прави обиколката на четирите сезонни ориентира - лятното и зимното слънцестоене и пролетното и есенното слънцестоене.

равноденствия - за да завършат това, което наричаме година. Тези точки не отбелязват годината толкова видимо, колкото луната лунния месец, но дори относително примитивните народи могат да ги разпознаят чрез многократно наблюдение на сенките, хвърляни от слънцето при изгрев, залез и обед през цялата година. При лятното и зимното слънцестоене настъпват дните с най-дълга и най-къса слънчева светлина, когато слънцето се вижда най-на север и най-на юг в небето; при пролетното и есенното равноденствие, когато денят и нощта по цялото земно кълбо са равни, слънцето изгрява директно на изток и залязва директно на запад. И въпреки трудността при определяне на точната продължителност на годината, дори най-дивакът може да каже нейното преминаване по цикъла на сезоните, отбелязан с безпогрешни знаци.

Седмичата, която не е отбелязана от природата. – Само седмицата, измерена по божествена заповед, няма естествен ориентир. Трите независими небесни движения – ежедневното въртене на нашия земен свят около оста му, месечното обиколка на Земята от Луната и годишното завъртане на Земята и Луната около Слънцето – маркират нашето време, но няма астрономически цикъл, свързан със седемдневната седмица. И все пак съботата, дадена в началото от Бога на природата, определено отбелязана с манната, дори преди закона на Синай, е идентифицирана в Новия Завет (Бит. 2:1–3; Изх. 16:4, 5, 22–26; 20:8–11; Лука 23:54 до 24:1); оттогава можем да броим седмиците назад в миналото със сигурност от известни дати.

III. Календари съгласуват трите движения

Трите естествени движения, които измерват нашето време, са несъизмерими, т.е. не „излезте наравно.“ Докато Земята прави една обиколка около Слънцето, Луната се завърта около Земята 12 пъти и около една трета от обиколката си, а Земята се завърта около собствената си ос 365 пъти плюс малко по-малко от една четвърт от оборота. Следователно е трябвало да бъдат измислени календари, за да се броят годините с цяло число дни или лунни месеци.

Лунен календар, базиран на Луната.— Лунна календарна година от 12 лунни месеца е 10 или 11 дни по-кратка от истинската слънчева година, която управлява сезоните. Следователно в некоригиран лунен календар, какъвто е и до днес при мюсюлманите, летният месец постепенно се измества по-рано, докато не настъпи пролетта и така нататък. Но вавилонците, асирийците, евреите, гърците и ранните римляни са поддържали лунните си години в крак със сезоните, като периодично са добавяли към годината. Евреите, подобно на вавилонците, са добавяли допълнителен лунен месец 7 пъти на всеки 19 години (вижте статията за еврейския календар в том II).

Слънчевият календар измерва слънчевата година. – Нашият съвременен свят днес използва слънчев календар, тоест такъв, базиран на слънчевата година и напълно пренебрегващ луната. Не е необходимо да добавяме допълнителни месеци, тъй като нашата обикновена 365-дневна година е само с около една четвърт от деня по-къса от истинския период на обиколката на Земята около Слънцето, но я коригираме на всеки четири години (с някои изключения), като добавяме един ден към февруари. Нашата Нова година сега е около десет дни след зимното слънцестоене; но ако премахнем системата за високосна година, Новата година ще се мести с един ден по-рано на всеки четири години. В крайна сметка подравняването на месеците със сезоните ще бъде забележимо различно от това, което е сега.

Това се случило с древноегипетската година, от която произлиза съвременната ни година. Тази египетска календарна година от точно 365 дни била разделена на дванадесет по 30... дневни месеци плюс 5 допълнителни дни в края. Корекцията на високосната година не е била правена, докато страната не е била завладяна от римляните по-малко от половин век преди Христа. Това е било скоро след като Юлий Цезар е адаптирал римските месеци към 365-дневната година, което

той въведе от Египет, с добавяне на по един ден на всеки четири години. Нашият настоящ календар е по същество „юлианският“ календар на Цезар, заедно с месеците, с допълнителна лека корекция.

Тук е отделено място на обяснението на юлианския календар, защото съвременните Историците датират всички минали събития (до ревизията от 1582 г. сл. Хр.) в юлиански години. Системата за датиране от пр. Хр. ще бъде обсъдена на стр. 177, 178.

Началните точки на годините. – Една година е кръг; краят на една е началото на следващата и в природата няма нищо, което да показва която и да е начална точка. Понякога се смята, че годината започва с началото на земеделския цикъл на сеитба и жътва, който сам по себе си варира в различните части на света. Но една календарна година трябва да има определена отправна точка. Споменати са четири ориентира на слънчевата година – слънцестоенето и равноденствието. Древните календарни години често са започвали на или близо до една от тези лесно наблюдаеми точки. Нашата собствена година започва на 1 януари, близо до зимното слънцестоене, защото приблизително там Юлий Цезар е поставил римската Нова година в своя календар, който сме наследили.

Други древни календари са започвали годината през пролетта или есента. В Палестина е било естествено да се мисли, че годината започва през есента, когато ранните дъждове са донесли нов живот в страната след сухия сезон, без дъжд в продължение на няколко месеца, и когато са били засети зимна пшеница и ечемик; реколтата е идвала през пролетта и лятото, завършвайки с гроздобера през есента. Евреите са имали две годишни летоброения. Едното (установено при Изхода) е започвало през пролетта, за броене на месеците и изчисляване на началото на поредицата от свещени празници; другото, старата гражданска година, е започвало със седмия месец, през есента (вижте статията за еврейския календар в том II). Това са били лунни години, отброявани от новолунието, а не от равноденствието.

IV. Датиране на древни събития по години

Древни годишни системи. – Използвани са различни методи за броене на поредица от години. в древността. В по-ранен период годината е била обозначаваща с името на важно събитие или понякога с името на годишен служител. В Асирия това е бил почетен служител, наричан лиму; в Атина и в римския свят имената са били на истински годишни магистрати - в Атина архонт , а в Рим двамата консули. В Близкия изток календарните години са били номерирани последователно по време на управлението на всеки цар и по този начин са били наричани царски години. В Библията (макар и не в първите пет книги) откриваме дати на царски години, като например „в седмата година на Артаксеркс“ (вижте статиите за хронологията в том II и III).

Ако хората бяха започнали от сътворението и бяха броили година 1, година 2 и нататък непрекъснато, и ако библейските записи бяха датирани по такава система, би било лесно да се знае точно колко отдавна се е случило дадено събитие. Но такава информация не съществува. Едва сравнително късно в древността, дълго след периода, разгледан в този том, някой е използвал ера за датиране, т.е. непрекъснатата поредица от години, номерирани последователно от една начална точка. Например, Селевкидската ера (вижте статията за хронологията в том III) е продължение на управлението на Селевк I, един от наследниците на Александър Велики.

Според македонския календар, първата година от тази ера започва през есента на годината, която сега наричаме 312 г. пр.н.е. Селевкидската ера е била използвана в Сирия и Месопотамия в продължение на много векове. Гърците дълго време са използвали поредица от четиригодишни периоди, наречени олимпиади, отбелязани с четиригодишните олимпийски игри, а римляните са използвали система от

номериращи години последователно от предполагаемото основаване на Рим. И двете серии, за разлика от епохата на Селевкидите, са създадени векове след доста несигурните традиционни дати на събитията, от които е трябвало да се броят. Те не са били използвани в ежедневните формули за датиране – само за позоваване на исторически събития.

Нашата система за датиране от пр. Хр. – Днес по-голямата част от света използва или е запозната с датирането на християнската ера, според което всички години се броят приблизително от времето на раждането на Христос. Настоящият том на този коментар се подготвя в годината, известна като 1953 г. сл. Хр. (за *anno Domini*). Това означава „в годината (нашия) Господ 1953“, т.е. 1953-тата година от раждането на Христос. По-точно, това са 1953-ите дни от точката, определена за рождението от Дионисий Екзигуй, съзателят на този метод на изчисление от VI век. Фактът, че традиционната начална точка е известна с няколко години от действителната дата на раждането на Христос, не влияе на полезността на тази скала от години за целите на датирането.

Когато стана обичайно да се датират събитията с броя години от предполагаемото времето на раждането на Христос, станало удобно да се датират по-ранни събития като толкова години „преди Христос“ (съкратено пр.н.е.). По този начин, за исторически цели, годините по юлианския календар, в които датите са били отброявани в римския свят от времето на Юлий Цезар, били удължени назад, сякаш са съществували през цялото минало време. Когато казваме например, че първата година от „ерата на Набонасар“ на Птолемей е започнала на 26 февруари 747 г. пр.н.е., имаме предвид, че е започнала на деня, който би се нарекъл 26 февруари, ако юлианският календар е бил в употреба по това време, и през 747-ата година преди годината, която по-късно е била номерирана като първа от християнската ера.

Трябва да се помни, че историците и хронолозите са посочили годината, предхождаща 1 век пр.н.е. е обозначението на 1 г. пр.н.е., а годината, предхождаща тази, е 2 г. пр.н.е. и така нататък. Точно както годините пр.н.е. текат „назад“, т.е. 1900 г. пр.н.е. е последвана от 1899, 1898, 1897 и т.н., така правят и вековете – 16 век пр.н.е. е от 1600 до 1599 г. и надолу до 1501 г.; 5 век пр.н.е. е от 500 до 401 г. пр.н.е.

Датиране на събития от Стария завет в периода пр. Хр. – Възможно е да се датират събития от Стария завет в скалата пр. Хр. само когато има времево твърдение, което може да се приравни към известна историческа дата. Астрономически изчисления могат да се използват за определяне на дата, за която имаме древни записи на затъмнения или наблюдения на небесните тела, а понякога и дата, която е дадена в два календара (вижте статиите за хронология в том II и III). По този начин имаме синхронизъм между годините на последните царе на Юда и определени години от царуването на Навуходоносор. Тъй като годините на Навуходоносор са известни от астрономически данни, открити от археолози във Вавилония, също от наблюдения, записани в астрономическия труд на Птолемей, известен като Алмагест, и от неговия канон за царете, годините на тези царе на Юда могат да бъдат съобразени с датирането в периода пр. Хр. Също така имаме непряк контакт с асирийските списъци с лиму чрез препратка към Ахав в битката при Каркар (спомената обаче само в небиблейски документи). Но за ранните библейски дати ние сме зависими от проследяването на линията на библейските хронологични твърдения от тези по-късни, по-точни дати, и в този процес има място за различни мнения. Конкретната информация е оскъдна, а системите за изчисление варират; следователно познанията ни за древната хронология са се натрупали постепенно и все още са далеч от пълни.

АМ Датиране от Сътворението. — Битие не предоставя датиране по епохи, но по-старите хронолози са броили годините от Сътворението като *anno mundi* („в годината на света“,

съкратено AM) 1, 2 и т.н., базирани на патриархалните родословия. Тези родословия, ако са пълни и правилно интерпретирани, биха дали точни интервали от Адам до Авраам.

Но AM скалата изисква фиксирана отправна точка. Датировката на всеки писател преди новата ера за AM 1 (1) варира в зависимост от избора му на масоретските или LXX цифри (разлика от близо 1500 години) и (2) от неговото тълкуване на тези и всички други старозаветни хронологични данни. Поради тази причина AM датировката няма друга основа освен теорията на автора.

Маргинални дати в печатните Библии.—AM дати, взети от „Анали“ на архиепископ Джеймс Ъшър (публикувани 1650-58 г.), са първите, които се появяват в полетата на KJV. KJV първоначално не е носила дати и не е била първата Библия, която е представяла тези на Ъшър, отпечатани в полето на френска католическа латинска Библия през 1662 г. Датите на Ъшър (само AM) се появяват в Оксфордска Библия през 1679 г., като цифрите са преработени на места от епископ Уилям Лойд; неговите дати AM и BC са включени (вероятно също от Лойд) в лондонско издание от 1701 г. Оттогава нататък тези дати, обикновено приписвани на Ъшър, но частично преработени и вмъкнати без официално разрешение, продължават да се отпечатват, докато поколения читатели не започват да ги възприемат почти като част от Библията.

В края на 19-ти век много Библии включват нови хронологични таблици въз основа на по-късни знания, като същевременно запазва старите „Ъшър“ дати в полетата или ги пропуска изцяло. През 50-те години на миналия век модернизираният набор от маргинални дати излиза в ново издание на KJV. Подобни се появяват чак през 1974 г. в издание на Колинс на KJV (въпреки че повечето Библии по това време нямат маргинални дати): Събитията преди Давид са датирани само с векове, а по-късните дати се различават от тези на Ъшър, макар и не последователно. В Ездра 7 се появява любопитна промяна; пътуването на Ездра до Йерусалим е датирано с 428 г. пр.н.е., дълго след пристигането на Неемия. Това се основава на теория, която, противоречаща на библейския разказ, поставя това събитие в 37-ата, а не в 7-ата година на Артаксеркс.

ЧАСТ II: ХРОНОЛОГИЯ В БИБЛЕЙСКИЯ ПРЕДАВАНЕ

Предвид всички различни древни хронологични системи и многобройните теории на по-късните тълкуватели на Библията, е необходимо да се разгледат методите, които да се използват за определяне на датировките от Стария завет в периода преди новата ера, особено от Изхода до края на 40-годишното странстване. Това датiranje се основава на два момента: (1) текстът, в който се намира изходната информация, и (2) проблемът със значението на времевите твърдения в този текст.

I. Времеви данни в Битие

Еврейски, самарянски и Септуагинта текстове. — Оригиналният текст на нашия Стар завет, с изключение на няколко глави, е написан на иврит. Преводите, които се използват днес, са направени почти изцяло от масоретския текст, който е предаван от евреите през вековете, преписван от един ръкопис в друг с най-голяма грижа (виж стр. 24-26). В Битие годините на патриарсите в еврейския текст се различават от тези в самарянския Петокнижие, вариант на еврейския текст, запазен от полу-евреите, полу-езическите самаряни. Различни от тези две са цифрите в Септуагинта, гръцки превод, започнат през 3 век пр.н.е. в Александрия (виж стр. 39). В него са дадени по-високи цифри за няколко патриарси, вмъква втори Кенан след Арфаксад и показва други разлики.

Общият период от сътворението до Потопа е: еврейски - 1656 години; самарянин - 1307; Септуагинта - 2242 (или 2262; ръкописите варират); от Потопа до Авраам: еврейски - 352 години; самарянин - 942; Септуагинта - 1232 (или 1132).

Тъй като най-старите известни масоретски ръкописи на Петокнижието са късни копия, датиращи от повече от 1000 години от оригиналите, някои учени смятат, че цифрите за патриарсите са се променили от времето, когато е направен преводът на Септуагинта. Но възрастта на ръкописа не е единственият решаващ фактор. По-късният от два копия може да запази формулировката на текста много по-близо до неизвестния оригинал, отколкото много по-стар ръкопис, копиран небрежно или от стар, но вече повреден текст. По този начин работата на „по-нисшия“ или текстовия критик включва определяне, от различни видове доказателства, коя форма на текста най-вероятно е променена спрямо оригинала.

За епохата на патриарсите самарянският текст е по-малко надежден от еврейския, защото на други места откриваме преработки на формулировката, които съответстват на техните възгледи. И преводачите на Септуагинта, които другаде (както в Даниил) са вмъкнали свои собствени идеи, са по-склонни от педантичните еврейски преписвачи да представят преработена форма на родословието.

Причини за предпочитане на еврейските списъци. – Някои ръкописи на Септуагинта, които Матусал 167 при раждането на сина си, като по този начин го кара да преживее Потопа 14 години; други ръкописи, които го правят 187, избягват тази трудност. Съществуват и други причини, поради които преводачите на версията на Септуагинта е по-вероятно да са променили числата, отколкото по-късните масорети, които ни предават еврейския текст. Гръкоговорящите евреи, които са превели Септуагинтата в Александрия, са искали да спечелят с нея уважението на образования гръцки свят. Известно е, че те са били много по-малко стриктни по отношение на запазването на буквата на оригинала, отколкото палестинските евреи. Тяхната версия е била направена за гръкоговорящи читатели. Ако са искали хронологията на най-ранните епохи да се сравнява благоприятно с вярванията на сегашната александрийска философия и да изглежда по-разумна за гръцкия ум, те естествено биха удължили периодите колкото е възможно повече и биха изгладили внезапния спад след Потопа в продължителността на живота и интервала от баща на син; и точно това правят техните числа, като многократно са по-високи със 100 години (вижте таблици, стр. 248, 289).

Някои учени твърдят, че Септуагинтата е преведена от правилния текст, но че масоретите, работещи отвъд времето на Христос, са направили или увековечили промени, за да дискредитират Септуагинтата, защото това е версията, използвана до голяма степен от християните. Но ако това е така, защо евреите биха променили такива незначителни точки като възрастта на патриарсите и биха оставили непроменени 70-те седмици и други пророчества, използвани от християните, за да докажат месианството на Исус? Ако масоретите са преписвали текстовете си толкова съвестно, че са запазили, дума по дума, толкова много доказателства срещу себе си, техният текст би трябвало да бъде предпочитан пред този на александрийските преводачи, които са си позволили волности с текста, за да прокарат собствените си идеи. Този въпрос не може да бъде решен със сигурност. Въпреки че свитъците от Мъртво море понякога поддържат вариант на формулировката на Септуагинтата, те също така са потвърдили надеждността на масоретския еврейски текст, върху който са базирани най-забележителните и широко приети преводи, както католически, така и протестантски. Този коментар ще следва тази почитана от времето практика и ще базира дискусията за патриарсите на еврейския текст.

II. Някои принципи на библейската хронология

При преобразуването на времевите данни от Библията в хронологично изчисление, трябва да вземем предвид някои общи принципи на еврейския език и начина на изчисление, които се отнасят както за Петокнижието, така и за други писания. Трябва да се има предвид, че значението на едно изречение не е непременно това, което думите означават за нас сега, дори след...

те са преведени, но какво е имал предвид древният писател, когато е използвал тези думи. В Библията „син“ може да означава внук (Бит. 31:55, вж. ст. 43); „брат“ може да означава племенник или чичо (Бит. 14:12, 16; 29:10–12). Дори толкова просто твърдение като факта, че Ной е бил на 600 години по време на Потопа, може да бъде и като цяло е погрешно разбрано.

Методът за изразяване на възрастта. — Ной беше „шестстотин години“ – буквално „един син на 600 години“ – когато дойде Потопът (Битие 7:6). Означението на тази фраза е изяснено в същата глава от първата пълна формула за датиране, дадена в Библията: „В шестстотната година от живота на Ной, във втория месец, на седемнадесетия ден от месеца, в същия ден се разпукаха всички извори на голямата бездна“ (ст. 11). Следователно „син на 600 години“ не означава, че Ной е бил на 600 години, както го разбираме ние, а че е бил на 600-годишна възраст, все още неизтекла. В нашето съвременно изчисление казваме, че едно дете е на толкова месеца в първата си година. То достига първия си рожден ден в края на първите си години и не се счита за едногодишно до този първи рожден ден. Но когато достигне този ден, започва втората му година. Така че един ден той ще бъде на 21 години, след като е навършил 21-вата си година; той ще бъде на 21 през цялата си 22-ра година, докато след завършването ѝ се казва, че достига възрастта на 22. Бихме преброили Ной на 600 години едва в края на неговата 600-та година, но евреите го преброили „син на 600 години“ в неговата 600-та година (вижте Битие 5:32).

Последователни епохи на патриарсите. – Точно както Ной е бил „на 600 години“ в своята 600-та година, така и Адам трябва да е бил на 130 години в своята 130-та година, когато се е родил Сет (Бит. 5:3), а не това, което ние наричаме 130 години. На този принцип Сет е роден в 130-тата година от света (anno mundi или AM 130); по този начин сборът от възрастите на патриарсите при раждането на всеки най-голям син ще осигури непрекъсната поредица от години само от сътворението.

Нямаме начин да разберем как точно самите патриарси са брояли възрастта си времето. Вероятно годините не са били брояни по рождени дни, а като всяка година от живота им е започвала в началото на календарната година, защото 601-вата година на Ной изглежда започва на 1-ви ден от 1-вия месец (Битие 8:13). В Далечния изток е било от незапомнени времена обичайно едно дете да се счита за едногодишно в първата му календарна година и да се брои за двугодишно на следващата Нова година, дори няколко дни след раждането му. Или патриарсите са започвали първата година след следващата Нова година (виж бележка 4), или числата са били коригирани по-късно, когато е бил съставян списъкът, за да се избегне припокриването.

Включително изчисление. – Но очевидно обичайната употреба при броенето на интервали от време е била включителното изчисление, т.е. броене на непълните дни, години и т.н. в началото и края на даден период, сякаш са цели единици. Класическият пример е, разбира се, тридневният период на Христос в гробницата, от петък следобед до неделя сутринта (вижте „третия ден“, „след три дни“ и „след три дни“, всички използвани като еквивалентни изрази за един и същ период от един и същ автор: Матей 17:23; 27:40, 63).

Най-ясният пример от Стария завет е в 4 Царе 18:9, 10, където „в края на три години“ е това, което бихме сметнали за двугодишен интервал (вижте статията за хронологията в том II на този коментар), но употребата се среща и в книгите на Моисей. Йосиф постави братята си „под стража за три дни“, но не за три пълни дни, защото на „третия ден“ той върза Симеон и изпрати останалите по домовете си (Бит. 42:17–19); и „втората година след“ Изхода (Чис. 9:1) всъщност означава годината непосредствено след него, като първата година е годината, в която е започнал периодът (вижте стр. 186, 187).

От оригиналните документи става ясно, че не само евреите, но и други древни народи използвали приобщаващо изчисление, като броили началото и края на период. Виждаме гърците да наричат 4-годишната Олимпиада между Олимпийските игри pentaeteris или „5-годишен период“, а римляните да наричат зимното слънцестоене (тогава 25 декември) „осмия ден преди“ 1 януари – 8-ми, като се броят както 25-ти, така и 1-ви. Дори в по-късни времена откриваме по-свободното изчисление в ежедневната реч, въпреки че при математическите изчисления изминалото време би се изчислявало точно.

Част и цели. – Библейските писатели понякога използват друг характерно ориенталски вид израз – те назовават целия период за частта, което всъщност означава последната част от период, който вече е започнал. Например, в Кадес израилтяните били осъдени да се скитат 40 години в пустинята (Числа 14:33), тоест останалата част от този период, считано от напускането на Египет. Всъщност това вече било през втората година и от Кадес до последния етап от пътуването оставали само 38 години (Второзаконие 2:14; вижте таблицата на стр. 187). 430-годишното странстване на „израилтяните“ (Изм. 12:40) – включително времето от Авраам (вижте стр. 184), много преди да има израилтяни – може да се обясни като пример за такова пресмятане. По-долу са обяснени и два случая на трима сина, изброени за една година на раждане; въпреки това те не са били тризнаци и нито един от първите синове не е бил най-големият.

Ориенталският човек, като цяло по-малко загрижен за точното време от западния, е по-склонен да използва приблизителни времеви данни и кръгли числа, а читателят на Библията трябва да има това предвид. Но Старият завет е далеч по-конкретен в своите времеви данни от всеки друг древен литературен документ.

III. Родословието на патриарсите

Патриарсите от Адам до Потопа. — Списъкът на патриарсите в Битие 5 започва с Адам, след което продължава със Сет, роден в 130-ата година на Адам (или 130-та година на АМ, според тези, които изграждат АМ скала от години), следван от Енос, роден 105 години по-късно, Каинан, 90 години след това и така нататък до Ной. За възрастта на Ной при раждането на Сим трябва да търсим другаде, защото Битие 5:32 казва само, че „Ной беше на петстотин години; и Ной роди Сим, Хам и Яфет“. Това може да се тълкува като индикация, че синовете са били тризнаци или поне че Сим е бил първородният; но сравнението на Битие 7:6 и 11:10 показва, че Сим не е бил най-големият, роден, когато баща му е бил на 500 години; вместо това той е бил на 100 години две години след Потопа (който е дошъл, когато Ной е бил на 600 години) и следователно е роден, когато Ной е бил на 502 години. Очевидно Сим е бил посочен първи заради важността си, която не е зависела от възрастта му, а от факта, че чрез него е било водено родословието, и вероятно защото чрез неговия род са произлезли израилтяните.

Датировката на този патриархален период от пр.н.е. не е възможно да се определи. Първите връзки между библейската и пр.н.е. датировката идват от времето на царете на Израел и Юдея (виж стр. 196).

Хронология на Потопа. — Потопът продължи една година и десет дни, от 17-ия ден на втория месец на 600-тата година от живота на Ной до 27-ия ден на втория месец на 601-вата година от живота на Ной (вижте Бит. 8:14).

Тъй като не е известно какъв календар е използвал Ной, за да изчислява датите на месеците си, мненията за това каква година е била това, се различават. 150-те дни на покачващите се и преобладаващи води, завършващи на 17-ти от 7-ия месец, съставляват точно 5 месеца. Следователно всеки месец е имал 30 дни. Тъй като това не би могло да се случи, ако месеците са били регулирани от

луната, която се редува с 29 и 30 дни, някои биха заключили, че разказът от Битие се основава на слънчев календар с 30-дневни месеци, подобен на този на египтяните. В този случай продължителността на Потоп е била или 370 дни, или, ако в края на годината са били отчетени 5 допълнителни дни, както в Египет, тя е била 375 дни. Други обаче смятат, че е била предвидена лунна година и че десетте дни след една пълна година биха показали разликата между лунна година от 354 или 355 дни и слънчева година от 365 дни.

Очевидно Септуагинтата има за цел да внуши, че първоначалната сума представлява лунна година плюс десет дни, тъй като променя продължителността на точно една календарна година, като превежда крайната дата като 17-и от втория месец, същия ден като началния, вместо като 27-и. Това изглежда като замяна на една лунна година и десет дни с една слънчева година, както е по-разбираемо в Египет. Няма обаче достатъчно основание да се предположи допотопният календар от тези дати или да се спекулира дали „вторият месец“ е номериран от пролетта или есента. Съображения като дъждовния сезон или сезона на засаждане в библейските земи едва ли са уместни, тъй като по-късните условия не могат да се сравняват с климатичните условия преди или непосредствено след Потоп. Месечното броене вероятно би било това на Мойсей, а не това на самия Ной, а годината, започваща с пролетта, като ново броене, въведено при Изхода, може да е било или да не е било използвано от Мойсей при писането на Битие.

Патриарсите от Потоп до Изхода. — Патриарсите след Потоп са изброени в Битие 11. Арфаксад е роден две години след Потоп, когато Сем е бил на 100 години, Салах е роден 35 години по-късно, а Евер 30 години след това; и така списъкът продължава до Терах и Аврам. Аврам обаче не е роден, когато Терах е бил на 70 години; това е случай, подобен на този на Сим, защото Аврам, макар и наречен първи, не е бил най-големият син. Когато се е родил, баща му не е бил на 70, а на 130 години; защото Аврам е бил на 75 години, когато Бог го е призовал да отиде в Ханаан и е сключил завет с него, след като Терах е починал на 205-годишна възраст (Битие 11:32; 12:1–4). Въпреки че списъкът на патриарсите с тяхната възраст завършва с Аврам (гл. 11:26), ни се казва, че Исаак е роден 100 години след баща си (гл. 21:5), а Яков 60 години след това (гл. 25:26).

Данните от Битие за възрастта на патриарсите се простира до влизането на Яков в Египет (гл. 47:9) на 130-годишна възраст. От това може да се изчисли, че той е бил на 91 години, когато Йосиф се е родил (виж гл. 27:1), но годината на раждане на Йосиф не предлага помощ за по-нататъшното проследяване на линията; тук данните за възрастта спират.

Интервалът от преселението на Яков до Изхода трябва да се изведе от 430-те години от Изх. 12:40, 41 (които ще бъдат обяснени в следващия раздел). Дори и с това, само ако може да се предположи, че в списъците на патриарсите не е пропуснато нито едно поколение (виж стр. 186), е възможно каквото и да е непрекъснато броене от сътворението до Изхода.

Четиристотинте и четиристотинте и тридесетте години. — „Потомството“ на Авраам ще бъде „чужденец в земя, която не е тяхна“, ще служи на чужд народ и ще бъде измъчвано; и периодът ще продължи 400 години (Бит. 15:13). Че цялата продължителност на странстването, робството и страданията е обхваната в 400-те години, не е ясно в английския превод, но е показано от обърнатия паралелизъм на еврейското изречение (вижте върху Бит. 15:13). Исаак, назначеното потомство на Авраам, чиито потомци ще видят пълното изпълнение на това пророчество, е бил странник и рано в живота си започва да бъде „измъчван“ от своя съперник Исмаил (Бит. 21:8–12; вижте върху Бит. 15:13 за 400-те години).

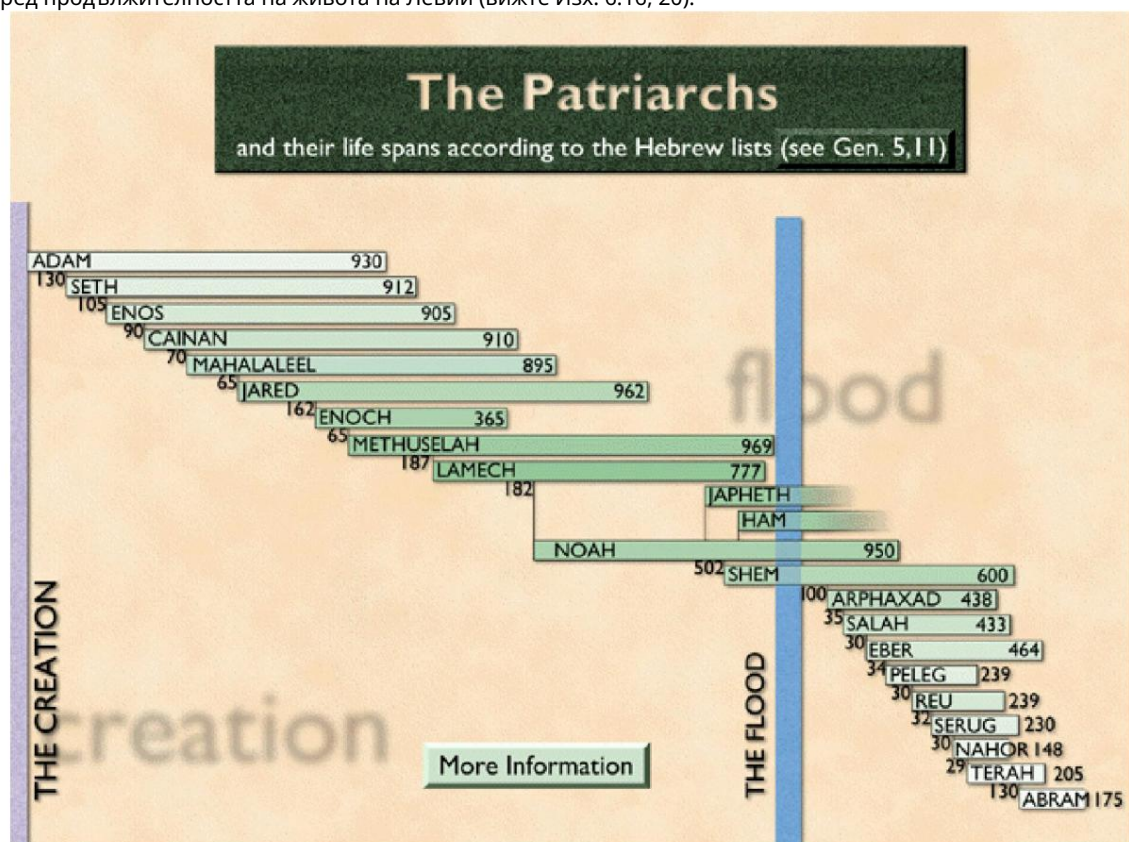
С Изхода завършва и период от 430 години, обхващащ „странството“ (Изх. 12:40), а не само фазите на робство и страдание. Това е обяснено от Новия завет

препратка към 430-те години между завета с Авраам и даването на закона на планината Синай, скоро след Изхода (вижте Изх. 12:40 и Гал. 3:17).

И двата периода могат да бъдат хармонизирани (вижте диаграмата на страница 186), ако 430-те години се броят от призова на Авраам, когато той е бил на 75 години, а 400-те години се броят от 30 години по-късно, това е приблизително времето, когато Исаак, като малко дете, започва да бъде преследван от Исмаил, след като е потвърден като „потомство“ (Битие 21:8–12). Еврейският народ се наричал едновременно „потомство на Авраам“ и „деца на Израел“ и Павел очевидно е тълкувал втората фраза, използвана в Изх. 12:40, като означаваща първата.

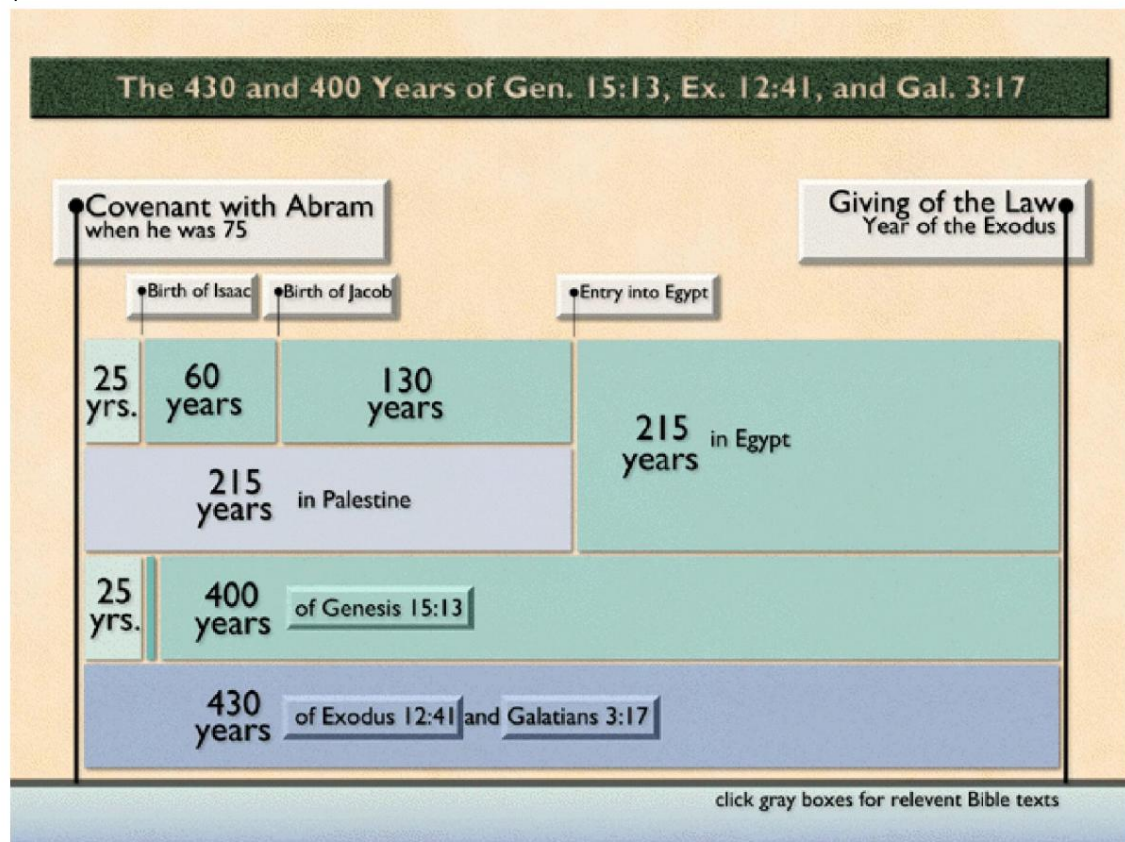
Двеста и петнадесет години в Египет. - Популярно и научно неразбиране

Тези периоди, обхващащи пребиваването и страданията на потомците на Авраам, са довели до хронологично объркване относно времето, прекарано от Израел в Египет. Интервалът между призоваването на Аврам на 75-годишна възраст и Изхода е бил 430 години, от които 215 са минали, когато Яков е отишъл в Египет (25 години до раждането на Исаак през вековната година на Авраам, плюс 60 години, възрастта на Исаак при раждането на Яков, плюс 130 години, възрастта на Яков при неговото преселване, общо 215 години). Следователно останалата част от 430-те години, египетското пребиваване, е била 215 години. Ако това време изглежда доста кратко в Египет, трябва да се има предвид, че Моисей е бил внук (също правнук) на Левий (Числа 26:57–59), който е влязъл в Египет като възрастен. Този факт не би се вписал в интервал от 400 години, но би било напълно възможно да е 215 години, според продължителността на живота на Левий (вижте Изх. 6:16, 20).

Дали са били 430 пълни години от призова на Авраам до Изхода, или 429 пълни години – 430 включително, според най-често използваното в библейските времена изчисление? Последното би изглеждало по-вероятно, ако не беше конкретната формулировка на текста: „В края на четирите

сто и тридесет години, дори в същия ден" (Изм. 12:41). Това изглежда показва 430 изминали години, завършващи в деня на Изхода. По този начин изчислението се счита за точно, а не за изчерпателно.

АМ датирването не е окончателно. – Защото 430-годишният интервал между Авраамовото години и Изходът изглежда свързва последното с патриарските генеалогии, някои са стигнали до заключението, че непрекъснатото средновековно датирване от сътворението може да бъде свързано с датирването преди новата ера. Средновековна датировка на Изход, базирана на патриарсите, е напълно неубедителна. Трябва да се помни, че тези генеалогии не представляват непременно пълна годишна скала. Дадени са причини за предпочитане на възрастта на патриарсите, както е посочена в еврейския текст, а не в версията на Септуагинта. Въпреки това, използвайки и двата метода, не можем да изключим възможността някои поколения да не са били включени. Спомняме си, че Лука изброява втория Кенан (Лука 3:36). Правилността на възрастта на отделните лица не означава пълнота на списъка, тъй като не е даден общ брой.

Библията не твърди, че е пълен запис на цялата минала история, а библейските генеалогии не винаги включват всяко звено във веригата; еврейският език често използва думата „син“ в значение на внук или потомък. Това е видно от генеалогията на Ездра, която пропуска няколко звена (Ездра 7:1–5; вж. 1 Лет. 6:7–9; Ездра 3:2); Матей изброява 14 поколения от Давид до Христос, като по този начин пропуска 4, поради каква причина не ни казва (Мат. 1:8, 11; вж. 1 Лет. 3:10–12, 15, 16). Фактът, че понякога един библейски писател пропуска това, което друг включва, не обезсилва авторитета на нито един от тях, но би трябвало да ни предупреди срещу догматизма относно датата на сътворението, Потопа или Изхода, или върху която и да е хронология, основана единствено на генеалогични таблици. Точната хронология е по-добре да се запази за по-късните векове, където Библията дава много точни времеви твърдения и синхронизми.

които ни позволяват със сигурност да локализираме датирането на ключови събития от пр.н.е. Ако приемем, че второто име на Лука за Кенан показва връзка, която не е спомената в списъка от Битие, трябва да удължим периода от сътворението до Изхода с поне един живот – колко повече не можем да знаем, тъй като Лука не дава данни за Кенан, а един пропуск предполага възможността за други. Не е необходимо да предполагаваме, че подобни пропуски биха били обширни или важни, но трябва да се въздържа от догматизиране на точния брой години между сътворението и Изхода и от определяне на каквато и да е дата на сътворението въз основа на него. (Датата на сътворението не може да бъде изведена от библейските данни.)

С повишено внимание, следователно, що се отнася до опитите за АМ датиране, можем да преминем към библейското изчисляване на годините на скитане в пустинята, преди да се пристъпи към теориите, според които различни дати преди новата ера са приписани на Изхода.

Преброяването на годините от Изхода. – Откриваме доказателства за това как се доближава до преброяването с ера по време на 40-годишното скитане. Малко преди израилтяните да напуснат Египет, Господ заповядал на Моисей, че „този месец ще ви бъде начало на месеците: той ще ви бъде първият месец от годината“ (Изх. 12:2), и след това продължил с указания за провеждане на Пасхата на 14-ти. Израилтяните напуснали Египет веднага след Пасхата, на 15-ти (Чис. 33:3) от пролетния месец, тогава наричан Авив (Изх. 23:15; 34:18; Втор. 16:1), но по-късно наречен Нисан (Естир 3:7) и все още наричан така от евреите.

В тази година се споменават и други дати, която очевидно е била считана за първата от серия, за следващата година се нарича втора. Списъкът с датирани събития показва това в табличен вид:

	Месец	Ден	Година
Пасхата е чествана (Изх. 12:2, 6).....	1	13	[1-ви]
Тръгване от Египет (Числа 33:3)	1	15	
Манна, дадена в пустинята Син (Изх. 16:1)...	2	15	
Пристигане на Синай (Изх. 19:1) (Двата 40-дневни периода на Моисей на планината — Изх. 24:18; 34:28)..... (Изработка на скинията и оборудването)	3	----	[1-ви]
Издигната скиния (Изх. 40:1, 2, 17).....	1	1	2-ро
Пасхата е заповядана (Числа 9:1, 2).....	1	----	2-ро
Пасхата се празнува (Числа 9:5), очевидно за първи път след Изход (вж. ст. 6-14)	1	14	----
Преброяване на насочените мъже (Числа).	2	1	2-ро

1:1).....			
Тръгване от Синай (Числа 10:11), почти година след пристигането (Числа 301, 302).....	2	20	2-ро
(Шпиони, изпратени по време на първото узряване на гроздето, т.е. в края на лятото — Числа 13:17-20)			
(Завръщане на шпиони в Кадес 40 дни по-късно; Израел е осъден на 40 години скитане— Числа 13:25, 26; 14:33, 34)			
От Кадес до кръстовището на Заред, 38 години (Второзаконие 2:14)			
Смъртта на Аарон на планината Ор (Числа 33:38).....	5	1	40-ти
Израел в Заред (Числа 21:12) след смъртта на Аарон (вж. Числа 20:27-29; 21:4-11).....	[6?]	----	40-ти]
(Смъртта на Моисей; 30-дневен траур— Втор. 34:7, 8).....	[12?]	----	40-ти]
Преминаване на Йордан и разполагане на лагер пред Йерихон (Исус Навин 4:19).....	1	10	[41-ви]
Пасха, чествана в Обетованата земя (Исус Навин 5:10)	----	14	[41-ви]
Манната спира (Исус Навин 5:11, 12), на 40-годишнината от Изхода.....	----	[15]	[41-ви]

Обърнете внимание, че „втората година“, в първия ден от която е била издигната скинията, е имала вече започнало преди първата годишнина от Изхода, защото израилтяните не напуснали Египет до 15-ия ден от първия месец, след като половината от месеца била изминала. Този ден на издигането на светилището бил първият от божествено определения първи месец, защото е месецът на Пасхата. Очевидно това е първият Авив след напускането на Египет (виж върху Изх. 40:2 и Числа 9:1, 2), защото никой не би спорил за престой от близо две години на Синай (виж върху Числа 10:11; вж. стр. 301, 302). Така че „втората година след като излязоха от египетската земя“ (Числа 9:1) означавала годината непосредствено след тази, в която се е състоял Изходът (всъщност започваща 11 1/2 месеца след датата на напускане, но втората година се броила включително). Беше посочено (виж стр. 182), че в често използваното включително изчисление, изразите, преведени като „след“, често означават „вътре“.

Всъщност, предлогът, използван в тази фраза „след като бяха излезли“ – буквално „защото

„да излязат“ или „за излизането им“ — другаде се предава „в рамките на“ дадено време, както в Ездра 10:8.

Годишите, отброени от Изхода, следователно са били години с начало на пролетта, а първата от поредицата е била тази, в която евреите са напуснали Египет. Ако тази поредица от години от Изхода беше продължена като ера за датиране на последващи събития, това би опростило значително проблема със старозаветната хронология. За съжаление, тя не е била използвана така, въпреки че записът на последователността сигурно е бил запазен, защото изглежда откриваме още едно позоваване на нея във връзка с датата на Соломоновия храм (виж стр. 191, 192).

IV. Датата на Изхода от пр. Хр.

Проблеми при датирането на Изхода. — Стана ясно защо всяко АМ датиране, да се смята напред от сътворението и да се основава на предположението, че родословията са пълни, е само предположение. Ние сме в по-добра позиция да броим назад до патриарсите от по-късни и по-известни периоди, макар и не с пълна сигурност. 430-годишният период от Изхода до Авраам локализира този патриарх в скалата пр.н.е. със същата степен на сигурност, каквато може да се определи за годината на Изхода, в зависимост от това кой от няколко метода се използва, за да се стигне до дата пр.н.е. за това събитие. От Изхода четиридесетте години на скитане се номерират непрекъснато, като в ера (виж стр. 177); след това при завладяването на Ханаан и времето на съдиите има различни периоди, някои от които очевидно се припокриват. Ако информацията беше пълна и точна през царствата на Юда и Израел, до времето, когато линията на библейското датиране се свързва с фиксираните дати на древната история, датата пр.н.е. на Изхода и много други събития би била безспорна.

Но дори сред онези, които приемат библейските данни за верни, има различия в мнение относно периода на съдиите, например, и доста сложните взаимовръзки между царуването на двете царства. Този коментар, включващ това, което изглежда като сравнително работеща хронология, изградена върху библейски данни за времето, не излага догматично твърдение по случая. Последната дума не е казана по този въпрос, защото бъдещи открития могат да допълнят точните ни познания за тези древни времена. Но ако изобщо трябва да се включат никакви дати за удобство на читателя, една система трябва да се следва последователно.

Датата на Изхода от 15-ти век, представена в този том, е избрана измежду многото, застъпвани от различни учени, защото понастоящем изглежда най-доброто обяснение на библейските данни във връзка с наличната информация и е в хармония с хронологията, приета за том II, обхващащ периода на Израел и Юдея. За да се оцени това датиране на Изхода, тук трябва да се направи кратко описание на историческия контекст на Египет, като се започне с преглед на основните теории за Изхода, с обобщение на трудностите на всяка от тях и причините, поради които е избрана датата от 15-ти век.

Историческият контекст в Египет. — Средното царство в Египет започва по време на Единадесетата династия. Първите 150 години от Дванадесетата династия, които започват през 1991 г. пр.н.е., са пиковите години, класическият период на египетската култура. В края му египетската мощ намалява. Тринадесетата династия е ограничена до голяма степен до Южен Египет, а съвременната Четиринадесета династия на север е слаба. След период на предварително проникване, страната е завладяна през втората половина на 18 век от хиксосите, чиито владетели, „Царе-овчари“ – титла, по-точно преведена като „владетели на чужди държави“ – формират Петнадесетата и Шестнадесетата династии. Тези завоеватели, предимно семити от източните средиземноморски земи, вероятно

включвали и несемитски хуритани. Малко се знае за хиксосите от малкото оставени от тях записи. Те не са били варвари, защото вероятно са въвели коня и колесницата, които египтяните по-късно са използвали с предимство при изграждането на своята Азиатска империя. Хиксосите са египтизирани, приемайки египетски титли. Те са управлявали като фараони от столица, наречена Аварис, в Делтата.

През първата половина на 16-ти век първият крал на Осемнадесетата династия управлявал омразните хиксози – поне управляващата класа – в Палестина. Египет, отново могъщ, разширил властта си над Палестина и Сирия до Ефрат. Огромно богатство било вложено в мащабни строителни дейности. Забележителен владетел от тази династия била царица Хатшепсут, която била свързана на трона със съпруга си Тутмос II (ок. 1508-1504 г. пр.н.е.) и племенника си Тутмос III. Самата тя била истинският владетел от около 1500 г., докато окончателно изчезнала от историята около 1482 г., вероятно премахната от съвладетеля си Тутмос III, когото толкова дълго държала на заден план. След смъртта ѝ името ѝ било заличено от много от нейните паметници и надписи. Тутмос III (ок. 1482-1450 г.) разширил Египетската империя до степен, която никога не била надминавана. Империята процъфтява по време на управлението на Аменхотеп II (ок. 1450-1425) и Тутмос IV (ок. 1425-1412) и чак до края на управлението на Аменхотеп III (ок. 1412-1375). Но в годините на упадък на последния, разрастващата се хетска империя заплашва северните владения на Египет в Азия, Хабиру или СА-ГАЗ измъчват части от Сирия и Палестина, а много от градовете, държани от Египет, воюват помежду си.

След това дошъл Аменхотеп IV (ок. 1387-1366), визионер, негоден или нежелан да владее силния скиптър, необходим за предотвратяване на упадък. Приемайки името Ехнатон, той насочил цялата си енергия към религиозни реформи; изоставяйки Тива за нова столица, посветена на Атон (Атон), слънчевия диск, той потиснал всички други култове. Междувременно неговата азиатска империя се стопила. Той игнорирал неистовите молби за помощ от верните си васали в Палестина и Сирия, които се борели срещу предателството и дезертърството пред лицето на заплахата от СА-ГАЗ или Хабиру. Много от тези писма били открити сред царските архиви в руините на столицата на Ехнатон (археолозите ги наричат Амарнските писма, от Тел ел Амарна, съвременното топонимно име на руините).

След Ехнатон, чиято религиозна реформа умира скоро след него, династията приключва с няколко второстепенни фараона. Един от тях е момчето-цар Тутанкамон, който е постигнал по-късна слава благодарение на простото стечение на обстоятелствата, че последното му място за почивка – вероятно скромно в сравнение с тези на великите владетели – е избегнало опустошенията на крадци на гробници.

В началото на Деветнадесетата династия, при управлението на Сети I (1318-1299), Египет започва да си възвръща известен контрол над Палестина. Дългото и енергично управление на Рамзес II (1299-1232) оставя силно впечатление върху неговата епоха. От петата година на сина му Мернептах имаме надпис върху възпоменателен стълб или стела, показващ, че израилтяните вече са били в Палестина – първото споменаване на името Израел извън Библията и единственото досега, открито в египетски записи.

Различните теории за Изхода. — Многобройните теории за Изхода се различават по разположението на повествованието във връзка с египетските династии, както и по отношение на изчисляването на 400-те и 430-те години (независимо дали включват времето от Авраам или само престоя в Египет). Освен теориите, поддържани от малцина или вече не се разглеждат сериозно в научните среди, съществуват три основни класа от тези интерпретации на Изхода. Те датират събитието съответно в: (1) 15 век пр.н.е., по време на Осемнадесетата династия;

(2) 13-ти век, по време на Деветнадесетата династия; (3) две миграции, по време на Осемнадесетата и Деветнадесетата династия.

Има правдоподобни аргументи както за, така и против всички тези датировки. Последната обаче, която поставя Исус Навин два века преди Моисей, нанася такава вреда на библейските сведения, че е невъзможно всеки, който се стреми да изгради хронология, съответстваща на библейските данни, каквито ги имаме.

Остарели и малцинствени възгледи.— Широкият диапазон на датирание на Изхода е илюстриран от няколко теории, които го поставят още в 17-ти век и чак в 12-ти. Една теория датира Изхода през 1612 г., по време на управлението на хиксosite в Египет. Тя се основава на дълго пресмятане на периода на съдиите, приемайки, че редуващите се съдийски функции и интервали на потисничество са били последователни, общо близо 600 години; тя вписва това в 480-годишния период между Изхода и Соломон, като брои само съдийските функции, а не интерлюдиите. Тъй като Соломон не може да бъде изместен много, колкото по-дълъг е предходният период на съдиите, толкова по-рано трябва да се датира Изходът. Друга теория за ранния Изход евреите са напуснали Египет като част от или заедно с победените хиксоти през 16-ти век (напомнящо за идентифицирането на евреите като хиксоти от Йосиф Флавий). Това изисква не 40, а 200 години скитане в пустинята, за да се приравнят евреите с хабиру. Не може да се хармонизира нито с Библията, нито с историческия контекст, нито пък с датировката в другия край, теорията за Изход в края на 12-ти век, по време на Двадесетата династия.

Тези три вида датировки от Изхода ще бъдат достатъчни като примери за диапазона на вариациите; не е необходимо да бъдат разглеждани, тъй като днес получават малко или никакво внимание. Трите основни теории ще бъдат обсъдени по-нататък.

Изходът от Деветнадесетата династия. — „Традиционната“ теория, дълго общоприета, е, че Израел е бил потискан от Рамзес II и е оставен по време на неговото управление или на сина му Мернептах. Тази теория все още се поддържа от много автори, както в оригиналната си форма, така и като втора фаза на двоен Изход. Изборът на Рамзес за фараон на потисничеството се основава на имената на градовете Питом и Рамзес, построени от еврейски роби; на столицата на Рамзес, която е била в Танис, близо до Гошен; на разрушаването на много палестински градове, датирани от археолозите през 13 век; на 430-годишния престой в Египет; и на различни елементи от археологическите теории, отнасящи се до това време, като например късното пристигане на филистимците, липсата на по-ранна керамика в определени региони и заключенията, направени от определени египетски военни кампании. Неотменимото възражение срещу това датирание – ако не трябва да се пренебрегва библейската хронология – е стелата на Мернептах от петата година от неговото царуване, в която се говори за израелтяните като за народ, заедно със завладените палестински територии. Израелтяните едва ли биха могли вече да са били в Палестина през петата година от управлението на фараона от Изхода, дори и да са мигрирали директно в Ханаан. Едно 40-годишно скитане из пустинята (дори ако се приеме смътното значение на „много години“) напълно го изключва от картината, да не говорим за други възражения срещу теорията, като например генеалогичната невъзможност за 400 години от Йосиф до Моисей.

Теорията за двойния Изход. — Изходът от Деветнадесетата династия, заедно с нахлуването в Ханаан през 15-ти век, се поддържа днес от много учени, които реконструират напълно библейската история или по-скоро я разделят на две миграционни вълни. Съществуват различни гледни точки за това кои племена са влезли в Египет и кога са напуснали; кои племена никога не са напусkali Ханаан или кои може да са останали в Египет; или по какви пътища и в какъв ред са нахлули в Ханаан. Самата невъзможност за хармонизиране на такъв Изход с

40-те или 480-те години са наистина незначително възражение в сравнение с поставянето на Исус Навин 2 века преди Моисей и в сравнение с безпрепятственото преосмисляне на библейския разказ по отношение на патриарсите, племената, географията и религията на евреите.

Това не означава, че искам да омаловажавам научните изследвания, използвани в този опит за съгласуване на нашествието на Хабиру и други доказателства, сочещи към Изход през 15-ти век, с изграждането на складови градове за Рамзес II и късното разграбване на някои палестински градове. Но сложността на различните теории за двойния Изход не е необходимо да се обсъжда тук, тъй като е написан консервативен коментар, за да хвърли светлина върху библейския разказ, а не да преработи историята чрез предположения, за да се впише в избраната историческа обстановка.

Изходът от Осемнадесетата династия, възприет в този коментар. — Остава теорията, която поставя Изхода в средата на петнадесети век (1445 г. пр.н.е. или около това време).

В този коментар е възприето главно поради интервалите между тази и по-късните библейски дати. Може да бъде обяснено от гледна точка на библейското повествование и историческата и археологическа обстановка.

Датата се основава на твърдение, синхронизиращо 480-ата година от Изхода с 4-тата година на Соломон, в която основите на Храма са положени през месец Зиф (1 Царе 6:1). Тази година, според хронологията, приета за този коментар, е 967/66 г. пр.н.е., т.е. еврейската царска година, започваща през есента на 967 г. и завършваща през есента на 966 г. (вижте статиите за еврейския календар и хронологията в том II на този коментар). По този начин полагането на основите през месец Зиф (приблизително нашия май) би се случило през пролетта на 966 г. пр.н.е. Тогава Зиф през 1-вата година, в която израилтяните напуснали Египет, е бил 479 години по-рано от 966 г., която е 1445 г. пр.н.е. Това може лесно да се изчисли по уравнението: Ако Зиф през 480-ата година = 966 г. пр.н.е., тогава, връщайки се 479 години назад. (479) Зиф през 1-вата година. = 1445 г. пр.н.е.

А Зиф през първата година, започвайки втория месец, е месецът непосредствено след Абиб (или Нисан), в който израилтяните напуснали Египет. Така че Изходът, произлизащ от датирането на четвъртата година на Соломон като 967/66 г. пр.н.е., би се случил през пролетта на 1445 г. пр.н.е. , ако 480-ата година се разбира като ера, а не като кръгло число.

Тази теория за Изхода от 15-ти век може да се съобрази с 400-те и 430-те години, считани от Авраам. Изход от 1445 г. би поставил преселението на Авраам в Ханаан през 1875 г. пр.н.е. и пътуването му до Египет скоро след това, в същия период, от който имаме древен запис на семитски шейх, пътуващ в Египет със семейството си и голяма свита като търговци (вижте стр. 159 за картина на тази сцена).

Следователно Йосиф и Яков биха били в Египет 215 години преди Изхода, по времето на хиксосите. Високите почести, оказани на Йосиф, се считат за най-вероятни при режим, в който преобладава азиатският елемент. Други подробности също се вписват в картината. Твърдението, че „Петефрий, служител на фараона, началник на стражата, египтянин“, е купил Йосиф (Бит. 39:1), показва неегипетска династия; иначе защо трябва да се отбелязва специално, че капитанът на стражата на фараона е бил „египтянин“?

Освен това, споменаването на коне и колесници (Бит. 41:43; 46:29) се счита за по-съвместимо с хиксосския период, отколкото с по-ранен, тъй като е общоприето, че няма сведения за коне в Египет преди това време. И все пак те не са били вносни рядкост по времето на Йосиф, тъй като египтяните са продавали добитък си, включително конете, на фараона в замяна на храна по време на глада (Бит. 47:17). За други точки вижте гл. 39:1.

Историята на Мойсей и Изхода може да се впише в историческия контекст на царуването на Тутмос I до Аменхотеп II. Тутмос I и Тутмос III са извършвали строителните операции с помощта на азиатски робски труд. Хатшепсут като приемна майка на Мойсей, Тутмос III като цар, от когото Мойсей е избягал в Мадиям, и Аменхотеп II като фараон на Изхода сякаш се вписват в възможностите на библейската история. Имаме дори факта, че наследникът на Аменхотеп II е бил неочакван наследник на трона – обстоятелство, което би се очаквало, ако най-големият син е умрял при десетата язва. За скица на хармонията между библейската история и живота на тези владетели вижте въведението към Изход и коментарите към главите на библейското повествование.

Ако 40-годишното скитане е приключило и нашествието на Ханаан е започнало около 1400 г., Нашествията на евреите са били едновременно с Амарнските писма. Въпреки че споровете относно историческата връзка между имената бушуват, не е малко вероятно евреите да са били част от Хабиру, споменати в тази кореспонденция като заплаха за Сирия и Палестина, тъй като именно в този слаб период на Аменхотеп III и безразличието на Ехнатон по отношение на делата на великата Египетска империя, контролът над Палестина се изплъзва от ръцете на фараоните.

Възражения срещу това датиране. — Има и възражения срещу тази теория за 15-ти век. Посочва се, че датата не съответства на общия брой периоди, споменати в книгата Съдии, или на 450-те години от Деяния 13:19, 20 (KJV), тъй като е свързана с 480-те години от 1 Царе 6:1.

Вярно е, че ако всички годишни суми в съдиите се считат за последователни периоди, сумата е далеч отвъд 480 години, но в книгата няма нищо, което да изключва заключението, че някои от съдийските длъжности е напълно възможно да са били едновременно с тях, в различни части на страната. Тъй като теориите за по-ранно или по-късно датиране на Изхода трябва или да вместят периода на съдиите в невъзможно малък обхват, или да съгласуват 480-те години с приблизително 600 години, като елиминират определени части от целия период, както беше обяснено, изглежда разумно да се приеме за буквално категоричното твърдение, че Соломон е започнал строежа на Храма през 480-ата година от Изхода, особено след като така получената дата може да бъде хармонизирана с другите данни.

Изходът от 1445 г. несъмнено затруднява обяснението на споменатите 300 години от Йефтай (виж Съдии 11:26), но това може да се направи, като се предположи бързо разпадане след Йефтай, с кратки съвременни съдийски мандати (виж том II, стр. 125, 128, 129).

Що се отнася до 450-те години от Деяния 13:20, има разногласия относно оригиналния текст на изявлението и има различни преводи на това в различни версии. Едното тълкуване определя 450-те години като период на съдиите; другото, от различни ръкописи, ги определя като период, предшестваш съдиите. Вторият прочит, считан за по-добър от съвременните учени, със сигурност е по-нееднозначен. Буквалният интервал от 450 години между Исус Навин и Самуил не може да се впише в хронологичната схема, която поставя Изхода през 15 век, защото е очевидно несъвместим с интервал от 480 години между Изхода и Соломон. Тези, които приемат дългата хронология (с 480-те години без периодите между съдийствата), използват 450-те години подобно като сума само от действителните управления на последователните съдии. От друга страна, тези, които поддържат гледната точка за припокриващи се съдии с много по-кратка обща продължителност, могат да използват 450-те години, според другото тълкуване, като периода от времето на потомството - началото на 400-те години, считани от времето, когато Исаак е бил на 5 години. Те отчитат допълнителните 50 години с 40-те години скитане плюс хипотетичните 10 години повече преди това.

съдиите (вижте статията за хронологията в том II на този коментар). И двете теории имат трудности и елементи на лично мнение. Поради това се смята, че най-добрият подход е този двусмислен и спорен период да се остави извън дискусията, тъй като не е достатъчно положителен, за да се използва както за, така и против теорията за Изхода от 15-ти век.

Столицата на Осемнадесетата династия е била в Тива, на няколко мили от земята Госен. И все пак евреите са живели близо до царския дворец, според историята за раждането на Моисей и разказа за комуникацията между Моисей, израилтяните и фараона по време на продължителния период на язвите (вероятно до една година). Няма обаче нищо, което да пречи на използването на втора царска резиденция в или близо до Делтата в определени моменти, въпреки че няма доказателства за такава столица в периода, отреден на Моисей.

Защитниците на тези имена от 13-ти век посочват имената на градовете Питом и Рамзес от Деветнадесетата династия. Поддръжниците на по-ранен Изход обаче ги разглеждат като по-късни форми, заместени от писарите с по-ранните имена на същите градове (например, Рамзес преди това е бил наричан Зоан, Аварис и Танис). По подобен начин бихме могли да говорим за Ню Йорк като основан от холандците, считайки за ненужно да се използва старото име, Нов Амстердам. Всъщност, тези, които приемат името „Раамзес“ (Изм. 1:11) като доказателство за Изхода при Рамзес II, също трябва да обяснят „земята на Рамзес“ по времето на Йосиф (вижте Бит. 47:11) по подобен начин. Тогава, ако името на земята не е необходимо да произлиза от името на фараона, то и името на града не е необходимо.

Някои твърдят, че историята за миграцията на Йосиф и семейството му в Египет не изобразява хиксосски владетел, облагодетелстващ своите сънародници азиатци, а по-скоро египтянин, който възнаграждава семитски благодетел за оказаните услуги, показвайки уважение към египетските предразсъдъци, като отделя еврейските овчари в Гошен. Защитниците на теорията от 15-ти век отговарят в полза на хиксосското датиране на Йосиф, че по-късен египетски фараон би бил твърде силен антисемит, за да окаже такива високи услуги, и че мотивът за сегрегацията може би е бил не толкова да се пощадят египетските чувствителност, колкото да се защитят еврейските овчари от злата воля на техните египетски съседи. По подобен начин отношението на Йосиф към братята му, макар и цитирано като възражение, илюстрира египетизираните обичаи на самия Йосиф, паралелно на това, което може да се очаква от египетизиран азиатски цар.

Може да изглежда нелогично да се представят националистически настроените египтяни като прогонващи омразните азиатски хиксози, но оставящи в Гошен общност от семити, които са били любимци на чуждестранния режим. Възможно обяснение би било, че прогонените хиксози са били потисническата управляваща класа и че много от техните обикновени хора може да са били оставени, считани за безобидни и евентуално като източник на принудителен труд. Знаем твърде малко, за да догматизираме по темата.

Липсата на библейски алюзии за египетско господство или военни дейности в Палестина се счита за несъвместима с израилтянската окупация на земята през 15 век и нататък. Всъщност израилтяните остават предимно номадски планински жители дълго след този период. Те не успяват да прогонят градските жители и се заселват извън много от укрепените градове, центровете на египетския контрол; а в хълмовете едва ли биха били засегнати от крайбрежните кампании на Египет. Някои от съседните врагове на Израел, споменати в Библията, вероятно са действали като васали на Египет.

Наличието на късна керамика в гробището на Йерихон е обяснено като принадлежащи на по-късни спорадични селища, докато градът е бил в руини.

Друг аргумент на защитниците на 13-ти век срещу по-ранното навлизане на Израел е мнението (основано на керамични парчета, открити само на повърхността и не е всеобщо прието), че Едом и Моав не са били тогава установени народи. Ако едомците и моавците са били номади през 13-ти век, липсата на керамика от този период е била очаквана.

Не може да се твърди, че всички проблеми на Изхода могат да бъдат решени в момента. време, но пречките за достигане до разумна теория не са непреодолими. Разгледаните доказателства изглежда оставят Изход от 15-ти век като използвана хипотеза за целите на този коментар – в рамките на възможностите на библейския разказ, също и на патриарси и пророци, и разумно приложима за настоящето в рамките на историческите и археологическите открития.

V. По-ранни хронологии се фокусират върху датата на Изход

Дата на сътворението не е известна. – Тези, които се опитват да проследят библейската хронология от Сътворението до Изхода чрез патриарските списъци, разказите от Битие и 430-те години, простиращи се от призива на Авраам до Изхода (виж стр. 184), трябва да приемат, че патриарските списъци са пълни. Ако към еврейския списък се добави вторият Кенан (Лука 3:36), ако се допусне възможността за пропуски в поколенията или ако се използва изброяването от Септуагинта, патриарският период трябва да е по-дълъг, отколкото според еврейския текст (и следователно сътворението е по-ранно). Всяко датиране на патриарсите от периода пр. Хр. , независимо от изчисления метод, би зависело от датата пр. Хр. на Изхода.

В настоящия том Изходът е поставен въз основа на две предпоставки, и двете ще бъдат обсъдени във втори том: (1) 480-годишната епоха от Изхода до четвъртата година на Соломон включително (1 Царе 6:1) и (2) местоположението на четвъртата година на Соломон чрез изчисляване на царуването на еврейските царе до времето на Навуходоносор. Резултатът, както беше обяснено, е дата на Изхода 1445 г. пр.н.е.

Този том обаче не определя дати за периода преди Авраам. Тъй като окончателни заключения не могат да бъдат достигнати, дори чрез последователни изчисления от библейските данни, поради възможните неопределени вариации (вижте страница 186), този коментар не се опитва да представи пълна хронология. Несигурността е по-добра от простото предположение или слепото приемане на теоретична схема като тази на Ъшър (вижте стр. 179). Ъшър произволно е поставил сътворението и е започнал своята АМ 1 вечерта преди 23 октомври (неделята, най-близка до есенното равноденствие) през 4004 г. пр.н.е., т.е. 4000 години преди раждането на Христос, което той датира на 4 г. пр.н.е. Това е в хармония със старата теория за 6000 години, която поставя 4000 години преди Христос и 2000 години след Христос.

Тази „теория за 6000 години“ трябва да бъде дефинирана, за да се избегне объркване: Тя не бива да се отъждествява с фразата „6000 години“, която е използвана от много религиозни писатели като груба оценка на времето, изминало от Адам. Това е по-скоро пророческа теория: а именно, възгледът, че шестте дни от седмицата на сътворението, последвани от съботата, взети заедно с твърдението, че за Бога един ден е като хиляда години и хиляда години като един ден (2 Петрово 3:8), представляват предсказание, че светът ще продължи 6000 години, като седмото хилядолетие е хилядолетната събота за почивка. В Библията няма пророчески период от 6000 години. Той произхожда от древната митология (например персийска и етруска) и от еврейска аналогия с дните на сътворението. Той е християнизирал от църковните отци и се запазва дълго след Ъшър.

Да се каже, че шестте дни от седмицата на сътворението не дават никаква представа за продължителността на този свят, не означава да се отрече тяхната реалност или да се позволи тълкуването им като дълги епохи. Приемането на буквално сътворение не изисква то да се приписва на точна година. Датата на сътворението не е известна, тъй като хронологичните данни в Библията не са непрекъснати или пълни. Нито пък може да се изчисли от астрономически цикли. Вижте стр. 179; вижте върху Битие 1:1; вж. PP 51, 3SG 92.

Вярно е, че астрономическите цикли ни позволяват да датираме определени древни събития (включително някои в Библията), ако тези събития могат да бъдат свързани със съвременни астрономически записи, особено на затъмнения.

Първите преки, съвременни връзки между библейските години и скалата пр.н.е. се появяват към края на Юдейското царство, около 600 г. пр.н.е., по време на управлението на Навуходоносор, чиито години на царуване са астрономически фиксирани. Някои цитират по-ранна дата, 853 г. пр.н.е., като година на смъртта на Ахав от Израел, но астрономическата фиксирана дата не е в тази година; синхронизмът зависи от точното изчисление от затъмнение, случило се близо век по-късно. Във всеки случай, от царете на Израел и Юда обратно до сътворението пътят пресича твърде много области, където съществуват различия в мненията.

Достатъчни приблизителни ранни дати. – Тъй като имаме определена хронология за За по-късните старозаветни времена, особено от времето на великите пророчески периоди, би трябвало да се задоволим с приблизителни дати за по-ранните епохи, където няма фиксирана хронология, която да определи точно библейските събития. Оценките около времето на Изхода и нататък вероятно не са много погрешни. Дори различните датировки на Изхода не се различават с повече от два века в двете посоки от датировката, приета за този том. По-рано от това, много по-голямо отклонение би било достатъчно. Можем да наблюдаваме с интерес промените в историческата хронология за по-древните периоди, но засега изглежда малък шанс за хармонизиране на ранните династии на Египет и Вавилония, например, с библейската хронология - ако вземем предвид Потопа.

Цялото Писание е дадено по Божие вдъхновение, въпреки че Писанието не твърди, че записва цялата история. Окуражаващо е да се види как, където и да могат да се приложат валидни тестове, библейският запис е потвърден като точна история. Хронологията, рамката на историята, ни е дадена в Стария завет във форма, която трябва да бъде преведена в нашия начин на смятане, преди да можем да научим нейното значение; краткостта, а понякога и неяснотата на твърденията относно нея, ни пречат да твърдим, че имаме пълно знание, но е достатъчно сигурно в по-късния период – особено по времето на Данииел и Ездра – за да ни увери, че очевидните трудности се дължат на липсата ни на разбиране.

Изследванията, базирани на археологията, са решили много проблеми на хронологията. Можем да се надяваме да предвидим решението на повечето от останалите проблеми, докато изследванията продължават.

4

⁴ Никол, Ф. Д. (1978). Коментар на Библията на адвентистите от седмия ден: Светата Библия с ексегетични и обяснителни коментари. Серия с коментарни справки (Битие 1:1). Вашингтон, окръг Колумбия: Асоциация на издателствата „Ревю енд Хералд“.